ANTIQVAE · VRBIS SPLENDOR

HOC · EST · PRÆCIPVA · EIVSDEM · TEMPLA · AMPHI-THEATRA · THEATRA · CIRCI · NAVMACHIÆ · ARCVS TRIVMPHALES · MAVSOLEA · ALIAQVE · SVMPTVO-SIORA · ÆDIFICIA · POMPÆ · ITEM · TRIVMPHALIS ET · COLOSSÆARVM · IMAGINVM · DESCRIPTIO

Opera & industria Iacobi Lauri Romani in æs incisa atque in lucem edita.

Addita est breuis quædam et succincta imaginum explicatio in qua Regum Consulum Imperatorumq; res gestæ et rei Romanæ origo progressus incrementum, ac finis cum Almæ Vrbis antiquorum, ac modernorum uestigiorum additione utcunq; hoc insequenti anno 1630 reperiutur, et ex ueterum ac recentiorum historiarum monumentis clare ostenditur.

ROMÆ ANNO . S . H . MDCXII

Cum Priuilegio Summi Pontificis et Aliorum Principum . Superiorum permissu.

GIOVANNI ALTO
SVIZZERO DA LVCERNA
Officiale della Guardia Suizzera Pontificia
A' BENIGNI LETTORI.

MOLTI anni ſono Giacomo Lauro con grandiſsimo artificio facendo intagliare in rame le più nobili, e curioſe coſe dell'antica Città di ROMA, mandò fuora vn vaghiſsimo compendio delle memorie, e grandezze ROMANE, doue delineato ſi vede ciò, che hanno in tanti volumi ſpiegato i molti Scrittori di queſta REGINA, capo, e trionfatrice dell'vniuerſo. Mà perche di opera così degna non ſi trouano hormai più copie in publico, e (quelche più importa) eſſendo per giudicio degl'intendenti detto libro in qualche parte ſtimato mancheuole, deſiderandouiſi la delineatione di alcune notabili rouine antiche, e delle fabriche moderne: Mi ſono però io moſſo à raccogliere inſieme tutti i rami intagliati, ch'erano in varie parti diſperſi, e col conſiglio, & opera di perſone peritiſsime, gli hò fatti rinouare, e ridurre à maggior perfettione, che non haueuano prima. Così con molta ſpeſa, e fatica hò rimeſſo in piedi queſto bel parto del Lauro, mà aſſai migliorato da quel, che era, perche mi ſono induſtriato di arricchir l'opera di quella luce, che le mancaua; non ſolo aggiungendole queſti edificij, mà dando anco al volume ordine più conueniente, e più commodo à gli Studioſi dell'antichità, i quali riconoſceranno la mia diligenza, accuratezza, e fatica, à cui mi ſon volentieri ſottopoſto per ſeruire à tutti gli ingegni curioſi, e particolarmente per ſodisfare alla curioſità delle Nationi OLTRAMONTANE, & altre che ſi degnano, per hauer di ſimili coſe notitia, à me ricorrere. Gradite amici Lettori, l'affetto di chi con tanto ſtudio ambiſce di ſeruire alla voſtra dilettatione con le ſue fatiche, & altro non cura, che di renderſi degno dell'amor de Virtuoſi, con eternare la memoria di quelle coſe, che furono già ammirate quaſi MIRACOLI dell'arte, e ſoura humani sforzi dell'humana potenza. E viuete felici.

2

IN ROMA, Appreſſo Vitale Maſcardi, MDCXXXVII.

CON LICENZA DE' SVPERIORI.

VRBANVS·VIII PONT·MAX.
Creatus 6 Augusti 1623

TOTIVS ORBIS SPLENDOR

ROMA SOLA FVIT·

SERENISS·ET·INVICTISS·SIGISMVNDO·III·REGI·POLONIÆ·MAGNO DVCI·LITHVANIÆ·RVSSIÆ·PRVSSIÆ·MAS·SAMOGITIÆ·LIVONIÆ SEVERIÆ·ET·C·HÆREDITARIO·REGI·SVETIÆ·GOTHIÆ·VANDALIÆ MAG·DVCI·FILANDIÆ·TRIVMPHATORI·MOSCOVIÆ·AC·OĪVM·SEPTENT.^{vm} REGIŌ.^{vm}

Iacobus Laurus Romanus F.P.

Ea est, maximarum à Te rerum gloriosè feliciterq; gestarum copia, Inuictissime Rex, et ea amplissimæ maiestatis Tuæ, summo cum splendore coniuncta magnitudo, ut non solum subditi Tui, gestienti cum letitia, obtutus in Te suos, tanquā in firmissima ac solidissima Polonici nominis ac dignitatis columna, figant: sed exteri etiam, et magno locorum interuallo disiuncti, ad quos, Solis instar, immortalis nominis Tui celebritas et gloria penetrauit, in Te unum oculos conyciant, et te unum, omnes inter cæteros Principes suspiciant, debitoq; cultu tantam uirtutem, pro uirili quisq; prosequi conetur. Inter quos ego, cum iam diu omnes meos conatus studiaq; in hoc uno defigerem, ut aliquo monumento posteris testatum reliquerem, quanta M^{tem} V^{ram} ueneratione prosequerer; quantumuis in uarias ancipitesq; cogitationes animus meus eâ in re distraheretur, cum neq; mihi uoluntatiq; meæ satisfacere possem, neq; aggredi opus meis uiribus impar auderem: tamen uicit tandem, et omnem metum excussit, singularis illa M^{tis} $V^{ræ}$ et omnium ore celebrata clementia. Quæ cum prouolutos ad se amplecti, eorumq; munus uel quodcunq; deuotissimi animi signum, quamuis exile ac tenue benignissimè excipere soleat: animum quoq; mihi addidit, ut minimè dubitarem, opus hoc, protectione M^{tis} $V^{ræ}$ munitum, in lucem aspectumq; hominum proferre. In quo tribus et uiginti ætatis meæ annis consumptis, Romanæ potentiæ gloriam, eiusdemq; toto terrarum orbe clarissimæ monarchiæ, opes, uires, triumphos, uictorias, admirandaq; ædificia, templa, basilicas, delubra, colossos, pyramides, circos, thermas, portus, amphitheatra, arcus triumphales, et quæcunq; illustriora, æternæ memoriæ, immortalis fama consecrauit; non lineis tantum adumbraui, uerum etiam scriptis ueluti uiuis coloribus expressi. Huiusmodi opus, optimo iure Tibi Gloriosissimo et semper Augusto Regi debebatur, tum propterea, quod eum, amplissimæ Monarchiæ, splendorem, uictorijs triumphisq; Tuis imitari, atq; adeo amplificanda propagandaq; Religione Christiana, æterna cum gloria superare conaris; tum multo magis, quod ei nationi, illato nouo lumine, felicissime præes, quæ et in me tam humaniter liberaliterq; tanta beneficia contulit, ut eorum memoriam, nulla sit unquam in me obliuio abolitura, et quæ armorum literarumq; laudibus celeberrima, ita antiqui Romani Imperij uirtutem semper æmulatur, ut ad Romanam antiquæ reipub: normam quam proximè accessisse uideatur. Quanquam uero maiora et ampliora, M^{tis} $V^{ræ}$ sublimitas requirebat; tamen cum plus interdum ponderis habeat uoluntas quàm uires non tam hoc externum indicium, quàm animum meum, obseruantiamq; meam erga se, M^{tem} V^{ram} consideraturam firmiter spero, et spes ne me fallat iterum iterūq; cū animi prontiss.^{a} subiectione oro.

Romæ Iacobus Laurus Romanus 1609 Superiorum permissu.

Terrestris Pugnæ Victoria

Maritimæ Pugnæ Victoriæ

ROMA·VETVS·ET·NOVA·ÆDIFICIA·EIVS·PRÆCIPVA·SVISQVÆQVE
LOCIS·VT·CAPITOLIVM·TEMPLA·AMPHITHEATRA·THEATRA
CIRCI·NAVMACHIA·ARCVS·TRIVMPHALES·CVRIÆ·BASILICÆ
COLVMNÆ·OBELISCI·PALATIA·THERMÆ·HIPPODROMI·AQVÆ[is]
DVC[vs]·HORTI·SEV NEMORA·FESTA·VARIA·VENATIONES·IN·THEAT.
COLOSSI·FVNEBRIA·RELATIONES IN NVMERV̄ FALSOR·DEORV̄
IMPERATOR·FVNERA·SACRIFICIA·ANTIQVA·PONT·MAX·CREATIO
CVM·SVIS·CEREMONIIS·ET·IN·CŌNVB[ius]·CŌTRACT[ve]·MATRIMONII·ORIGO
ET·CVLTVS·FALSOR·DEOR·DESCRIPTIO·ROMANI·IMPERII·EIVSD̄.
MONARCHIA·REGES·ET·REGINÆ·VARIAR·Q·GENTIV̄·CAPITA·AC
DVCES·DVCTI·ROMAM·IN·TRIVMPHV̄·ILLVSTRIA·QVOQ·GESTA
V̄ĪĪ·REGVM·ROMANOR·CONSVLVM·DICTATOR·ET·IMPERATOR
ITEM DE LIBERALITATE IVSTITIA PIETATE ET CONTINENTIA
INVICTISSIMOR·ROMANOR·ET·PRÆCIPVA·CAVSA INCREMĒTI·EIVS DE
MONARCHIÆ

Sacrificia

Triumphus

Reginæ ac Reges in Triūphū ducti

Reges subacti Prouinciæ domitæ

Continētia Scipionis in Hispania

Curtij in Patriam amor

Traianus iustitia clarus

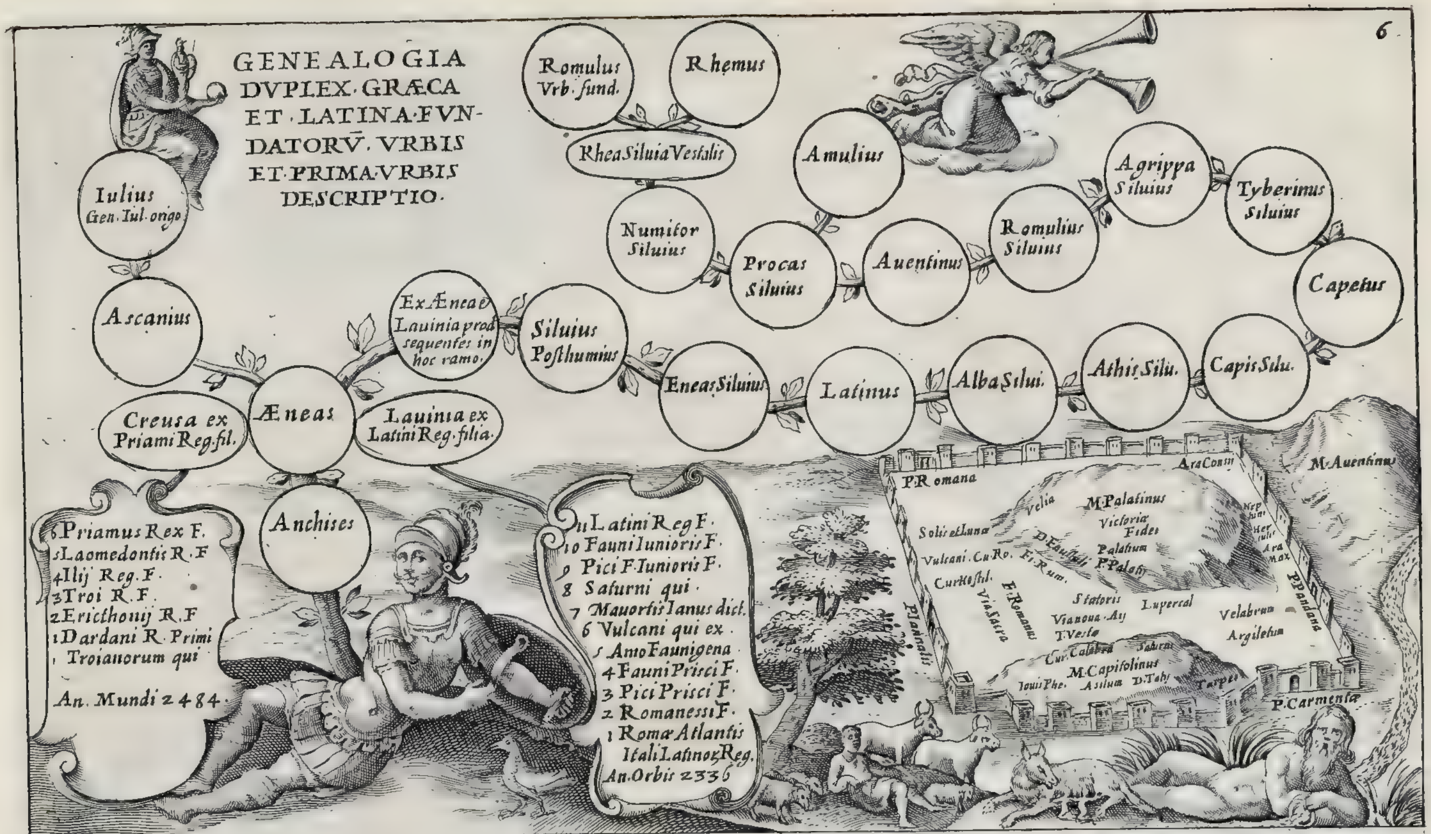
Horatij fortitudo in retinēdis hostiū copijs ne in Vrbem irruerent.

Mutij Sceuola constantia

Quatuor hæc animalia, quæ Danielis hoc in Vaticinio describūtur, Nicolaus Lyra sacrarū literar, interpres accuratiss cū Bened. Pererio et alijs in comentario ad eundē locū docet, quatuor esse imperia femur, nobiliss.
Nemo enim est qui de Hierosolymæ excidio et Ecclesiæ Cath. cladib. p membra Antichristi illatis, eorūq caput tēpore nouiss. inferēdis huiusmodi prophetiā explicās spōte Lyrani iudicio nō subscribat. Cū aūte hoc in opere profitea
nihil de Romani Imperij gloria, et amplitud. prætermittere, dabimus operā ut quā breuiss. et planiss. monstruosas hasce imagines explicemus, ut tandē ad quartā deueniamus, cuius ratione quid fusius de Romano Imperio dicere ualeamus
Prima igitur bestia Leenę similis Chaldeor, designat imperiū, tū ob eor, ferocitatē, tū ob libidinē, quā utraq Leena affecta esse Naturæ scriptores cōmemorāt: tū ob principē eor, Nabucodonosore, qui quod diuina affectauit, beluinā p septeniū uita
in agris exegit, propterea a Dauide psal. 78. Aper appellatus; expedit sic interpretari qd Daniel Propheta subiecerit supra pedes hanc leenā quasi hominē substitisse; ut innueret, ipsū resipiisse postea, et humanū sese ac fragilē agnouisse duas ... ala
addidit, ut armor, opūq copias declararet; secūdo Vrsū expreßit truculentia Leenæ inferiore, ut ostēderet Medorū, et Persar, imperiū, quor, Rex Cyrus mitius cū Iudęis in seruitute abductis egerat, tēplū eis reædificari præcipiens.
Præterea Medos ac Persas ursinę naturę cōposuit, ob cibor, parsimoniā, laborūq tolerātiā, quā max. pollēt in bello, Trogo autore, ursi instar, qui modico cibo utitur et quasuis iniurias tēporis patientiss. tolerare cōsueuit. denique cum
triplici dentiū ord. Danielianus hic Vrsus cōparet, qd Persæ tria Regna quasi ore mansa et cōtrita ita miscuerūt, ut unū, ac tertiū, ut ita dicā, effecerint. 3am Fera Pardo similem fecit, ut ex Pardi pnicitate, et uariegatione regni Alexādri, Gręcorūq
adumbraret, quā mira celeritate totū fere Oriēte, diuersa regna, et potestates imp. subdiderūt. 4. alis corporis robur, fortitudo animi, liberalitas et industria in Alexandro comendātur. Denique p 4. capita 4. ipsius successores assignat
quib. moriturus diuisit Imp. Nā Ptolomeo Aegiptū, Seleuco Syria, Antigono Asia, Philip. Græcia testamēto reliquit. 4. et ult. animali Romanū expressit Imp. eo magis metuēdū, atq mirab. quod hic sine nomine et lineamētis proprijs circūfertur,
quasi hac reuates inueret, nullis imaginib. neq colorib. Romanor, Monarchiā nec quo ad sapiētiā, nec uirtute, nec quo ad dominatione, et sæuitia posse dipingi. ad hæc demostrare uolēs in huiusmodi animātis natura oīum descriptar, uires et in
genia cōtineri. Huc etiā Rex psaltes allusit psal. 78. ubi Incognito cū alijs interprete, de Romanor, potētia agēs p Titū et Vespasianū in Hierosolymos exercēda singularis inquit ferus depastus est eā; nō leone, nō Vrsū nō Pardū dutaxat
appellauit, sed ferā quasi ipsā faciēs ad hęc tria genus animātia quia oīa in sese mūdi regna couerti, cunctisq potiss. impauit, imo et singulare. Fera ut ostēderet Romanor, singulare monarchica imperādi ratione. Denique et
singulare, ut feritatē quoq demostraret, quę sępe diuque (Christiana dum fide nō agnoscebāt) in ipsius milites inuictiss. debacchati sunt. Si rem ergo preßius cōsideremus facile erit intelligi Romanor, unicā, et singulare potētia
ex ceteris ultimo coalescente, singularū, quę extiterūt uires et attributa cōseruaße. Non e Romanos Leoni siue Nabucodonosori similes dixerim, quisuis ita Imperatorib. stulte diuinitatē ambierūt ut nō solū eos morientes Diuor, to.
sortio, sed etiā uiuētes ipsor, titulis et nomine decoraret, quis geminas eis alas negauerit illor, uictorias paßim aligeras factis et simulacris adspicies, Nonne et ut Vrsus extitere patientiss. qui in bello laborib. et inediæ aßuefacti sūt. Præterea
et humaniores, quā Cyrus uisi sūt in suo Magno Cōstantino cū Christianis eo usque latitantib. et afflictis nō unū templū sed multa Romæ et ubiq gentiū uero DEO uni ac trino ædificari pmiserit: imo et ipse ligone arrepto SS. Petri et Pauli
Basilicæ fundamēta pfoderit. Tandē quid et nō Pardo cōparauerim: cū ob incredibile uelocitatem qua res magnas, et arduas peragebāt, nequaquā quidē memor Cæsaris illius sētentiæ Veni Vidi Vici cū de Pharnace triuphauit: tū ob
diuersi colores, ut ita dicā, nationes sibi uectigales atq subiectas nec etiā fuit Alexandro dißimile dū nouimus Romanā potētiam suo iā pondere corruente, tandēq moritura principatus diuisisse suos, atque uni Oriētis, alteri Occidentis
et c. imperiū cōmendasse. Hinc etiā 4. capita habuisse intelliges, quę totidē quasi uno tēpore coimperatores agnouerit. Quę quidē mundi regna unū qd hodie in Germania extat a Romanis ductū Imperiū respiciunt ac uere et incorrupte testatur insi
gnia quę Imperiū illud Augusti ante oculos nobis propōnit dum Aquila una duob. cū capitib. nigricās dipingi cōsuescat: duplicitate quidē capitū mundi regna intueri significās, unitate Aquilæ unicum et singulare esse Imperium.

Italiam primis suis temporib⁹ sub Regib⁹ fuiſse, tā notū est, quā quod potissimū. Primus in ea Ianus principatū tenuit, quē cū Annio Viterbien. Noem multi existimāt, à quo Ianiculū quid ibi habitare cęperit, appellatur. 2 succeſsit Saturnus, qui e Gręcia in Latiū filij Iouis arma fugiēs in eo incolas tunc in siluis degere, et gladib⁹ uesci solitos agricultura docuit, ac domos fabricari fecit, et uites cōserere. quoniā uero totū id tempus in eo latuit, Italia Latiū appellari cōsueuit, autore Virgilio; 3 secutus est Picus Saturni filius 4 Faunus 5 Latinus qui triēnia regnauit. unde et in Latinos nomē abijt, et Latinor. correctio literar., quas Carmēta Nicostrata reperat. tūc Hercules Gerio^m illū tricorpore intermisse fingitur, et Cacū callidū bou eius abactore Tiberis accolā oppressisse, bouesq. recepisse, uti dē Maro et Liu. mem^{re}. Hac etiā tēpestate Troia capta est à Græcis, et Æneas pfugiis in Italiā uenit, et Lauinia Latini Regis filia duxit uxorē. 6 post Latinū successit Ascanius Æneæ ex Creusa fil. qui tādē hoc regno Nouercæ suæ relicto Albā logā quā cōdidit, regnū trāstulit quod ut ordine Italiæ Reges enumere 7 Posthumius Sil^{us} frater eius sed nō germanus regnū accepit. 8 Æneas Sil^{us} 9 Alba. 10 Athis. 11 Capis Capuæ cōditor: 12 Capetus Tiberinus, à quo Tib.^{is} Romæ flu. antea dictus Albula quòd in eo obrutus fuerit, sortitus est nomē. 13 Agrippa Rem^{us} Auēt^{us} qui et nomē mōti illi indidit ob ipsius ibi obitū et sepul.^{um} 14 Procas 15 Amulius f. qd fratre maiore natu regno expulerit, et Rheam Sil^{am} frat. fil^{am} Vestæ ne hæredē reg. propriū daret cōsecrauit quæ tādē à Marte cōpressa Remū et Romulū geminos pepit, quā obrē Rhea à Patruo uincta, et Gemini in flu. alueo expositi sūt, qui parti à Pico uolucri parti à lupa cętera tādē ab Acca Laurētia Faustuli Pastoris coiuge educati postea adulti patruū occiderūt. unde 16 Numitor in regnū succeſsit. At uero Romulus cū esset Pastor, pastor. manu, quos spōte sibi ipse subiecerat, vrbē posuit Anō post excidiū Troiæ CCCXXXIII regnāte Achaz Reg Iuda Ante Salutis An: CCCLII quā Romā, ut uidetur, Romulus suo de nomine appellauit, uictor ex augurio tūc tēporis uane, ac supstitiōse inter alia obseruato quod ipse 12 vultures, frater sex tātū uiderat. Legis tādē à se latę studio quā frater p contēptū uiolauit ipsū occidere nō dubitauit. Discribitur hic Roma in figura quadrata eo modo, quo tum vrbē Romulus ædificandam inducto sulco circumdedit quæ Capitolinum et Palatinum colles includebat; ut uerior tenet opinio, quam sequitur Faunus cum omnibus fere Recentioribus.

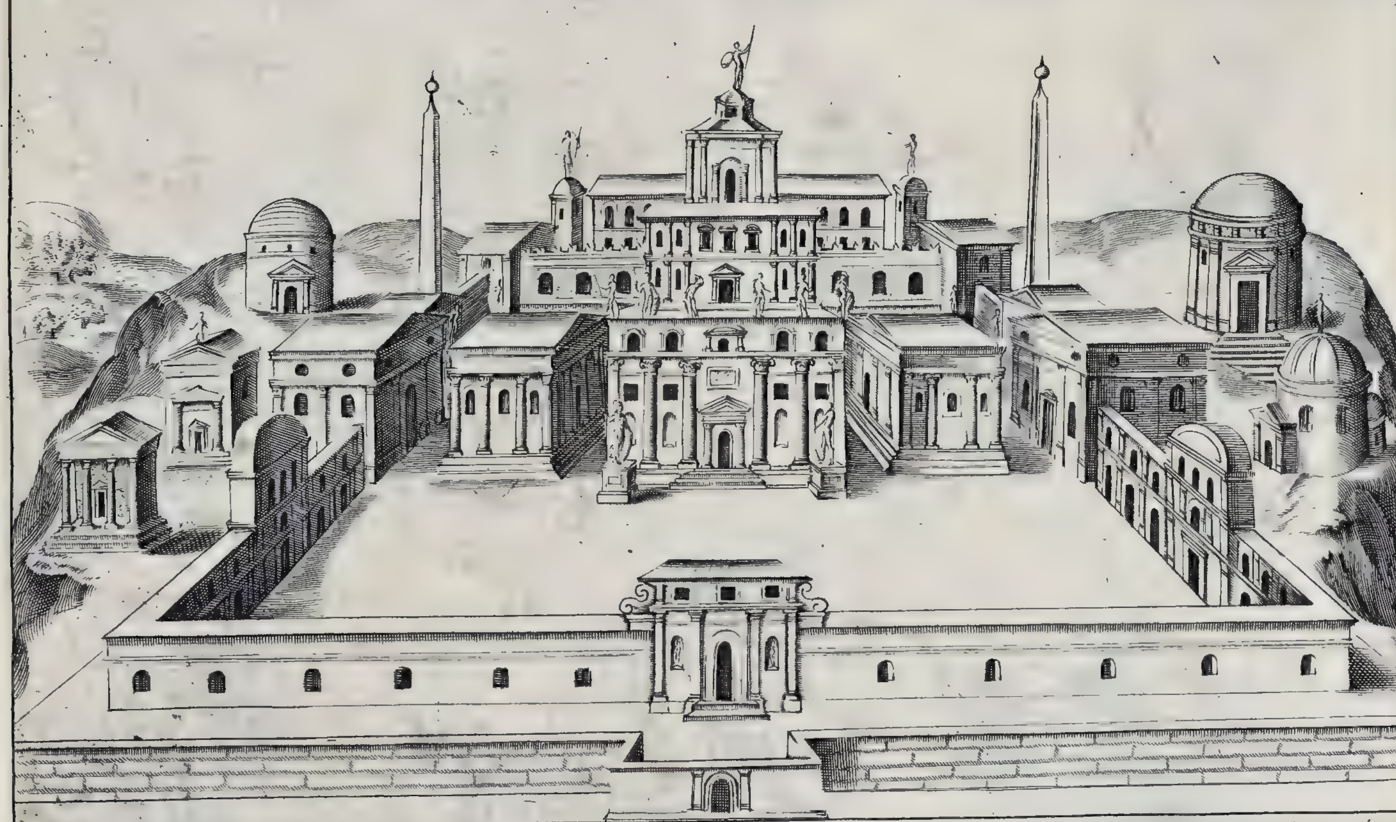
3

7
Oriens
ANTIQVA VRBIS
Aqua Martia Tepula et Iulia
Aqua Claudia et Anio nouus
Porta Numentana
Porta Salaria
Porta Pinciana
Porta Labicana
Porta Latina
Porta Capena
Via Appia
Via Latina
Via Campana
Vallis Aegeria
Porta et uia Ardeatina
Porta Trigemina
Via Ostiensis
Collis ortulorum
Regio IX Circus Flaminius
Regio XIII Auentinus
Regio XIIII Transtiberim
TIBER FLV
Moles Adriani
Porta Ianiculensis
Porta Portuensis
Septentrio
Meridies
Occidens
1 T. Iouis Capitolinus
2 T. Vestæ
3 T. Pacis
4 T. Romæ
5 T. Faustinæ
6 T. Saturni
7 T. Iouis Statoris
8 Ar. Seueri Boarij
9 Settizonii Seueri
10 Insula Tiberina olim Iouis Licaonij
11 T. Fortunæ Virilis
12 T. Portumni
13 Meta Sudans
14 Arcus Domitiani
15 Arcus Gordiani
16 Ar. Marci et Veri
17 Ther. Alexandrine
18 The. Neroniane et Adri.
19 Forum et T. Mineruæ
20 Curia Hostila
21 Basilica Al. Seueri
22 Basilica Antonin.
23 Pons Ianiculus
24 Pons Palatinus
25 Basilica Augusta
26 T. Mart. Vltoris
27 Basilica Al. Seueri
28 Pal. Augusti

1. Templum Iouis Capitolini. 2. Bibliotheca Capitolina. 3. T. Iunonis Monetæ. 4. T. Iouis Custodis. 5. T. Fidei. 6. T. Termini. 7. T. Concordiæ 8. T. Iouis Tonantis. 9. Asylum. 10. Curia Calabra. 11. T. Iouis Feretrij. 12. Aedes Mentis et Veneris Ericinæ. 13. T. Apollinis. 14. Senatulum. 15. Atrium Publicū. 16. Porticus Capitolinus. 17. Carcer Tullianus. 18. Ædes Libertatis. 19. Via Sacra usque in Arcē. 20. Trophæa Marij. 21. T. Vesta. 22. Aliorū Deorū sacella. 23. Statuæ et Columnæ. 24. Intermontium duorum Quercetorum. 25. Centum gradus 26. Equus Max. Domitianus. 27. Arcus Septimij Seueri. 28 Arce Capitolinæ. 29. Saxum Tarpeium.

CAPITOLIVM

Capitoliũ ita dictũ, ut ait Varro, quod cũ fundamẽta eruerẽtur T. Iouis Capitolini ædificãdo caput humanũ integrũ fuerit repertũ quod portẽderet Vrbẽ Romanã caput Orbis futurã ita Liu. l. 1. et Pli. l. 28. Arx Romanæ primum dicebatur, ut ante Mons Saturnius deinde M. Tarpeius, seu Rupes aut Saxũ Tarpeiũ a Tarpeia Virg. filia Sp. Tarpei qui arci præerat: hæc quod Sabinos in arcẽ accepisset, ab ipsis, quib9 eã prodiderat, armis obruta, ibiq. sepulta mõti seu cliuo nomẽn dedit. Hic Collis alter: post Palatinũ urbi fuit inclusus Hic ubi nunc Aracæli Templũ omniũ primũ fuit ab ipso Romulo cõsecratũ Ioui Feretrio quo Romulus uictor spolia retulit opima. Aliud deinde celeberrimum eidẽ Ioui designat Tarquinius Priscus quod bello Sabino uouerat, areamq. ei, ut ait Liu: occupat fundamẽtis, dictusq. Iupiter Capitolinus quod ei Capitolinũ fuit cõsecratũ p̃fecit hoc tẽplũ deinde Tarq.us Superbus sed eo regno pulso, dedicauit M. Horatius Consul Poplicolæ collega qui eã dedicationẽ ex oplauerat ut uult Plut. in eius uita sed cum cõflagrasset Mariana clade Sylla restituit eo autem ante dedicationẽ mortuo, dedicauit Catulus Catuli nomẽ inq. Plut. tẽplo inscriptũ est. Verũ cũ iterũ Vitelliana seditione perijsset incẽdio Vesp. tertiũ restituit, qui ut ait Suetonius, ruderib9 purgãdis manus primũ admouit ac suo collo quædam extulit quod dicitur fecisse Constãtinus Magnus pro sua eximia pietate in collocãdis fundamẽtis D. Petri T.° cui Iouis merito cessit, nã duodecim cophinos in honorẽ 12. Apost. eruta terra plenos dicitur ipse quoq. extulisse, cũ p.s arrepto ligone terram effodisset Verũ cum iterũ sub morte Vesp.ni cõflagrasset Domitianus eius fil.us ut idẽ ait Suet.: restituit ea mag.tia ac splẽdore ut quẽadmodũ refert Plut. ubi sup̃ duodenis talentor; millib9. eoq. ãplius æstimaretur, et ferũt inquit idẽ Tarquiniũ impẽdisse in fundamẽta tẽpli libr. argẽti 40. millia nec ad ĩnarãdũ solũ dictiss.' hõis opes suffecissẽt adiunxit Domit.us idẽ T. Iouis Custodis. Huc ad T. Iouis Cap.ni ascendebãt triũphãtes Ioui eidẽ sacrificaturi, aditu p Velabrũ, qui uidetur fuisse præcipuus, plurimi alij erãt ascẽsus descẽsusq. e Capitolio, max.e in forũ Romanũ p arcũ Septimij Narrat Liu. præter portentũ humani capitis in fundam.tis inuẽtũ illud etiam accessisse quod cũ cætera fana exaugurarẽtur ad Iouis T. ædificãdũ, Termini nõ fuisse exaugurati idq. portẽdisse Terminũ Imp.ii futurũ ppetuũ quod quidẽ Deus opt. Max. mira proud.tia uidetur ita disposuisse futuru aliquãdo eius imper. Spirituale perpetuum

QuotiesRomanoꝝ potentiā perReges inchoatā, perConsules prouectā, perImperatores absolutā cōspicio, nō possū nō Dei Opt. Max. in ea prouidētiā demirari: cū ex tā uaria dominādi ratione nō imutari, sed cōseruari, nō iminui, uel in deterius prolabi, sed mirū in modū sic crescere, et augeri potuerit, ut toti terraꝝ orbi uenerabilē sēper, et augustū caput erexerit. Etenim sub Romulo Rege primo nata, et sub sex alijs p 243. ānos enutrita intra 18. millia passuū exercuit, nec ultra Portum Hostiaq effudit Infātiā. sub Cōsulibus (quibus Dictatores, Decemuiros, ac Tribunos ānumero) p ānos 447. adolescēs usque trās Padū capta creuit Italia, Africa, Hispaniaq subactis, Gallia, et Britānia uectigalib.' Illyricis, Histris, Liburnis, Dalmatisq, pdomitis, Achaia subiecta, Macedonia expugnata, Dardanis, Mœsis, Tracib' debellatis, accedēte Danubio, in Asia post Regē Antiochū depulsū, post uictū Mitridatē Ponti regno, et minori Armenia occupatis, adiūcta Mesopot.ª cū Parthis fœdere inito, cū Carduenis, Saracenis, et Arabib' prelijs gloriosē ac feliciter gestis, Iudea omni, Cilicia, et Syria superatis, tādēq Ægypto socijs adiūcta. Sub Imperatorib' incredib.ᵉ est dictu, virilis illius ætas uiguerit, et ad ānos integri, et uirtutis accesserit. Ab Aug.° enimusque ad Theodosij supioris, et Honorij et Arcadij eius filioꝝ tēpora p ānos 440. Cātabri, Astures, totaq Hispania, Alpes marit,ᵉ Gottiæque Rhetiæ, Noricū, Panoniæ, et Mœsiæ imperio accesserūt: oīs ora Danubij in prouinciā redacta est, Pōtus oīs, Armenia minor, oriens totus cū Mesopotamia, Asia, Arabia et Ægyp. sub Imp. Rom. iure transiuit; Quo autē ord.ᵉ Rom.ˢ hæc oīa assecuti fuerint, breuiter Sextus Ruffus ostēdit; et fusius in nr̄o catalogo omniū qui usque ad Imp. Iustinianū triūpharūt inuenies.

QVEMADMODV̄ MAGNATES ILLI ROMANI IMPERATORES DE ALIQVA PROVINCIA REGIONE POPVLISVE EXCISSIS ET DEBELLATIS AC DE REGIBVS VICTIS ET CAPTIS ROMÆ TRIVMPHARVNT TABVLIS ÆNEIS INCISA EX VETVSTISS LAPIDV̄ NVMOR. ET LIBROR. MONVM. ACCVRATIS INSPIC. DESC.

1. Congiarium populo Romano datum.
2. Templum Iouis Capitolini.
3. Camilli et Flaminij.
4. Ara
5. Consules
6. Lictores
7. Ministri turbā baculis submouētes.
8. Lictores
9. Magistratus
10. Senatores
11. Tubicines
12. Tabule eburneæ et æreæ colossus signa captarũ orbiū mōtiū fluuiorũ et mariū simulacra
13. Aurū argentū æs cude et aliquot signi imp
14. Tabulæ signa aurea argētea ærea eburnea purpura coccus bissus uestes. reisa.
15. Coronæ militib. romanis et legionib. uirtutis ergo donatæ
16. Gentiū uictarũ arma pharetræ frenæ enses
17. Galeæ scuta thoraces gladij signa
18. Pecunia
19. Vasa aurea et argentea
20. Tubicines
21. Hostiæ popae uictimarij
22. Camilli et Flaminij
23. Elephanti gentiū uictarum
24. Currus arma diademate coronæ regum aut ducū captarum
25. Reges captiui cū familia filijs filiab. que suis
26. Gentes bello capta
27. Coronæ a prouincijs Imperatori triumphanti donata
28. Lictores laureati
29. Thuris et arabū odorū suffimēta
30. Is qui uicti insultabat triumphante monebat.
31. et 33. Tubicines
32. Imperator triumphans
34. Suauiss. odorū suffimenta
35. Propinqui ducis triumphanti
36. Ministri et scutiferi
37. Legati tribuni exercitus duces
38. Legio
39. Centurias et manipulos des: tributos
40. Exercitus Populi Romani in legiones cohortes

ORDO·TRIVMPHI·CAII CÆSARIS·PER·VIAM·TRIVMPHALEM·AD·CAPITOLIVM.

1 Templū Iouis Capitolini.
2 Congiariū P.R. datū.
3 Ara
4 Camilli et Flaminij.
5 Consules.
6 Lictores.
7 Ministri turba baculis submo.tes
8 Lictores.
9 Magistratus.
10 Senatores.
11 Tubicines.
12 Prouinciæ Mon. Flu.
13 Diuersæ Ferar. peerg.
14 Vrbes regiæ al metro
15 Auri et arg. cū sig. impre.
16 Tabulæ signa aurea etc.
17 Vestes gematæ et statuæ.
18 Gentiū victaq arma etc.
19 Multi principes duc. hi in triu.
20 Galea, scuta et alia milit.
21 Vasa aur. et arg. plena mone.
22 Vasa inumera aurea etc.
23 Alia Vasa pretiosa.
24 Multa Vasa disci et phiale.
25 Tubicines
26 Hostiæ pōpæ Victimarij
27 Tauri multi ad sacrifi.
28 Camilli et Flaminij.
29 Elephantes uicti
30 Currus Regij cū coronis
31 Car. reg. cū corō diādem.
32 Reges duchi in triump.
33 Milites strenui p merch cor.
34 Lictores laureati.
35 Odores Arabici.
36 Tubicines.
37 Is qui uictis insul: tabat triuph. monchus.
38 Imp.r triumphas.
39 Musici
40 Suffim. odor.
41 Propinqui D.T.
42 Legati trib duces
43 Ministri e scubiferi
44 Præfecti
45 Homo armatus aur.
46 Arciferi
47 Iaculatores
48 Aquiliferi et centuries
49 Labarigeri
50 Signo cū Du. Imaginib.
51 Dragoniferi
52 Alia diuersa signa
53 Legiones.

DE DIGNITATE MILITARI APVD ROMANOS

Dignitas militaris, qua nihil præstantius apud Romanos inueniri poterat, quatuor ornamenta continebat: primũ erat Labarum, siue siparum Imperatoris insigne purpure: um candyi, hoc est fusti seu hastili insertum, quod ante eudem in expeditione aliquam exeuntem, deferebant, ut plane Gulielmus Choul Lugdunensis in lib. de religione Rom. expressit ex aureo Augusti numismate. In quo quidem Labaro, imperio declinante, Maxentius aquilam pingi fecit, ut ex ipsius quoque nummo perspicitur. Tandem uero Constantinus iam fidei Christianæ compos, et beneficiorum in se Christi Dñi immortaliter memor eo maxime, quod illius in cælo Crucem conspexerit, unde et uictoria de Maxentio qui cum pugnabat reportandam disertissime legerat his uerbis; in hoc signo uinces, deinde non aquilæ imaginem, sed cælestis agni Christi nomen hocmodo ☧ suis posteris in Labaro deferendam mandauit; quo etiam argumento Tertull. apol. aduersus gentes c. 16. docet, imaginem Crucifixi labaro superadditam fuiße felicibus illis primeuæ Ecclesiæ temporibus ut bene obseruauit Iacobus Gethserus ex Societate Iesu in lib. col. Iun. Aliud erat Aquila, qua in uexillis, Ceterũ suorum insignibus utebantur ut huius alitis symbolo quæ auium primatum obtinuit supereminentem alijs potentiam suam exprimerent. unde tamen hoc auspicati, non facile dixerim nisi innuenter ex Cornelio Nepote qui de L. Tarquinio Prisco Romanorum Rege V. breuiter scribens commemorat à suis, hoc est Græcis Romam aufugienti aquilam pileum sustulisse, quod ex Tanaquilis uxoris quæ augurandi disciplinam callebat sententia regnum sibi portendi cognouit, unde forsitan ex eo tempore aquilam sibi suisque in uexillo gestari fecerit. Tertium consulatus, quem, Regibus exactis, constituerunt, a consulendo mitiore uerbo dictus. bini creabantur Consules, primi quidẽ omnium L. Iunius Brutus et L. Tarquinius Collatinus; summam Imperij gerebant, copijsque imperabant. Ne autem regium aliquando nomen usurparent, neu in quemquam desauire possent, ius ab eis prouocandi concessum. ultimum Tribunatus magnæ quidem autoritatis in bello, quem Imperator constituens, traditam sibi in milites potestatem significans gladio manu sua donato decorabat. munus erat, castrorum, equitum peditumque ordini, et indemnitati consulere, munitioni, ne quid deesset, prouidere, milites iuramento constringere, emeritos, iußu tamen Imperatoris cum honoribus et immunitate de: mittere, ignauos exauctorare, clauos castrorum custodire, ægrotos inuisere, uulneratos medicari, nomina militum scribere, ac potius memoriæ ut singulos nominare posset, defigere, militum tandem quæstiones dirimere.

DE ORDINE MILITVM ET MAGISTRATVVM MILITIÆ.

1 Rorarij ad primos congressus, parma gladioq. muniti.
2 Antesignani qui primi erant agminis.
3 Pilani qui pili hoc est iaculis depugnabant.
4 Hastati qui erant fere tyrones.
5 Triarij magnæ uis et firmamenti in prælio, ex ueteranis.
6 Velites siue læuis armaturæ ad excursiones in hostile agmen faciendas in secũdo bello punico inuenti.
7 Sagittarij inter hos Ferentarij, idest funditores et c.

1 Milites prætoriani siue celeres ad custodiã Imperatoris.
2 Vrbani ex quibus uexillares cohortes delegebant.
3 Cataphracti suis iuuamẽto erãt hostibusq. terrori, ũdique armis cooperti.
4 Statarij Equites suris inermibus, cetera munitissimi.
5 Accensi, in mortuorum locum suffecti.
6 Calones, et lixæ qui necessaria ministrabãt quę seruilia officia Brutijs erant propria quibus eos Romani damnauerant ob eorum ad Annibalẽ defectionem
7 Picentes tabellarij et uiatores exercitus.

1 Milites centurioni suberant.
2 Centurio tribuno
3 Tribunus præfecto Castrorum.
4 Præfectus Legato.
5 Legatus Consulis parebat imperio

16

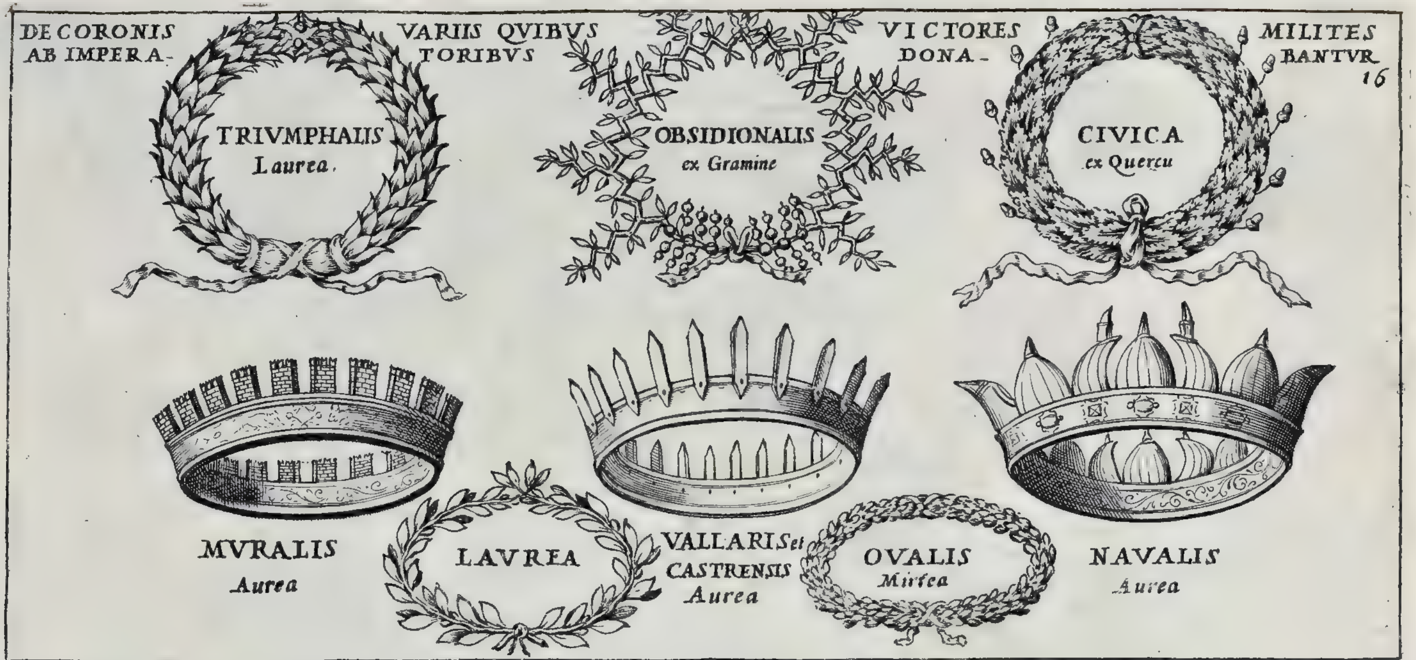
ALLOCVTIO IMPERATORIS TRIVMPHĀTIS AD VICTORĒ EXERCITV̄ ET PRÆMIOR SEV DON OR VELVTI PECVNIÆ CORONARV̄ ARMILLOR ASTAR VASORQ AVREOR DISTRIBVTIO

HIS · ALIISQ · PRÆMIIS · AD · EORVM · EXACVENDAM · VIRTVTEM · BELLICAM · MILITES · A · SVIS · DVCIBVS · DONABATVR ARMILLAS · SINISTRO · BRACHIO · INSERTAS · IVXTA · HVMEROS · GESTABAT · VT · IN · ANTIQVIS · STATVIS · VIDERE · EST ·

T·Liuius l·4· dec·1· testatur capta et prædæ data Terracina statuisse senatū ut stipendiū miles Rom· de publico acciperet, cū ante id tempus suo quisque functus eo munere esset: nihil acceptū inquit idē unquā a plebe tanto gaudio traditur fuitq igitur P· et Cn· Cornelijs Coss· Fabio Ambusto Valerio Potito tribunis militarib· licet repugnātib· trib· pleb· populo indictū tributū, et in militū stipendia et in alias Reip· expensas coepere Patres primū conferre, eos plebs omnis sequuta· stipendiū autem Varrone, Festo, Plinio, et Vlpiano auctoribus dicitur a stipe idest ære quia nondū erat argentū signatū hi tribuni mil· consulari potestate soluebant militib· de hoc tributo pub·, sed præter æris stipendiū nō sufficeret, nā in singulos ānos terna illis dabantur stipendia, triū ducator singula, ita ut stipendium annuū nouē esset ducator C Cæsar 4 addidit Equitibus tamen triplicabatur stipendiū, merebāt autē triplex inquit Liu· l·7· d·1· ea tempestate Præmia autē siue donaria ita distribuebantur, parta uictoria, Consul siue Imperator ex edito loco pro concione aduocato strenuissimo quoque milite, eiusq publice primum collaudata uirtute præmia pro cuiusq merito distribuebat; hos corona uaria, seu armillis illos hasta uesteq donabat: Huiusmodi seu laudis seu præmij incitamentis mirum est quantum militum animos qui partim honore partim utilitate capiuntur, incitarent ad res deinde præclariores bello gerendas; quibus cum accederet disciplina militaris exacta assiduus usus exercitatioq, otio et luxu longius ablegato, nil quoque mirum quod bellis uictorias adæquarent triumpharentq de toto terrarum orbe nam Imperatores ut plurimum paucis contenti uictoria potiti prædam omnem militibus partiebantur Cuiusmodi fuere Cincinatus qui cum quatuor agri iugera possideret eaq ipsemet· coleret ex agro ad Dictaturam uocatus uictoria obtenta præda omni militibus dimissa, ad colendum agrū redijt. Spurius Caruili Papirij collega prædam ex Hetruscis deuictis collectam militibus spartitus est centenas asses in singulos· Paulus Æmilius 70· in Epiro Vrbibus captis quæ pro Perseo steterant prædam omnem exercitui contulit· Quid de Alexandro Seuero dicam qui fracto et in fugam uerso Artaxerse potentissimi Persarum Rege qui 700· Elephantis mille et 800 falcatis quadrigis et multis equorum millibus in certamen leuem descenderat opulentissima parta præda exercitum ditauit·

Neque tamen Duces Imperatorisq sua uirtutis laude caruere, nam præter publicos honores, occasiones, et triumphos amplissimos eis a Senatu decretos, statuis etiā, et arcubus triumphalibus, perpetuisq honorum monumentis exornabantur·

Pro uarijs et egregijs militū rebus in bello gestis terra mariq. uarijs quoque ueluti præmijs coronis ab Imperatoribus donabantur quas hic expressimus Plin. l. 16. c. 4. ait Bacchū primum sibi coronam ex hedera imposuisse, quod antiquitus nulla nisi Deo dabatur, postea uictimas quoque coronare consueuisse, et homines uarijs de causis. Quare Aulus Posthumius Dictator, ut idem refert. l. 33. c. 2. apud lacum Regillum castris Latinorum expugnatis ei cuius maxime opera capta essent coronam auream ex preda dedit. Et exercitus Romanus a Quintio Cincinnato Dictatore liberatus eundem corona aurea libra pondo donauit, ut testatur Liu. l. 3 dec. 1. ut etiam P. Decius Tribunus militum uictis Samnitis quod exercitu Romanū ex angustijs uallis conclusū et obsessū ab hoste liberasset a Consule pro merito collaudatus et aurea corona donatus fuit ut est apud eundem Liuiū l. 7. d. 1. Papyrius quoque filius a Papyrio Cursore consule patre ob rem egregie bello gestam cū quatuor Centurionibus armillis et corona aurea fuit ornatus Scipio item Massinissæ regi laudata prius pro concione eius uirtute coronā auream dedit, cum alijs donis et Clælio alterā ut auctor est Liu. l. 10. d. 3. M. Agrippa a Octauio postea Augusto cum M. Lepidum nauali prælio apud Siciliam deuicisset coronam naualem accepit cuius meminit Plin. l. 16. c. 4. et prius eo ut ibidem est M. Varro a Cneo Pompeo. De alijs coronis scribit Gellius aitq. coronā triumphalem Imperatoribus in triumpho dari solitam fuisse quō: dam e lauro compactam, Obsidionalem e gramine: dabatur Obsessorum liberatori ut P. Decio apud Liu. l. 7. 1. d. Ciuica erat e quercu et et ex ilice, hac ciuis ciuem ab eo extremo uitæ discrimine liberatus donabat. Hæc erat tantæ æstimationis, ut ei teste Plinio, cæteræ omnes et aureæ cederent, tanti erat ciuem seruare; hinc disce quæ debebatur Xp̄o Dno qui tot Sanctorum ciues suæ uitæ discrimine seruauit: quæ quoque martyribus eius Muralis erat quæ dabatur qui primus hostium muros inuaserat quare cum Gothifredum Ducem qui primus Hierosolymorū mænia ascenderat aurea corona uellent insignire, noluit in ea Vrbe ubi Xpus Dominus spinea fuit coronatus, neque etiam ille egregius miles Christianus de quo Tertullianus de corona militis Castrensis et Vallaris dabatur qui primus Castra uallumq. subierat, ut Naualis qui primus Naues occupauerat. Erat hæc aurea, ut myrtea fuit Oualis, quā cingebatur is qui Ouans minor triumphi specie Vrbem inibat. Refert Plin. l. 15. c. 29. Papyrium Nasonem qui primus in Monte Albano triumphauit de Corsis myrto coronatum, ludosq. circenses spectare solitum quod cæteris quoq. concedebatur ut coronati spectaculis cum honore interessent, ijsq. assurgeretur. et Postumium libertum in consulatu de Sabinis triumphantem primum omnium Ouantem Vrbem ingressum, quoniam rem leuiter sine triumpho gesserat Myrto Veneris Victricis coronatu, hancq. postea Ouantiū fuisse coronam excepto inquit M. Crasso qui de fugitiuis et Spartaco laurea coronatus incessit, et Massurio auctore, ait curru quoque triumphantes myrtea corona usos. Aulus Gellius scribit, et meminit eiusdem Plinius l. 7. c. 28. L. Sicinium Dentatū uictorem fuisse in 120 bellis et 45 cicatrices aduerso corpore recepisse. 34. spolia reportasse donatumq. fuisse 18 hastis, 25 phaleris. 83 torquibus, 160 armillis, 26 coronis, 14 ciuicis 8 aureis, muralibus 3. et obsidionali una. Mitilene capta C. Cæsari donata fuit ciuica corona a Termo Prætore. Augusto Cæsari 13 Septemb. Cicerone filio Cos. donauit Senatus coronā Obsidionale et Ciuicā. Aureliano etiam fuerunt a Valeriano donatæ Bizantij quatuor muralis quinque Vallares Nauales 2 et duæ Ciuicæ.

SACRIFICIVM·MILITARE·AD·PORTAM·VRBIS·A·TRIVMPHATVRO·OFFERRE·SOLITVM·

Vt Pyrrus Ligorius tam diligens antiquitatis indagator, quã solers eiusdẽ delineator describit, Imperator exercituũ ex consẽsu S.P.Q.R. triumphaturus portaq. vrbis soléniter intraturus cũ partis spolijs omnibus atq. opibus ex Regnis Prouincijsq. subiugatis, cũ captiuis principibus carrisq. auro, gemis, alijsq. spolijs onustissimis. ut in sequenti triũpho uberius uidedũ erit in portæ ipsius ingressu solẽne sacrificiũ A Ioui, B Iunoni, C et Marti sublime positis in portatili loco, pãnis sericis, alijsq. diuitijs exornato fieri consueuerat D. Ante aram ubi ad mactãdã uictimã succensus erat ignis E. Imperator triumphans pro obtenta uictoria gratias Dijs agens sacrificiũ offerebat, ingenue uel potius inique confitẽdo eorũ beneficio talẽ accepisse uitoriã, cũ autẽ Imperator dignitate Pontificia nõ gaudebat, templorũ Pont. Max. coram illo F. cũ sacerdotib. assistentib. ac uictimarijs rite litabat. In quo sacrificio G. taurus inauratis cornib. et capite fascijs ex bombicino hinc indeque pedentib. inuoluto offerebatur. Dum fiebãt cæremoniæ H instrumẽta tubæque audiebantur. I. præsenti centurionũ et militũ turba quorũ capita lauri frondib. redimita erant. L. Victimarius manu securim tenet uictimã iã facturus. peracto sacrificio pulchro ordine, magnificoq. cũ apparatu triumphator Romã ingrediebatur, uiaq. triumphali p. Vrbẽ inuehebatur, quæ et ipsius tẽpla peristromatis uelata erant, uiæ ramis stratæ uirentib. omniũ tempora lauro coronabatur populus præ sũmo gaudio exultabat, atq. p. plateas, uias, porticus et fenestras ad hæc mira spectacula cõsluebat ut etiã in basilica L. Pauli Æmilia locus erit amplior hęc eadẽ copiosius demostrãdi Nihilominus Romani eo tẽpore ut a fidei nostræ lumine alieni hæc faciebãt quodcũque sibi feliciter accidebat Dijs suis acceptũ referẽtes, quod quidẽ Christianorũ sũmo, ueroque Deo debuisset, qui propterea eos undique triumphare fecerat, quod Ecclesiæ suæ caput in hoc orbis terræ capite constituere tetenderat Soueralque.

A. Numisma Domitiani æreũ, quod in ludis secularib' sacrificiũ exprimit, cui cũctus pop. cũ Imp.re aderat, genib' cũ eo flexis Deos suos uenerabãtur ut refert D. Guliel.us Choul Lugdũ. in antiq Rom. relig.e c 25. B. cum Romani nihil prorsus sine augurio facerẽt caueã pullariã in sacrificiũ portare cõsueuerãt qua 2 pulli Gallinacei inclusi erãt, ut ex eoꝝ alacritate aut tarditate in mãducãdo faustũ uel infaustũ diẽ illũ fore autumarẽt ad faciendũ, uel omittẽdũ sacrificiũ ideo augurãdi munus tãti putabatur, ut nõ nisi senatores id abiret, cũ Deoꝝ interpretes haberẽtur domo instar tẽpli structa utebãtur ubi Augurator sedẽs uelato capite, ueste q. promissa quę trabea siue lęna dicebatur; manu tenebat lituũ, quo celi angulos designabat. C. Discus max.e qui intestina mactati in sacrif.o animalis recipiebat; erãt et alij in forma paterę, qui et sanguinẽ ut ex Virgil. cõstat. tepidũq. cruorẽ suscipiũt pateris. D. Acerra arcula thuris, alioꝝ, suffismatũ receptaculũ, quę tauri carnẽue alia sacrificij spargebãt ut nidorẽ cõbustę carnis extinguerẽt, ut idẽ Gulielmus existimat. E. Solitaurilia uictima dicebatur ꝑfectiss.a quę quinto quoque ãno a Censore fiebãt ad Romã expiãdã dicta à soli quod hetrusca lingua unde ritus et auguriũ Romana sũpsit supstitio integru significat et taurile qd tauru nobilius animal qui cũ scrofa hirco et ariete mactabãtur. F. Pila ubi aqua dicta Mercurij seruabatur sacerdoti ꝑfusi putabãt leuia sese posse crimina expiare. ut docet Virgil. et Macrob. inuit hoc carm.e idẽ ter socios pura circũtulit unda, spargẽs rore leui, et ramo felicis oliuę. G. Ara sacrificij. H. Vas uetus dictũ Prefericulũ aut urceolus, in quo uinum erat qd ut p. uictimæ caput sacerdos effũderet. I. Gestamen capitis albũ quo Flamen dialis utebatur. K. Mytra, siue Cydaris quã sũmus Pont, qui oĩbus preerat sacerdotib' gestare cõsueuerat Põtificia dignitas olim etiã sũmo in pretio habita cuius munus erat ritus, prodigia et funeralia curare celestia interpretari. sacrificia Dijs assignare. L. Altare ubi fructuũ primitiæ ponebãtur. M. Candelabrũ. N. Olla ubi carnes coquebãtur, quæ ex sacrificio supererãt quibus sacerd.es cognati et amici ac cet. O. Malleus quo animãlia ꝑcutiebãt. P. Aspergillũ ex lauro uel oliua. Q. Ancilia seu scuta quędã quę e cęlo lapsa fuisse credebãt. R. Securi. S. Secespita uetus cultru. T. Cultrũ. V. Pellis uictimæ. X. Lituus hac angur.

20

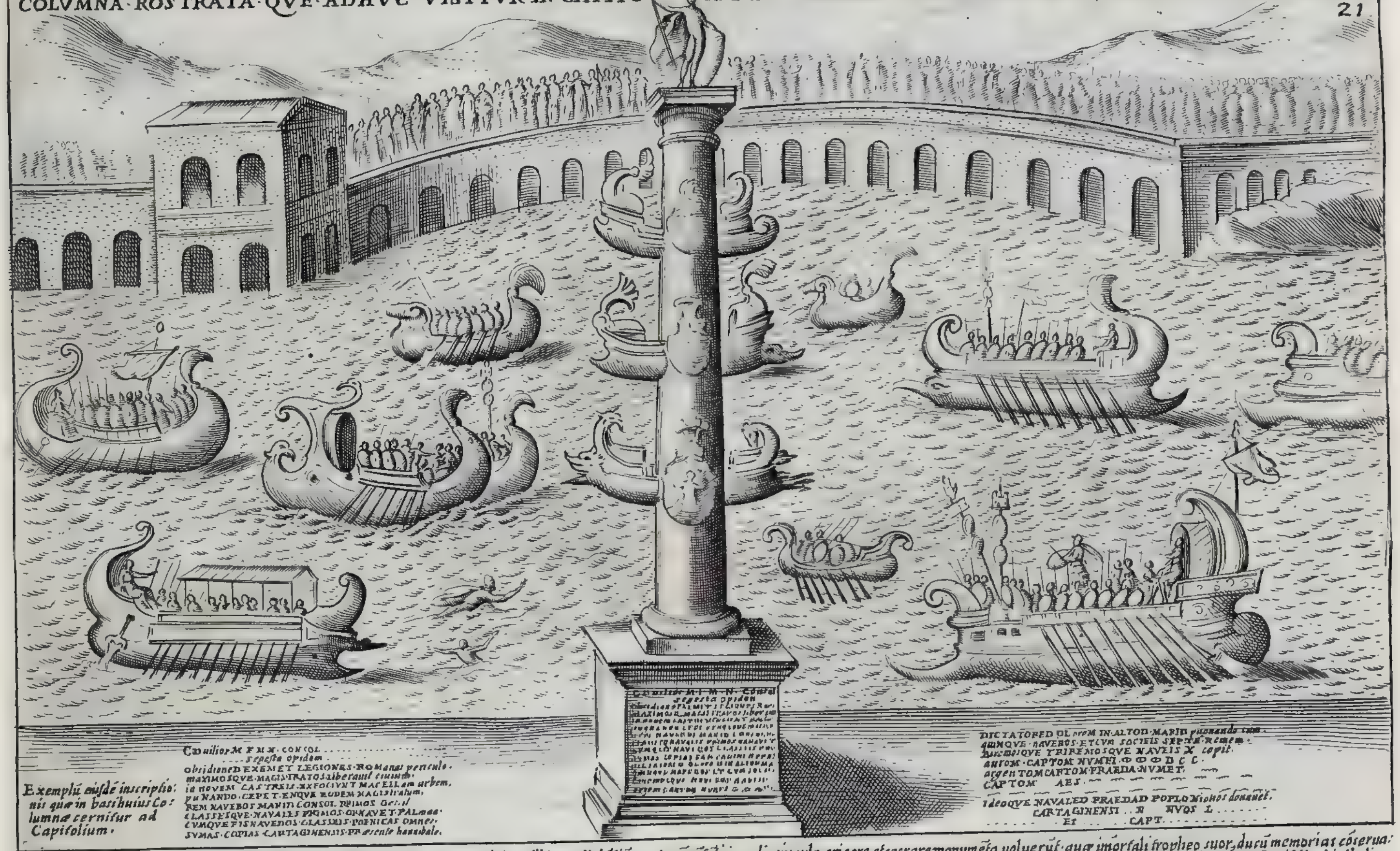
Nō facile dixerim studiose lector quātū studij et laboris in hisce Regibus Reginis, et Principib' atq; viris ampliss." Romanorū potētia subiugatis, ac diuersis tēporib' eorū ductis in triūpho colligēdis insūpserim. opus sane hic usque infractabile aggrediēs sæpissime
eo recessisse, nisi præsertim tibi placendi desiderio, speq; adductus oēs obiectas difficultates abrupisse, utq; quāuis defatigatus et sudās metā cōtingere. Magni igitur æstimo hanc unius tabellæ imaginē, quæ pucto tēporis omniu Regu, et Reginar, ac uiror, max. dignitatis qui ab urbe
cōd." Romanis diuersis fuere tēporib debellati, eos, in triūphis adducti. 1 Rex Veietu senio cōfectus, Que p.' Romanos Rex Romulus superauit et in triūpho duxit Idib Octob Autorib' Plutarcho 12. Dionysio Liuio Solino et Valerio. 2. Volscoq Dux Aequus. Clœlius, qui quod
Ardeā P Ro cōfederatā obsidione presserat uictus et ductus in triūpho M. Gegany Macerini Cos II. Liu. ex Capitolinis triumphis. 3 Samnitū Dux Pontius captus, ductus in triupho Q. Fabij Gurgitis Procos. Valer. l v Plutarch. 4. Syphax Rex Parnor, glorioso ductus in triumpho
Pub. Cor. Scip. Africani. Polyb. Liu. Appian Florus Eutropius. 5. Demetrius filius Philippi Regis Macedoniæ et Armenes Nabidis Lacedæmoniæ Tyrāni filius obsides ab eorū parentib' accepti ductiq; in triupho T. Quinti Flaminij. Plut. Flor. Eutrop. 6 Perseus
Rex Macedoniæ cū Philippo et Alexandro filijs ducti in triūpho L. Æmily Pauli Procos et Gn Octauij quē quidē triumphū per triduū Roma celebrauit 1° die signa, tabulasq; 2° arma pecuniasq; 3° captiuos ipsumq; Regē esse transuectos meminere. Orosius
Florus et Velleius et Valerius Antia qui ex Liu et Plutarc tradit innumerab. tūc pecunia ab eo in ærariu allatā 7 Gentius Rex Illyrior, cū coiuge et liberis et fratre Carauātio ductus in triumpho L. Anitij Quirinalis. Liu Velleius Eutrop Flor Atheneus lib 14 Plutar in Paulo Appia
nus in Illyrici et aliy. 8 Aristonicus Rex Asiæ a M Perperna capto, et in eius triupho ductus Velleius. 9 Bituitus Rex Aruernor, Galliæ transalpinæ uictus et ductus in triupho C. Cassij Longini et Sex Domity Caluini qui simul et una die triupharūt Orosius Vell Appian M Marcellinus
quide Rex bis in triupho trāsuectus uidetur significare Flor his uerbis ut bene aduertit Sigonius Nihil tā cōspicuū in triūpho, quā Rex ipse bis uictus discolorib' in armis argēteoq; carpēto qualis pugnauerat. secūdo ergo de eodē triūphasse coijcitur Domitius cū Fabio, cū quibus illi pugnauerat e Strabo
cōmemorat. 10 Iugurtha Rex Numid et duo eius liberi in triūpho ducti a C. Mario. Salustius Plut Florus et alij. 11 Principes Piratar, filius et fil. et uxor Tigranis Rex Armenor, et Rex Iudeor Aristobolus Mitridatis soror cū 5 filijs Albanor Hiberor Comegenor Regis obsides triūphati in triūpho
C. n Pompei Mag Plutarc. 12. Vergetorix Rex ductus in triupho C. Cæsaris Dion. 13 Arsinoe Reg.a Ægypti trāsuecta in triūpho eiu, de Cæsaris. 14 Iubā Regis Mauritaniæ fil.' qui et hist.m conscripsit captiuus in triūpho ductus ab eodē C. Cæsare Dio App. Plut Suet. 15 Cleopatræ statua[illegible]
[illegible] ducereturf aspid. [illegible] Zenobia Regina uxor Odenati Regis Palmyrenor, pretiosis indutaue[illegible] auresis gemis et unionib' [illegible] mare captiuoq; [illegible] auresis cū ho[illegible]
[illegible]

COLVMNA MILIARIA IN FORO ROMANO 20

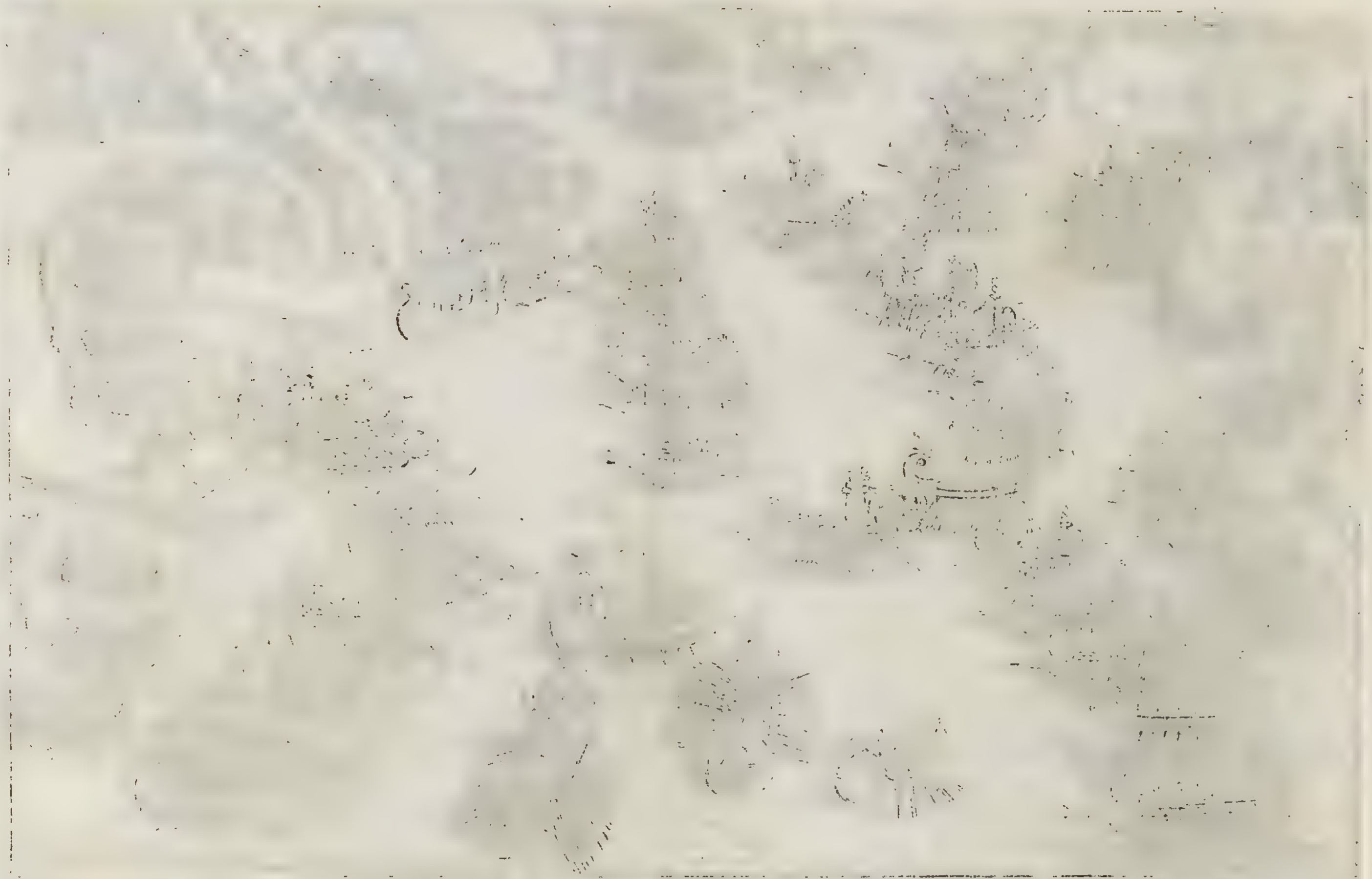

Romani iam olim totius orbis imperio prepotẽtes colũnã triũphalis suæ urbis in medio quasi in ũbelico posuere; ut eo signo ueluti indice quoquouersus potẽtiæ et maiestatis gloriã demõstrarẽt, atq. ipsã urbẽ quæ mũdi iã dici caput cõsueuerat, cor etiã illius esse innuerẽt, unde uniuersis ac singulis regionib.⁹ terrarũq. tractib.⁹ respõderet; et tãquã suis mẽbris decus, firmamẽtũ, et salutem infunderet. colũnæ huius locũ nomẽn, et usũ uaria apud ueteres, et recentiores inuenio Plin. l. 24 eamq. quã ætate sua extitisse testatur, in capite fori Romani positã esse cõmemorat, et Tacitus et Sueton. iuxta ædem Saturni qđ idẽ fere est. Appellationes etiã diuersas obtinuit; enim u.º meta, uel colũna dicitur; sed plerũq. aurei milliarij nomine desig: natur. De usu tamen diuersissime Autores inter se discrepãt. Plutarchus enim tradit colũnã fuisse aureã, in qua incisæ oẽs Italiæ uiæ finiebãt. Plinius u. unde ipse met initiũ capiebãt; quod utrũq. nisi de uijs consularib.⁹ et militaribus tenedũ sit, stare nõ potest; nam quo pacto diuersis uiarũ flexibus, ac ordinibus conueniret. Aliũ quidẽ et solertius (quod initio monstrare cœpimus) Romani rem huiusmodi attingebãt: dum mirabili artificio sparsũ ubiq. gentiũ imperiũ uno ueluti obtutu cõspicere, atq. uno in abaco numerare eo aureo utentes milliario uoluerũt. Quamobrẽ Gamutij sentẽtiam libens amplector; qui hanc eo erecta colũnã et dictã miliariã fuisse tradit, quod in illa miliaria uiarũ, quã copiæ cõpendio ac sine detrimento ideo uiæ illæ Consulares et militares dictæ ad prouincias ducebãtur, incisæ erant; ex quibus cognoscerẽt quandiu cũ necesse erat, terra mariq. missi milites subsidio peruenirẽt. fidẽ quoq. adstruit R.dus admodũ, apprimiq. eru ditus Lope Vazques à Figueiroa, qui mihi retulit se à Mugnosio uiro Mathematũ peritiss. et emeritiss.º accepisse, huiusmodi colũnã alijs totius Imperij Ciuitatib.⁹ in medio positis respondisse, ac proximẽ illis accedere immo et ipsas esse, quas hodie in Castiglia Rollos, in Lusitania pilorignos uulgus nũcupat, ab eo quidẽ tẽpore quo Rom.ⁱ eo colonias deducebãt, in medio urbis erigere consueuerãt, quamuis res postea in desuetudine abierit, ut quæ antea ad milliaria indicã da spectabat nũc u.º hodie (præcipue apud Lusitanos) ad exẽplũ edendũ Iustitiæ ibidẽ in nocẽtes deseruiat. lucẽ denique rei tandiu obscuræ doctiss. Hieronymus Surita Cæsar Augustanus attulit, qui in itinerario Antonini Pij disertis uerbis do: cet ab Augusto (autore Dione hunc aureũ Milliariũ in capite Romani fori statutũ, ex quo spatia uiarũ p urbẽ mearent: spatior, mensuris ab ipso milliario decurrẽtibus, neque Italiam modo, sed et uniuersas Romani Imperij prouincias eo decore, et ornamento affecta fuisse, ut qui pro cõsulib.⁹ cõmunere fugerẽ facilius prouinciarũ urbes atq. conuẽtus obirent; præterea idem autor asseruit certa tunc itinera fuisse nõ magistratib.⁹ modo sed principibus obire solita quæ ideo cõsularia et Regia dicebãtur. uide Amm. Marcell. et P. Victorẽ in libello de Regionib.⁹ urb. ex quib.⁹ exactis Autoris uerbis cõstat, quis Autor huius columnæ fuerit, quis usus, et quæ uiæ huiusmodi. ne lector existimet hanc milliariã esse illã quæ in Capitolio hodie uisitur cũ eius in scriptio planissime doceat primi ab urbe milliarij tãtũmodo fuisse indicẽ. ut tandẽ lectori columnæ huius argumẽntũ usus q. magis innotescat, antiquã ab urbe ad prouincias per uias tales eo tempore obire solitas distantiã et ad ornamẽtũ circũ circa stationes habitas ualuq. uarietas appetat.

COLVMNA·ROSTRATA·QVE·ADHVC·VISITVR·IN·CAPITO LIO·IN·ÆDIBVS·CONSERVATOR·CV·OMNIBVS·VICTORIIS·NAVAS

Romani genus ut Plin. uerbis utar, in gloriā suā effusissimū tātar, laudū hinc et illinc pullulātiū segete nō cōtenti singulis singula erigere et sacrare monumēta uoluerūt; quæ imortali trophæo suor, durū memorias cōseruarēt; quaobrē columnā excogitarūt, quæ qd nauiū effictá rostra protēdebat, et ex hostiliū captar, nauiū rostris cōflata erat, rostrata merito dicebatur, naualiū unde decor, insignia depēdebāt, sita erat in Capitolio, ubi et hodie semidiruta parietiq, infixa, cū antiquiss.a inscrip.ne uisitur, ad eū locū oratores, qd clietes suos dicēdo tuebātur, dicere pro rostris lector, intelligas: Autor huius colūnæ C. Duilius fuisse creditur, qui cū triūphū nauale p.s egisset, a Senatuq, id honoris accepisset, ut sibi a cœna reuertēti tibicines canerēt, et funale præferretur quotidie, ea erexit; Martiq, cū spolijs cōsecrauit, ut disertis carminib. Sillius Italicus cecinit lib. 6 Rostra gerēs niuea surgebat mole colūna exuuias Marti donū, quæ Duilius alto Ante oēs mersa Pænor, classe dicabat, cui nocturnus honos funalia clara sacerq post epulas tibicen adest. fauet etiā antiqua, de qua memini, inscriptio: nec aliter intelligēdus est Plin. 34. p.s ergo qui Romanis suasit naui con: scēdere Oppiū Claudiū Caudice fuisse Suet. in Tiberio p'ibet, eo cognominatū, qd tabular, cōtentū ex quib. naues edificātur caudicē appellare cōsueuerāt, et ipse Claudius eodē autore Trāquillo p.s fuit qui freto classe traiecto Pænos Sicilia expulit: quaobrē huic Oppio Claudio, qui aditū nauigādi alq, hostes inuadēdi patefecit, posteri uictoriar, et triūphor, suor, gloriā acceptā referre debuissēt. p.s qui nauali prelio uicit 1. fuit C. Duilius qui ad Milas 50 naues cepit Anibali, primusq triumphauit. 2 Cor. Scipio Cos de Pænis Sardis et Corsis naualı ex uictoria triūphauit, ut ex tabulis Capitol.s cōstat. 3 A quilius Florus procōsul Amilcarē Pænor, ducē paucis nauib. supauit Oros. Gellius l. 3. Pli. 22. Eutrop. Val. l. 5. 4. Cn. Octauius Pretor Kalen. deceb. de Rege Perseo nauale triūphū egit, Velleius; et Plin l. 34. 5 Attilius Regulus Cos de Pænis triūphauit, quia seniore Anibale prelio nauali uicerat. Oros Flor. in epit. 6 Attil.s Calatinus paucis nauib. uictor Amilcaris triūphū duxit. 7 Luctatius apud Ægaté in mari Siculo Hānone Pænor, ducē gloriose deuicit, qua in pugna 63 naues punicas cepit et 125 demersit. Eutrop. 8 Seruilius Pretor predones maritimos uicit, et uectigāl impio Ro. fecit Marcelli. l. 14 et Creta Ciliciaq bello pyratico pdomuit. Iust. l. 12 et eo bello Paphiliā obtinuit et Ciliciā Pisidiaq. deuicit ac fecit prouinc. Iornan. 9. M. Agrip.a rostratā nau. cor.a a C. Cesare donat.9 ē et triūpāli more in urbe peruectus. Dion. 10. Octauius Aug. Antoniū et Cleopatrā ad Actiū nauali prelio uicit. 11 L. Æmilius Regillus pretor inter Ephesū Samū et Chiū cū pref. fectis Reg. Antioc. pugnās classe eius uicit, fudit, ... 12 Cn. Ful. Cētimalus ex Illyricis naual triump. egit 13 Q. Fab. Q. F. Q. N. Labeo pre. ex Creta Insula naual egit. 14 Cn. Octauius Cn. F. Cn. N. OPR. ex Maced. et Rege Perse naual egit.

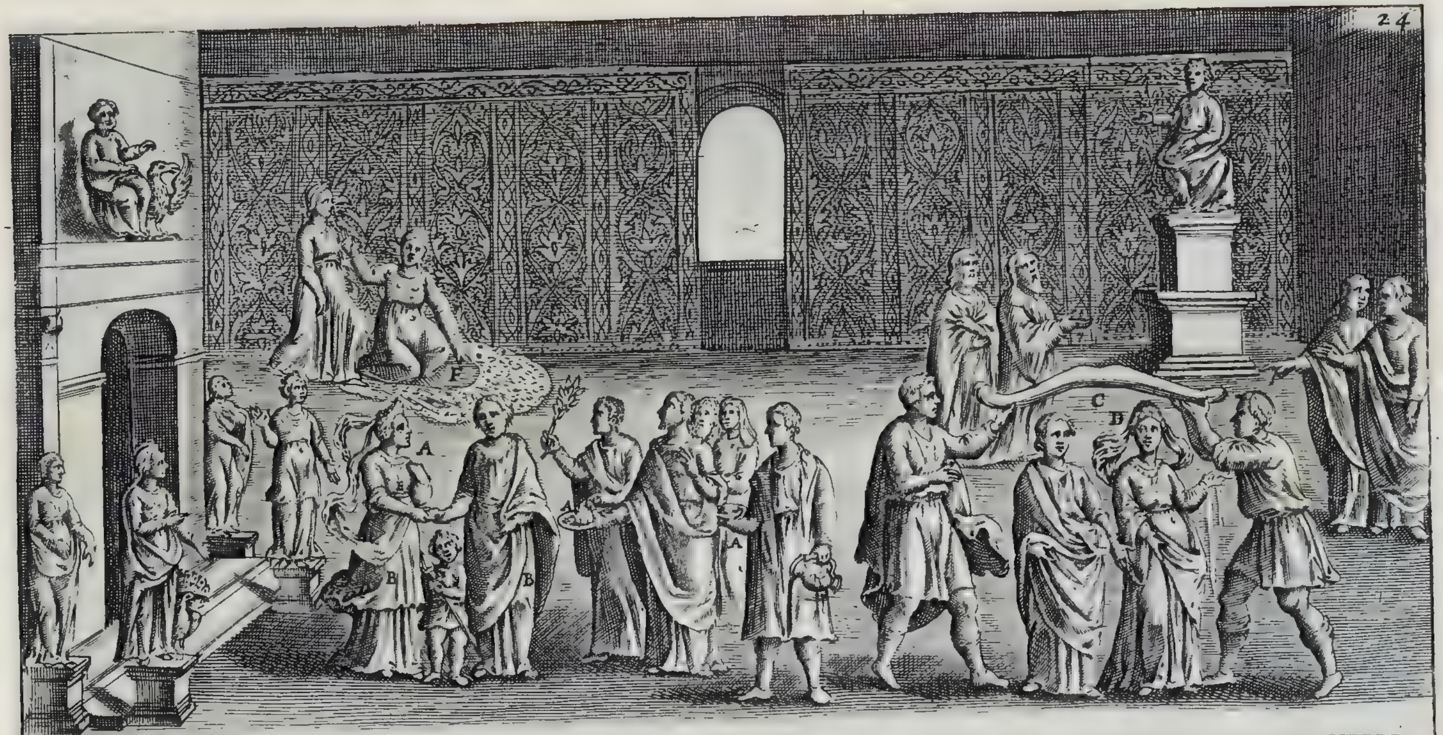
DE COPIIS ROMANORVM MARITIMIS.

Per maria, et fluuios portus habebant, ubi classes in proptu esset ad maris inferi, superique defesione ex Suet. Tacito lib 4. anal et Vegetio, duos maximos, ceteros minores, in quibus maiores, uel minores copias cōtinebāt. Portus Miseni et Rauēnæ: ille, quia est ad Siciliā, classes recipiebat ad Galliā, Hispanias, Mauritaniā, Africā, Aegyptū, Sardiniā, et ipsā Siciliā cœrcēdas, et a Pyratis defēdēdas. Hic uero qui 2 5 0 naues Dione uel potius Iornāde teste, capiebat classim habebat, quæ Epyrū, Macedoniā, Greciā, Propōtidē, Pontū, Cretā, et Cyprū et reliquā Orietis regionē plustrabat. cæteri ad huc portus minores erant, uidelicet, Coloniæ, et Fregij uel Foro Iulij in Gallia Narbonēsi ex Tacito l. 4 ānal. et in Ponto ad initiū maris Mediterranei supra Bizantiū, qui Portus, ut meminit Strabo l. 7. centū nauiū capax erat, ubi Iosephi Historici tēpestate tria millia militū et 4 0. naues longas rostratas cōtinebāt; et in Ostiā ut ex Suet.° colligitur. Preterea ꝑ fluuios classes disponebāt nēpe in Rheno ubi erāt copulę, naues nō ita grādes imò potius naiculæ, liburnæ hoc est biremes: et in Danubio, ubi genus erat nauiū quas Lusorias appellabāt, quib⁹ flu.ᵈ dis currebāt; et in Euphrate aduersus Parthos. in oībus iis copiis 1 0 0 millia armatoꝝ et remigū uersabātur. ubiq. turres Pharos dictas erigebāt, unde luminaria ꝑ nocte disposita uiā late nauigātib⁹ præsertim portū intraturis ostenderet.

COLVMNA BELLICA ad Portam Carmentalem

A d portā Carmentalē Bellonę Martis sorori uel aurigę (uterque enim armorū præses habebatur) A· Templū nō minus quā Iani celebre fuit ob ritus et ceremonias a Romanis bellū indicturis utrobiq fieri solitas. Nā ante ipsius ędē B. columella ex marmore stetit; quo C· Consules cū Magistratuū, D· Militūq corona ex Iani templi in foro Olitorio positi reseratis forib' cōtendebāt: atq E unus ex illis cui bellū exercitusue cure erat, inde hastā regionē illā uersus intorquebat: ut Ouid: in fastis huiusmodi meminit: Prospicit a tergo Sūmū breuis area circū, est ubi nō paruę parua columna notę: Ilinc solet hasta manu belli prenūcia missa in regē et gentē cū placet arma capi. simile uidetur tetigisse Virgil. sic ait et torquēs iaculū dimisit in auras, principiū pugnę: socij clamore sequūtur. Sill· Ital· 16. princeps pœnis indictę more parētū Appius adstabat pugnę: Qui uero solitus fuerit pro belli inditio hastā iaculari, nō facile Alex· ab Alex· id de Consule affirmāti crediderim: quia ab Anco Martio, qui primus bellicas ceremonias instituit, statutum fuisset ut Feciales uel Patres patrati (qui ijdē sūt) a fide et patrādo .i. saciando fœdere iuxta Varronis sētētia sic dicti, tāquā populi internūtij et proxenetæ hastā ferratā et sanguineā prēustā in fines hostiū cōceptis carminib' projceret, quod ex Liu· i· ab urbe cōdita ɋdiscimus. si tamē ātequā de columella Bellonæ cōsul hastā emitteret alibi Feciales id ipsū factitauerint. Ædis huius author Pyrrho qui pace negata multum animo vidit lumine cæcus erat. litabant eò sacerdotes sanguine sibi per uulnera ex brachijs emisso: ut ea detestabili libatione Deam illam nefariam humaniq cruoris appetentem ad uictoriam inflecterent. Notandum ultimo eo die Salios in sua curia uel in Martis sacrario ancylia mouere solitos, ut eo motu atq concussu Martem sibi conciirent.

MATRIMONIVM A LATINIS OLIM ET ROMANIS NONDVM CHRISTIANIS FIERI SOLITVM

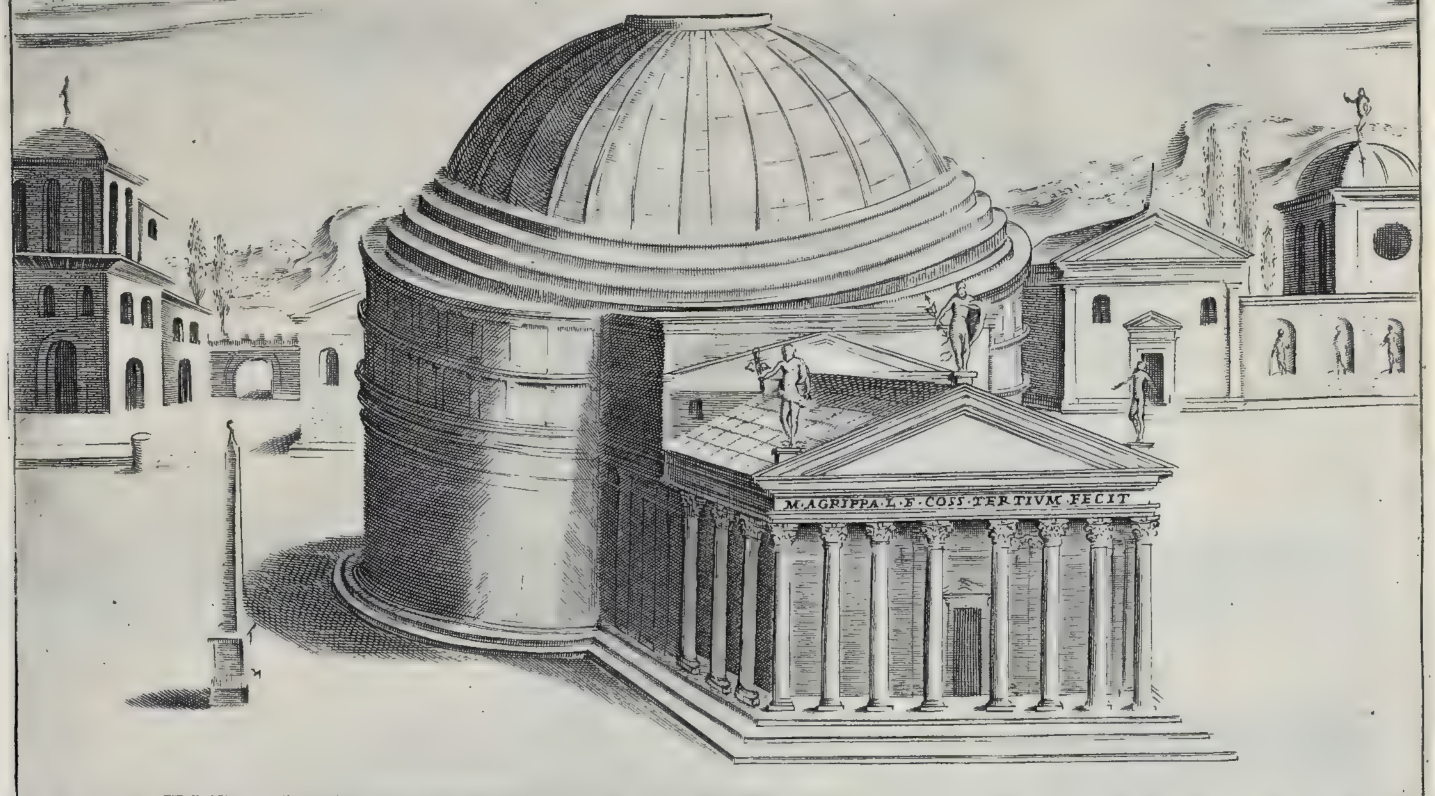
Veræ Religionis simia superstitio non ad salutarem pietatis, morumq disciplinam suis tradendam cultoribus sed ad eorum animos ad cultum Cacadæmonis misere imbuendos suos ritus in sacrificijs. sacrisq. sponsionibus excogitauit, ac misticis tegumentis supposuit ut suam ipsius præstantiā, fidemq. commendaret. Cum ergo ueteres Romani Matrimonium mortalibus fœdus à natura insitum, ac uniuersæ propagationis esse aditum cognouissent, id multis tegere et ornare cæremonijs ut sacrum suo modo redderent, decreuere. Quibus hic leuiter demonstratis, facile erit studioso lectori non paucam præcipuè ex antiquis Poëtis de eiusmodi re loquentibus eruditionē percipere. unico, uulgari et consueto modo (ne de confarratione et sortitione loquamur, quarū hæc aliquando, et raro, illa solis Pontificibus dabatur) antiqui Romani Nuptiarum fœdus inire consueuerant usu et coemptione etenim dote tanquā pretio uxor uirum coemere uidebatur, quicquid in contrariū sentiat Alexander ab Alexandro aduersus quē Virgilius testis adducitur illo carmine: Teq. sibi generū Thetys emat omnibus undis. stipulatione facta A. ignē et aquā in limine appositam contingebant. qua etiam A. noua nupta aspergebatur, ut hoc duplici elemento ad uictum pernecessario inexplicabile illud inter se uinculum demonstrarent, quod idem Romulus panis et aquæ simbolo fieri præceperat. B. uersicolore ueste induebantur, non secus quam ut innuerent uaria ingenia colorum disparitate designata unius uoluntatis quasi telæ ad concordiam intexta esse oportere. C. Iugum deinde subire faciebant ut æquali sese iugo matrimonij copulatos agnoscerent, ne unus se altero minus obstrictum ad fidem seruandam, atq. onera sufferenda existimarent. D. caput sponsæ obnubebant, ex quo uerbum nubere, fœminis peculiare duxit originem, pro signo matronalis pudicitiæ, quod uelum flammeum propriè dicitur idq. S. Doctor Hieronymus ad nostrarum Monialium uelum non inuenustè transtulit, Virginem appellans Christi flammeo consecratam E. nupta ipsa præcingebatur cingulo ex lana græce zona dicto, nodo quodam quem dicebant Herculanum, implicatissimo. ut uirgini Herculis fœcunditate portenderent. qui (ut fertur) una nocte uirgines so. uitiauit, et grauidas fecit, quem nodum maritus in toro geniali soluere poterat, unde zonam soluere iuste uel iniuste, uirginem uitiare significat F. continuo sponsam nuptiali sic mundo comptam lunata pelle pecudis sedere faciebant, forte non ob aliam causam, qua ut sponsam Lucinæ ope, quam Lunam quoque appellabant fœcunda, quasi pecudem fore designarent. His addendus mos ritusque nunc etiam apud nos seruatus de annulo, quo sponsus sponsā sibi subarrhare consueuerat, et clauis, qua idē ipsam donabat, ut curari familiæ, reique custodiam cōmendaret; atque in diuortio eandē ab uxore auferebat, ut docte et ingeniose Petrus Victorius annotauit locum appositum adducens apud Ciceronē ex Philipp.

SPONSÆ COMITATVS AD MARITI ÆDES SVB NOCTEM INVDENTIS

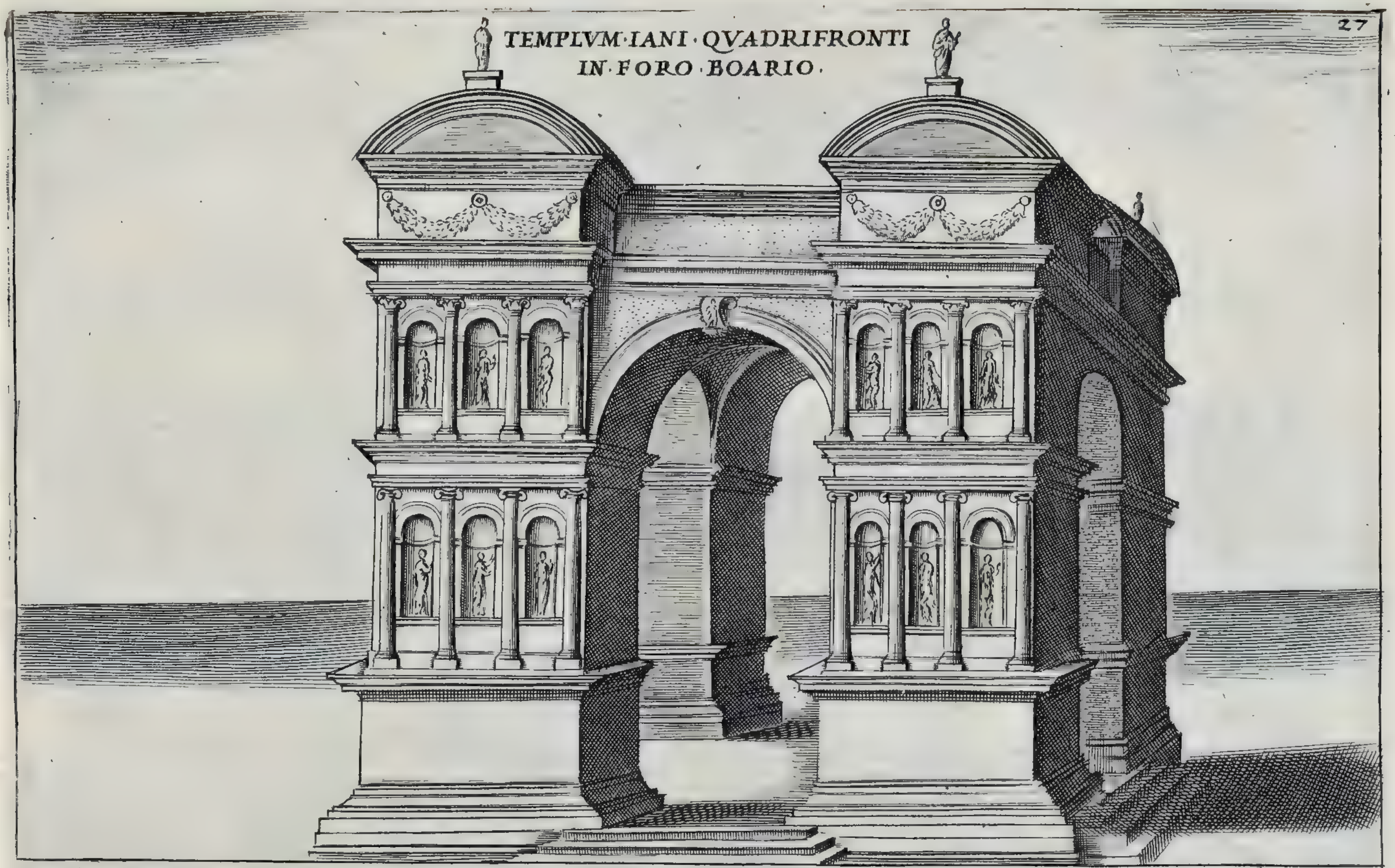
Egressã domo sua sponsã A tibice, et is cui Talassiũ, siue Hymeneũ, hoc est nuptiale carmen modulari curæ erat, antecedebat. B stipabat chorus affiniũ. C. colũ comptã, et fusũ cũ stamine deferebat, ut innueret muliebre id esse pensũ, studiũq peculiare, uel equidẽ quantũ opinione auguror, ut ijs insignibus pacti illius memoriã recoleret, et confirmarent, quod Sabini iã Romanis pacifici, et concordes de suis filiabus, quæ per raptũ sub eorũ potestate erant, cũ ipsis inierat, ne eas scilicet in re ulla alia, quã in lini et lanæ factione occuparet. D. Duo patrimi et matrimi pueri ipsã quasi ex delitijs acclinantẽ hinc et illinc sustinebãt. E. tertius puer tædã ex pinu alba accensã ferens anteibat. F. qua prælucẽte ad uirũ usq. et talamũ ducebatur, unde et a poetis tædæ ipsæ pro cõnubio accipi solitæ. G. unus deinceps far tostum lance deferebat, quod tam erat in nuptijs religiosũ, ut diffarrationis uocabulo diuertiũ nõ raro exprimerent. H. alius uas portabat aureis gẽmeisq ipsius ornamẽtis plenũ et opertũ. Eidemq. domum ingressuræ I. alius iuglãdes nuces aspergebat, quo sponsũ sponsãq. monitos uolebat iã nuciũ ætate, ac puerilia nugamenta reliquisse et aliã maturæ, seriæq. uitæ rationẽ suscipere oportere. L. Sponsus eam uenientem aspectãs, iam fores, uti mos erat, lana, uittisq. laneis, et lauro redimierat, ut eo quoque ornamento uxorẽ sui iterũ officij cõmoneret. M. illã autẽ uiro appropinqãtẽ limen ipsũ aut uestibulũ transcẽdere, nedũ tangere nõ sinebãt, quin etiã a suis quasi rapta trahebatur; ut designaret tantũ esse pretiũ pudicitiæ, ut si fieri posset, nec iniusto quidẽ cõnubio prælibãda fuisset. Si Romani illi ueteres tãti uirginitatẽ faciebãt, quo maiore pretio Christiani hanc celestẽ margarita, p legẽ Euangelicã melius de eius docti prẽstantia ducere debuisset, quã si quisquã ob prolis incrementũ imminuere et labefactare cõstituat, nõ iã ipsi matrimonio tanquã naturæ fæderi, ut antiqui, sed uti etiam sacramento gẽmã aliã inęstimabilẽ, nempe gratiã cõtinẽti dantique acquiescat. si ergo nos Christiani melius omnibus pudicitiæ hanc gẽmã cognoscimus quare illius pretium nõ pensitamus, ne ipsã nisi cũ Deo, eiusq. gratia cõmutamus. Præterea postes ipsos suillo et Lupino adipe inũgebãt, quo ueneficia cęteraq. id genus nocumẽta abigi credebãt. Nec tandẽ tres illos asses prętẽrire debeo, quos sponsa ante talamũ mystice tractare cõsueuerat. primũ enim coniugi dabat pro signo coemptionis ut diximus; alterũ sub pede cõtinebat deinde in ignẽ lariũ cõburendũ demittebat, quo docuisse censeo fœminæ iã nuptæ pecuniã esse cõtẽnendã, pedeq. cõculcandã, acneq. in fucos, mũdiq. uanitatẽ, sed in usũ lariũ, hoc est suæ domus absumendã; tertiũ et ultimũ in sacciperio, nempe maiori crumena reponebat, quasi benigne cũ Dijs agendũ sibi esse demonstrarent.

T·PANTHEON VVLGO ROTVNDA

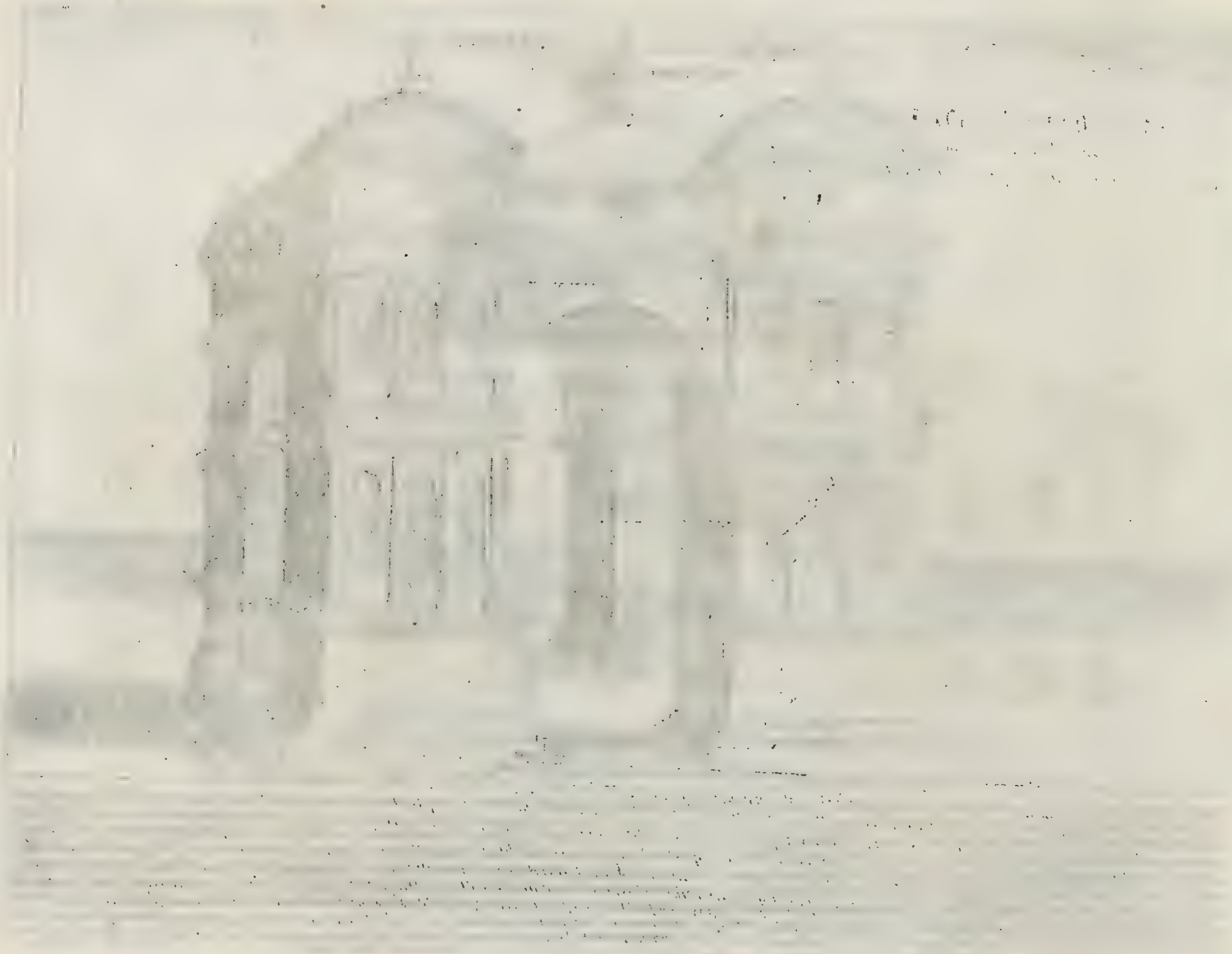
Pantheon, ut nomē indicat, in cultū Deor; omniū fuit constructū a M. Agrippa Aug. genero, ut inscriptio indicat, et Plinius lib. 36. c. 15 fuit ab eodē Ioui Vltori et Dijs omnibus dedicatū: ædificiorum Romæ præser: tim templorum facile pulcherrimum, opere corinthio, forma rotunda, et ideo ita vulgo appellata, fortasse ut cæli seu mundi figura imitaretur; columnis circū amplissimū concameratū fastigiū seu tholum fulcie tibus, quod ne ipsomet suo pondere ruat, fuit circūquaque quadratis locis excauatū. Propterea autem uidetur optimi templi structura exprimere quod muro continuo 30 palm. lat. circum: ducatur, unica tantum ianua, unico quoque foramine in suprema arcuata culmine lumen admittit undequaque æqualiter circumfusū, cui in pauimento ex marmore opponuntur concauitates seu spira: cula ad aquam pluuiā absorbenda. Altitudo eius tanta est quanta latitudo 144. pedū in circuitu, in suis quæq; loculamentis seu sacellis dispositæ erant Deor; Dearumq; statuæ pulcherrimæ inter quas fuit egregiū Veneris simulachrū ex ebore a Phidia confectū in cuius auribus unio ille Cleopatræ Reginæ in conuiuio superstes, et Actiacā uictoriā Romam delatus ab Augusto colloca: tus est. Habet loca uestibuli porticū amplā 16. olim nunc 13. columnar; sustinet trabes ex ære inaurato, duæ ex his columnæ periere incendio, tertia fuit ablata. Descenditur nunc p aliquot gra: dus cū olim p septē ascenderetur. Instaurauit ex Spartiano Adrianus, Septimius quoque Seuerus et Aurelianus ut in inscriptione ibidē cernitur. At uero Bonifacius 4 S.mus Pontifex expiatū ut olim in honorē Iouis oīum Deor, sic in honorē et cultū B. Mariæ Virg. et oīum Sanctar. Virg. et oīum Sanctor. Imp. Phoca consacrauit.

TEMPLVM·IANI·QVADRIFRONTI IN·FORO·BOARIO·

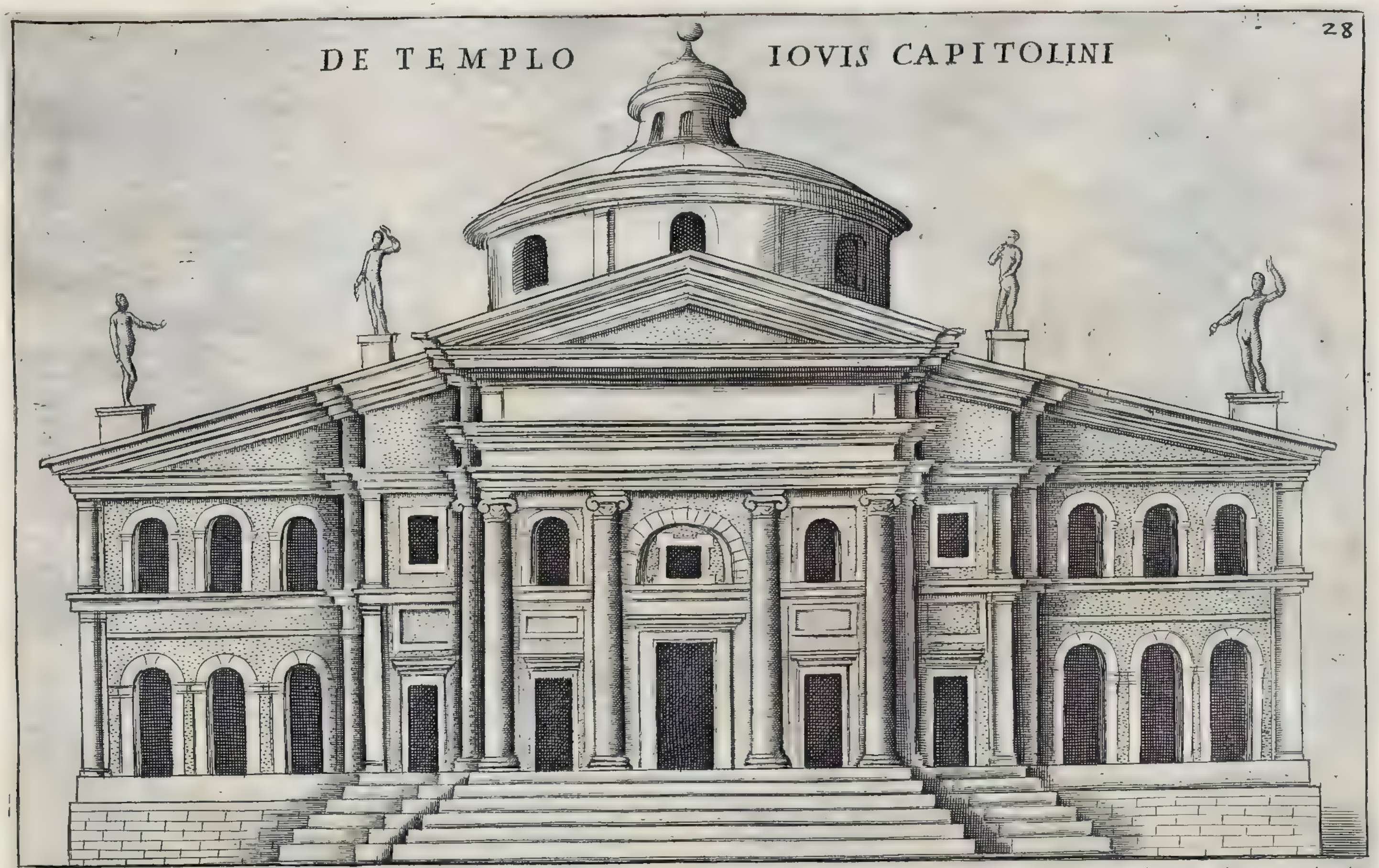

Ianum de quo in Ianiculo mentionē aliquā fecimus, templū in foro habuisse boario nemini dubiū esse potest, præcipuū quidē, et maximū, cū ipsius quadrifrōte simulacro, quē in locū testatur Andreas Ful.us à Numa traslatum fuisse Romā, qđ captis Phalerijs ciuitate Tusciæ inuentū fuerat in magna ueneratione habitū; de quo sic Ouidius memorat Qui Puteal Ianumq. timet, celeresq. calendas nāq. ad forū attingebat puteal hoc quod in mercatorū sedē Libonius extruxerat. idē etiā inuit lib. i fast. cū sint tot Iani cur stat sacratus in uno hic ubi iuncta foris tēpla duob. habes. quin etiā nr̄is ibi tēporib. uestigiū apparet, qđ ad porticus accedit effigie ut bene B. Gamuatius in sua urbis antiq.te descrip. quā si magna ex parte collapsā, dirutaq. uidemus, ac omni prorsus ornamēto destituta, et circucirca loculis in pariete e cauatis qui columnulis Ionicis (ut ex una quæ extat uidere est) fulciri ac decorari uidebatur nihilominus ex eo tēplū Iano dicatū instar porticus in quatuor diuisæ facies Antiquarij fuisse conledūt, qđ et Augusti numisma cōfirmat ubi simile templū quadratū cū Iano quadriformi desup. eminēte exprimitur. Obseruādū est autē Ianū eundē bifrōtē à Numa antea ex ære cōflatū, cū à Romulo ex ligno factū accepisset ut significarēt autore Macrobio Ianū Rege prudētiss. extitisse, qui præterita cōsiderabat, futurisq. cōsulebat postea u.o quā apud Phalerias ut ostēsū fuit ipse Numa quadriformē inuenit Romaq. fecit asportari, deinceps relig.ius coli cœpit p. oēsq. urbis regio.es diuersa ex materia fieri cōsueuit qdruplici eo uultu innuere uolentes uel Ianum in 4.or terræ orbis angulos dominatū fuisse, ut apposite sese iactās Adria: suis in numism.tis demōstrauit, uel initiū āni facere, cuius et p.mi mesis a sese nomē accepit, qui quidē ānus 4.or in tēpora distrib.e 12. uero loculi, qui in pariete cōcione fabricati erāt 12 mēses, aut totide Zodiaci signa declarabātur Gāmucius A. Fuluio tādē Berosus affirmat Ianū Deū dictū fuisse pacis postquā Romulus et Tatius pcusso inter se foedere cōiuncti summa in concordia et trāquillitate uixerūt, atq. ex eo tēpore belli pacisq. Hieropolis supprabuit. nō pacem obseratis forib., patefactis uero bellū uel quās rupta esse pacē presidebat quoties u.o ab urbe condita usq. ad Imperiū Octauiani Iani fores aperte fuerunt.

29

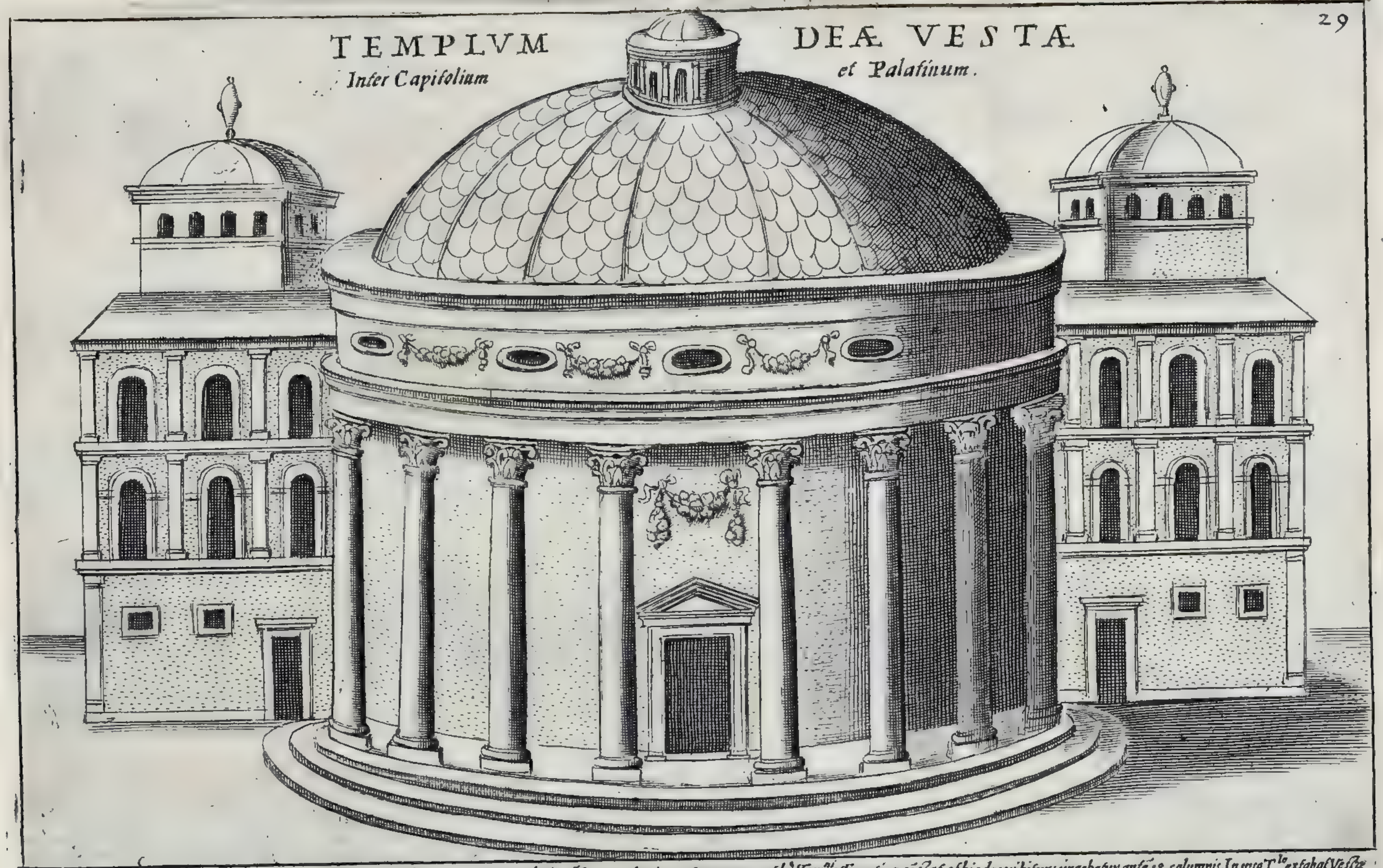

DE TEMPLO IOVIS CAPITOLINI

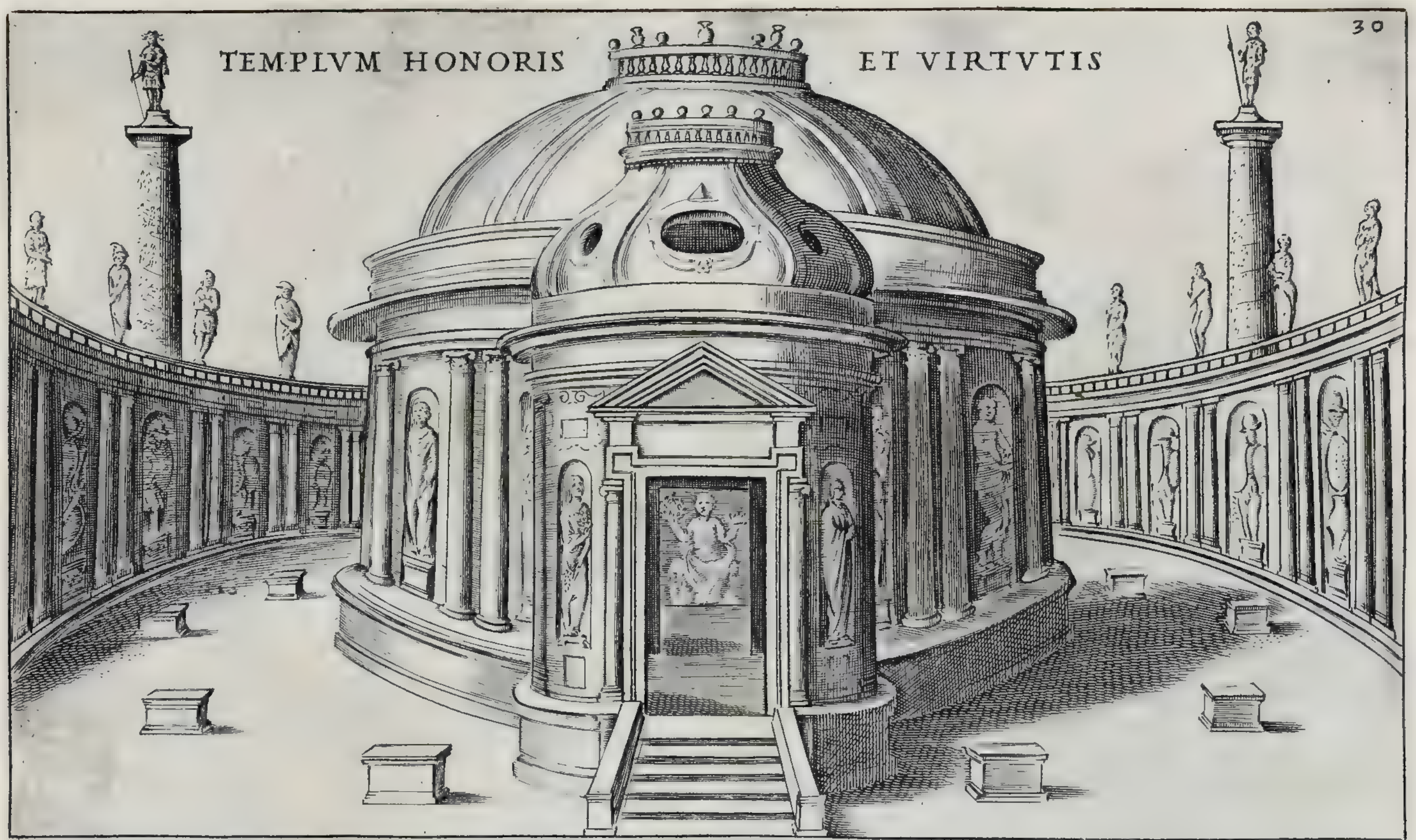

Hoc templũ maximũ Iouis Capitolini, siue Optimi Maximi (ut indignò appellatur) p partes confectũ fuisse constat; Nã Tarquinius Priscus uouit, Superbus deinde impẽsis maximis à funda: mẽtis extruxit, sed præ obitu consecratione obire nõ potuit; quod postea quidẽ obtinuit et dicauit M. Horatius Publicola Collega ut ex sequenti titulo uidere est. Marcus Horatius Consul. ex lege templũ Iouis Optimi Max. dedicauit ãno post Reges exactos à Consulibus postea ad Dictatores, quia maius imperiũ erat solẽne claui figendi translatũ est. Situ fuit hoc templũ supra crepidinẽ ut testatur Dio: nisius, quẽ locũ Dei tutelares potissimũ tenere consueuerat, quasi tutelæ illius Vrbis incũbentes. in eo tria erant sacella inter se cõmunia habentia latera. mediũ quidẽ Iouis, ab utraque parte Iunonis et Mineruæ sub una aquila, unaq; uelata tectura. unde Ausonius. Trina in Tarpeio surgunt consortia templo. cur autẽ hæc tria Numina Tarquinius sub eodẽ tecto statuerit Macrobius exponit ex tribus rebus quæ ad uitã conducũt; nimirũ spiratione quæ Ioui tribuebatur, corpore p quod Iuno, animo rationis cõpote p quẽ Minerua designabatur. Erat multis statuis exornatũ, quas; unã auream X pedũ dicauisse Clau: diũ scribit Tremellius, et multis alijs ornamentis excultũ uidelicet uasis preciosissimis, libris Sybillinis. eo noui consules ibant sacrificatũ, quia Ioui omne deberi initiũ existimabant. Fingitur Iupiter Saturni et Opis filius coniux et frater gemellus Iunonis, in Creta natus, et in Aulatia eiusdẽ insulæ oppido sepultus in testimoniũ multiplicis adulterij et lasciuiæ, et tyrãnidis in patrẽ Saturnũ exer: citæ proximo Deo habitus et Opt. Max. appellatus. quod quidẽ horribile uidetur dictũ, nedũ cogitatũ.

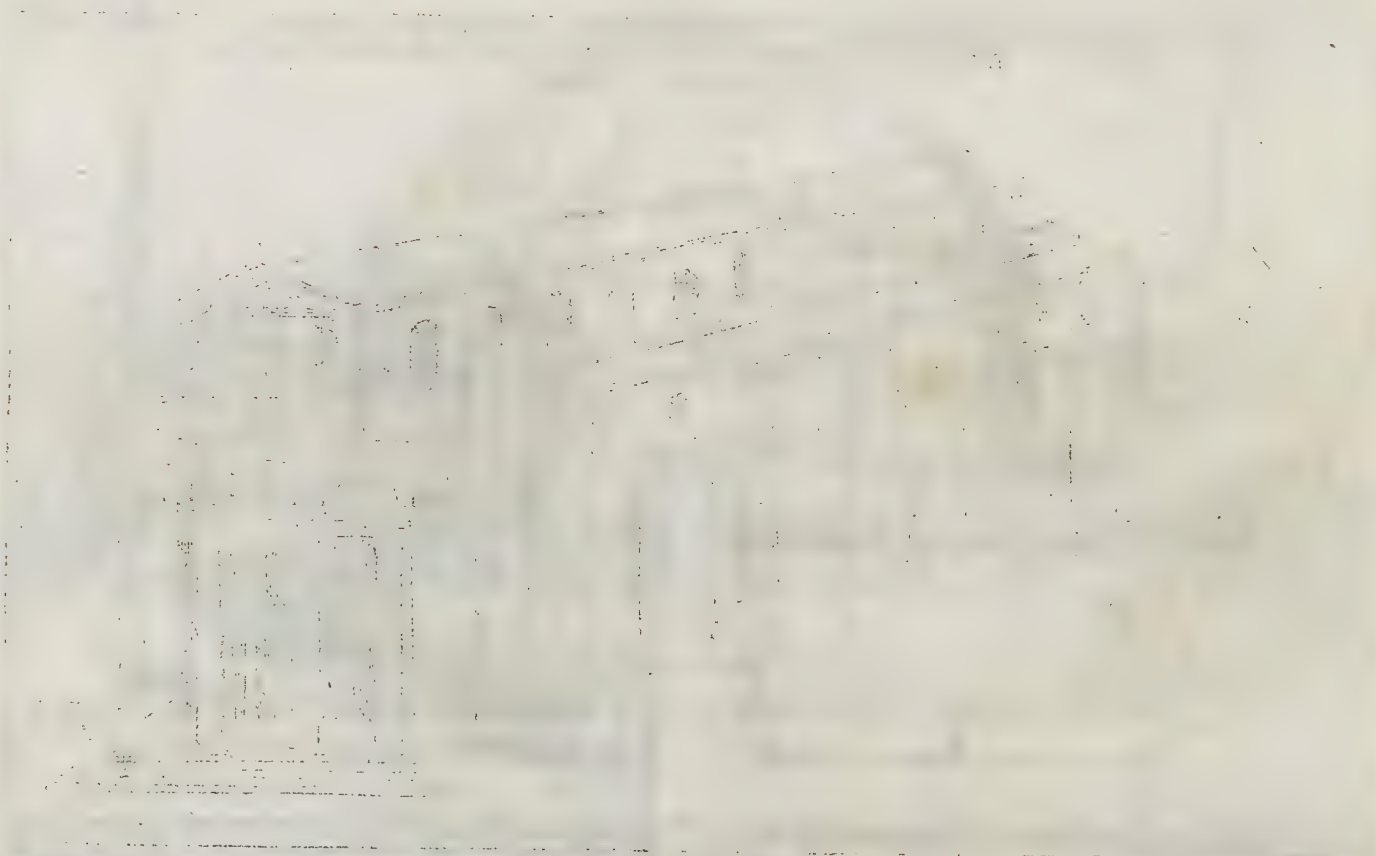
30

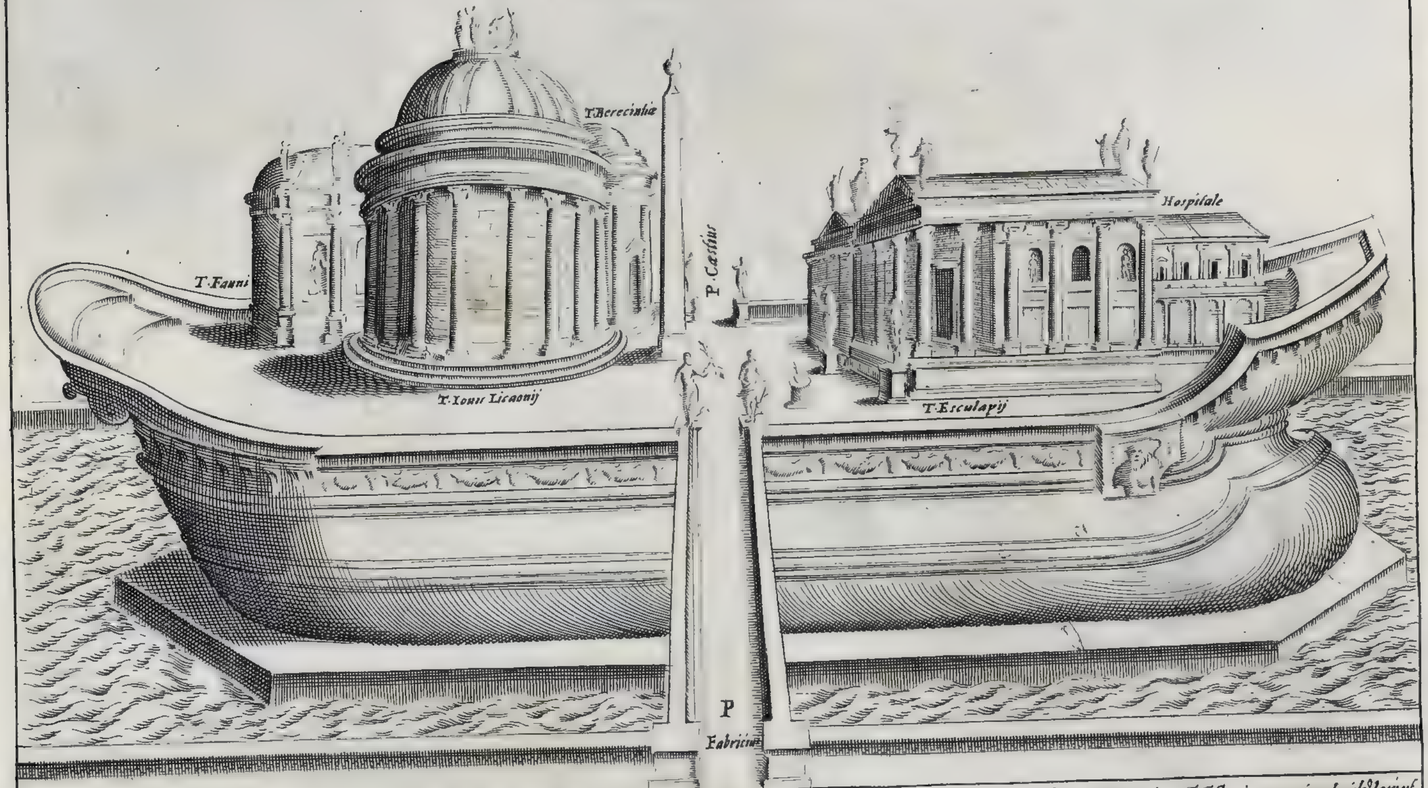
Templũ Deæ Vestæ fuit a Numa Põpilio II Romanorũ Rege (ut eiusdẽ sacra instituta) ædificatũ forma spherica, ut ex numismatib' Vesp.ni et Faustinæ cõstat, et hic describitur: cingebatur autẽ 18 columnis. In ipso T.lo extabat Vestæ simulachrũ, cui Virgines e præcipua nobilitate consecrabatur, sed nõ ante sextũ nec post decimum admittebatur ætatis annũ, ad trigesimũ Virginitatẽ seruabat, quo expleto nubere ipsis ex lege permissũ; primis decẽ ãnis instruebantur ceremonijs et sacrificijs alijs decẽ ipsamet ea faciebat, reliquis postea decẽ ipsæ iuniores instituebãt, ut ex numis eiusdẽ Faustinæ liquet ubi iuniores cũ prouectiorib' Deæ assistunt. Quæ uero omnibus præerat Maxima dicebatur, ut apud nos Abbatissa quæ Monialib' præest. Constat hoc ex Epitaphio Flauiæ V.V. quod ita habet Flauiæ Maniliæ V.V. Max. cuius egregiã Sanctimoniã et uenerabilẽ morum disciplinã, in Deos quoque peruigilẽ administrationẽ Senatus laudando cõprobauit, Aemilius frater et Rufinus frater et Flauij Siluanus et Hireneus sororis filij a militijs ob eximiã erga se pietatẽ præstantiamq. Harum Virginũ munus præcipuũ erat ignem sacrũ perpetuò fouere et tueri: ne extingueretur si quando (quod erat maximũ portentum) alicuius negligentia extingueretur, ea a Pontifice Maximo castigabatur, sic L. iuius narrat quandam flagris propterea cæsam quod sacrum ignem negligenter habuisset. Et ut illesæ erant omnibus uenerationi sic læsæ stupro uiuæ defodiebantur. quædam iniuste accusata uiolatæ uirginitatis ad comprobandam innocentiam nauim zonæ qua præcingebatur alligatam attraxit, altera cribro aquam tulit in senatum. Numa stipendium eis e publico statuit ut ait Liu. l. 1. plurimaq; ipsis bona præterea legabantur, quibus se splendide et egẽtes familias complures sustentabant. Romanos sæpe bello ciuili dissidentes reuocarunt ad cõcordiã. Perseuerarũt ad Theodosij Imp. Xpiani tempora qui earũ reditus plurimũ imminuit quod diceret non decere (ut consueuerant) curru uehi ad pub.ca circi et amphitheatri spectacula.

M·Marcellus ad portam Capenā hoc honori et Virtuti templū dedicauit anno 17. a Patre eius primo consulatu in Gallia citeriori uotū antea, quod fere in id temporis cōuenit, quo Liuius Romam 2.° bello punico occupata fuisse comemorat aliud quoque posuit Marius teste sest. Pompeio · celebre si nō ob materię prestātā, cumulta tunc fana hac illud re facile antecelleret, ut pote quod Vitruuius nob.^{s} et antiquis.^{s} Architectus nō marmoreū fuisse testetur his uerbis, nō solū scripta a Cossutio sūt desideranda, sed etiā a C. Mutio qui magnificētia confisus ędes Honoris, et Virtutis Marianę cellę, columnarūq, et epistiliorū symetrias legitimis artis institutis perfecit, id uero si marmoreū fuisset, ut haberet, quē admodū ab arte, sic a magnificētia, et impensis autoritate, in primis et summis operibus nominaretur. Nihilominus operositate atq elegantia unū ex sumptuosiss.^{s} fuisse constat, ut ex Vitruuio legimus, nō solū sculpturę artificio, quo intus, ac deforis renidebat, sed etiam imaginibus ornatissimū quas autore Plinio Cor. Pinus, et Actius Priscus Vespasiano restituēte pinxerūt. quib.^{s} etsi ornamētis caruisset hoc sane celebratissimū semper foret quod mysticam, et hieroglyphica spectatorib.^{s} mente innueret, dū uoletib.^{s} Honoris introire templum nullus quā per ostiū Virtutis ędis ibi affabre, et ingegniose factū pateret aditus S. Augustinus de ciuit. Dei arcanū hoc aperuit docens hac in re antiquos Romanos uoluisse nemini honorē tribuendū, siue appetendū, qui ingressū in Virtutē, unō et progressus nō fecisset. Virtus enim quę tanquam Honoris custos hoc in loco describitur sola est quę ueris candidatos suos honoribus afficit et quę Vera ac propria nobilitas est quę et fasces mytras, et Coronas continet ei datura pręcipue, cui templū suum frequentauerit, qui in Dei gloria animaq. salutem diligēter attenderit, qui uero aliunde quām per uirtutis ianuam uiam ad honores affectare contenderit per tectū quidē uel fenestrā latrunculi et tyrāni more conscendens rapere illos non consequi consueuerit. Mementote ergo terrarū Principes animo collabentiatem pla Virtutis excitare, nec ullū uelle mouere ad honorē uestigiū quod p. Virtute nō feceritis discite indignū quemq. honoribus iudicare, qui templū Virtutis non adierit, et assiduus eius cultor nō extiterit. Hoc quidē considerātes, uel illi qui a Xpiana fide abhorrebāt, antiqui Imperatores moralib.^{s} quibus poterat, se uirtutibus excolebant et huiusmodi politicis Remp.: disciplinis instruebant, nec ante sibi maximi titulū uēdicabāt quā optime de uirtute meruisset, aqua optimi cognomē obtineret. quorū ex numero ut cęteros pretermitta Antoninus, atq. Traianus extiterūt qui quoniā res suas gestas uirtutis robore fulciebant nullaunquā tēporis calamitate belloq. impetu exciderūt huius rei quidē ingēs argumētū accipimus columnas illas duas max. una a Traiano altera ab Antonino excitatas, quę hodie in sua integritate ac elegātia p manet.

INSVLA TIBERINA OLIM IOVIS LICAONII HODIE INSVLA S·BARTHOLOMÆI

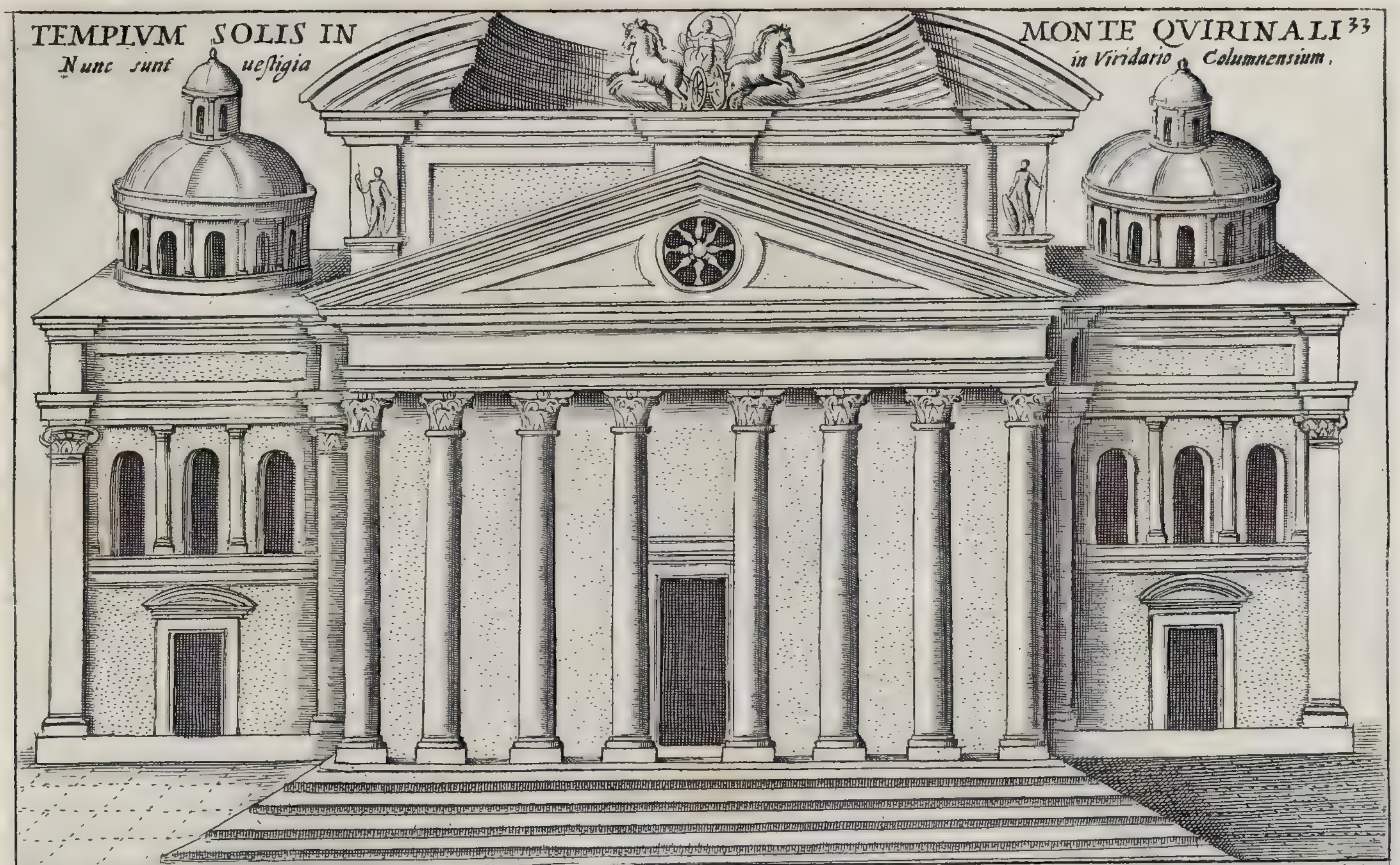

Insula Tiberina fertur primū facta, ut ait Liuius lib. 2. ex segete farris quā desectā cū stramento ex agro Tarquinior; Romani in eorundē sceleris poenam fudere in Tiberim nā cū fluuius magnis caloribꝰ lenis ut solet, flueret aqua, facile segetis acerui corbibus imissi, limo illiti uadis hærentes fecere insulā, ex alijs etiā quæ flumen temere ferteodē inuectis postea, credo inquit Liuius additas moles, manuq; adiuti ut tam eminēs area firmaq; templis ac porticibus esset. refert autē insula formam nauis seu potius triremis, quod Æsculapius, qui hic colebatur Epidauro Romam naui fuerit aduectus nam cū Vrbs trieniū peste laborasset, inspectis libris Sibyllinis, decretū ut mitterentur legati qui Æsculapiū Epidauro Romam accerserent, ut est apud eundē Liu. lib. 11. et Vrbi laboranti præsto esset. Narrat autē Valerius Max. l. 1. c. 8. Aesculapium anguis specie Legatos e templo eius egressos comitatū, et alacriter, quod ad sedē clariorē pergeret, in triremē cū eis irrepsisse Romaq; aductū, e ripa Tiberis ubi descenderat, in Insula hanc, ubi templū ei dedicatū fuit, tranauisse, aduentuq; suo pestem cessasse miro sane dæmonis artificio ad fallendos eos miseros specie serpentis, ut p.es nr̄os parētes, nam ut Deus falso crederetur ut aerē inficere sic eundē potuit purgare Adlatus Æsculapij templi ubi nunc templū S. Ioānis Collybitæ posuere nosocomiū, quod cū Æsculapius Apollinis filius medicinæ repertor esset, iccirco Deus ægris præfectus crederetur, hic paucis ab hinc annis quod nō sine peculiari Dei prouidētia factū notarunt plurimi xenodochiū X.pianor; fuit cōstructū. ubi erat templū Iouis Licaonij a quo insula dicebatur Licaonia nūc extat templū S. Bartholomei Ap.li eiusq; [illegible] asseruatur et ab eodē nunc S. Bartholomæi insula appellatur.

Ianiculus. mons septē Romæ montiū uetustate, et antiquo Romanor, cultu celeberrimus per Transtiberinā regionē protenditur, propterea hoc nomine appellatus, quòd ibi Ianus habitauerit ac moriēs sepeliri fecerit. Ianus inquā ille Noemus a nonnullis habitus, qui ex diluuio superstes cū liberos, et nepotes ad implendū orbē diuideret, ipsē Italiā eo in loco incolendā sibi proposuit. Nec tamen desunt scriptores ut Faunus, et Marlianus ac cæteri, qui referant eundē Ianiculū fuisse dictū. quod ex eo Romani primū iter in Hetruria fecerint. si namq. Cicero, et Macrobius cōsulantur Eanus idest Ianus corrupto uocabulo ab eundo, siue transeundo dicitur. Hinc Ianus ab ineunte seculo aureo, teste Andrea Fuluio, læuū latus Tyberis in Hetruria tenuit, cū dextrū Saturnus habuisset, uinū et far eos populos tum temporis agrestes conserere docuit. Vestam habuit uxorē, quæ uirgines in unum congregauit, quarū studio et custodia sempiternū suū ignē cōseruaret, quibus et Ianus ualuas, seras et claues inuenit, ideoq. in posterū ianuæ ab eo dictæ. quod quidē ostendunt hodie nonullæ illius imagines dum Ianū manu una uirgā et altera clauim tenere conspicimus. quā obrem, et ob ipsius egregias uirtutes facile gentē illā opinione sui aliqua imbuere potuit, ut post mortē loco numinis coleretur, et multis ibi, alibiq. altarib' adorari consueuerit, quem admodū in eodē Ianiculo circum Mammeæ sacellū 12 Iana altaria erecta sunt ut Pyrrus Ligorius in sua urbe demōstrauit forte ob numerū 12 mensiū ex quibus annus solaris efficitur, cuius caput et initiū ipse Ianus habebatur, et ideo gemina ante et retro facie a præterito et futuro quæ uidet quandoq. quadriformi a 4.or anni temporib' exprimitur. cæterū pro isto Māmeæ sacello ac 12 clauigeri Iani altarib' antiquor, superstitione celebratis. hodie ibi Xpiana relig.e monast. PP. Fratrū Frācisca ni ord. uisitur, et templū S.mo Petro cælesti clauigero erectū pariter cū sacello eidē cōsecrato in monte illo aureo uere aureo, ubi ipse Princeps Apostolor, gloriosū pro Christo D.no martyrium consumauit.

34

Templū Solis dicitur in Monte Quirinali ab Aurelio Imp.re iuxta Thermas Costātinianas magnifice extructū, ornatuq; intus et foris columnis eximiæ elegātiæ sicuti meminit de hoc Flauius Vopiscus porticus eius 12 columnis sustinebatur, quo numero et 12 menses et 12 Zodiaci signa significabatur. In hoc frontis eiusdē fastigio eminebat quadriga quatuor equis ex metallo inaurato qui referebat 4.or anni tempestates in ipsomet templo sublimi in loco erat statua Solis ænea inaurata licet quidā uelint fuisse aurea quo fiebat ut templū ipsū intrinsecus et forinsecus undique emicaret et ob marmoris ipsius candore et 12 signa extantia quæ motu solis et iter eius annuum indicabant, et locū ubi singulis mesib9 diuersis, declinationesq, eiusdē hæc omnia uarijs interuallis distincta cū picturis eximijs et columnis ex Aegypto transuectis admirabile reddebant speciē intuentibus. Hic Sol qui nunc Apollo nunc Phoebus nūc alijs nominib9 appellabatur ortus in Aegypto Iouis Ætheris filius dicitur fuisse singulari pulcritudine et scientia præsertim astrorū, lyræ quoq, et arcus inuentor simulachrū eius stultissime colebatur ut Deus et falsam augebat opinionē quod per illud dæmon uaria reddebat oracula et responsa primum templum obtinuit in Delo in Claro deinde Lycia et Ionia alijsq, regionib9 tandem Romæ magnificentissimū eiq, instituti ludi Apollinares et sacrificia. Huc, ut ad alia idola, sæpius adducti sapientiss.i nrī Martyres ad sacrificādū, maluerūt fortiss.e pro Xpō uero Deo et iustitiæ sole occūbere quā rē adeo stultā et detestādā cōmittere.

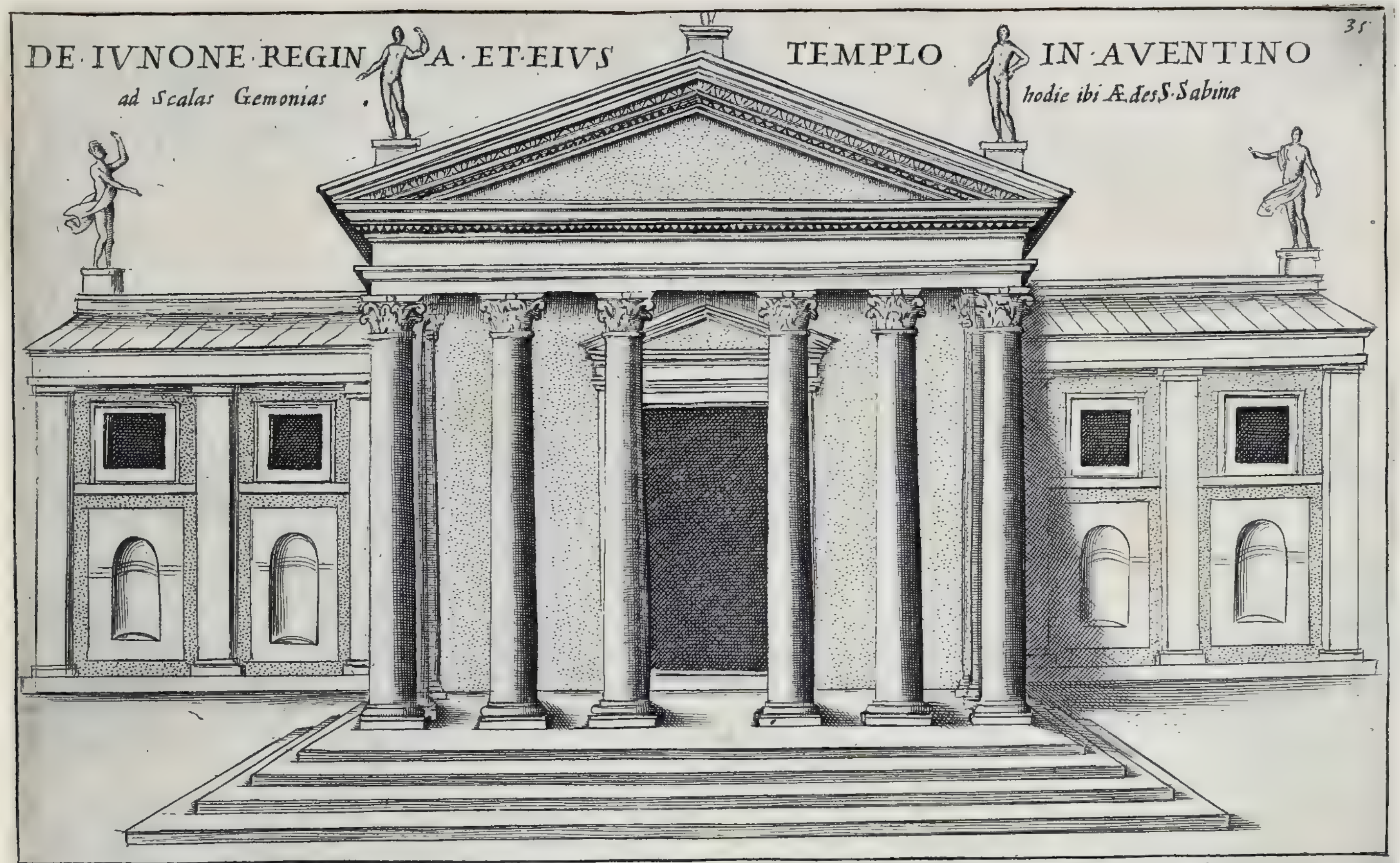
TEMPLVM ET FORVM MINERVÆ

Hodie Ecclesia S. Mariæ super Mineruæ

Templũ Deæ Mineruæ ædificatũ seu dicatũ fuit à Magno Pompeo ex Manubijs ubi omnia uictar; à se gentiũ insignia ac titulos reposuit, ut est apud Plin. l. 3. c 26. Templũ uarie ornatũ instructũq; fuit addito simulachro ipsius Deæ cui uaria quoq; a suis sacerdotib' fiebant sacrificia, nã ei uictores redeũtes è bello triũphantesq; sacrificabãt in gratiar; actionẽ quæ ei tanquã Deæ armigeræ referebat, quo circa etiã ægide sinistra et hasta manu dextra longa induta toga fingi pingiq; erat solita interdũ caput Medusæ in scuto præferens Bellona propterea quasi Dea bellatrix dicta, a Græcis Pallas, Minerua a Latinis dicitur alijsq; nominib'. Iouis Aetheris primogenita ut test. Leontius auct. Grec. Atq; iccirco fabulatur eã Poetæ e Iouis cerebro natã ob eam for tasse causã quod cũ sapientiss.ª fuerit foemina, et ideo sapientiæ et bonis artib' a ueterib' præposita, significare eo cõmẽto uoluerint sapientiã pro qua sumebatur Minerua ex inexhausto diuinæ sapiẽtiæ fonte dimanasse. Meminit huius cõmẽti S. August. l. 5. de ciu. c. 10. Tritonides quoq; dicebatur a poetis præsertim, eo quod Ogygis Regis tempore circa Tritonidẽ Africæ paludẽ uirginali facie et habitu dicatur apparuisse Diuinitate aute uidetur obtinuisse apud eã gẽte tãquã de hominib' benemerita qd olei et lanificij credatur fuisse inuẽtrix ludi in eius honorẽ celebrabatur Quinqua: tria dicta, quæ ad sua usq; tẽpora preuerasse test.ʳ Plin. fiebat aute 5. dieb' quib' pueri uacabãt a studijs, preceptorib; ferebãt munuscula in honorẽ Deæ de quo Ouid. Varro scribit ab ea Judalas Athenas alij uolũt qd ijs nomẽ dederit oboliuã ei dicata insignu Victoriæ et pacis. Merito hoc Deæ sapiẽtiæ tẽplũ cessit ædi B. Virg. ueræ sapien, matris cui ibidẽ Prẽs Prẽd.ᶦ eiusd. sap. cult.ʳᵉˢ inseruiunt.

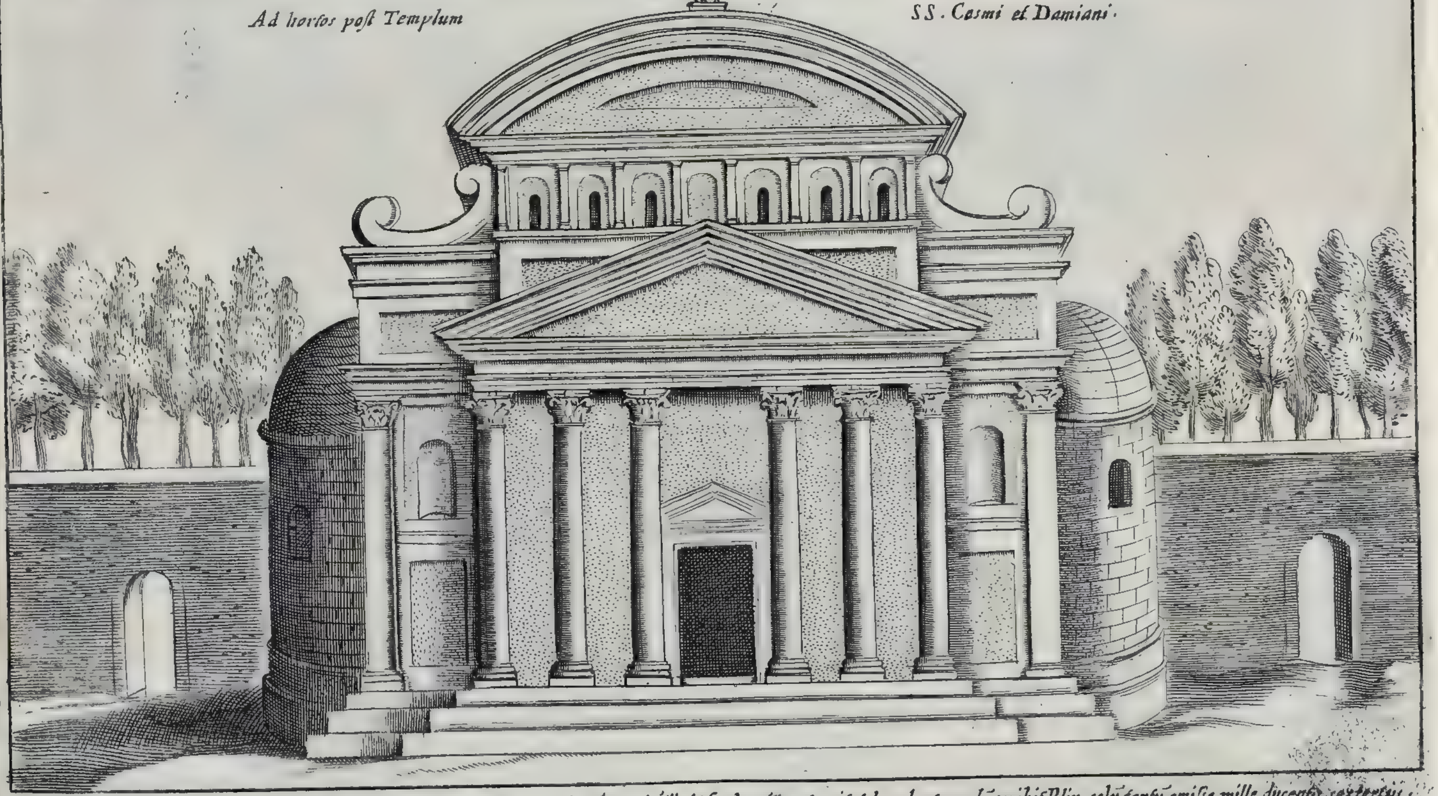
36

Hoc Templũ Camillus Dictator ex manubiis, quæ spolia erant manuésia parte, quas uictor ex Veietanis obtinuit, Iunoni reginæ ex uoto posuit. cuius simulacrũ cũ e Veijs in Vrbẽ inferre uellent Romani, fabulantur et annuisse, et uelle respondisse militi cuidã siue per spiritũ, siue per iocum illud interroganti: uis ne Romam ire Iuno: quod quidem nec uisum, nec etiam auditum, miraculum conclamatum est à cæteris. exinde uero in honore habita fuit ista Iunonis effigies, et cũ ingenti pompa ac ueneratione in templum, quod ei Camillus erexerat, illata fuit, et ibi reposita. Hoc templum in Auentino erat cliuum ubi Gemoniæ scalæ illæ celebres fuerunt, ad quas sontes unco trahi. ac præcipitari solebant: de quibus Marcus Tullius Suetonius, et multi alij meminere. quæ quidem respondent in locum, ubi hodie S. Sabinæ templum flumini imminet. Matronas et Virgines statis temporibus alterutras sacra Iunoni facere, Liuius accurate commemorat: numero 27. Virgines erant, quæ duo Iunonis Reginæ simulacra cupressina sequebantur in uestibus oblongis, carmen quoddam rude atq. ineptum, sed illi ætati forsasse non ingratum modulantes. et c. Iuno errore Gentilium Regina Deorum est habita: soror Iouis et coniux: regnis, opibusq. præsse, et puerperijs patrocinari credebatur, ut constat ex Virgilio, et Plauto. ei currus et arma Homero teste tribuuntur. quatuordecim ei Nymphæ ancillantur, ut scribit Virg. eadem Februæ, Cynthiæ, Lucinæ, Populoniæ, et Proserpinæ, et alijs obscuris nominibus ab effectu uocitatur. Pauo sub illius tutela continetur in cuius caudam Argum illum oculosum fuisse uersũ fingit Ouidius.

DE·VENERE·GENITRICE·ET·DE EIVS·TEMPLO·IN·FORO·CÆSARIS.

Ad hortos post Templum SS. Cosmi et Damiani.

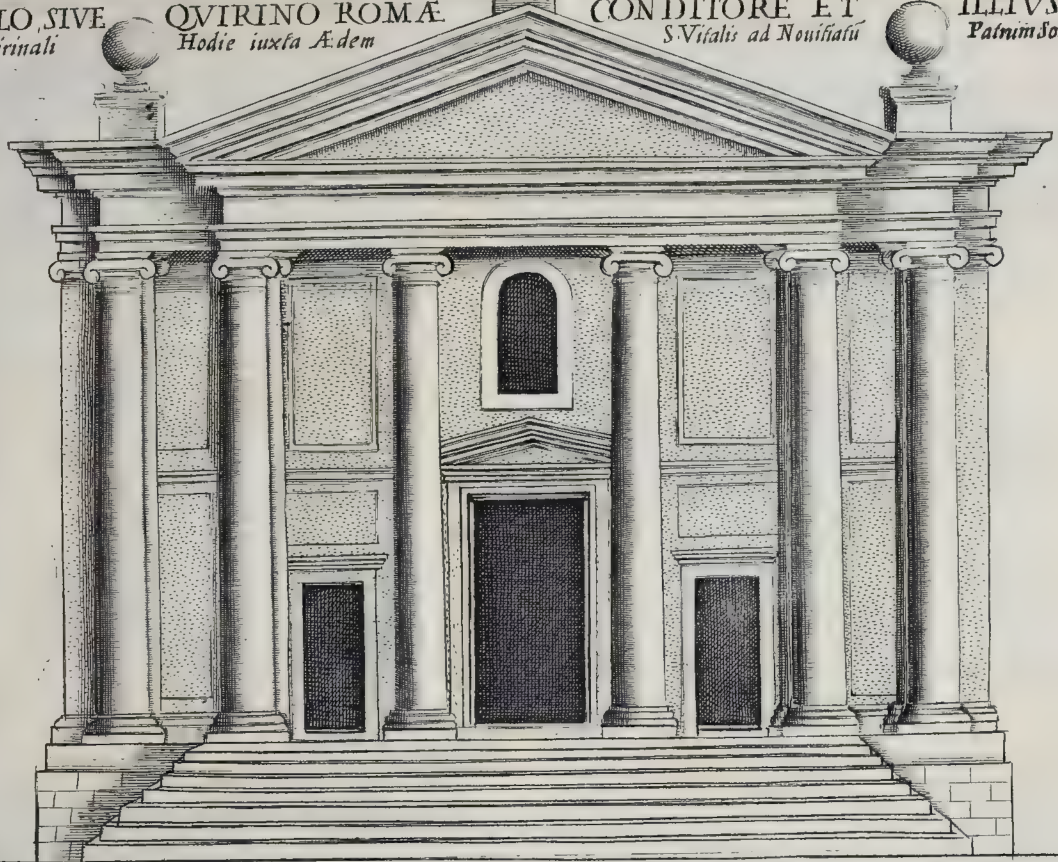

Hoc forum Cæsaris appellatur, quia Cæsar Aug. siue dictator post Pompeianā Victoriā illud à fundamētis extruxit. Ad quod extruendū scribit Plin. solū tantū emisse mille ducentis sextertijs, extructū instituit, ut tradit Appianus, ad causas, iudiciaq. tractanda. quod quidē nec procul erat à Comitio, ut ex Plin. colligitur; nē etiā à templo Iani. Hodie respōdet ei loco, quo post SS. Cosmi et Da: ædē horti conspiciuntur: In hoc foro prope uiā sacrā templum erexit Aug. Veneri genitrici, quod in Pharsalia uouerat: de quo meminit idē Appianus; et illud Iulio Cæs. dedicauit. quod templum [illegible] tabulis, ut autor est Plin. sūmo pretio emptis exornauit: et pro illius forib' simulacrū equi sui posuit, qui nemine, quā se sessore patiebatur; et priores pedes hōis simile habebat. fuit hoc forum Romanū ut modicū ita pulcherrimū. modicū, quia cū ille partes boni principis ageret, nemini molestus nec iniurius esse uoluit, uicinas domos ciuiū ad id operis occupando: Pulcherrimū uero fuit, quia multis erat statuis ornatiss:, inter quas præcipua illa erat Veneris Genitricis loricatæ, opus Archesilai, quāuis præ studio dedicādi nō absolutū. cuius corpus teste Plin. lib. 36 unionibus, quos ex Anglia ipse portauerat, fecit aptari, et in medio foro collocari. Hæc tandē, quæ Venus Genitrix, siue Magna appellatur, gemini Amoris mater dicitur ab Ouidio. tribuitur et cingulū, siue cestos ob legitimas nuptias: seruitus cupidinū, cignorūq. et columbarū, qui bini nunc isti nunc illi ipsius pertrahunt currū, ut uidere licet ex numismatis. ex arboribus myrtū, ex floribus rosam sibi uendicat. Cytherea, Aphrodite, et Acidalia et c. uel a loco, uel ab effectu dicitur; denique et genitrix, quia credebant naturæ prolē suppeditare. unde et Lucr. initio sui de reg. nat. li. Eā inuocat, Æneadū genetrix, hoīum, diuūq. uoluptas. Sub eodē ergo nomine priuatā sibi genitricē Cæs. Te: statuis et imaginib' honorauit, ex qua per Iulū Aeneæ filium genus suum ducere gloriabatur.

38

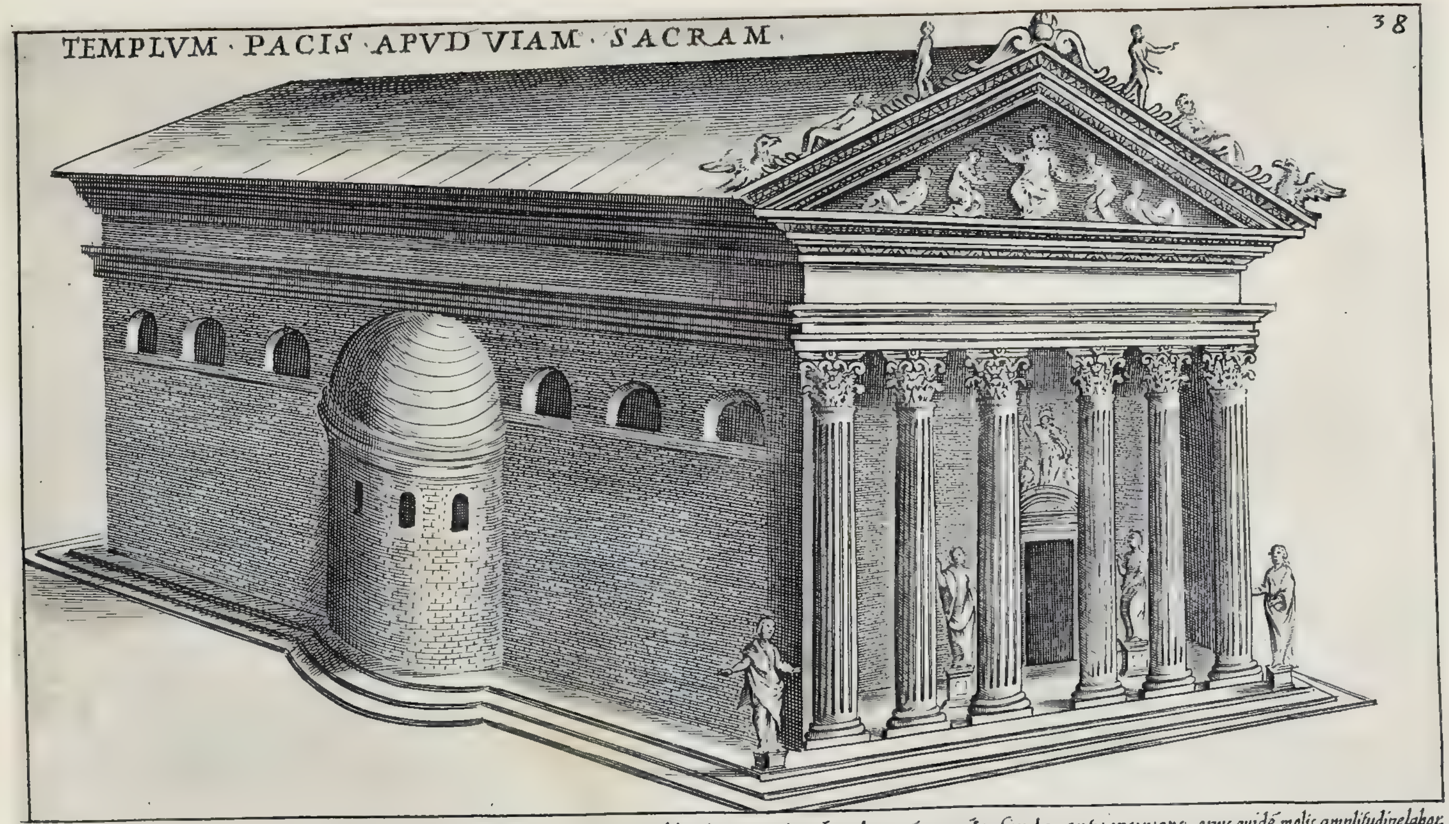
DE ROMVLO SIVE QVIRINO ROMÆ CONDITORE ET ILLIVS TEMPLO

In Monte Quirinali Hodie iuxta Ædem S. Vitalis ad Nouitiatu Patrum Societ. Iesu.

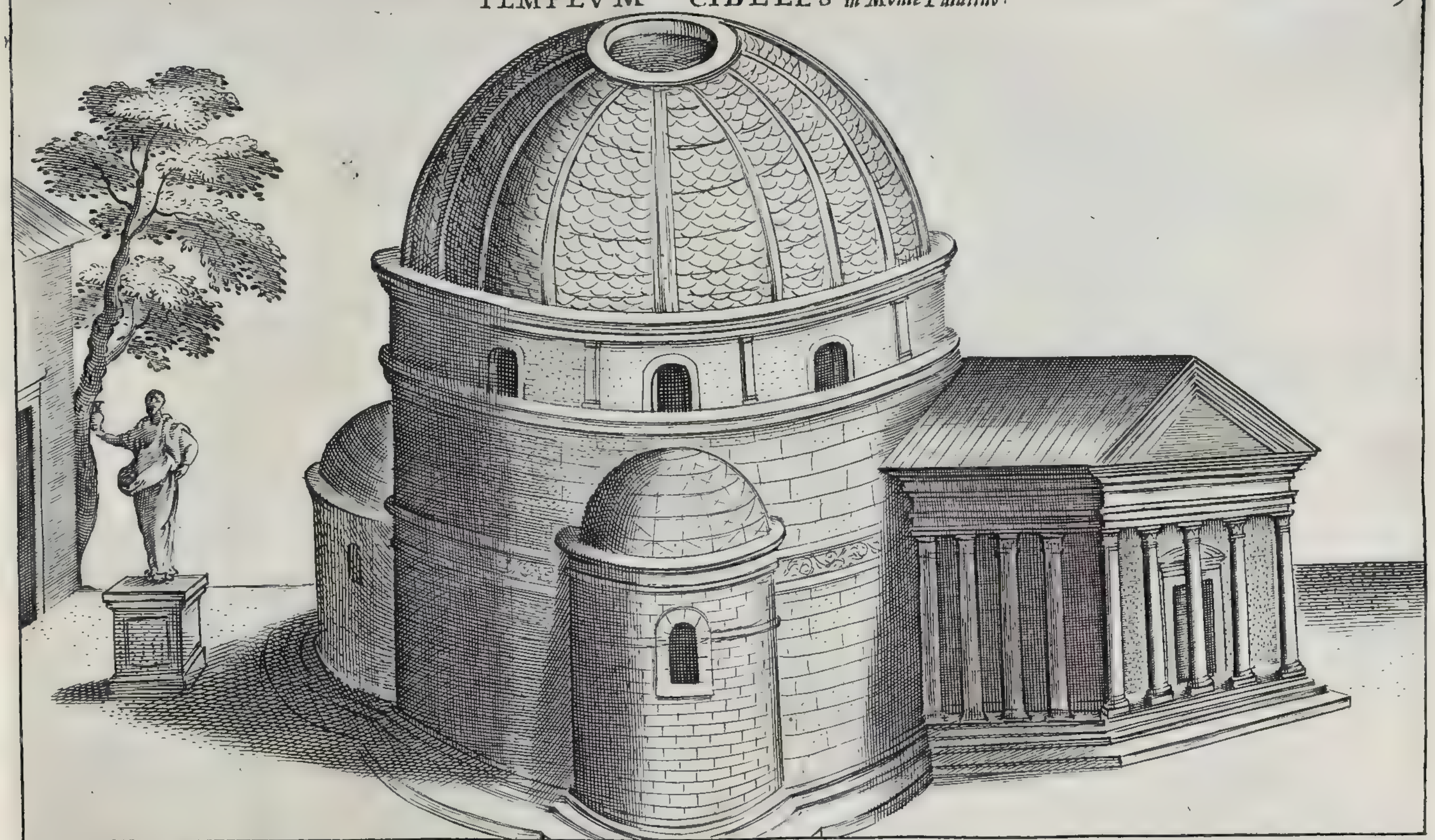
Romulus siue Quirinus Romæ primus regnauit, quã condidit. Hunc quidem incerto patre natũ, et spuriũ fuisse cum aliis placet auctoribus, tum maxime Plutarcho in Theseo. Quicquid teneat uetus opinio eum ex Marte et Ilia uirgine uestali Numitoris Albani Regis filia furtim fuisse genitũ, atq. ideo ad profluente Tyberim expositũ et à lupa fœta enutritum: tandem a Faustulo Regio pastore deprehensũ, et ab Acca Laurentia educatũ usq. ad annos adolescentiæ, quibus Amulium postea obtruncauit, fratremq. Remum cũ quo simul editus fuerat, ob gloriam inaugurandi domiciliũ, interfecit. tandẽ uero post multos triumphos, quos ex Ceninensib. et Antemnatibus, de Camerinis, de Fidenatibus, et Veientibus egerat ut ait Dionysius lib. 11. Plutarchus et Liui. lib. 1. referunt cũ ad Capræ paludẽ concionẽ haberet subito coorta tempestate magno cũ tonitru et fragore è concione illa euanuisse, nec deinde in terris Romulũ fuisse. quamuis id Varroni comentitiũ uideatur, qui asserit post Rostra Romuli sepulchrũ fuisse; quã sententiã confirmat Horat. ode. 16. Tum uero cum Romani Regis desiderio oblanguescerent, Iulius Proculus ut eos animaret persuasit Romulũ sibi augustiore forma in Quirinali colle apparuisse et ab eo accepisse se in cælũ deuehi, populoq. nũquã defuturũ. Idcirco in eo colle Romulus sub nomine Quirini adorare coepit in templo, quod illi consecrarũt. cuius nominis etymologiã Ouid. quadrifaria declarat in fastis. Verum est tamen quod Lactantius lib. 1. de falsa relig. cap. 15. attestatur, eundẽ Proculũ subornatũ fuisse à Patrib. ut nunciaret plebi suæ, uidisse se regem humano habitu augustiore, eumq. mandasse ad populum ut sibi delubrum fieret, se Deum esse, et Quirinum uocari.

TEMPLVM · PACIS · APVD VIAM · SACRAM ·

Flau. Vespasianus Imperator post bella ciuilia mira celeritate struxit, atq; cōfecit Templū Pacis ut Suetonius et Iosephus commemorant a fundamentis incipiens. opus quidē molis amplitudine labor, artificio, diuitiarūq; cumulo totius Vrbis augustiss. teste Plin. lib. 31. Nāq; quoad magnitudinē affirmat Gamuccius, qui eiusdem plātā inuenit ac delineauit loca ubi Porticus Liuiæ et curia Hostilia Basilicaq; Catonis steterat occupasse, ut architecturæ bonū ordinē nihil impediret, quominus tēplū illud absolutiss. foret, ac nullis Romæ eo usq; cōditis delubris cōcederet, quoad uero manus artificū, quæ foris intusque eminebāt, multas tēpli partes clarissimorū pictorū Timantis, Protogenis, Sillæ et Nicomachi picturis exornauit, præterea Veneris, cui et tēplū dedicauit, imaginē a Thimale egreg. statuario facta et Herois, et Hyalisij, cuius Cicero ad Atticū meminit multaq; alia simulacra se posuit. tādē quoad opulentiā, illud pro certo habemus Herodiano autore fuisse ditissimū, nā et S. Hieronymus scribit oīa uasa, et ornamēta templi Hierosolimitani, quæ in celebri illo triumpho Titus aduexerat, eidē cōsecrasse, quæ et in arcu Titi adhuc expressa ab uno latere uidetur, quia uero ibi nō amplius quā candelabrū aureū, et arca fœderis sculptura explicat, nouerit studiosus lector innumerab.es ac pretiosiss. gazas a Tito fuisse Romā allatas, patriisq; in tēplo collocatas, arcā nimirū gemis, aureisq; laminis coopertā, tabulā ex auro solidā, et multa alia quæ Hebrei suis in sacrificijs sacrisq; ritib. utebātur, candelabrū aureū, unde ramorū triplicatas omni ex latere cū totidem luminib. pullulabat. Tādē uero tēplū hoc max. ornatiss. et ampliss. refert Herodianus Imperatore Comodo nocturni casu fulminis deflagrasse, cuius hec preter alia sunt uerba potiss.a totū de improuiso pacis tēpl. cōsuptū incēdio est, quod unū scilicet opus cunctorū tota urbe maximū fuit, atq; pulcherrimū, et opulētiss. quippe uniuersi ferme illic diuitias, quasi in thesaurū cogerebāt. cū uero in hoc templo 8 fuisset max. opere corinthio col.e unā quę semisepulta superat S.mus Pater Pont. Paulus V. erui et recōcinari iussit deindeq; adsportari ad locū e regione Basilicæ S. Mariæ Maioris, nihil nō pi intermittēs. q̃d ad Sanctiss.a Dei matris, quā studiosis. colit gloria cultūq; spectaret, nō etenī contentus eidē sacellū gemis, auro pijs simulacris, et picturis ornatiss.m cōdidisse, et qui sacra re faceret, et ipsius laudes cōcine modularetur, instituisse, hāc etiā colunā erigi ac desup. Deiparæ Mariæ Virg. effigie cōstitui imperauit, qua SS. Petrus et Paulus suis in colunis impositi ut Reginā suspiciat Romaq; Patronā sibi singulare præcipue et pacis præsidē ueneretur, et agnoscat. Vespasianus Vitellio successit optimus Imp. et in Rep. officiosiss. cuius emolumētum suo semp. anteposuit, in pecunia quā Pop. Rom. neruū appellabat, nō sibi sed Reip. cogerenda in honore tale se gerebat ut ex eo quasi satis esset ad bene imperādū uēdicaret in cetero oībus equalem se esse diceret. Rem senatoriā militareq; auxit, quā prope collapsā inuenerat. facilis oībus adeū aditus patebat, nā in foro, ut domi oēs libētiss.e audiebat nihil æquius ferebat, quā aliunde sibi illatas iniurias. cū uero aliquē sibi aduersarium puniri necesse erat lacrymas effundebat, ne uel in iusta crudelitatis specie filio successori, aut alicui foret exēplo. Hic tamen ita clemens et benignus Imperator crudeliss.us in Iudeos extitit in hoc potissimū ostēdes nō suo sponte, sed auctore Deo p. ipsum taquam p. uirgam Assur, duræ ceruicis populum puniente, bellum illud p. se Titumq; filiumq; confecisse, ut Iudeos de Vnigeniti Dei filij nece, eorūq; contumacia uendicaret, de quo in arcu Titi nulla diximus.

TEMPLVM CIBELES *in Monte Palatino.*

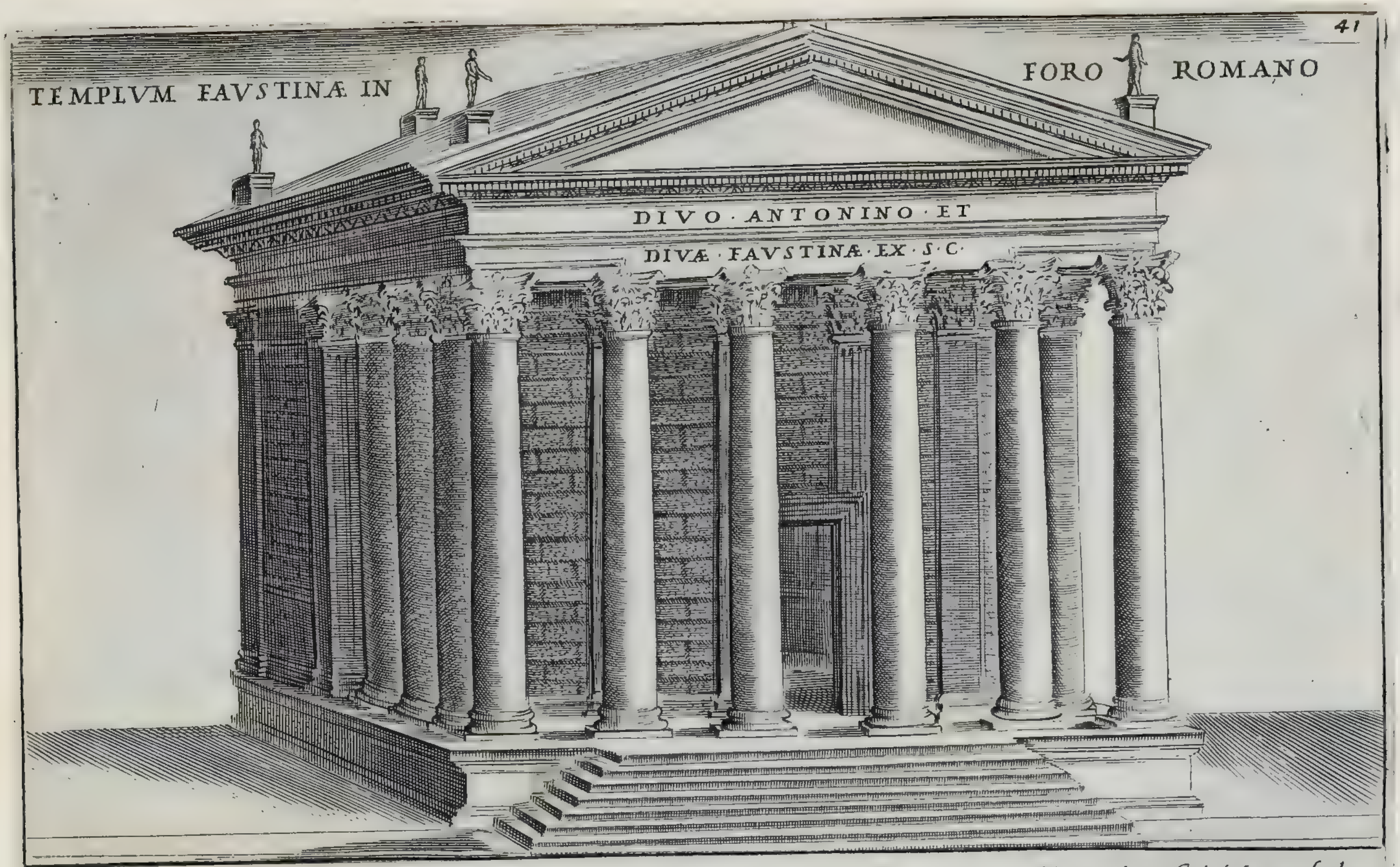
Pub. Nasica, quē falsæ illius diuinitatis oracula et senatus optimū suæ ætatis ciuē iudicarūt, primus Cibeles Deorū matris credita ab antiquis relig. Christianæ tunc rudib. simulacrū in tēplo Victoriæ, quod erat in Palatio, collocauit cui postea Iunius Brutus tēplū ibidē cōdidit, et dicauit, ludisq Megalēsib. exornauit. Quid uero causæ fuerit, quare Deā istā eatenus peregrinā suorū in ordine Deorū, ac numero habere cœperint, cōmentatur ut refert Cornelius Nepos c. 83. Anibale Italiā deuastāte Sibillinorū librorū responsis urgētib. simulacrū Cibeles Deæ a Pesinūte ciuitate Phrygiæ accersitū, nauisq p Tiberim deportatū adhesisse uadis, ne culla ui unquā inde extrahi potuisse quoad Vestalis Virgo Claudia incestus antea accusata inocentiā suā prese ferret, quia zona, qua precincta erat nauē illā facile impulit mouit, ad portuq applicauit. quia u. simulacrū luto infectū erat, postero die in Almone flu. ablutū Nasica p Capenā portā in Vrbē aduexit. Ne hoc quāuis uerū esset lector admiretur, nouerit Demonē suis a natura uirib. ad hec puenire potuisse. ut de alia Vestali Virg. traditur, quæ pariter ut florē pudicitię nō usque eo raptū demōstraret cribro aquā fluminis tenuit quę tamen potētia ad uaticiniū extendi nulla modo potest. quo quidē spiritu ex arcano Dei cōsilio Sibillę predite fuerūt: ut p numismata uidere est Seueri, Getæ, Iuliæ Piæ, Antonini Pij effigies huius Deæ uarię in marm. quauis uc materia ducebatur; modo. n. ut ex antiquo marm. Romæ hodie uidetur curru leonū sedit, una manu tympanū globū uc tenēs altera spicas frumēto grauidas cui et coronā in capite turrigerā imponebāt cū hac subscrip. M.D.M.I.E. albinus I. Cornelius Scipio Orestino V.C. Augur et c. id innuæret terrā ędificijs siue suis mōtib. quas turrib. coronari. timpanū adiūgebāt, ut terræ rotūditate, uel uētorū uim in ea inclusam demōstrarent spicas addebant ut oē genus fructuū designaret quo tellus tāquā oiūm sola mater uiuētes pascere, et nutrire cōsueuit modo uero cū eadem corona, sceptroq, fingebatur mamasq multitudine, ut ipsā totius orbis nutricē exprimerent duos brachijs leones sustinēs simbola quidem ipsius potētiæ et fortitud. diuersas circūretinēs animantes ut eos quasi suo ex utero produxisse ostendere tādē uero geminos ceruos ad pedes habēs nō ideo ut eam se esse Dianam agnoscerent, sed puto ut melius significarent fere partus similes esse ceruas, quę nō pariunt nisi tonitruis ac imbrib. terreantur, et madefiant hæc ideo mater Deorū credebatur, sacerdotes ei enuchi seruiebāt quo Gallos appellabat Boccatiū

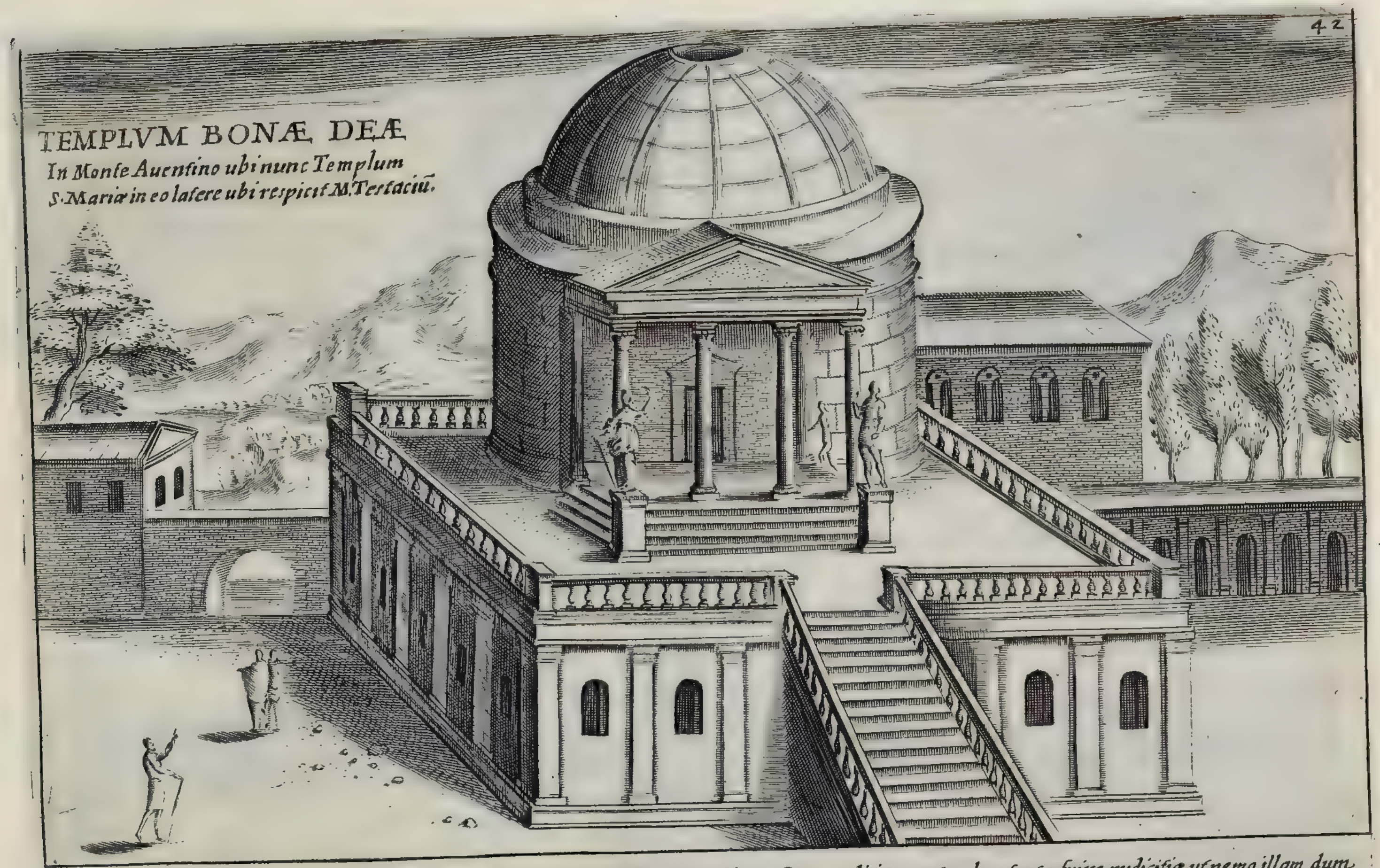

DE TEMPLO SATVRNI HODIE ECC.IA S·ADRIANI AD RADICES CAPITOLII

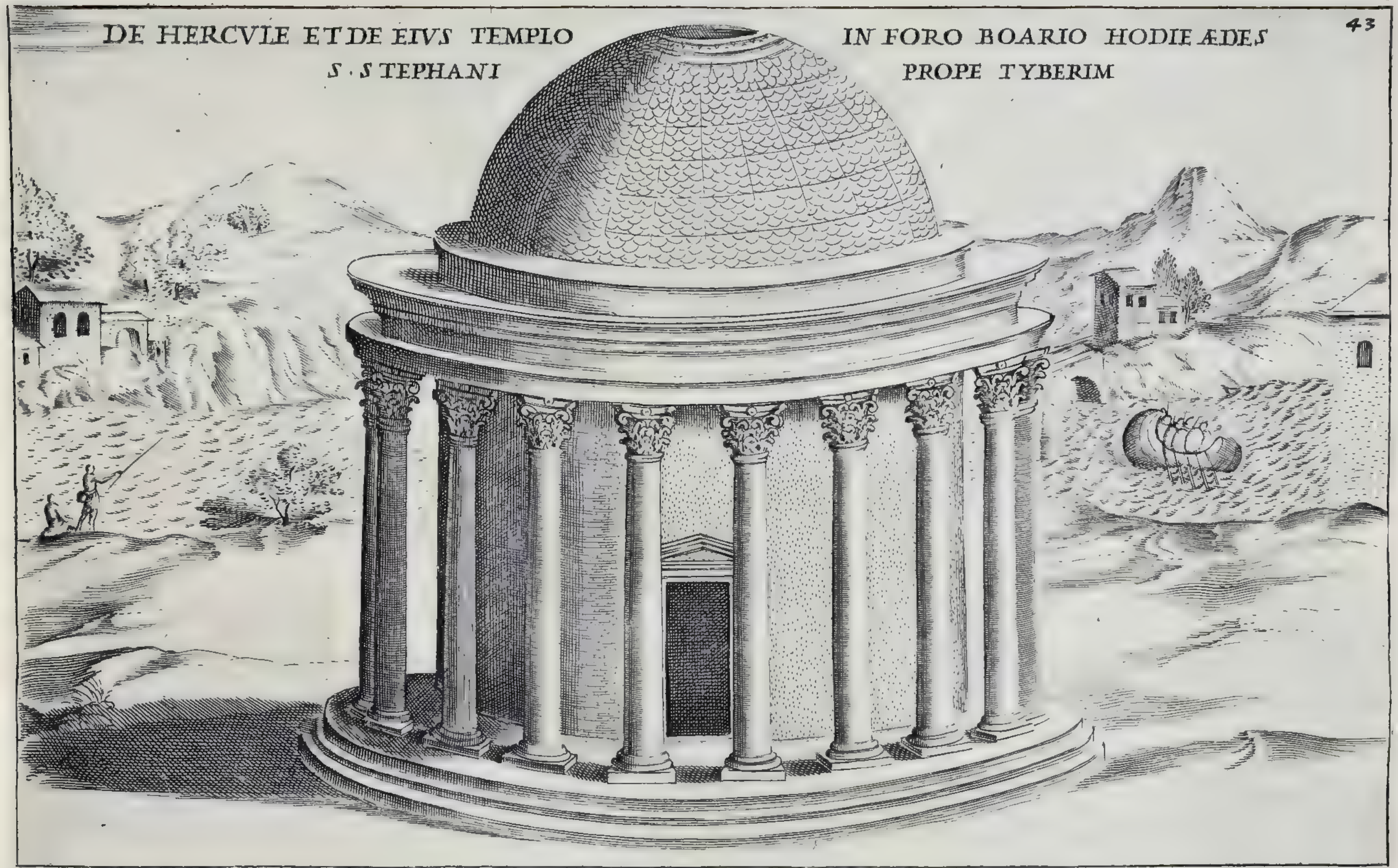
Infra eam partem montis post cliuum quæ rupes Tarpeia est dicta Saturni ædes fuit. cuius quidem conditor quis nã fuerit, diuisa est Autorũ sententia. nam Solinus meminit à Comitibus Herculis fuiße conditam. Varro à T. Tatio. Macrobius à Rege Tullo. in hac autẽ æde fuit ærarium omnium primũ institutũ et tutrina: eiusq, uestigia extitiße suo tempore, testatur idẽ Varro. unde effectum est ut Recentiores nostri nunc eam in statera cognominent. nõ desunt tamen qui affirment M. Horat. Publicolã omnium primũ ædem Saturni ærarium declarasse templũ hoc intus marmoribus uersicoloribus coopertũ erat deforis uero maltha, aliaq; materia abductũ. Respondet autem hic locus ei ubi quonda extitit sacellũ cũ turri S. Saluatoris cognomento in ærario, siue in statera obiter tamen aduertẽdũ est ibidẽ hoc nostra tempestate extare fornice Septimij quamuis dirutũ et semiustũ hic autẽ fuit Seuerus Septimius omniũ suæ ætatis Romanoꝝ pulcherrimus ibi extat uictoria alata simul et trophea belliq terrestria et naualia simulacra cũ sua inscriptione quę uidebis apud L. Faunũ in suis Vrbis Romæ antiquitatib. Pingitur Saturnus Cæli et Vestæ fuisse filius ut scribit Lactantius Opis frater et maritus, quæ Ionẽ ex eo peperit seruatum matris astutia a Patre, qui omnes liberos deuorabat. quam obrẽ fugatus à filio ex quarundã aliorum opinione ad inferos relegatus quorũ aliorũ uero apud Latiũ delituisse, unde Latiũ ea pars Italiæ dicta fuit perperã facit qui eum uult ab inferis eripere, ut in Latio constituat. Etenim illius impietas nõ alium quã inferos locum uendicat. Saturno assignatur ærarium quia finoitur numos inuenisse.

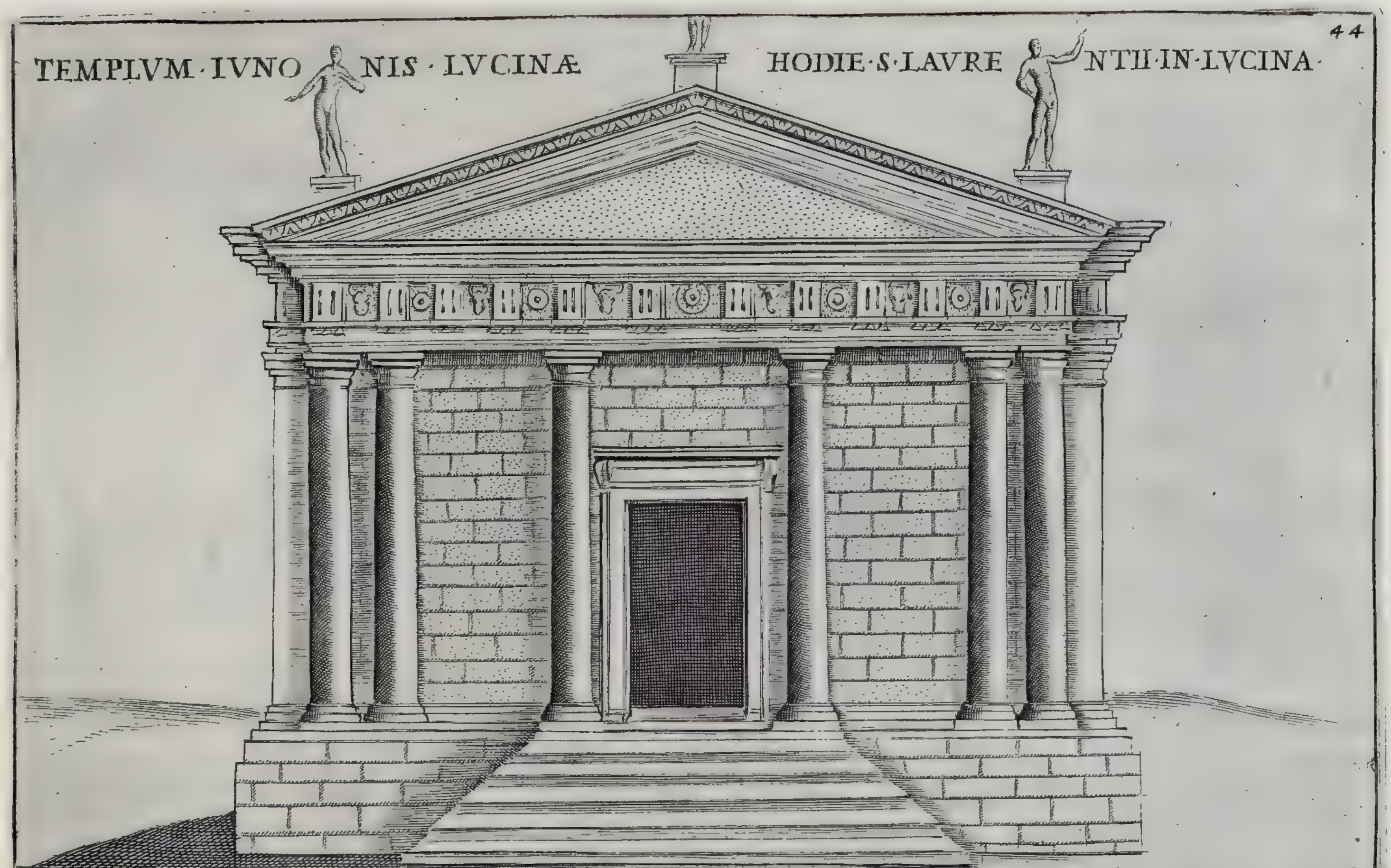
Hoc Templũ ut uidetur fuit in foro Romano, decem ad huc extant eius columnæ, et aliquot ab hinc annis ingentes ibi aliæ fuerunt erutæ cũ marmorib⁹ antiquis alijsq; uestigijs in fronte præfert hanc inscriptione D·ANTONINO ET D·FAVSTINÆ EX S·C· Verũ cũ nescio quo casu corruisset, ex eius uestigijs quæ super fuere ædificatũ fuit Templũ diciturq; S. Laurentij in Miranda · Soliti an: tem erat gentiles Imperatorib⁹ præsertim templa dicare, eisq; in numerũ Deoȝ relatis Flamines & sacerdotes attribuere ab eorũ nomine nucupatos · quod fecit Antoninus Pius Hadriano Patri et sane si quibus unquã Imperatorib⁹ id debebatur, debebatur duob⁹ præcipue Antoninis Pio patri et eius filio adoptato Philosopho, quib⁹ ad optimos Imperatores uidetur nihil defuisse præter cognitionẽ fidei X pianæ. Hoc miror quomodo duab⁹ Faustinis eorũ coniugib⁹ de pudicitia suspectis huiusmodi honores senatus decreuerit nam de illa Antonini Pij hoc habet Iul. Capitolinus multa inquit, de eo ob eius libertatẽ et uiuẽdi faci: litatẽ dicebatur: et hæc merita fuit hos honores ante Antoninũ ipsũ, nam 3.° Imperij sui anno eam amisit, quæ à Senatu consecrata est delatis Circensibus ac templo et Flaminicis et statuis aureis atq; argenteis, et ipse Antoninus hoc concessit, ut imago eius cunctis Circensibus poneretur altera uero Faustina Antonini Philosophi coniux adeo fuit suspecta de adulterio ut ipse Cõmodus Imperator eius filius creditus fuit ex adulterio natus ·

Templum hoc in Auentino monte construxit Claudia Vestalis in honorem fatuæ Fauni filiæ castissimæ; dicitur autem hæc tantæ fuisse pudicitiæ ut nemo illam dum uixit præter uirum suum mas unquam uiderit, quare ei solæ mulieres exclusis uiris quibus ne locum inspicere fas erat in operto sacrificabant. Clodius autem quod pro magno scelere de illo refert Cicero eo libidinis processit ut ausus fuerit ementito habitu ac muliebri specie illis interesse eaq; stupro polluere. Dicebatur autem Bona Dea uel quod eius nomine terrā intelligerent, quæ nobis omnia bona ad uictu suppeditat, uel Cererē Deam frugum quæ ex terra nascuntur. appellabatur quoq; Diana, Lucina, Triuia, Argentea, quæ omnia sunt Lunæ nomina uel quod nocti præesset et nocturno tēpore hæc sacrificia fierēt, uel quod Diana esset castiss. Virgo in siluis perpetuæue nationi dedita ut hominū consortia fugeret, uel Lucina quod parientibus præesset, nonnunquam etiā uocabatur Proserpina seu Hecate inferni Dea quod huic quoque mulieres passis crinib9 noctu ad tedarū lumina sacra facerēt. Hæc a nonnullis dicitur fuisse Iouis, ab alijs Hyperionis ex Latona filia unico partu cū sole seu Apolline edita. De hac mira fabulāt Poetæ et præsertim Ouidius.

Præter nonulla templa Romæ Herculi sub uario cognomẽto posita, quoꝝ unū erat in Auentino hodie apud S. Alexij ædẽ, nõ temere ab antiquis christianis ibi constructã, quòd ibidẽ Hercules grecè ΑΛΕΞΙΚΑΚΟΣ latine hominū defensor colebatur aliud è regione ædis Quirini in monte Quirinali: tertiū in circo Flaminio dictū Herculis Musaꝝ, quia fingebatur comitatū camenis præstare nã alia ratione quã ut (autore Eumenio) significaretur musaꝝ quietẽ uirtute ac brachio Herculis indigere et ideo parili cultu et sacrificio adorari oportere: 4.^m in aditu eiusdem circi ubi templū nūc est S. Luciæ; præcipuū Scituq; dignum fuit templū illud quod sub uictoris cognomine ut refert Macrobius erectū ei fuit in foro boario; quanuis idem Macrobius alterã eiusdem appellationis tẽplū agnoscat ad porta Trigemina. cū in hoc foro precipue canū, muscaꝝ, et asyloꝝ copia nõ deesset ob animalia, quæ ibi uenalia exponebatur, nihilominus dicitur, nec canes, neq; muscas eo ingredi ausos esse ad cæsas ibi uictimas degustãdas, uel ob Herculis clauã quę pro forib' tẽpli erat, cuius olfactu canes refugiebãt, uel quia hoc idẽ impetrauerat Myagiro Deo muscaꝝ, qui cū Belzebuto coincidit qui princeps muscaꝝ quoq; dicitur: Qua in re maximè se Dæmone aperte demõstrauit nimirū cū Myagiro siue Belzebuto regnū diuisū habere, et se inuicẽ iuuari ut miseros mortales deciperent statua huius T. ænea in Pont. Sixti 4. reperta cū hoc titulo D. Her.^{li} inuicto C. I. Pomponius P. S. V. C. uidetur in palatio cõseruatoꝝ; Fingitur Hercules Iouis et Alchmenæ filius. infans in cunis duos serpẽtes à Iunone immissos elisit manib' uir multa mõstra superauit, quę in 12. eius laborib' cõtinetur quãuis unū et 30 nõ æquos tamẽ Boccatius numeret. uxorem habuit Dienirã, furiatus tandẽ se in Oetha combussit.

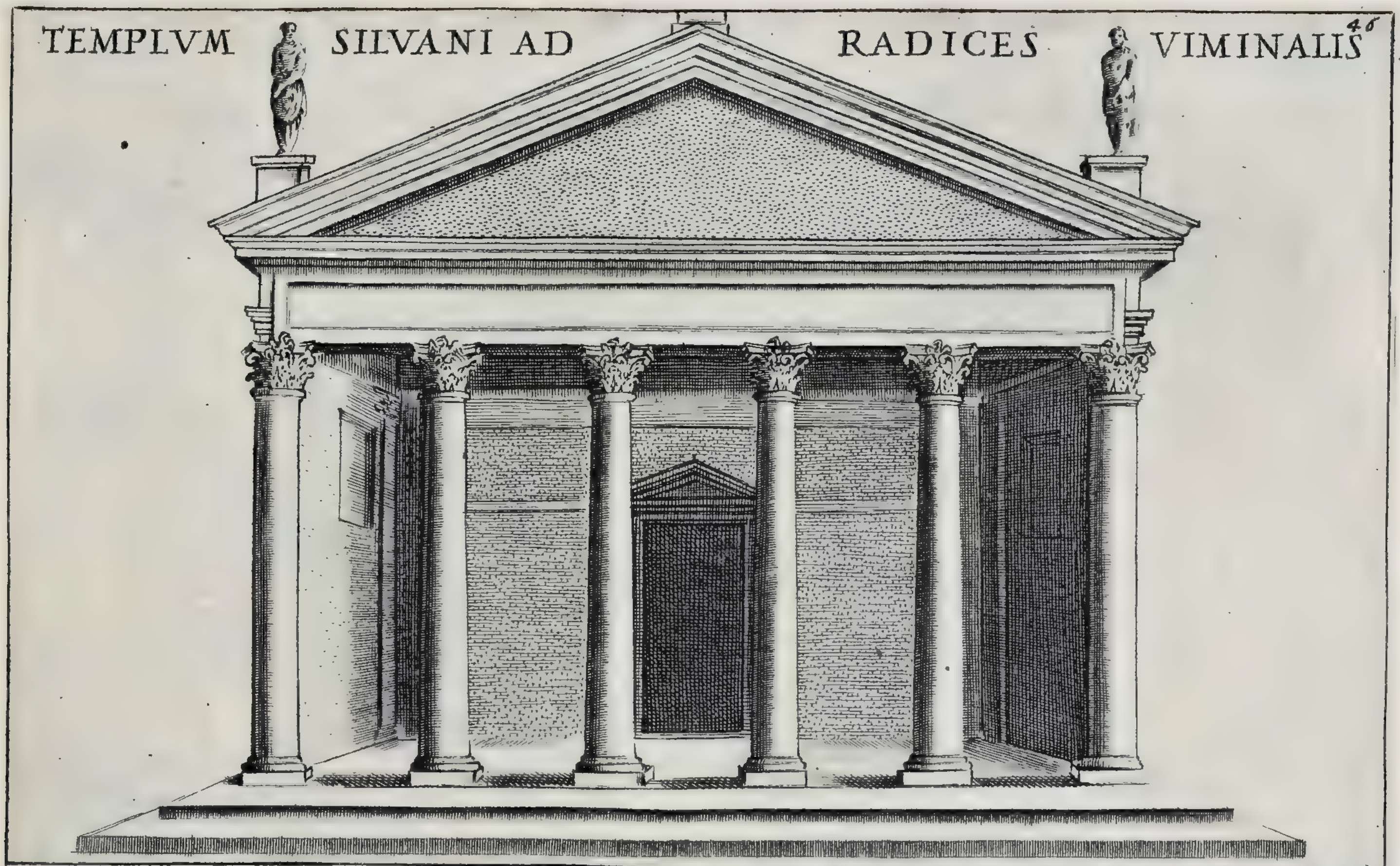
Templũ Iunonis Lucinæ fuit magnifice extructũ cũ porticu columnis suffulta, totũ intus marmore cõtectũ, hic erat simulachrũ Iunonis, quod Matronę Romanę sũma cũ ueneratione colebant, nã cũ nuptę parere non possent, huc ad eius opẽ implorandã confluebãt, et eo dementiæ adducebãtur ut terga saltẽ nudata humi prostratæ Sacerdotũ Lupercaliũ uerberib⁹ ex pellibus capraꝝ cõfectis subijcerent uerberanda, ut ita foecundæ redderentur, quodquidẽ dæmonis opera fiebat ut indicat Ouidius 2.° fastoꝝ (A gure erat: nomen longis intercidit ānis. Nuper ab Etrusca uenerat exul humo. Ille caprũ mactat: iussæ sua terga puellæ Pellibus exectis percutienda dabãt. Luna resumebat decimo noua cornua mense: Virque pater subito, nuptaque mater erat. Gratia Lucinæ: dedit hæc tibi nomina lucus: Aut quia principium tu Dea lucis habes: Parce precor grauidis, facilis Lucina puellis; Maturũque utero molliter aufer onus.) Hoc cernere licet in numismatibus Lucillæ in quibus ex una parte est Iuno sedens uiduæ habitu uerber præferens manibus his uerbis Iunoni Reginæ Obtinuit autẽ Lucinæ nomen uel à lucu quem habebat sub Monte Exquilio uel luce ut idem Ouidius indicat existimo id nomen obtinuisse, quod partũ in lucem redderet parientibus enim præerat ut idem ibidem indicat, quo circa illa apud Terentiũ in Andria pariens Lucinæ opem implorat his uerbis Iuno lucina fer opẽ. Hoc modo stulta Gentilitas Nostræ autẽ Xpianæ mulieres uel Dei matrem uel aliquem Sanctoꝝ cui talis gratia a Deo concessa fuit. Templũ autẽ hoc Lucinæ dedicatũ est à Sixto PP. III. in honore S. Laurentij Martyris quod optime in diuinis officijs administratur et regitur à R.dis Patribus qui uocantur Clerici minores

DE TEMPLO MERCVRII

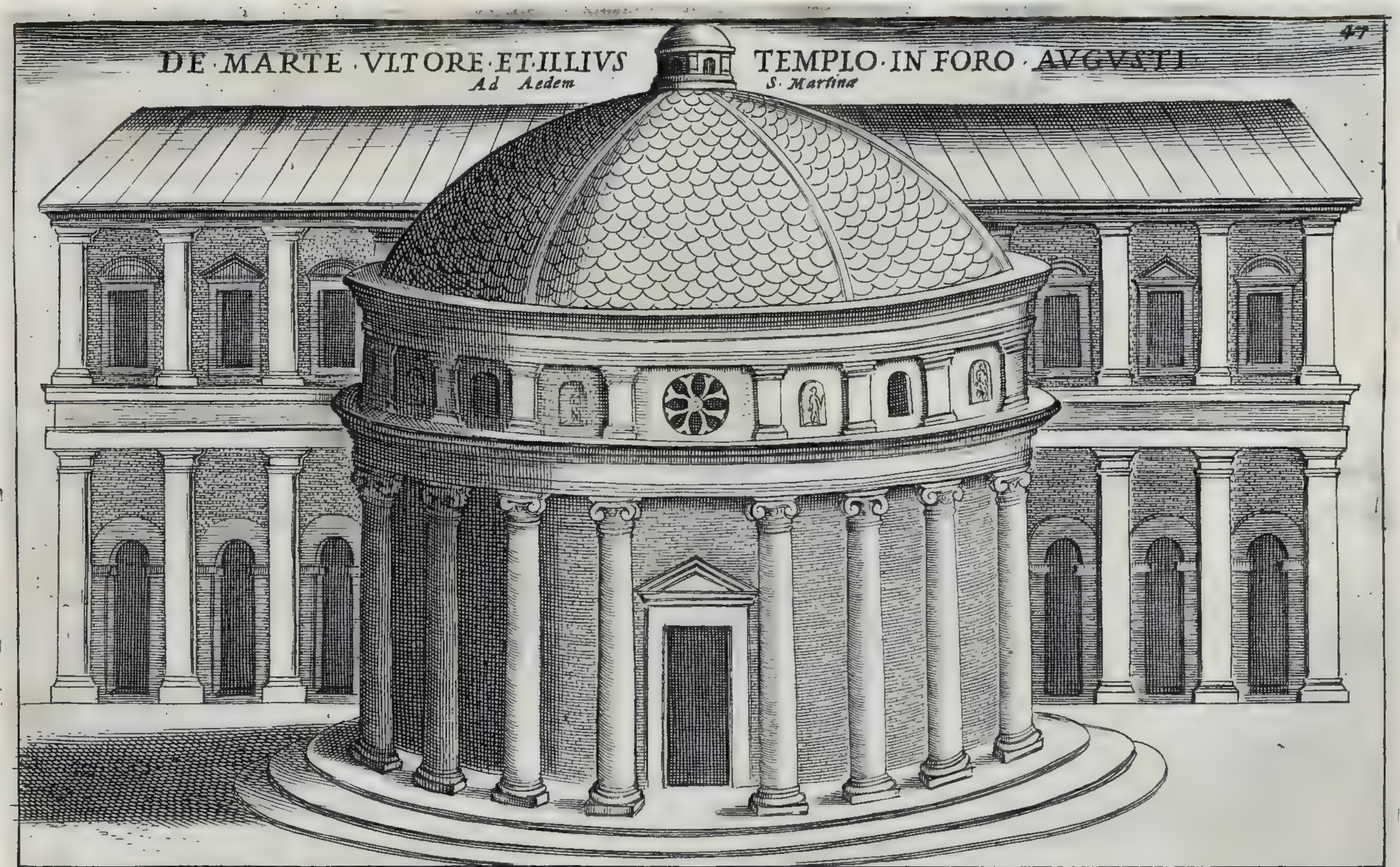

Quamuis olim ea Architectonicæ artis regula fuerit ex Vitruuio et alijs ut Deorum templa certis in locis statuerentur et hac ratione Mercurius forū sibi uendicaret. Nihilominus immutatū hunc ordinē uidimus, itam eundem Mercuriū ædem ad Circū maximū habuisse constat ex Ouidio, ubi statua ipsius posita erat, pretiosis ornata margaritis. Fingitur Mercurius Iouis et Cyllenes Nymphæ Arcadis fuisse filius Deorū caduceator atq interpres, cui quidem Virgilius et alij talaria hoc est pennas pedibus addunt ad uolandum, fatalem uirgam in manū gestare dici ut eas animas ab Orco reuocet, ac rursus eodem præcipitet, nec minus et somnos addat, atq eripiat. Statius Papinius eidem galerum quo uolando nubes asserent, attribuit. eo Pater ipsius Iupiter usus est ad multas legationes obeundas, necnon et lenone ad sua stupra et adulteria celanda ut passim uidere est ex ipsis ethnicis Poetis. Itaque si Iouem lasciuum, et adulterū faciebant filium quoque eius Mercurium, lenonis officio, ut eius legationi fides haberetur, honestare consueuerant. Mercaturæ Musicæ, eloquentiæ præsse fingebatur. si tamen altius huiusmodi superstitio repetatur, inuenietur sane iam apud Phenices, Alexandrinos, Ægiptios sub nomine Missonis Tor, aut Tod ut inuentorem litterarum celebre numen extitisse,

TEMPLVM SILVANI AD RADICES VIMINALIS

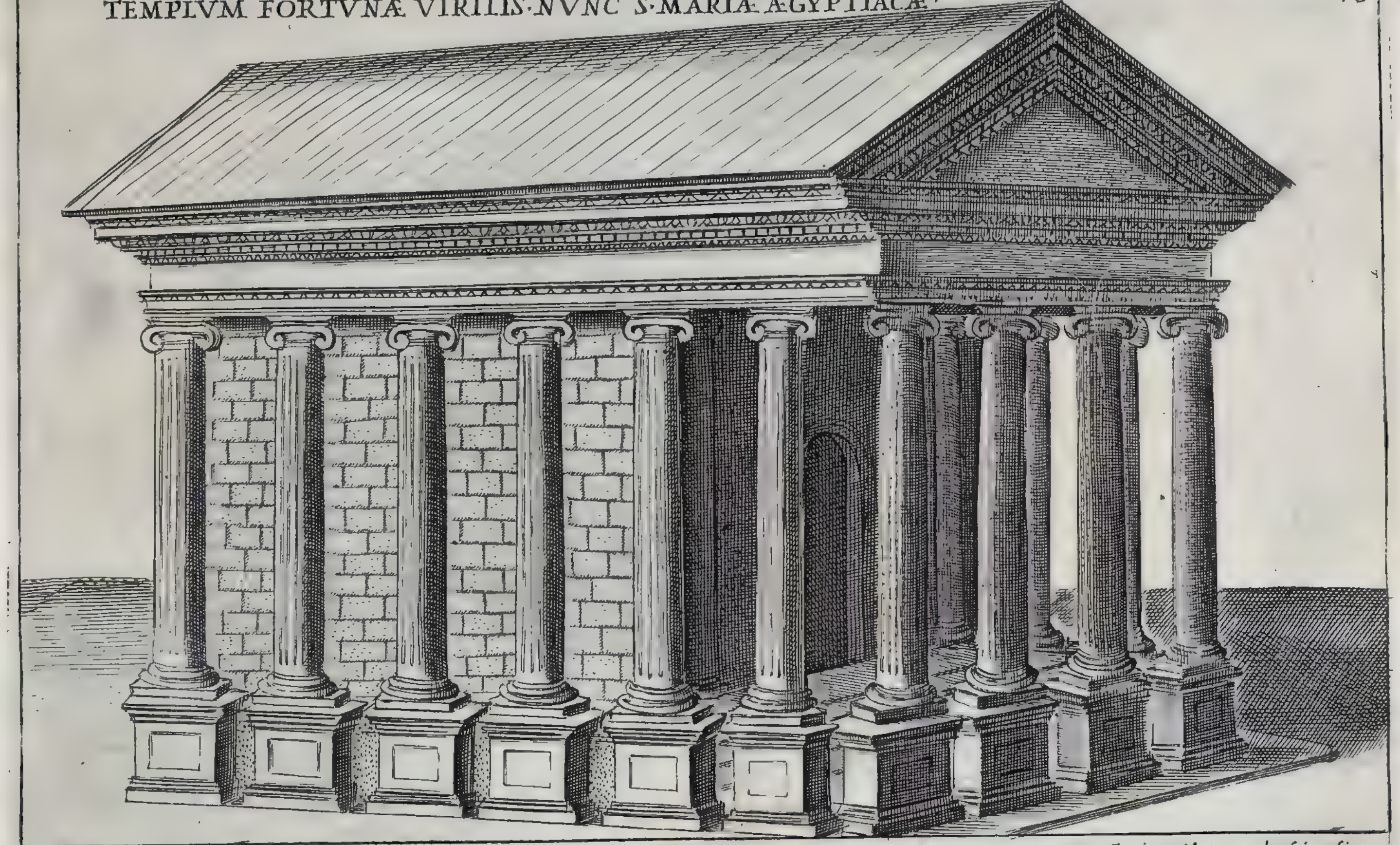

Ad eam partem radicum Viminalis montis, quæ pergit in occasū, templū Siluano positū, et sacratū fuisse constat, et ex uetustiss.^is marmorib' ibidē effossis, ut Faunus attestatur, et ex testamento in marmor inciso in prouincia interamnēsi Lusitaniæ reperto Iocundi militis, qui in bello Viriati Lusitani occubuit, quod quia integrū est, ac nullis breuiaturæ nobis conscriptū, et quidquā satis studiosis facere poterit, hic inserere operæpretiū mihi uisū fuit. Iocundi. Ego Gallus Fauonius Iocundus P. Fauonij F. qui bello cōtra Viriatū occubui Iocūdū et prudētē filios, e me et Quintia Fabia coniuge mea ortos, et bonor. Iocundi patris mei et eor. quæ mihi ipsi acquisiui hæredes relinquo, hac tamen conditione ut ab urbe Roma huc ueniant, et ossa hinc mea intra quinqueniū exportent, et uiā latina condāt in sepulcro iussu meo condito, et mea uoluntate, in quo uelim neminē mecū, neque seruū, neq. libertū inseri, et uelim ossa quorūcūque sepulcro statim meo eruatur, et iura Rom. seruētur in sepulc.^ri ritu Maior. retinēdis uoluntate testatoris. et si secus fecerint, nisi legitimæ oriantur causæ, uelim ea omnia quæ filijs meis relinquo pro re; parando tēplo Dei Siluani, quod sub Viminali mōte est attribui, manesq. mei a Pont. Max. et a Flaminib' dialib' qui in Capitolio sut ope implorent ad liberor. meorū impietate ulciscēdā, teneātur que sacerdotes D. Siluani, me in urbē referre, et sepulc.^o me meo cōdere. Volo quoq. uernas qui domi meæ sut oēs a Prætore Vrbano liberos cū matrib' dimitti, singulisq. librā argēti puri, et ueste unā dari. In Lusitania in agro VIII. cal. Quintiles bello Viriatino Siluanū Deū siluar. nō dum Xpiana fide imbuta credit antiquitas, qui cū Faunis et Satyris in numero Semideor. uel potius mōstruor. uel Demonū incubor. recēset a Bocatio, qui affir.^at eo stultitiæ nonnullos su tēporis Rom.^os deuenisse, ut matrib' infamiæ notā inurere nō dubitates, ab his se genitos dicerēt ex quor. nu.^o forte Iocūdus hic uel potius Iniocūdus miles extitisset, qui ex lōgiquo nobilitatis suæ ergo Siluani meminerit.

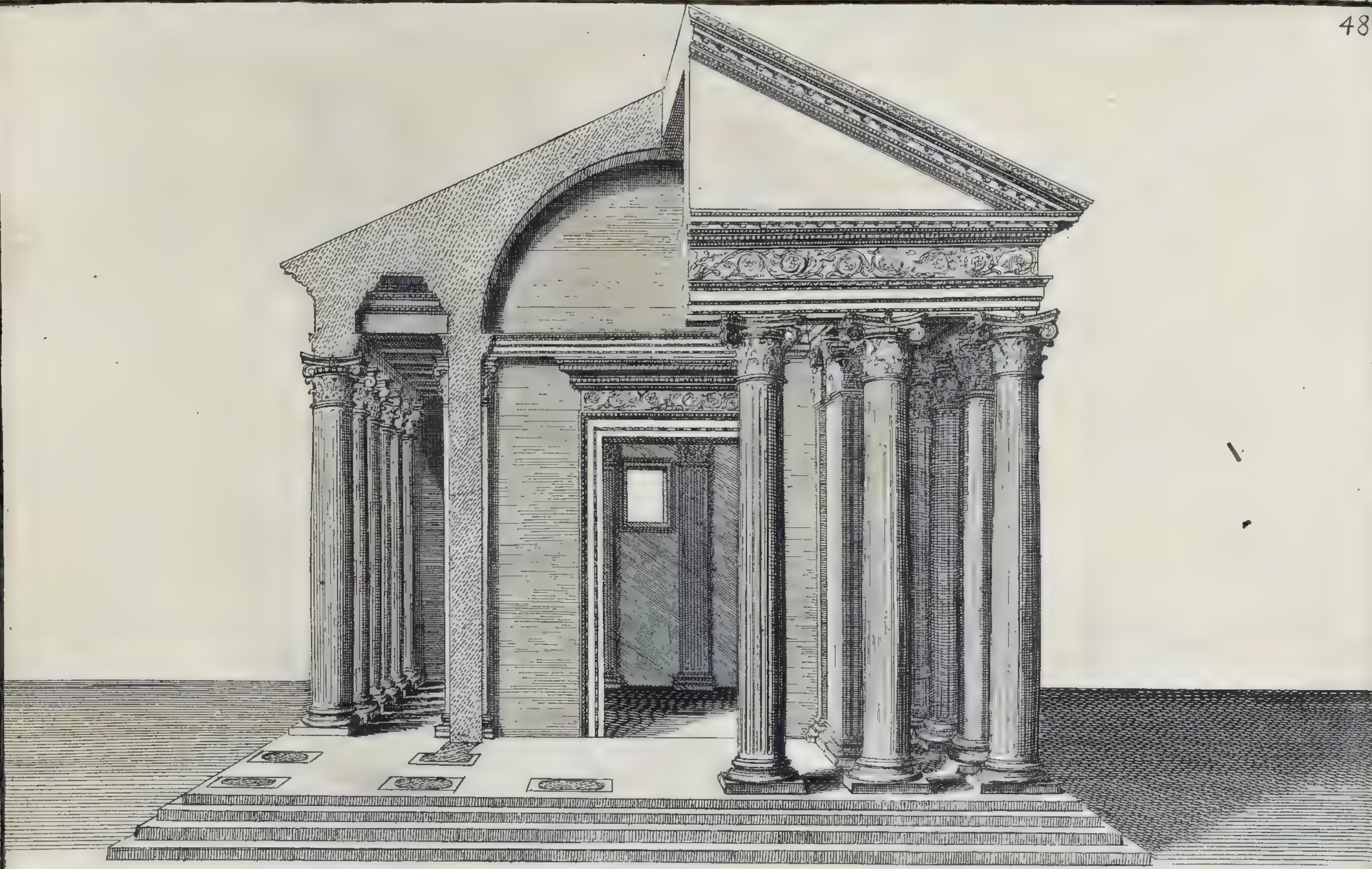

Non pauca templa Marti dedicata fuisse in urbe Roma constat ex Autorib⁹ sed ubinam adhuc apud Antiquarios lis est, sumaq; confusio. quod autē loco, ac tempore definitur, illud est quod Cæsar Augustus in suo foro, de quo supra egimus, ad eam partem que S. Martinæ ædē attingit, templū Marti Vltori, seu uindici in forma rotunda ædificauit promissum ex uoto in bello Philippensi, quod pro ultione paterna susceperat: ut scribit Suetonius in hunc modū. plurima opera publica extruxit, e quibus præcipuæ forum cū æde Martis ultoris. Item et in fastis Ouidius inducens Martē ipsū loquētē cū Cæsare Augusto. Templa feres, et me uictore uocaberis ultor: uouerat et fuso lætus ab hoste redit. Martem Iouis, et Iunonis filiū ecca fingebat Antiquitas. Ouidius tamen aliter censet in fastis Iunone scilicet Martē sine patre concepisse tantūmodo tacto flore, quem Chloris uxor Zephiri eidem monstrauit: quod ideo finxerunt, ut aduertit Boccatius, ne Ioui benigno, et mansueto filiū sic efferatum et sanguinolentum tribueret. Hunc omnes ferocissimum Deum, et armigerum dicunt, et ob id bello armisq; præsse uolunt. Ad hæc in magno honore apud Romanos est habitus, quod Romulus Romæ conditor ex eo genitus uulgo credebatur. Attribuitur ei currus, ex animalibus lupus ob rapacitatem ex auibus picus quia militari seruiebat augurio ex herbis gramen quiin gramine solebant castrametari, eoq; uictores coronari.

TEMPLVM FORTVNÆ VIRILIS·NVNC S·MARIÆ ÆGYPTIACÆ·

Dicitur hoc templũ fuisse illud idẽ quod hodie S.Mariæ Ægiptiacæ ad forũ olim piscariũ ad huc eius extat figura, et columnæ striatæ 12 opere Ionico: uidetur quadra fuisse figura, non rotũda, ut Basilicæ, qua propter dubitant nõnulli fuisse Fortunæuirilis, quod potius ea rotundũ templũ desideret, neque potest fuisse Basilica Lucij et Caij, ut quidã uolunt, quæ adhuc fere integra restat in Esquilijs forma rotunda. alij uolunt fuisse potius Asylum seu Templũ Misericordiæ, seu Pudicitiæ sed hi coniecturis tantũ ducuntur. Habet porticũ sex columnarũ quauis non desint qui uolunt tantũ esse porticum quæ superest ad usum nostrarum Ecclesiarũ accomodatã quicquid sit, est opus licet rusticũ egregie laboratum quod ex architrabe columnis imposita constare potest in eius enim spatio uidemus boum capita inter frugum foliorumq. ramulos artificiose insculpta Narrat Valerius Maximus in templo Fortunæ uirilis fuisse statua ligneam inauratã Seruij Tulli et cum incendiũ quod Romæ erat frequens reliqua omnia consumpsisset hanc mansisse illæsam quod accidisse existimabant quod Seruius Tullus fuerit a Vulcano fauillæ ignis forma conceptus eo tempore quo mater eius in domo Tarquinij Prisci ancillabatur. quod in Xpianorũ plerumq. templis factum agnouimus id fieri apud gentiles opera dæmonis ad eos in suo errore continendos legimus.

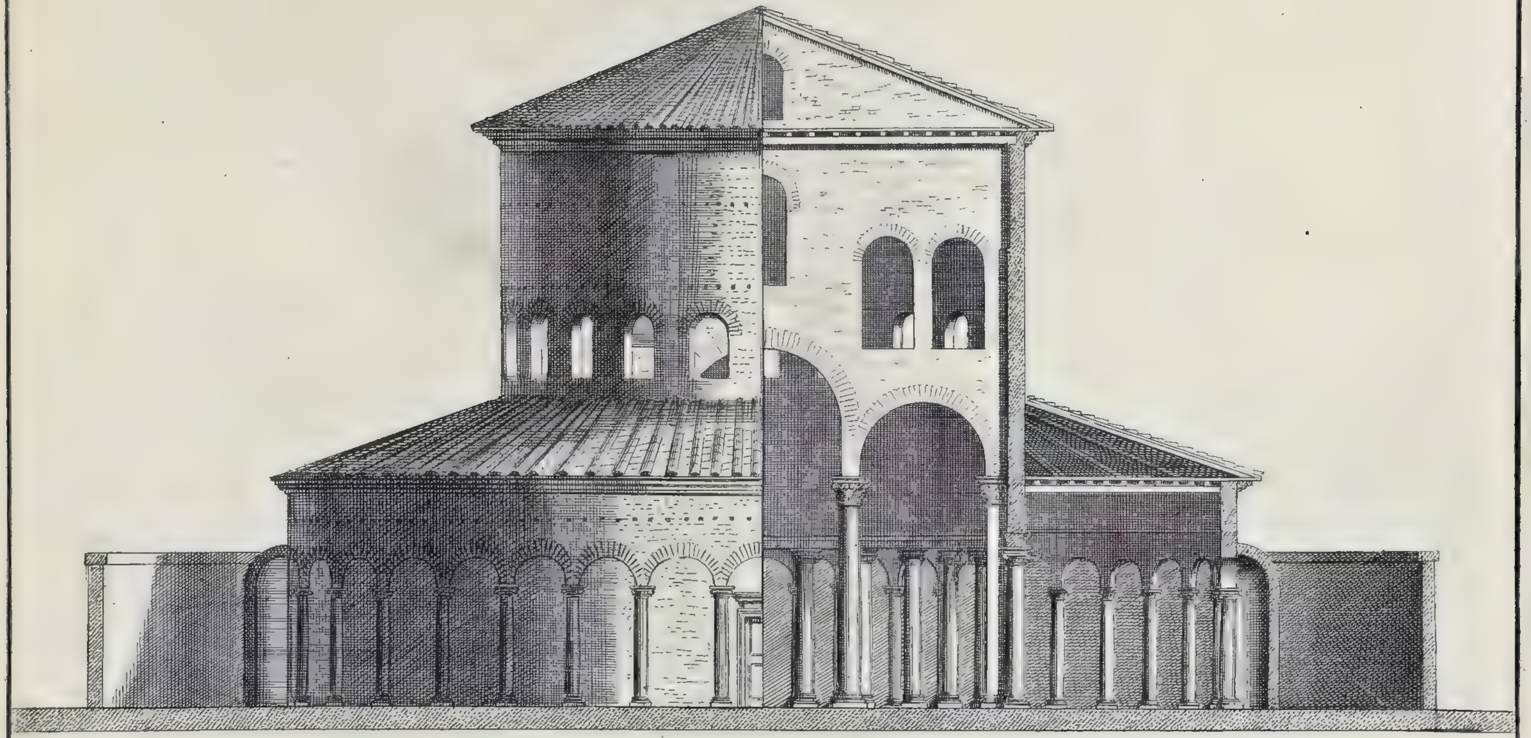

Templum incomperti Numinis ordinis compositi, detectum inter Quirinalem, et Capitolium, in Re-gione, quæ dicitur uulgò Pantani, ab Antonio Labacco delineatum, cuius Zophori marmorei prægrandia fragmenta uario foliorum circuitu affabrè ornata, seruantur in Aedibus Mediceis in Pincio.

Petrus Sancti Bartolus incidit

Ex officina Dominici de Rubeis ad Templum S.e M.e de Pace

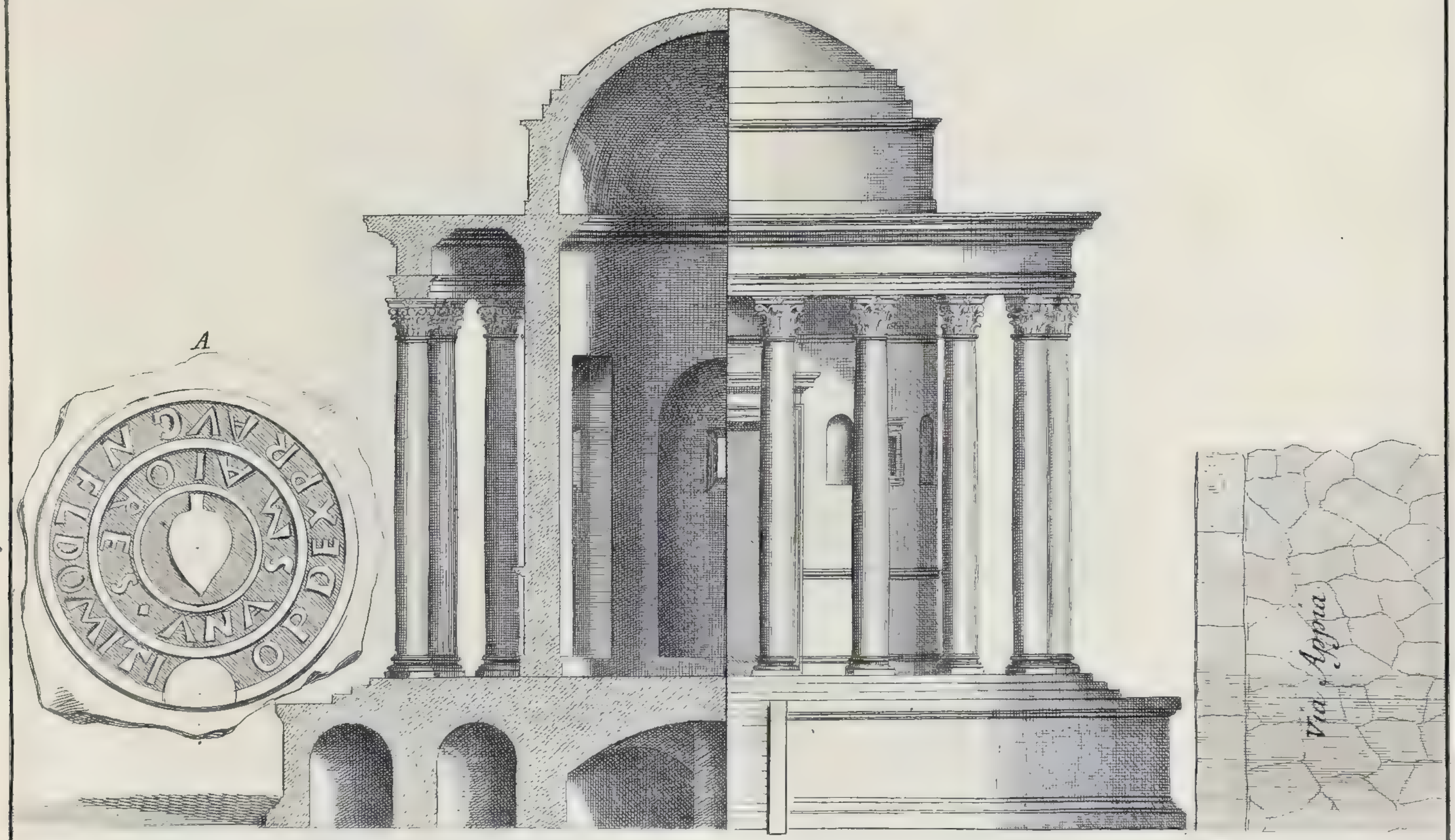
TEMPLVM FAVNI

Templum Fauni, ut opinantur quamplurimi scriptores, seu potiùs incomperti Numinis, quod iam à simplicio Papa su: perstitione repurgatâ D. Stephano Protomartyri dicatum adhuc in Monte Cœlio parum à ueteri formâ im: mutatum conspicitur, et Fidelium religione frequentatur .

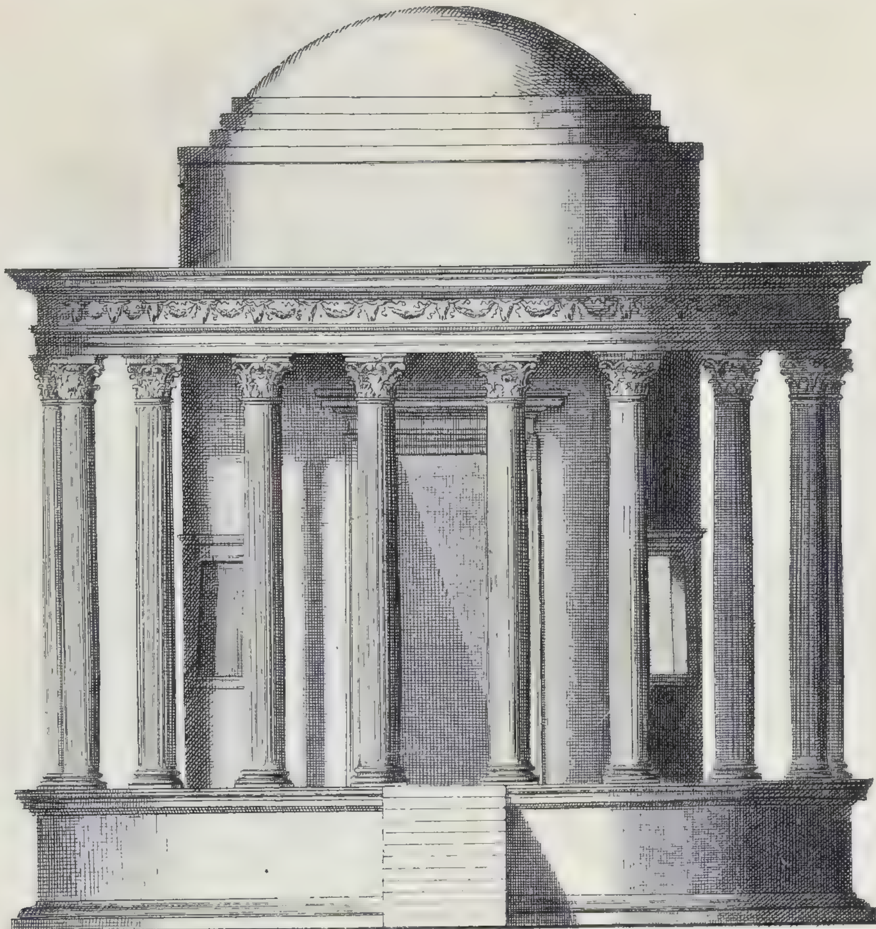
Petrus Sancti Bartolus incidit . *Dominicus de Rubeis hered. Io. Iacob.? de Rubeis formis Romæ ad Templ. S. M. de Pace cū Priuil. S.P.*

TEMPLVM DOMITIANI AVG. SVB HERCVLIS VVLTV.

Viâ Appiâ, octauo lapide, parte læuâ ab Vrbe discedentibus rudera occurrunt amplissimi templi, ad quæ præteritis annis circiter effossæ sunt columnæ plures ex ophite cum capitulis ordinis Corinthij ex marmore Pario, quæ certè erant porticus quæ totum templũ complectebatur, et cuius substructio cum alijs uestigijs unà cum reliquo ædificio supersunt. Ex octauo lapide iuxta Martialis. L. IX. epigr. 64. descriptionem. c. v. R. Fabrettus coniecit rudera esse Templi Domitiani adiuuantibus coniecturã sigillis Figulinarũ Domitianarũ minorũ in tegulis ibidem repertis. num. A.

Petrus Sancti Bartolus incidit. *Dominicus de Rubeis hered. Io. Iacob. de Rubeis ad Templ. Sanctæ M.ª de Pace*

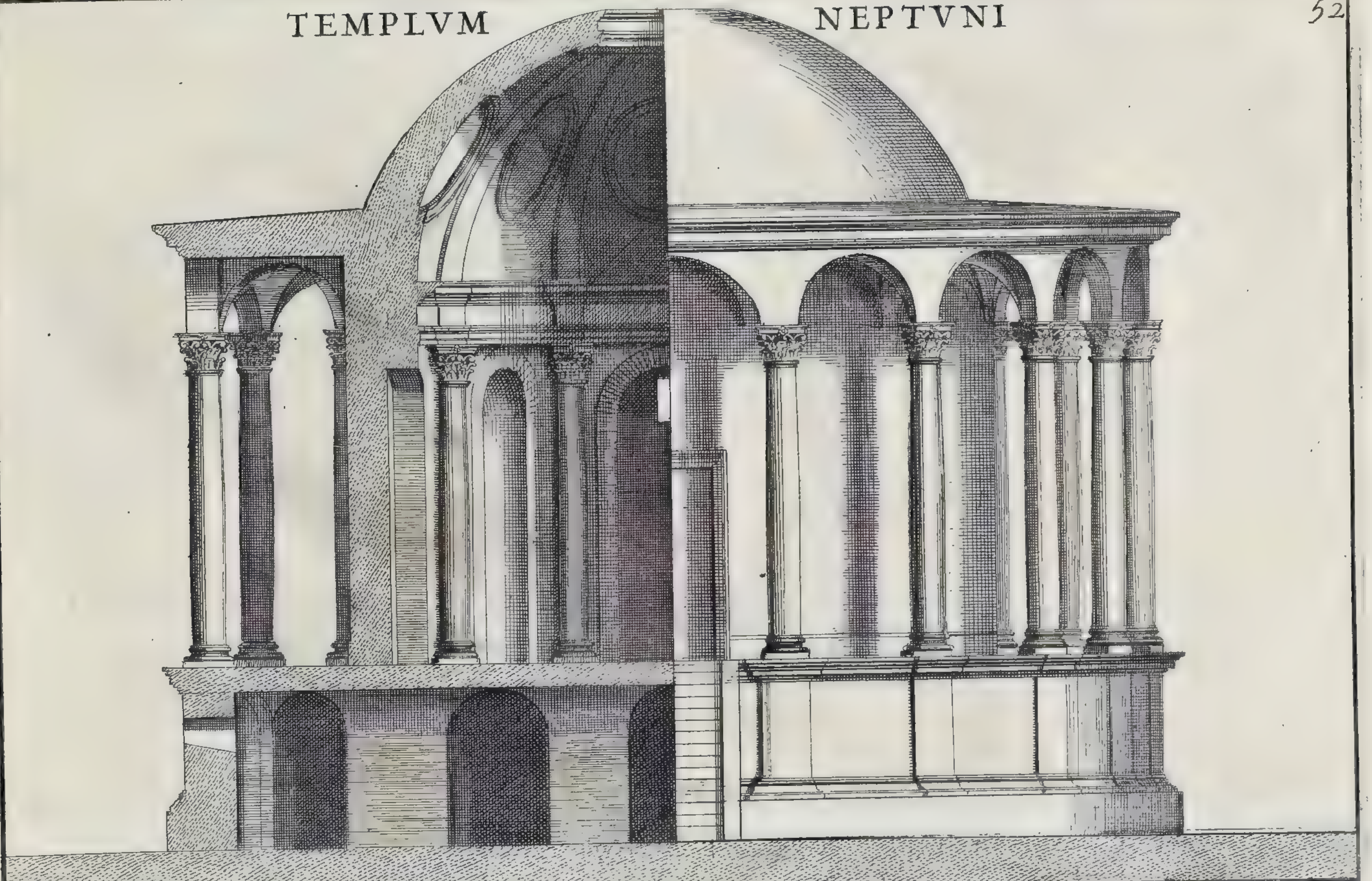

TEMPLVM SIBYLLÆ TIBVRTINÆ

Templum Ordinis Corinthij, cuius hodie rudera ex lapidibus Tiburtinis opere tectorio marmorato fabrè loricatis Tibure in Anienis ripa ad ipsam amnis catarractam in rupe conspiciuntur: quod Serlius et Palladius Vestæ uocant; Indigenæ cum Chirchero Vet. Lat. ex Varrone apud Lactan: inst. L.1. C.6. Sibyllæ Albuneæ; Cluuerius L.3. ex Statio Sylu.3. L.1. et Horatio L.1. od.7. et Sueton. in Horat. Vit., quem emendat; Ædem DEI TIBVRNI.

Petrus Sancti Bartolus incidit. — Ex officina Dominici de Rubeis ad Templum S.

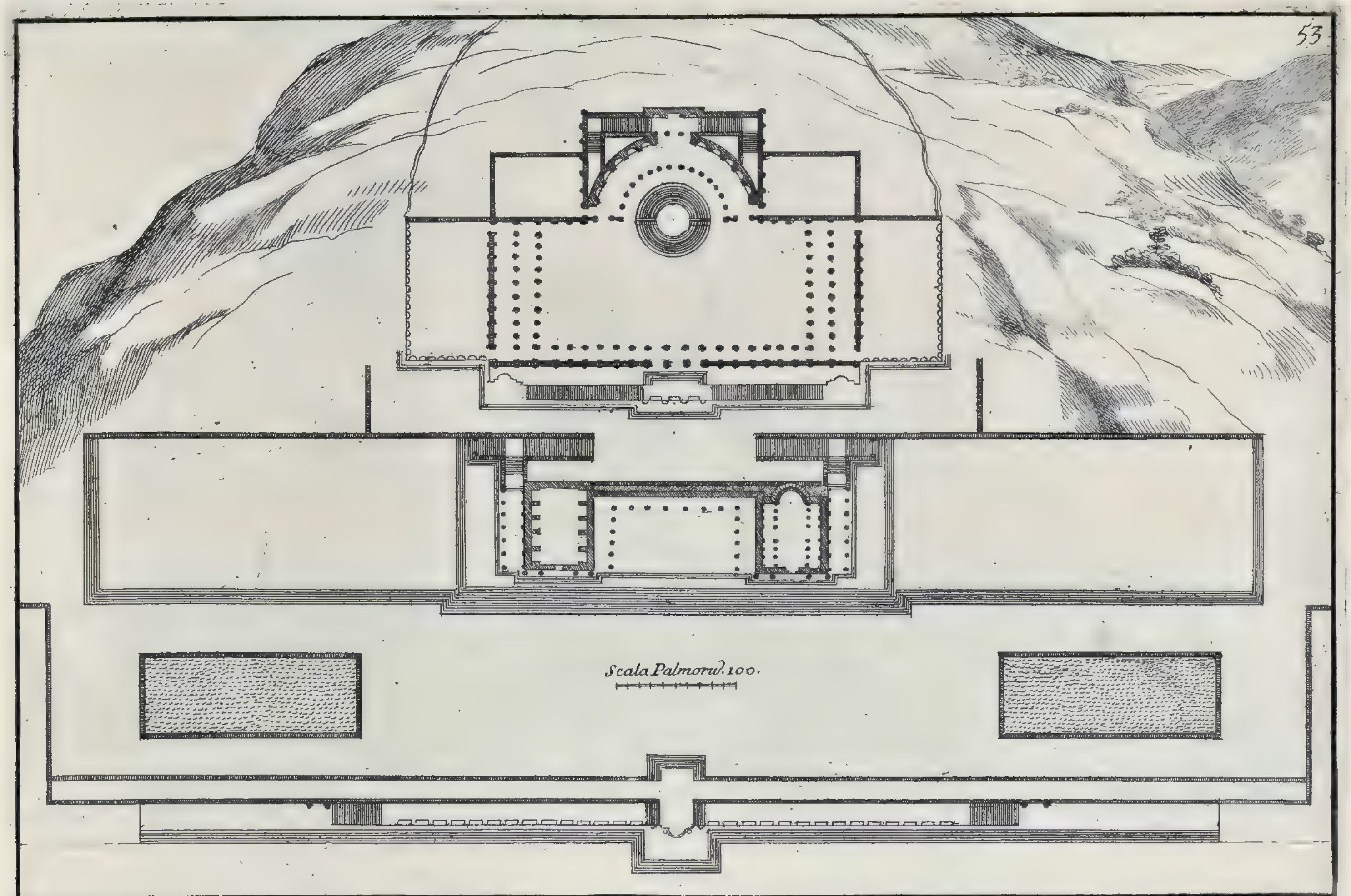
TEMPLVM NEPTVNI

Circa Borealem Tyberis alueum non longè à uetere et interiore Traiani portu spectantur rudera uetustissimi templi, ex quibus Iac. Barozi in suis Opticæ Libris Scenographiam hanc delineauit, quam hic accuratiorem damus. Ignatius Danti in Comment. censuit ibi templum NEPTVNI *stetisse, alij* PORTVMNI, *de quo Varro L. 5. LL. fortè meminit in Tyberino portu.*

Petrus Sancti Bartolus incidit

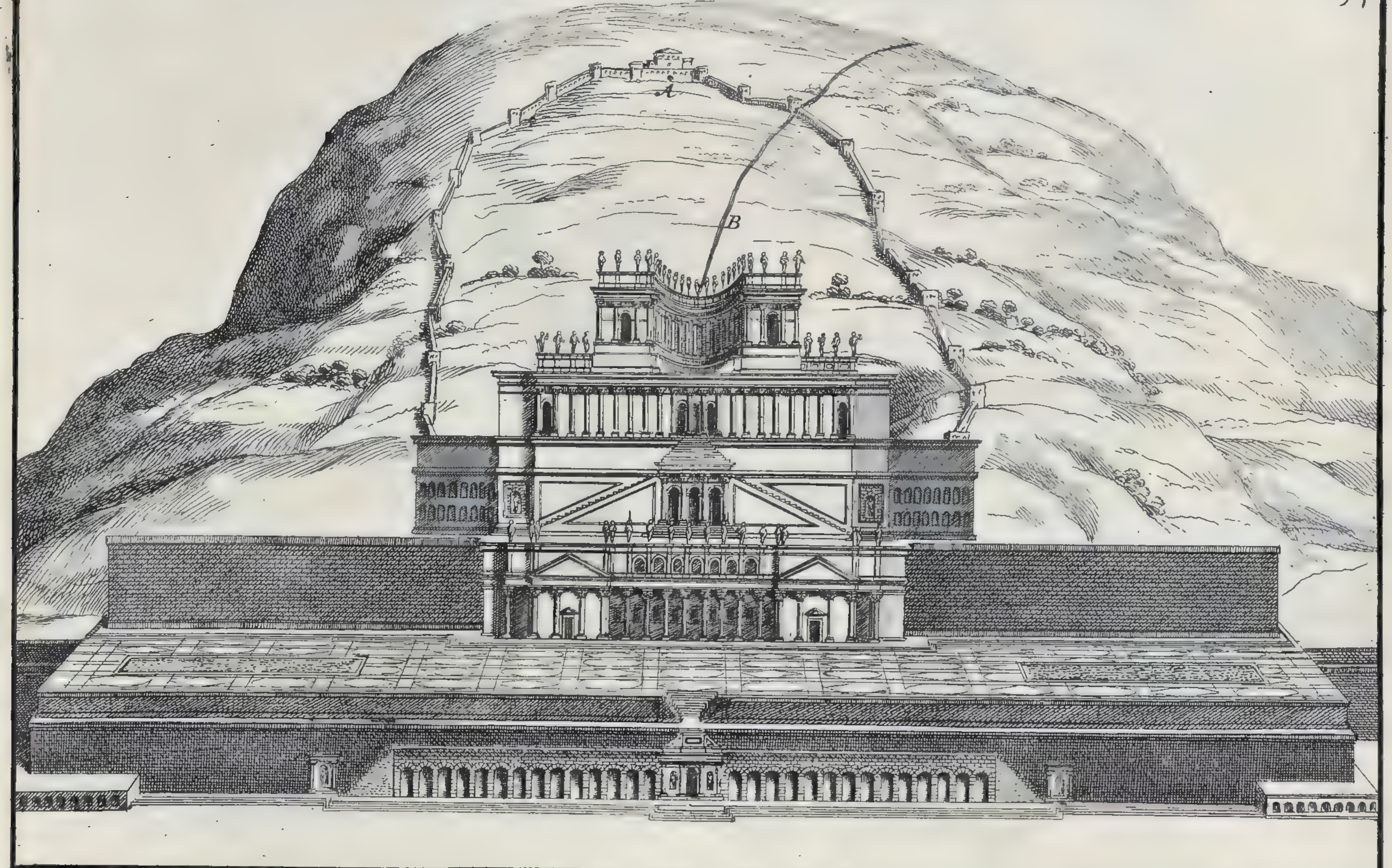
Dominicus de Rubeis hered. Io. Iacob' de Rubeis formis Romæ ad Templ. S. M. de Pace, cum Priuil. S. P.

ICHNOGRAPHIA TEMPLI FORTVNÆ PRÆNESTINÆ.

Petrus Santi Bartolus incidit. *Ab Equite Petro Berrettino Cortonensi delineata.* *Ex officina Dominici de Rubeis ad Templu S.ae M.ae de Pace.*

TEMPLVM FORTVNÆ PRÆNESTINÆ.

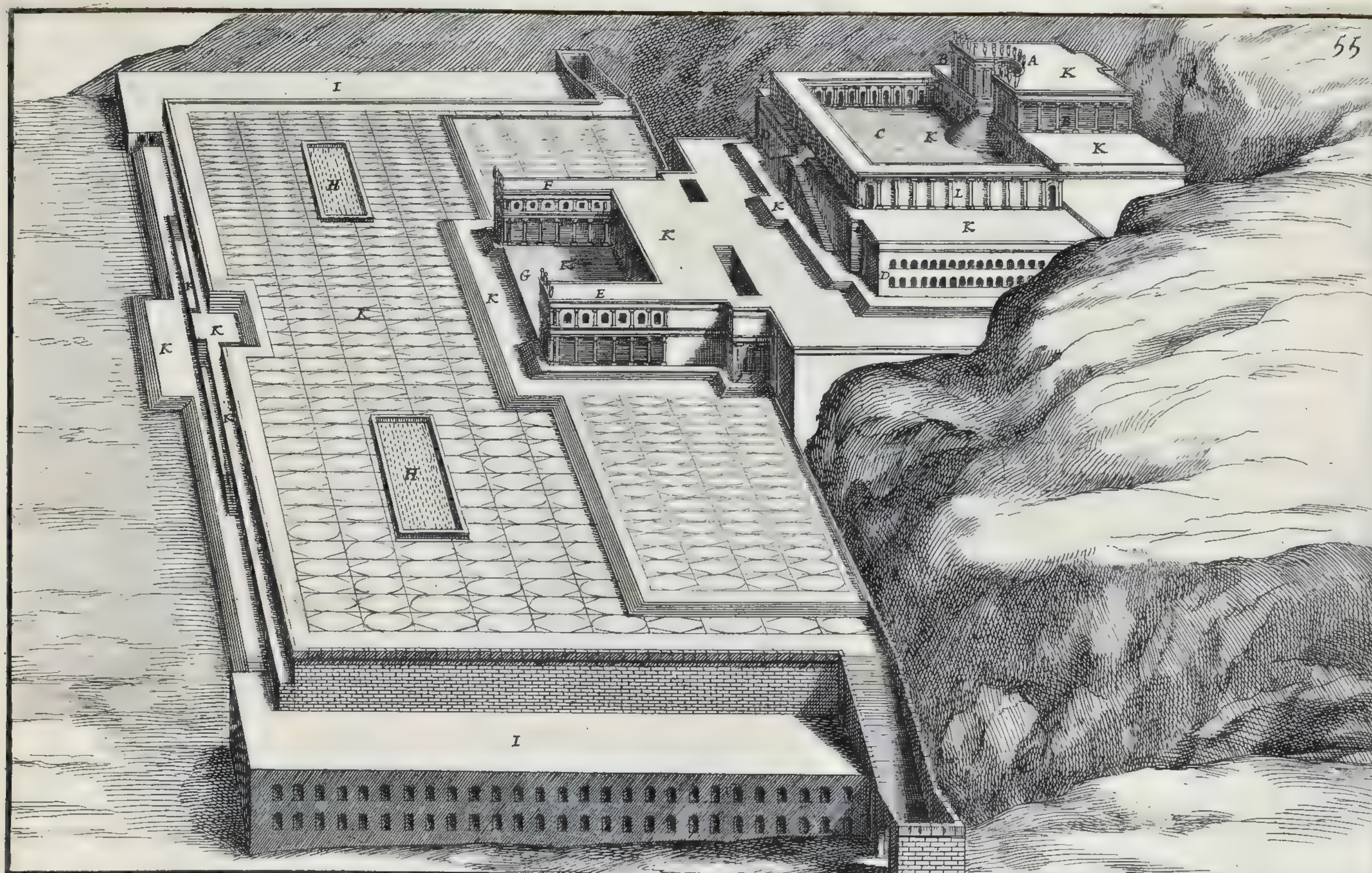

Orthographica Delineatio Templi Fortunæ Primigeniæ Prænestinæ, uetusta superstitione, et sortibus, uel ante Syllana tempora celeberrimi; Quod olim inædificatum radicibus montis ueteri Præsnesti imminebat, et procul aspicientibus à mari usque speciẽ sui amplissimam præbebat; nunc uerò tempore dirutum ingentibus ruderibus nouum Præneste undique occupat, et claudit, et in ijsdem priscam suæ structuræ normam seruat, et eruditis demonstrat.

A. Arx Prænestina. B. Fontes Aquæductus, è uarijs corriuatis ad usum Templi, et Ciuitatis.

Petrus Sancti Bartolus incidit. Ab Equite Petro Berrettino Cortonensi delineata

Ex Officina Dominici de Rubeis ad Templu S.tæ M.æ de Pace

SCIOGRAPHIA TEMPLI FORTVNÆ PRÆNESTINÆ

A. Cortina siue oraculu Fortunæ instar Theatri, ubi simulacru Deæ Iouem lactente gestantis, et arca cum sortibus erant, edebanturque oracula, ibi nunc palatium Principis. B. Sacella duo circa cortina. C. Cauædiu maius. D. Basilicæ duę, hinc Cornelia, illinc Æmilia E. Serapium ubi colebatur serapis. F. Scola ubi alebantur puellæ Faustinæ Augustæ. G. Cauædium minus. H. Piscinæ duæ siue lauacra ad ministeria sacrificiorum. I. Cryptæ, forte Cisternæ ad usum Ciuitatis. K. Areæ, ut dicunt, piani XII. ad quas ascendebatur per 12. gradationes. L. Porticus seu ambulacra. Exhedræ, Sacella Basilicæ, et Cortinæ musiuo opere erant exornatæ: de quo Plin: L. 36. c. 25. et cuius insignis pars seruatur in Palatio Principis.

Petrus Sancti Bartolus incidit — *Ab equite Petro Berrettino Cortonensi delineata* — *Ex officina Dominici de Rubeis ad Templu S.æ M.æ de Pace*

Studioso Lectori.
Doctor Andreas Baianus Lusitanus F.

Nosse triumphātē uiua sub imagine Romā
Si cupis, hoc Lauri perlege lector, opus
Ære immortali Laurus, nō fronde coronat,
Antiquæ et Romæ tempora uiua facit.
Vrbs vetus exciderat Lauro redimita uirēti,
Laurus et amißas integrat alter opes.
Templa, triumphales arcus, capitolia, thermas,
Circos Naumachias, amphitheatra, uias.
Lympharū ductus, hortos, palatia, scenas,
Sūma columnarum, pyramidumq. iuga.
Atque Colosseas moles, operosa theatra,
Venatus, ludos, Indigetumq. decus.
Diuorum ritus, hominūque, Hymeneq, triumphos,
Victrices currus, et spolia ampla ducum,
Aurelij quæ explere sitim Patris ista ualerent:
Explebunt etiam, lector amice, tuam.

Cum Priuilegio Sūmi Pontificis
et Aliorum Principum

ROMÆ ANNO DNI
MDCXIII.

ANTIQVITATVM VRBIS
LIBER SECVNDVS
EODEM AVTORE ET SCVLPTORE
IACOBO LAVRO R.

ROMA·VICTRIX·DE·DACIA·PROVINCIA·SVBACTA·TRIVMPHANS·VVLTV·AC HABITV·BARBARORVMQ·SPOLIIS·ILLVSTRIS·

Idem in almā Vrbem iam nouam et
ex ueteri in melius restitutam.

Innumeros quid Roma, tuos, antiqua, triumphos
Mirer opes, nomen, sceptra, trophæa, uiros?
Persidis ac Medūm, Danaûmq. suprema per orbē
Trina sub imperio regna fuisse tuo?
Tot Reges, sūmosq. duces, populosq. feroces,
Ante triumphales præterijsse rotas?
Europā, Libyen, Asiamque potentibus armis,
Legibus et uictas succubuisse tuis?
Robur et Eoos tantum penetrasse per Indos,
Vt tecum peterent pacis inire fidem?
Nunc mage quæ Christi dñi nunc pace triūphas,
Pluraq. non belli, ui, sed Amoris habes
Non ferro, sed uoce Dei, lignoq. uerendo
Cuncta domas, dulci subdis et illa iugo.
Cedant arma togæ: concedat laurea linguæ,
Roma uetus lateat, dum noua Roma patet.

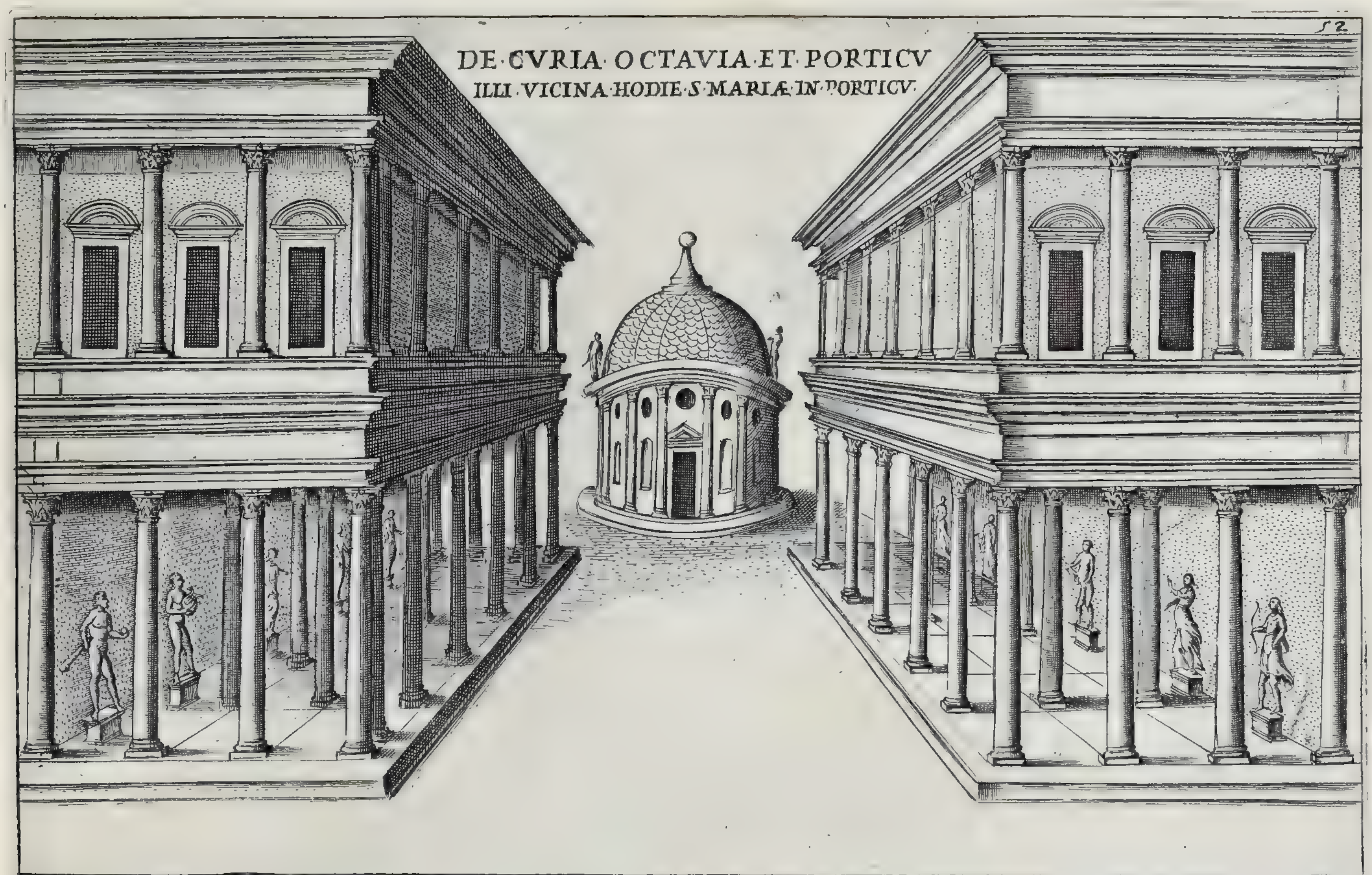
Superiorum permissu.

Simulachrū hoc Romę uictricis ex marmore una cū duab. inc inde statuis Regū captor. Numid. ex subnigro lapide sūt in hortis Ill.mor Cæsior. familiæ iuxta S. Petrū in Vaticano ; et quoniā hic, ut in Palatio cōtinguo sūt uariæ statuę tā integrę quā fractę, præclara antiquitatis monumenta, uolui hic eas ascribere ut satisfaciā honestę Nobiliū Romā aduētātiū uisendi cupiditati. Primū in atrio Palatij sūt 3 statuę, una ex Amazonibus quę magni fiebat a M. Ang. Bonarota, est Apollo, et etiā Sabina mulier semindusta et altera quę etiā magni fit, sūt et alia multa. Vnū truncū ad quod delineandū aduentat pictores quare uertitur adeo, sonoditate, sunt plurima circū epitaphia, et in medio laruata facies ampla ex lapide porphiretico. Circa hortū sūt 22 Termini antiq. diuersis effig. Est uas tripes ad usū fontis antiquum in quo Faunus coxendice sustetās utrē quip os emittebat aquā, in basi est Neptunus nudus. Est Apollo cū cythara, et Agrippina lapis, et in eo excisæ duę figurę, Pallas, Hermaphroditus, æneus pes colossi. ad caput uia horti est fons unde defluit aqua ex limace marmoreo, puer gestās urnā in collo. Postea eunti ad ligellū seu uistū est tabula marmorea cū insignib. Ill.mi Card. Cæsij, sūt hic statuę 3 truncæ ex marmore. Extra ligellū Venus absque capite, mensa marmorea cum 5 sororib. lugentib. excisis in marmore aliisq. sculp. fluuius. Ad ingressū Antiquarij sunt hinc unde Sphinges. In fronte Antiq. est caput Iouis ex porph. inc caput Othonis Imp. inde Poppeæ uxo. ex mar, supra 5 Idola Palladis uidelicet Cereris, Victorię, Capię et Dianę. Ante Antiq. uaria frag.ta in ipso Ant.o D. Somni Sabina et cap.t Palladis Herc.s et Iouis uidenbr Colossi, Hercules, Satirus, caput Iouis e regione et sub eo Pyrri Epirotar. Regis, Leda una cū Cupidine. Egredientib. ex Antiq.o occurrit arces ex mar.o Albo et leo ex misto. ibi in ligello aperto Eliogabali statua. In uertice tholi parui Idolū ex lapide nigro ex. simiā referēs, et 2 Crocodili, Paulo ulterius cenaculū hemisphericū in medio puteus aquę uiuæ abacus marmoreus, caput Bacchi Neptunus, et hortor. Dea Muro inhærent plurima antiqua epitaphia. Plutonis statua, leones 2 ex rubro lapide cū armis Cæsior. In Palatio deinde uisitur caput insigne Scipionis Africani ex hidio lapide admiranda sculptura ponit enim ob oculos tantū uirum. In loculamentis parietis sunt 3 Vasa ex alabastro Orientali plucido raro ope. Preterea in Xisto adiacen. sūt capita Imperator. inter quæ illud Caracallę exprimit egregię uiri sæuitiā, est M. Bruti et M. Ant. triuuiri cū Cleopatra. sūt præterea in posteriori cubiculo uaria antiquitatis monumenta ex ære et lapide statuæ minores, lucernę, capita, uasa, et caput Adriani, Cupido ilea cū puero ansere grenæte, uisendum opus, et alia uisu digniss.a quę breuitatis causa omitto, quæ qui uiderit cōteñs discedet. Dicitur corrogasse hec oīa antiquitatis monumenta Federicus ille Cardinalis Cæsius et iccirco laudandus, ut propter templ. q.d extruxit S. Cater.a de Furan.

ANTIQVÆ·VRBIS·SPLENDOR ET·EIVS·ADMIRANDA·ÆDIFICIA
SERENISSIMO·ATQ·INVICTISS.MO CAROLO·EMANVELI·SABAVDIÆ·DVCI
CHABLASII·AVGVSTÆ·ET GEBENNESII: SACRI·ROMANI·IMPERII·PRINCIPI·VICARIOQ·PERPETVO:
MARCHIONI·IN ITALIA·PRINCIPI·PEDEMONTIV·MARCHIONI·SALVTIAR·GEBENNAR·COMITI·ROTONDIMOTIS·NICIÆ
ASTÆ·ET·TENDAR·BARONI·VAVDI·ET·FAVCIGNIACI·VERCELLAR·MARCHION.VE CEVÆ·MARIONELLIÆ·ET·C·DÑO·SVO·CLEMEN.
Iacobus Laurus Romanus perennem Foelicitatem
Cum nihil antiquius et clarius ijs esse soleat, qui res suas, uel alienas immortalitati mandare constituunt quã ullum
optare principẽ, cuius splendore, et patrocinio innitantur, ad illas illustrãdas, et à quorundã sciolor calumnia, et ipsius
temporis iniuria uendicãdas, uere te unũ, Princeps Serenissime, uideo idoneũ, qui meos hos labores decorando, actuẽdos
suscipias Ea enim est tui nominis gloria, stẽmatisq maiestas ut nõ solũ natura, sed etiã uirtute æmulus ipsius Solis uidearis.
sin ãque res ille obscuras illustrare, ac nitidas, uel quæ in se quidquã lucis ostentãt perstringere, et obscurare soleat quis
te huiusmodi ingenio et nobilitate affectũ esse nõ uideat, qui lucẽ tenebris, et tenebras afferre alior omniũ lucicõsue:
ueris. Propterea Romanæ hæc antiquitatis ornamenta suis antea fundamẽtis obruta uestigijsq sepulta labore nũc
meo tandẽ excitata lucẽ uidere nõ possũt, nisi debitã tuã illis exhibeas, quatuor monumenta Cæsarũ unde
per Imperatores augustiss.am et antiquiss.am ducis originẽ, tutò et iucunde compareant, quib. etiã si quid ætas
iminuit atq impedit, quo minus ad pristinũ splendorẽ omnino redire potuerint, saltẽ tuo ipsius nomine, stẽ:
mateq inscripto, supplendo corrigas, atq illustrando amplifices. Quid mirum si te tantum in hæc Cæsar
demortua, atq muta monumenta ualere crediderim, quando quæ ex literis, et annalib. spirãt hactenus,
et loquuntur tua admirabili rei militaris scientia, incredibili uirtute singulariq felicitate imitando
superas, nedũ renouando cõfirmas Hac etiã ego luce confirmatus nil iam maleuolos si qui essent quorundam
animos metuã, utcũq de oculor acie glorietur, quibus partus oblique meos intuentes, eos fascinare, immo et deuorare
cotenderint· isti oẽs profecto Celsitud.nis tuæ radio euanescet, aciq inuidiæ sese latebris ocultare mallet, quã nostris
hisce ruinis instauratis serpere et insultare Quæ cũ ita sint, si ego alteri, quã tibi Princeps Sereniss. meũ cum
suo ipsius autore opusculũ dicare et donare nequeo, tu pro tui nominis sanguinisq præstãtia utrũque ne
grauueris suscipere, quẽ Deus opt. Max tuæ ipsius magnitudini parem semper efficiat et c.
Cũ Priuilegio Summi Pontificis et alior Principum

CAROLVS·EMANVEL·D·G·DVX·SABAVDIÆ·CHABLASII·ET·AVGVSTÆ·SAC·ROM·IMPERII·PRINC·VICARIVS·Q·PERPET·MARCHIO·IN·ITALIA·PRINC·PEDEMON·MARC·SALV·etc.
Superiorq permissu 1613
Iacobus Laurus Romanus f.
Romæ Cum Priuilegio Summi Pontificis
51

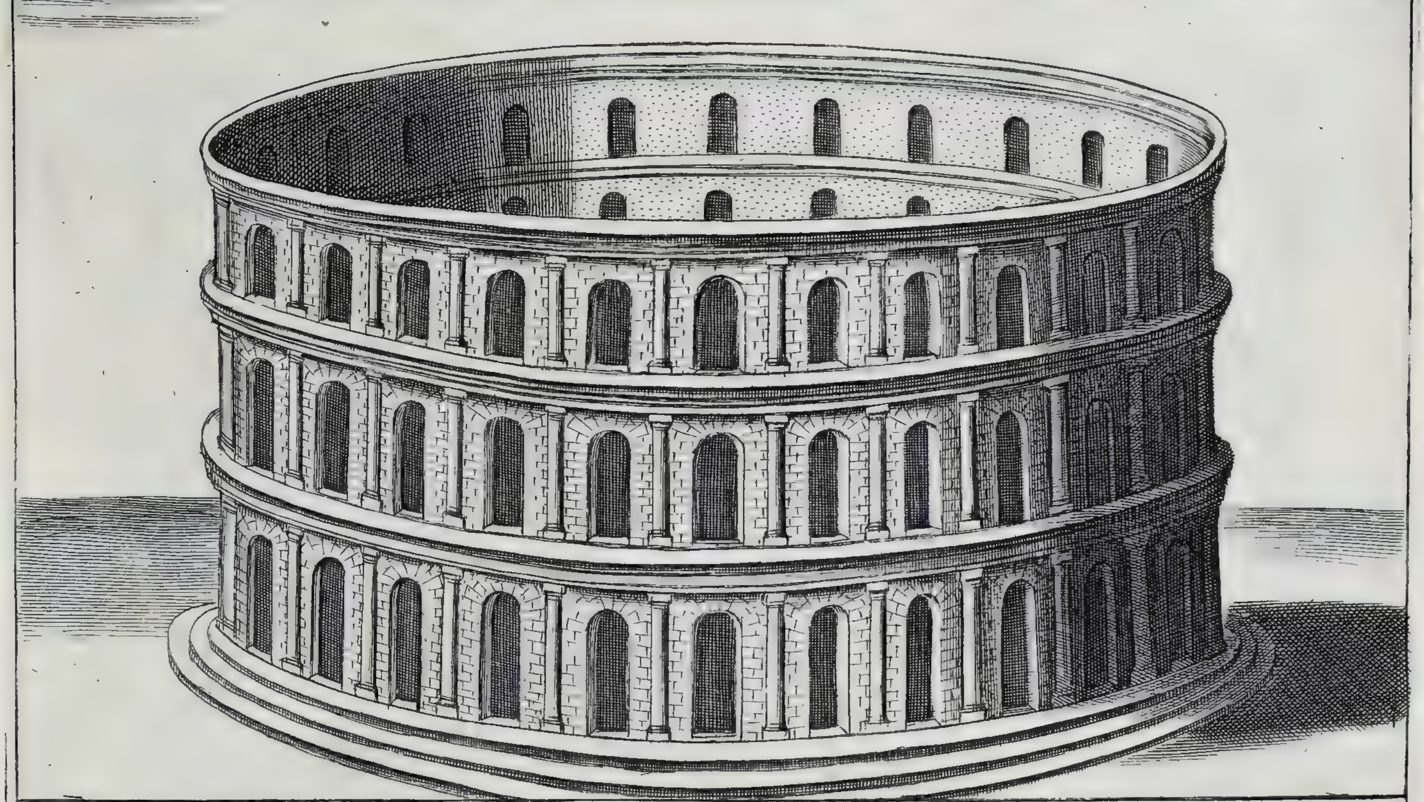
61

Ante theatrum, quod sub nomine Marcelli nepotis ex sorore Octauia Augustus excitauit cuius pars ad huc ibi uidetur in ruina, curiā Octauiā fuisse tradit Appianus cui iuncta erat eius nominis porticus, quæ ut coniicitur à S. Nicolao in carcere usque ad S. Mariā in porticu extendebatur. In hac curia et porticu multas depictas imagines, statuasq. erectas Plin. memorat et ab eximijs cōmendat auctorib' inter quas pictura erat Herculis, et aliæ ab Arthemone cōfectæ et statua Apollinis tenētis fulmen. nōnulla etiā delubra nempe Iunonis cū ipsius, Veneris et Esculapij simulacris. itē Apollinis ac ipsius duæ ibidē effigies, Latonæ et Dianæ, nouēq. Musas. Tandē aliæ considerādæ quæ in scolis ibi Octauiæ appellatis uidē: re erant, de quib' meminit idē Plin. In hoc tēplo S. Mariæ in porticu cōseruatur imago quędā B. Mariæ Virg. quæ habetur ex antiqua traditione delecta et portata fuisse p manus Angeloq. B. Gallæ Virg. fil. Symachi Rom. patritij cuius uitā S. Gregorius PP. cōscripsit lib. 4. dial. c. 13. S. Ioāne Pont. Max. qui illud tēplu eidē imagini cōsecrauit. Deinde uero successōres scilicet idē Greg. Alexander 2. Greg. 7. Celestinus 3. itē Calistus 3. Leo X. Adrian. 6. Paulus 3. pro sūma in eā pietate, quę multa miracula edidit prętertim in pestilētia. qua Roma interdū laborauit. idē imago est in sapphiro ut uidetur mirabiliter delineata templū paucos ante ānos additis Sacerdotibus ex Cong.tis Lucæ egregie fuit instauratū, est columna uisenda ex lapide pellucido.

62

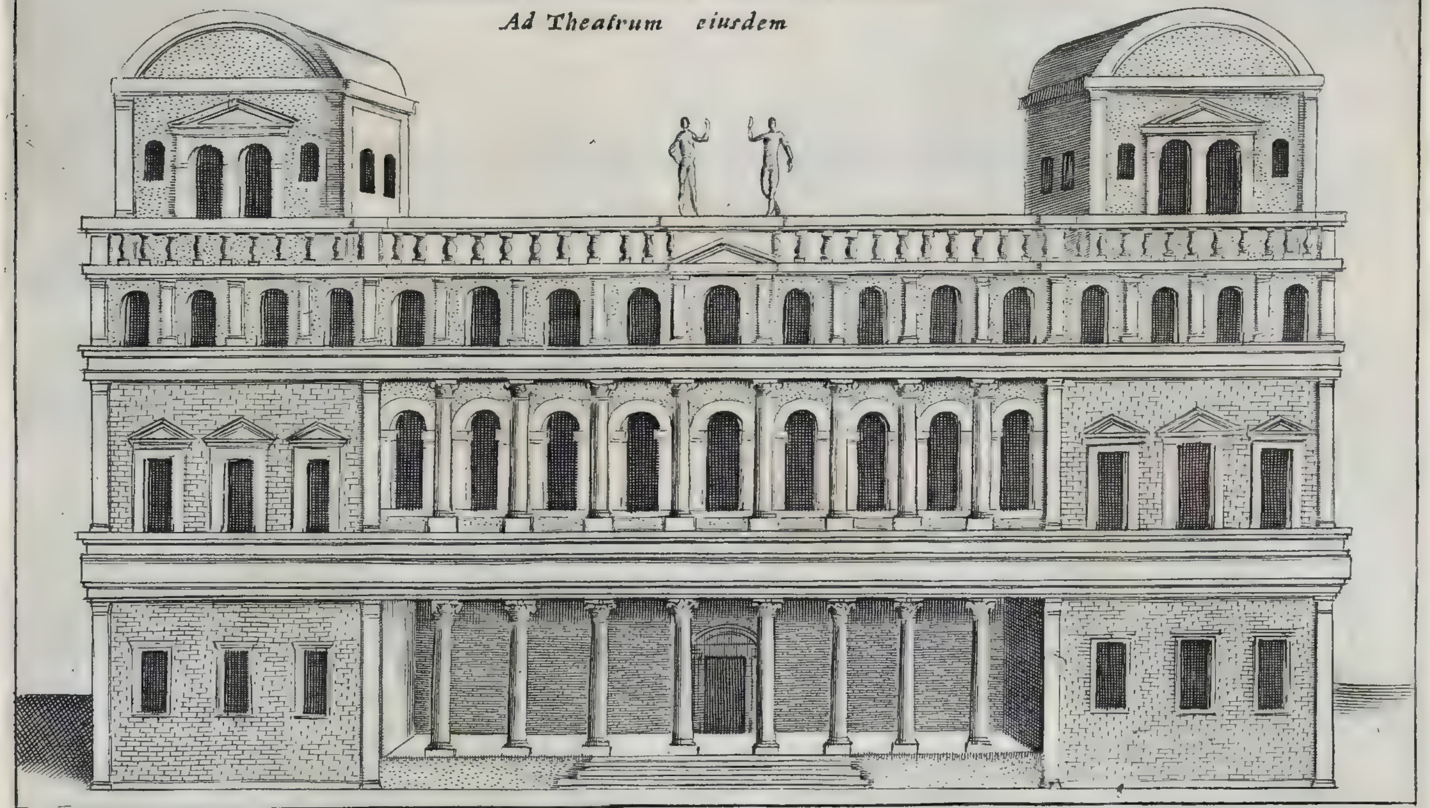
AMPHITHEATRVM CLAVDII IN CAMPO MARTIO

Intermagnifica edificia quæ in campo Martio quondã intuentiũ oculos rapiebãt fuit Claudij Amphitheatrũ ad septa siue ouilia ut uocabant miro opere et artificio constructũ imo potius ab eo absolutũ, quod à Tiberio imperfectũ acceperat. testatur hoc quidẽ Suetonius qui et scribit Neronẽ ludos spectauisse et proscenij fastigio munere quod in Amphitheatro ligneo in regione campi Martij intra anni spatiũ fabricato dedit. monstruosũ sane fuit et innumerabili sumptu confectũ, ut hac in re sicut in cæteris luxũ suũ demonstraret. fuit Claudius Imperator primus hoc nomine Drusi filius, et auunculus Caligulæ, imperiũ obtinuit nõ meritis, sed militũ temeritate. nã cũ senatus infestũ illo tempore Cæsaris nomen cũ eius tota familia extinguere uoluisset, aufugiẽs Claudius timore correptus in locum palatij abditissimũ se abscondidit ibi à milite repertus quod ut alij, compilatũ uenerat lætis acclamationib⁹ exceptus est ac deinceps Imperator creatus. Mauritania quæ ab eo defecerat ad Imperiũ Rom. reuocauit atq; perdomuit. fuit principio moderatus et humanus: sed tamen genio suo postea indulgens minus temperãs in libidinẽ, immanitatẽ et crapulã totũ se dedit fuit adeo memoria lubricus, ut multos, quos occidi iusserat ad ludos et spectacula uocaret. tandẽ opera uxoris Agrippinæ interfectus fungorũ edulio, quib⁹ adeo delectabatur ut diceret fungos Deorũ esse cibũ, quòd sua sponte nascerentur. uixit 64 ãnos 14 uero imperauit.

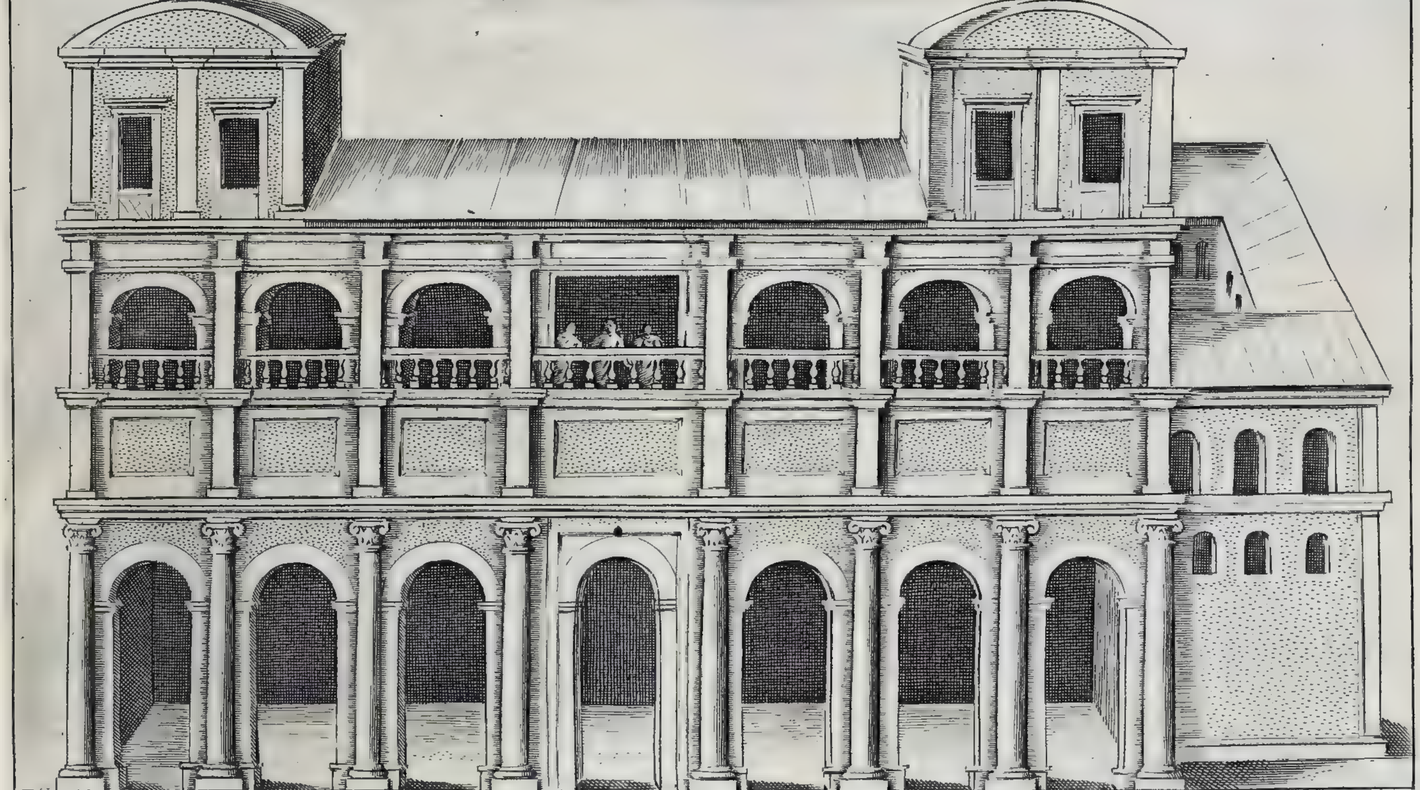
MAGNI POMPEI CVRIA

Ad Theatrum eiusdem

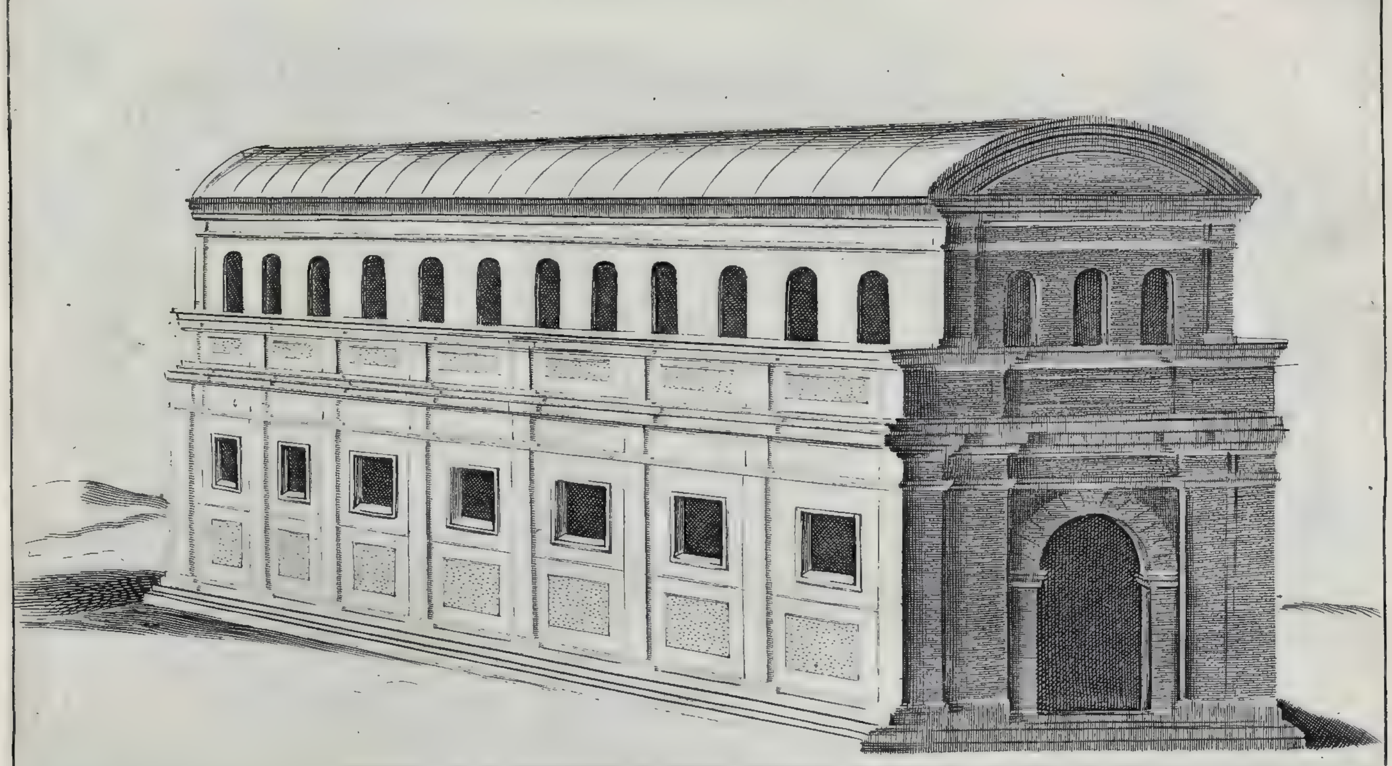
Ad suũ Theatrũ cõstruxit Pompeius Curiã, quã ut Plutarchus monet in Vita incoluit post 3ᵐ. tatũ triũphũ cũ antea humilius habitasset. hic Cæsar 23. acõiuratis cõfossus uulnerib⁹ perijt, quæ propterea ut ait Suetonius fuit obstructa. Dicta fuit Pompeiana ab eius nomine: columnæ undecũque cẽtenæ ex marmore phrigio, porticũ fulciebat, hoc ædificiũ egregijs habitationib⁹ xystisq, distinctũ intus forisq, eximijs picturis, ab Antophilo præstantiss. pictore ornatũ. expressus Europæ raptus, Cadmiq, labores. stetit ad Gordianũ Imp. Philip. Imperio cõflagrauit, ita omnia absumit teporis iniuriã, præter illustria Pompei facinora domi forisq, gesta, nã domi Rempub. consilijs, foris auxit bellis, ita ut uix ante eũ nemo amplius. Triũphauit quod nulli unquã cõcessũ ad huc eques et adolescẽs XXX annis quib⁹ bellũ gessit tertiũ triũphauit, de trib⁹ ut Plutarc. aduertit orbis terræ partib⁹ Asia uidelicet Africa et Europa, ita ut cũ Cæsare suæ gloriæ æmulo de toto terrar, orbe triũphasse dicatur Occidẽte simul cũ toto Oriente perdomuit neque de terra solũ sed de mari, deuictis prædonib⁹ et pyratis quor, maxima pars mediterraneũ habebat infestũ Regiones de quib⁹ triumphauit enumerat Plutar. in uita quæ sũt Pontus, Armenia, Cappadocia, Paphlagonia, Media, Colchis, Iberia, Albania, Syria, Cylicia, Mesopotamia, Phoenice, Palestina, Iudæa, Arabia, et pyratæ terra mariq, debellati, additæ Castella ab eo capta 1000. Vrbes haud multo pauciores 900. naues pyraticas 800. Vrbes iterũ habitatorib⁹ prædictis 39. Plin. lib. 7. c. 26. Triũphi III. inquit, quẽ duxit ad III. Kal. Oct. M. Messala M. Pisone Cõsul præfatio hæc fuit etc. Pl. l. 34. aut in eo Triũpho ductã fuisse Pharnacis Regis Põti statuã argẽteã, ut et Mitridatis, et currus aureos argẽteosq; dicit lata quoq, lunã auream 30. lib. mensas aureas gẽmis distinctas, 3. statuas quas Mineruæ Mart. et Apoll. 33. coronas gẽmeas, ut Pompᵉ. ipsius statuã ex unionib⁹ mõticulũ iste aureũ cũ ceruis leonib⁹ omniq, genere pomor, biduũ nõ suffecit, ut ait Plutar. triũphi agmini, ac põpæ, Captiui ducebãtur præter principes piratar, Fil. Tigranis Ar. R. cũ uxore et filia R. ex Iudæor, Aristobulus Mitrid. soror et 5. filij: ad hæc Albanor, Iberor, et Comagenor, Regis obsides, et ingẽs tropheor, numerus Romanos reditus qui erãt bis milliẽs sestertiũ quinquies centena millia utroq, auxit alter millies quadrigenties sestertiũ obire centena millia illatis in ærariũ uicies mille talentis. Ea sunt duodecies centena millia aurearum.

CVRIA SALIORVM IN MONTE PALATINO

In monte Palatino Curia Saliorum fuit eo memorabilis, quòd autore Cicerone lib. de diuinatione cum eadem curia conflagraret incendio, inuentus est ibidem Romuli Lituus incombustus ac integer, a Dæmone quidem præseruatus, ut nefariam augurandi disciplinā, quæ impie lituo fiebat, miseris Ro: manis suaderet. Salij Sacerdotes à Numa Pompilio duodenario numero constituti, quem postea Tullus Hostilius auxit ad 24 qui et deinceps in plurimos abierunt adeo, ut numerosissimum collegium constituerent. Nemo Salius creari poterat, quin utroque parente orbatus extitisset. Pileum, quem et apicem uo: cant, gestare consueuerant, trabea hyanthini coloris ueste utebantur, ut constat ex numismatibus Antonini Pij, atq Cæsaris Aug. Hos quidem Salios scribit Liuius Mense Martij in Martis Gradiui celebritate in ipsius honorem Salarium carmen cantantes per Vrbem discurrere, atq saltantes, unde salij appellati, ancile uibrare manu ad illius scuti formā confectum, quod à cælo in regiam Numæ fuisse lapsum fabulosa tradebat antiquitas. quem ut saltum siue tripudiū agitarent æneis baltheis gladioq accingebantur, togas fibulis annectebant. Alias dextra lanceam, aut uirgam ferentes, leuaq thracia peltam sculpi, pingiq solebant.

BASILICA PORTIA

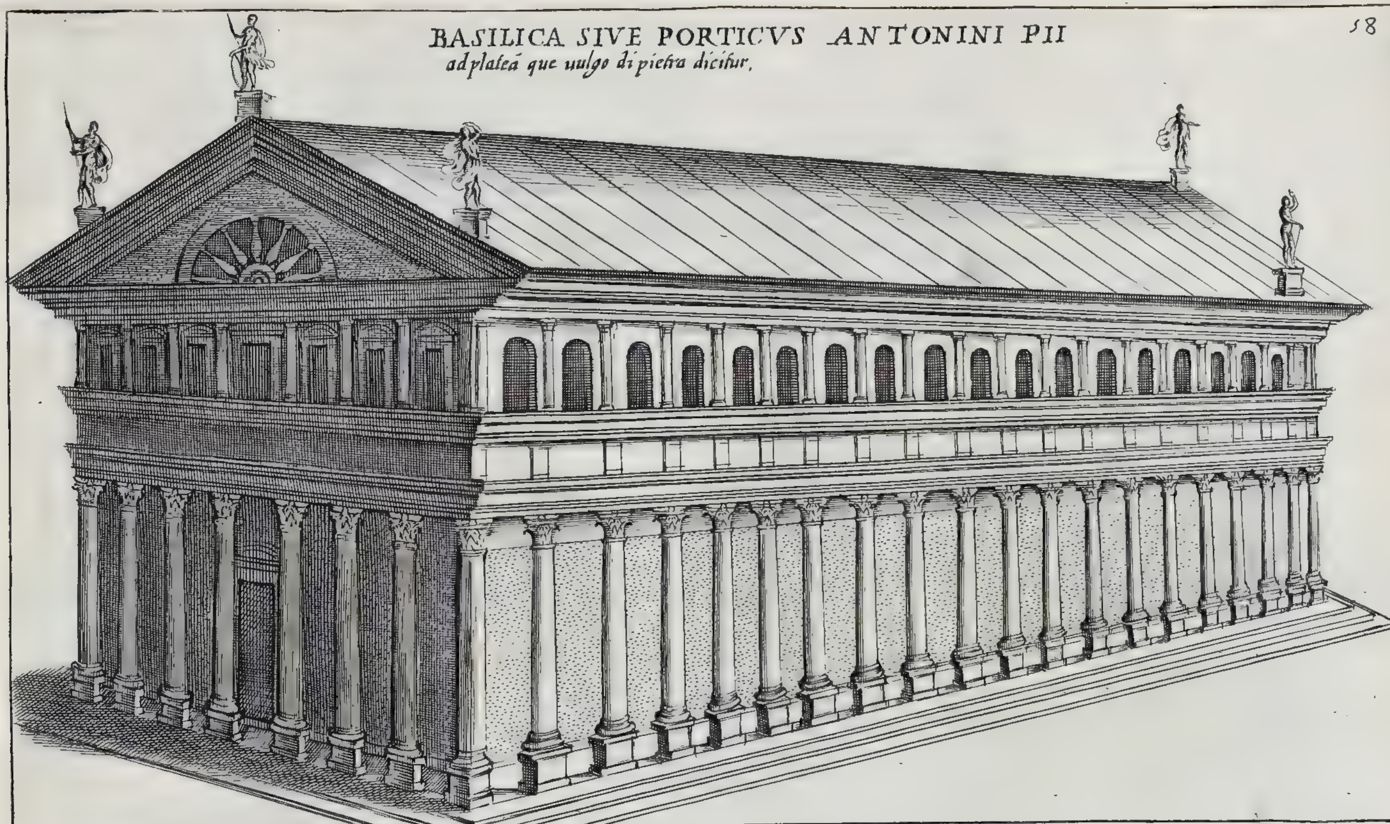
M. Portius Cato primus omniũ basilicã condidit, ut recte Andreas Fuluius ex Plinio 2° ãnotauit. quã cum censoris munere fungeretur in foro sub curia a se ædificata extruendã curauit ex ære publico, ac de suo nomine appellauit, in qua tribuni plebis ius dicere consueuerãt: cũ autẽ hæc prima basilica fuerit, nõ ab re erit, pauca hic de basilica usu et cõmoditate subtexere, quanuis suis in locis cũ de alijs etiã ageremus de ea mentionẽ fecerimus. locus erat publicus ubi ad dirimendas lites negotiatores frequenter aderant, quod ex Vitruuio manifeste cõstat, dum de basilicis ædificãdis uerba faciens, loca inquit adiuncta foris, quã calidissimis partibus oportet constitui, ut per hyemẽ sine molestia tempestatu se conferre in eas negotiatores possint. Fuit M. Cato autore Plinio Iuniore in lib. de uiris Illust.^ium genere Thusculanus quã optime de Republica meritus non solũ ab animi fortitudinẽ maturitate consilij, uitę integritatem, sed etiam pro uirga censoria quæ semper in deprauatos mores inuectus est, nihil ferens incorrectũ quod Senatus Populisq Romani gloriã obscurare posset. unde et illud de eo tritũ et uulgare dicitur, quod parentes filior; educationis immemores supplicijexcitaret, quo circa per antonomasiã censoris nomine Catonẽ intelligimus, ipsumque nequam moribus exoptamus, tam parũ diuitiar, cupidus et honorũ. ut tribunatũ militum in Sicilia non nisi rogatus acciperet, quæsturã fortiss.^me præturamque iustissime gereret, nec quicquam in exercitu suo præcipui præter honorẽ et imperium haberet. Prætor Sardiniã subegit Consul Celtibros domuit, et ne rebellare possent p literas eorum muros demoliri mandauit Syriatico bello Tr. mil. sub M. Atilio Glabrione occupatis Thermopilas iugis præsidiũ hostiũ depulit. fuit uestitu ciboq parcissimus, et oratoria facultate alter Demosthenes appellatus ut scribit Plutarchus adeo ut et Galbã octogenarius accusauerit dictitare solebat ueram fœminæ nobilitatẽ in pudicitia consistere.

67

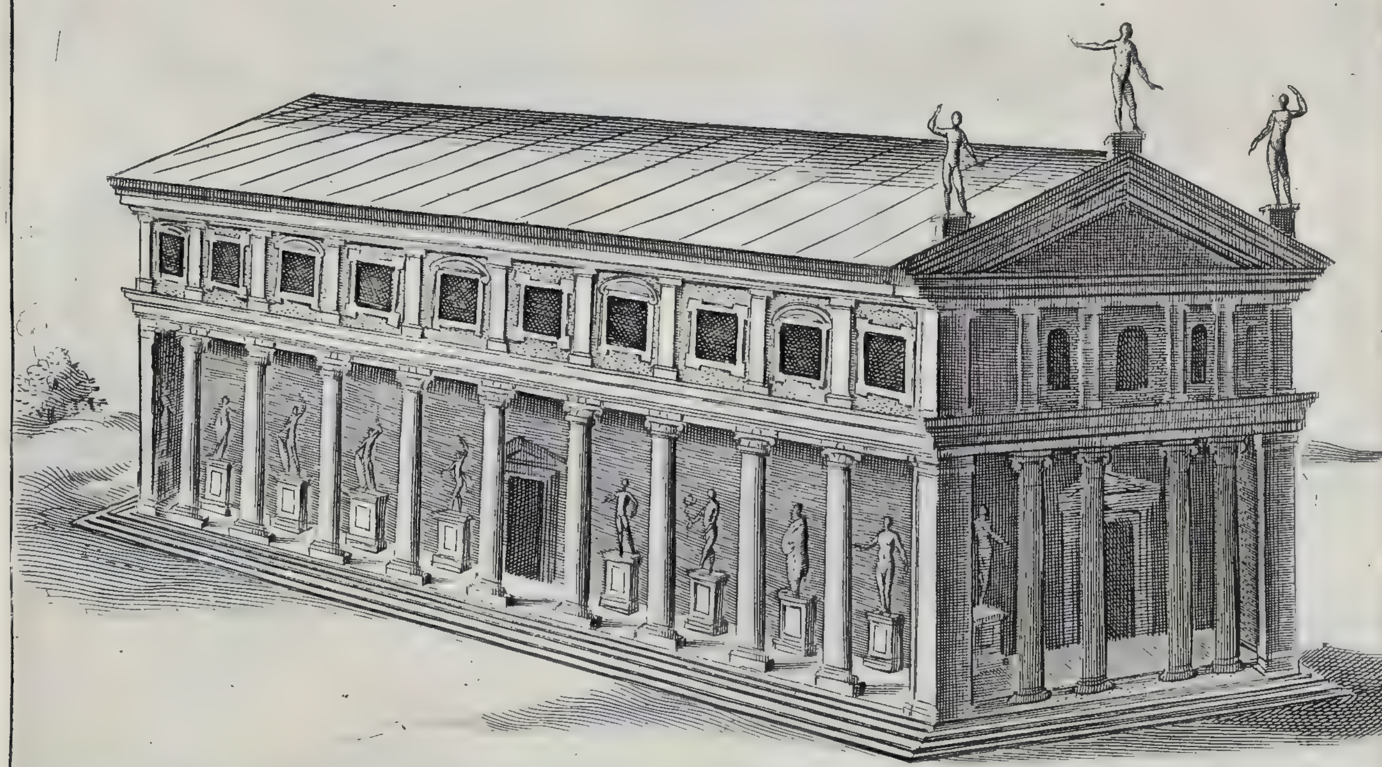
BASILICA SIVE PORTICVS ANTONINI PII

ad plateā que uulgo di pietra dicitur.

Inea urbis parte, quam piazza di pietra uocant, rerū antiquarū eruditi comemorant, et columnā, quam hodie alibi magna cū admiratione suspicimus, Antonino pio excitatā et hoc superbum ædificiū fuisse: sed quidnā fuerit, inter se dissident Gamuccius alij que affirmant Antonini ibi porticum stetisse et basilicā. alij quoq; ex numero est P. Victor templū huic bono Principi a S.P.Q.R po: situm perhibent. cui quidē opinioni facilius aßensior cū L. Fauno dicēte, ad ædē S. Stephani de Trulli eidē loco uicinā huius templi extare uestigiū in porticu peruetusta, cuius nec principiū, nec finis ullus discernitur 11. tantum ingentes quidē columnas marmoreas ita esse dispositas, ut in quadro porticus illius templi extructa uideatur, quod Antonini opus fuiße putant. Nihilominus hæc moles qualis quāta: uè fuerit ab Antiquarijs ex ornamento, plantaq. dignoscitur; tota fere malta fuisse confecta, et eleganter sculpturis exculta. addunt etiā prægrandē hanc porticū supra duo et quadraginta opere corinthio colūnas, quibus fulciebatur, se protendisse. magnitudinē profecto et elegantia huius operis colliges amice lector, si quando iter ea faciens in undecim illas uastiss.^as corinthias columnas quæ hodie cū sua coronide, basi, alijsq. ornamētis supsunt, oculos intendas. Fuit Antoninus Pius Imperator talis, ut uere morib' pietate cognominis adimpleret; fuit enim (ne cū P. Victore religiosū appellem) Prin: ceps bonus, pacis amantiss; clementia, modestia, iustitiaq. præclarus; Scipioni sententiā illā celebrē uerbis, req. ipsa usurpans, malle se ciuē seruare, quā mille ex hostibus necare. optimo ergo iure Numæ eū Pompilio exequabat. tantū uero bonitatis fama exemplo que præluxit, ut barbaræ, et remotiss.^e nationes, quæ eatenus imperij Romani iugū nō senserāt, allectæ de pace et foedere legatos ei mitteret. O quātū Deus bone, in Principe probitas, et mansuetudo cōmendatur; quantū habet roboris et potētiæ: cū ea, quæ belloq; magnitud.^e prestare nō possit, facile uitæ gloria, et honestate conficiat. nec enim quē quā magnatē appellauerim, quin propter honestā uiuendi rationē magnetē agnouerim. Tandē uero postquā 70 iam ānos natus. 23. sic imperauit, cum omniū dolore, lacrymisque discessit.

BASILICA L·PAVLLI EMILII

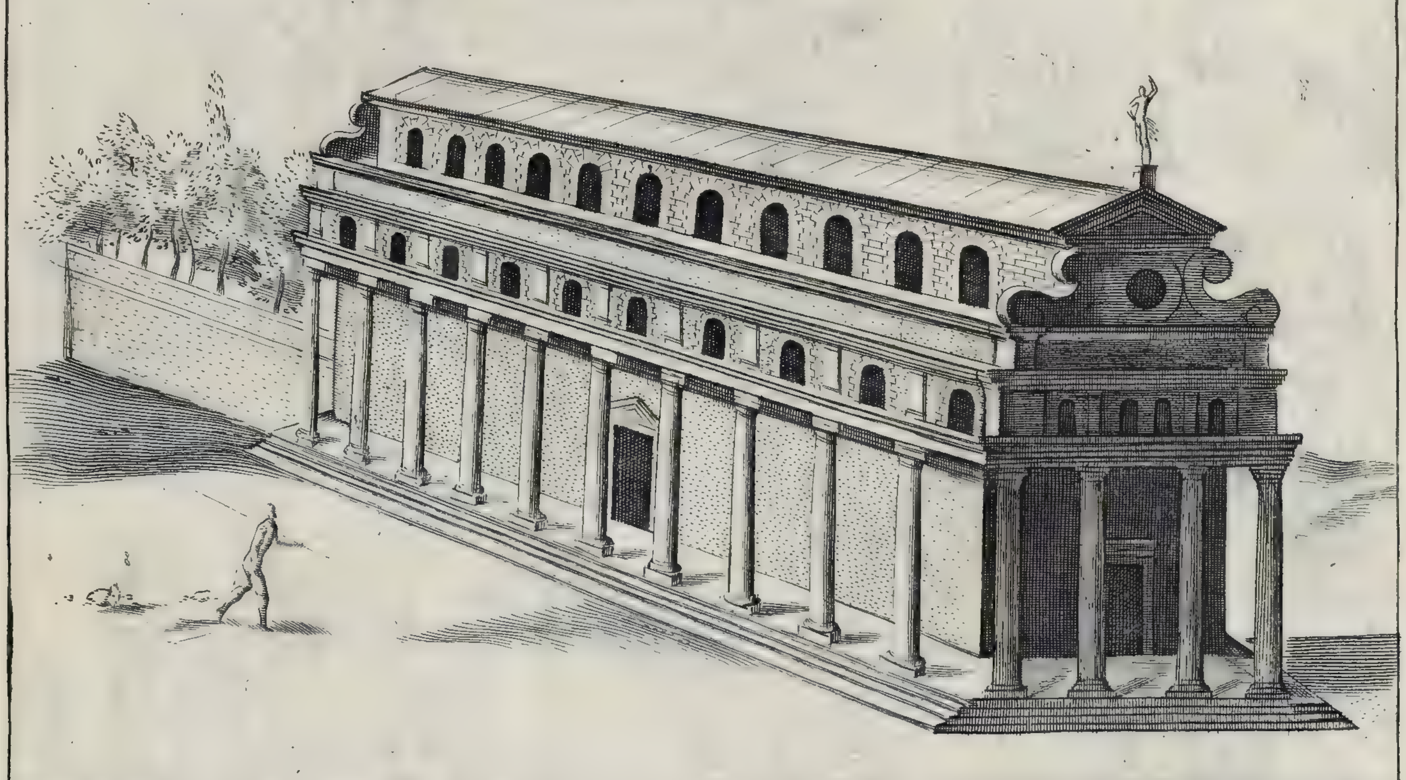

Fuit hac Basilica Pauli Emilij in medio fori Romani inter templu nunc S. Adriani et Faustinæ iam S. Laurentij De hac ita scribit Plinius lib. 36. c. 15 nonne inter magnifica Basilicã Pauli columnis e phrigibus mi: rabilem Plutarchus ait eum expendisse in hanc basilica 900000 aureos qua pecunia cum esset cu Marcello Consul a Cæsare acceperat. Paulus Æmilius hic bis fuit consul, bis quoque triumphauit — Triumphi autem eius agmen quo triumphans ingressus est Romam fuit huiusmodi. Inprimis Vrbis uiaru quibus erat transiturus, erant utrinque parietes domuum instructæ et ornatæ — tapetis aulęis et eximijs peristromatis Templa aperta præferebant in facie serta ramosq, arboru uarie innexos ad lætitia compositos Præibant agmen ad dimouendu populu pluri: mi suis quique baculis ne impedimento essent triumpho qui tribus diebus fuit continuatus P.a uix sufficit conuehendis quadrigis bigis carruicisq, simulachris tabulisq, pictis Altera per: uehebatur carris curribusq, Macedonu arma auro metalloq, cælata admodu fulgetia nimiru clipei, galeæ, toraces aliaq, arma Tracica his succedebant 3000 hominu pecunia argetea in uasis 750 ferentia et singula uasa terna capiebant talenta et 4 hoïs singula ferebãt uasa reliqui portabãt argetea ite uasa scyphos uidelicet urceos atq, amphoras egregia cælatura 3.a die sümo mane psequebatur Tibicines tubis tibijs aliisq, instrumetis bellicis Post hos ducebantur boues 120 inauratis cornib9 linteis sertisq, instructi ad sacrificiu quos pone sequebatur adolescetes puellią, feretes aureos scyphos, ad sacrificij eiusde usu et alij numisma aureu uasis 77. Horu ues: tigia legebat unus patera uel urceu aureu feres 10. talentor, ualoris quę Paulus Æmi. plurimis gemis unionibusq, ornadu curauerat. Adferebatur uasa quoq, aurea Antigoni, Seleuci, ac Persei cuius statim currus insequebatur cu diademate ipsi Persei armis impositis; mox aderat sequetis huius infelicis Regis filij ex eius familia quos ipsemet sequebatur lugubri indumento, euq, comitabatur retro oes eius familiares et domestici moestiss.um suu Regę cu luctu lacrimisq, spectates sequebã: tur hos deinde 400 aureas coronas feretes P. Æmilio triuphati a uarijs Vrbib9 dono trasmissas Ipsemet Imp. postos sequebatur in curru triuphali purpurea indutus ueste auro gemisq, intexta lauri ramu dextera praferes Post Imperatore ibant eius milites laureati cum suis centurionibus, Tribunis et legatis Tantum his consul Respub. profuit ut ab eo ad consulatum Hircij et Pansæ non fuerit amplius necesse contribuere ob ingentem pecuniam quam in ærarium intulit Lege Plutar. in uita.

169

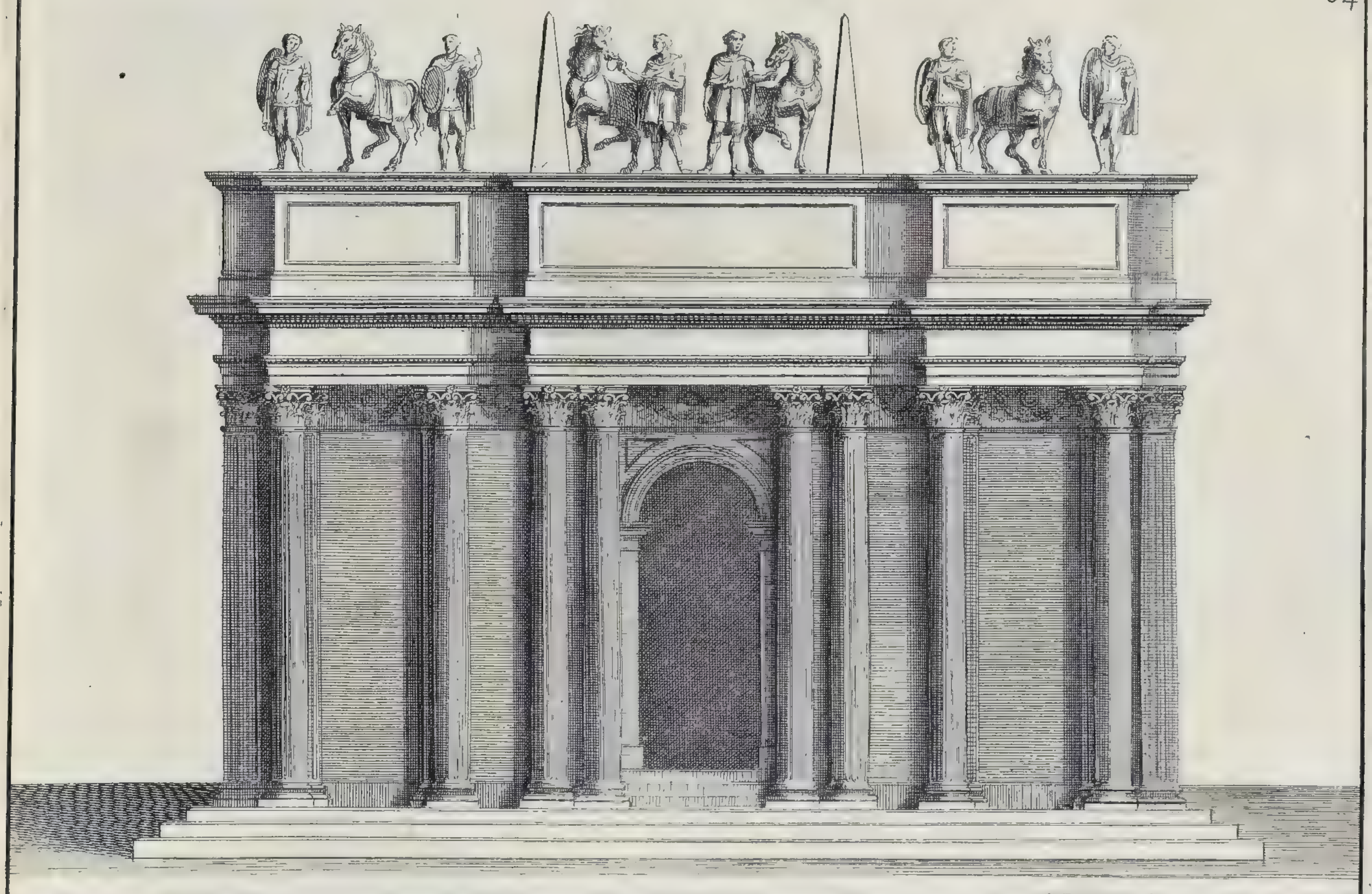
BASILICA CAII ET LVCII

Inter templum S. Bibianæ, et Vrbis moenia referente Marliano stetit Caij et Lucij Basilica, quã quidẽ Augustum sub eorum principum nomine sibi nepotum ædificasse autor est Suetonius. tametsi L. Faunus totum illud ædificiũ Lucij et Caij nomine non appellet sed porticũ duntaxat quam una cum Basilica idem Augustus extruxit. cogimur quidem hoc credere ex corrupto uocabulo quo iste ad huc locus insignitur: nam hodie thermæ Gallutij dicitur; non quia ibi thermæ aliquæ sumptuosæ fuerint Lucij et Caij nomine conditæ: sed enim ut bene notauit Faunus quod omnia ingentia ædificia thermas uulgus appellet: quem admodum et omnes statuas grandioris magnitudinis, colossos nominari non piget. præterea concamerata fornix quæ ad huc integra permanet attestatur qua præter Pantheonis illam mirabile nullã aliam superbiorem inuenies. quia uero Basilicæ nomen incidit, sciẽdũ est ex Blondo Forliu. et Marliano Basilicas fuisse loca ubi solitum erat ius dici negotiatoresq. frequenter uersari. ut manifeste docet Vitruuius his uerbis Basilicarum loca adiũcta foris quã calidissimis partibus oportet constitui, ut per hyemem sine molestia tempestatũ se conferre in ea negotiatores possent.

AB.

BASILICA VLPIA.

Basilica ab Imperatore Cæsare Nerua Traiano Augusto, teste P. Victore in Regione VIII. in eius Foro extructa, quam scriptores modò Traianam modò a primo gentis suę ante adoptionẽ nomine, Vlpiam cum nummis vocant. *ex Numm.*

Petrus Sancti Bartolus incidit. *Dominicus Rubeis eres Io. Iacob.° de Rubes formis Romę ad Templ. S.ª Marię de Pace.*

DE PONTE·ET·PORTA·TRIVMPHALI IN·VATICANO·

Ad locum ubi nunc Basilicā Principis Apostolorum mirandā suspicimus, usq. ad S. Petronillæ ædem, quondā Apollinis templū, et Neronis circus. territoriū patebat triumphale: Quos intra limites triumphaturus se continebat, donec omnibus ad triumphū ornamentis tota se ciuitas apparasset, unde triumphi ordo seruandus inciperet; quemadmodū Iosephus de Vesp. Titoq. testatur eos non in palatio maiori: sed in Isidis templo nocte quieuisse, et ad Octauianas ambulationes transijsse, uotisq. rite celebratis recessisse ad Portam quæ ab eo, quod p̄ illam semper triumphor. pompa duceretur, nomen acceperit. Sueton quoq. de ea meminit, multiq. alij ex quibus manifesto liquet hanc portā diuersā longe esse a Capena aduersus nonnullos qui id gratis asseuerare nō dubitant: cū de ambulationes Augusti ad Mausoleū pertineret, ut bene Marlianus annotauit. Erat autem hæc porta ad Tyberin in loco ubi hodie celebre S. Spiritus in Saxia xenodochiū, eodē uia et pons etiā triumphalis respondebat, quod fidem adstruit eiusdem uiæ particula salicibus munita nostris uisa temporibus post idem xenodochiū cuius pontis fulgentes aliquæ ruinæ nepe pilæ in medio extant Tyberi. In hoc ergo territorio triumphalis hæc extructa superbia per porta egrediebatur huiusmodi, atq. per hunc ponte triumphator in urbem inuectus in Capitolium contendebat. Via autem qua in urbe faciebat pertinebat ad porticum ubi hodie S. Celsi templū, deinde S. Laurentiū in Damaso porro uiam sequebatur in campum Floræ forumq. quod piazza uulgo dicitur, inde: orum iuxta templū Iunonis transiens nunc uulgo S. Angeli in pescaria nuncupatum flectebat ad S. Georgium in Velabro, tandem sub Palatino, intra Circum Maximum ad latus Septizonij Seueri, per arcus Constantini, Titi et Septimij Capitolium conscendebat magna cum popul. exterorumq. lætitia qui ad tantā urbis gloriam et amplitudinē confluebant templor. codie foribus bipatentibus, uijs suffitus, florumq. fragrantia redolentibus, ubique symphonia et concentibus, ianuis, muris, et fenestris eleganter uario serici colore, peristromatuq. genere exornatis Ex Pyrro Ligorio, Blondoq. et alijs.

ARCVS TRIVMPHALIS CÆSARIS OCTAVIANI AVGVSTI

In Via Flaminia

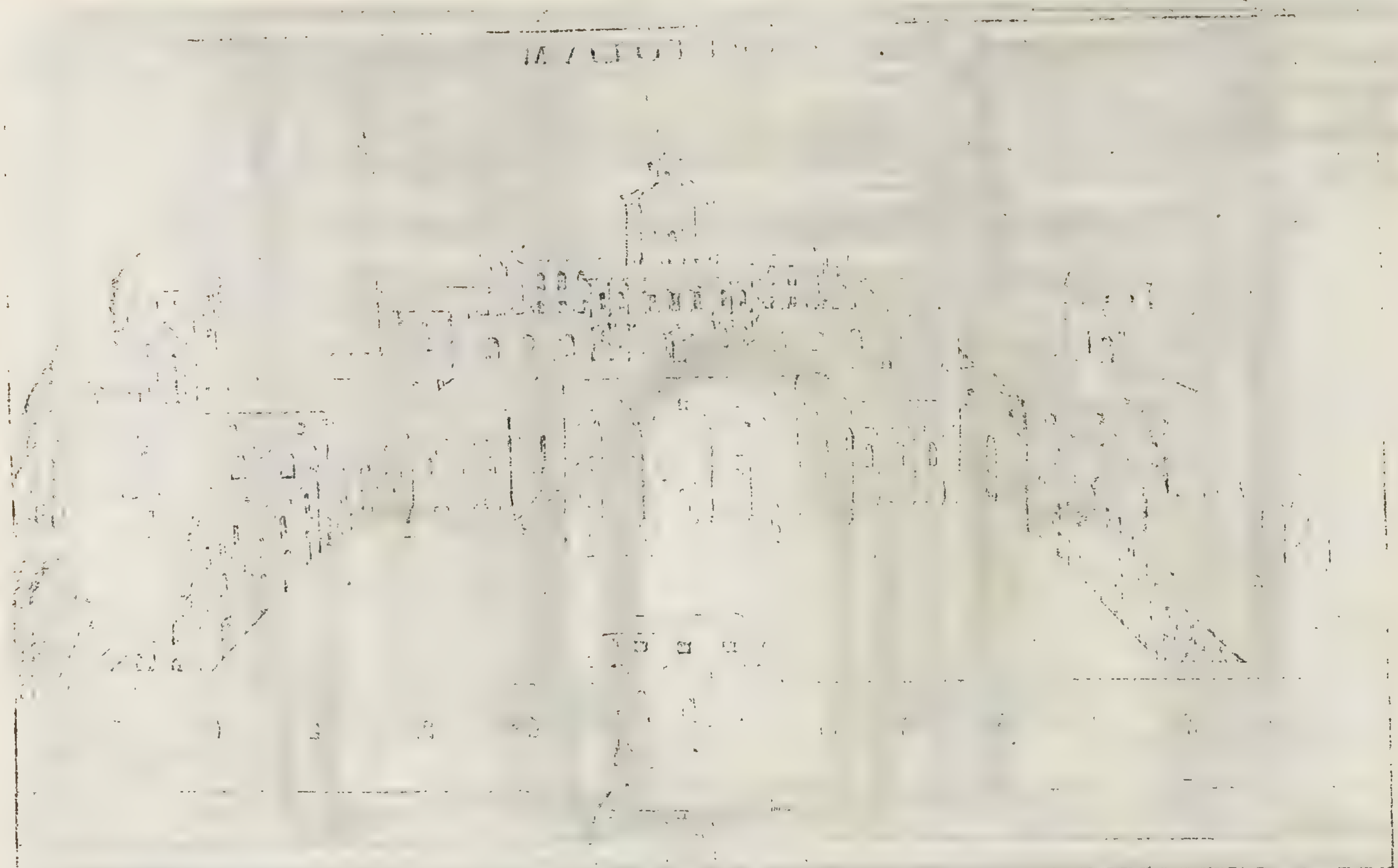

Non longè ab arcu Domitiani arcus stetit triumphalis Cæsari Aug. excitatus è marmore structus, elegaterq. elaboratus quòd ibi uictoriæ ac res ab eo feliciter gestæ insculptæ fuerunt. Hodie uerò nec unũ quidem de tanta mole uestigiũ remanere uideo. quod fortè in causa fuit quare Marlianus ite et L. Faunus nulla de eo uerba fecerint, nisi R. Franc.s Albertinus in opusculis antiquus diligens et uerus Antiquarius, quãuis nimiũ breui tati studeat. Octauianus fuit e Regia Octauiorũ familia quæ Velitris incepit ac floruit, ibique natus est, ut ex ruina et inscriptione qua uidi et (si bene memini) legi mihi alijsque constitit; ciuitate in Latio sita procul a Roma 18. passuũ millibus, nulli quidẽ post Neapolim p eam fere regione secunda, mediocriter opulenta, ut iam melius de ea uolaterranus scripserat frumento et uino præsertim sapa, populoque abundantiss.a cuius hodie spiritale ac temporale dñi one tenet Ill.mus ac R.mus D.S.R.E Card.lis de Yoiosa Epũs Ostien. et Velitern. fuit hic Imperator suo tempore feliciss.us quod in altiss.a mundũ pace administrauit. Tres habuit triumphos a S.P.Q.R. sibi cõcessos ut refert Seruius lateq. Sigonius quib. gloriose Roma inuectus est; primus de Sclauonia. 2. ex Victoria Maritima. 3. de Marco Antonio uicto et obtento regno Ægypti, et Regina Cleopatra, quorũ ultimi meminit S. Hieronymus. 5 eo die Augustũ duxisse secũ infinitũ captiuorũ numerũ, et antiquorũ Ptolomeorũ, omniũ gazas, ut nec antea nec postea tãta copia auri et argẽti, gemarũq. Roma aduecta fuisse noscatur. ut et alij referũt adeo ut suo tempore Iani fores clauderentur et si Liuio atq. Orosio nr̃o credimus ter illas obseruauit, quod simbolũ pacis erat apud Romanos, qui semel ab Vrbe condita tunc uero ter clausas fuisse fores mirabatur. Imò et feliciss.a tempora, in quæ plenitudo illius temporis erupit, quo Deus unigenã filiũ suũ, susceptũ ex Maria Virgine mundo ipsius dedit Saluatorẽ; meruit paganus hic Princeps propter sũmã mansuetudinẽ et clementiã, liberalitatẽ, iustitiã et fortitudinẽ primum Augustus appellari, itẽ et pater patriæ, templis inuita honorari; tandẽ uero sicut unus ex Principibus cecidit ætatis suæ an. 73. et imperij quod tenuit 56.

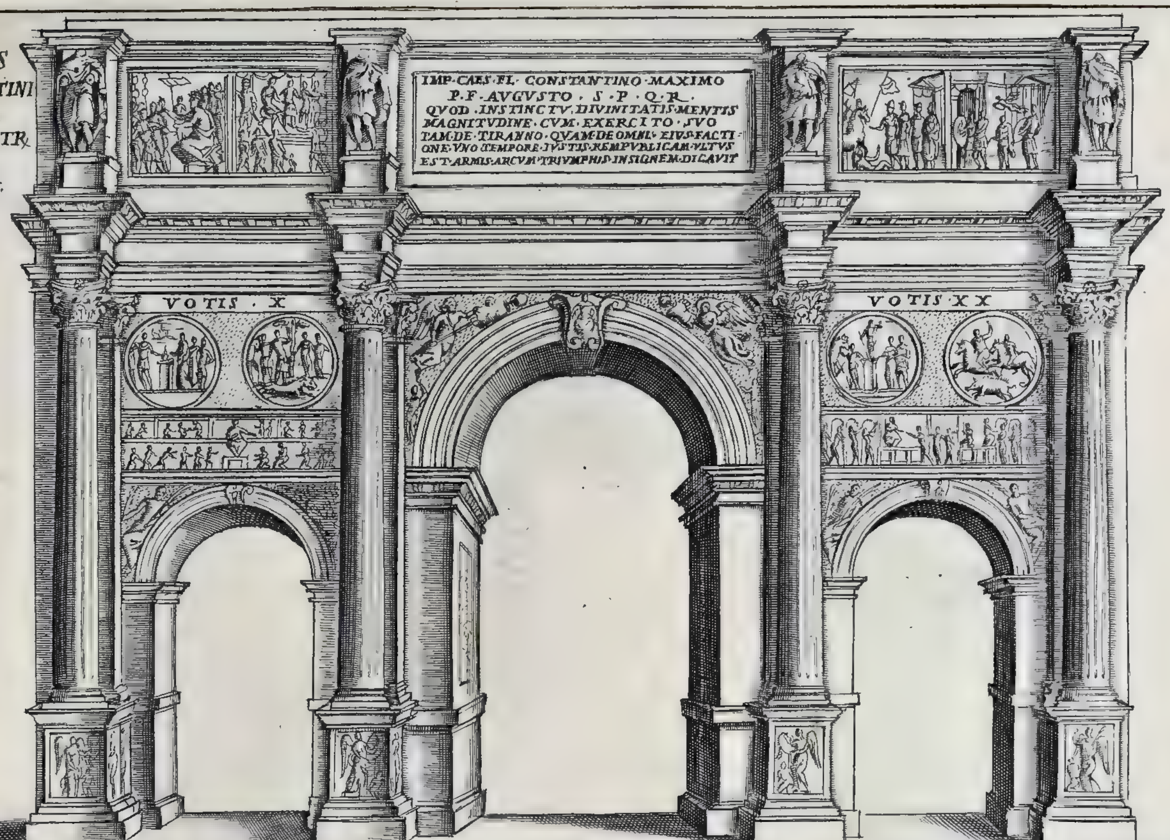
A·B·

Arcum Tito Vespasiani filio optimo Imperatori ita ut delitiæ generis humani diceretur S·P·Q·R· ad caput Comitij in uia sacra statuit, ut uictoriarum eius monumentū et præsertim ob expugnata Hierosolima quæ tandem post acerbißimam omnium fere obsidionē cepit, ad eam enim obseßos redegit inopiā, ut quod Iosephus narrat Hebræus, mater propriū infantem (proh nefas) fame coacta, igni aßum uorauerit, quæ omnia accidère, ut recte animaduertit Euseb. lib· 3 · hist. Ecc · ita quemadmodū à Xp̄o Dn̄o fuerant prædicta, ob cuius indignissimā necē tantā calamitate subiere, adeo ut Titus ipse, alioquin ingenio clementissimus, miratus tantā stragem, sublatis in coelū manib⁹ Deum testatus, dixerit, opus suum nō esse; numerus cæsorū et fame enectorū, præter abductos in triumphū, et ad metalla damnatos supputatur fuisse undecies centena millia. Ad monumentū huius uictoriæ, ab uno latere Arcus conspicitur currus quadriiuga quo Imperator triumphans uehitur præcedentib⁹ 12 lictorib⁹ cū suis quisq; fascib⁹, ab altero candelabrū aureū, tabulæ legis, mensa aurea, uāsa oīa ex augustiss.o Salomonis templo sublata.

ARCVS CONSTANTINI IVXTA AMPHITHEATR. VVLGO COLOSEVM.

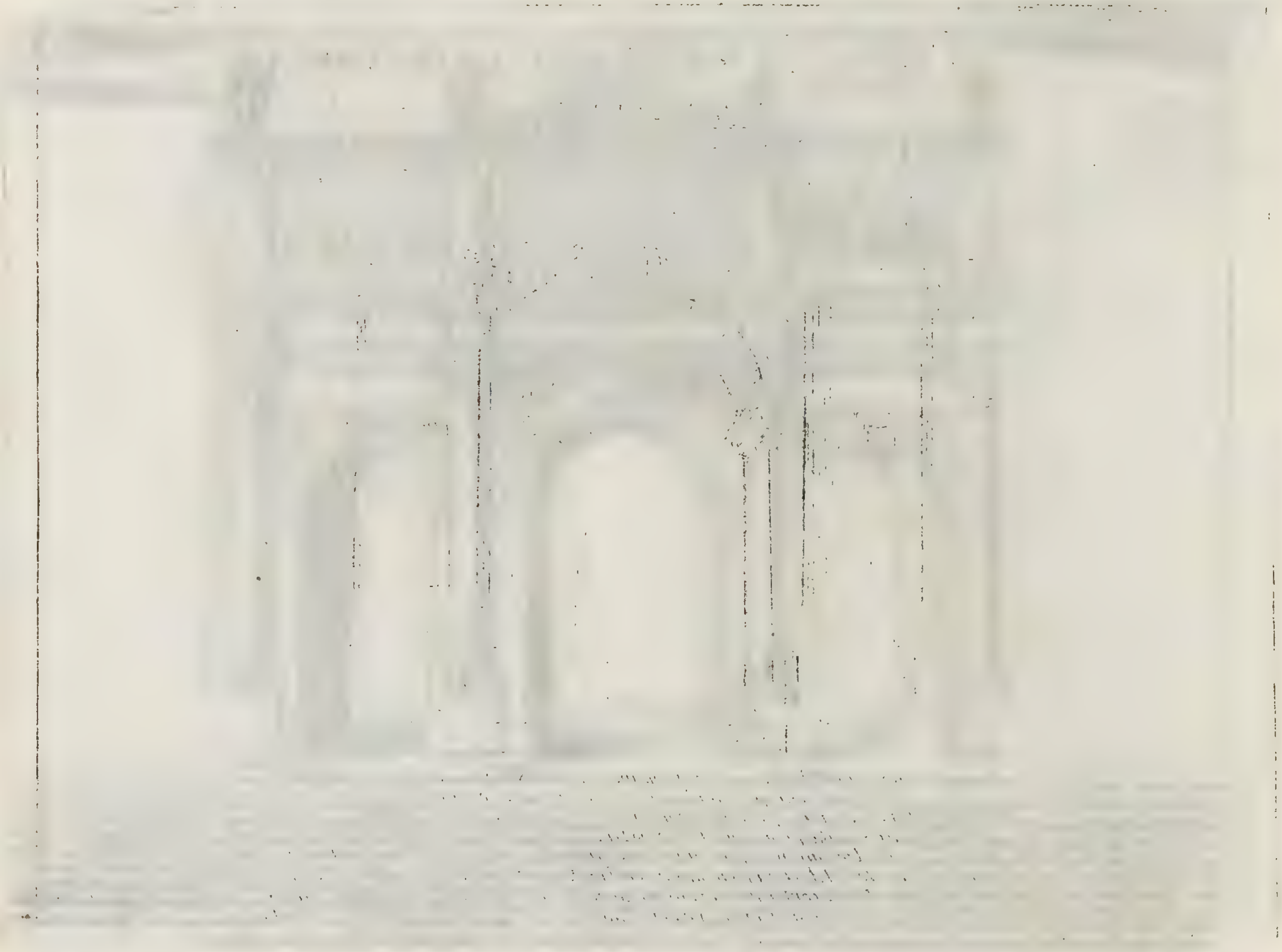
Arcum hunc Constantino posuit S·P·Q·R· ob reportatas uictorias, sed præsertim ob liberatã Vrbem quam tyrãnice inuaserat et administrabat Maxentius, profligato eius exercitu longe suo licet numerosiore ad pontem Miluium ubi Maxentius ex fuga quoniam iam longius Constantino obuiam prodierat, reuersus, de ponte artificiose coniunctis lintribus composito, in Constantini ruinam, prolapsus in Tyberim, cum magna suorũ manu misere perijt. Narrat Eusebius lib. 9 hist. Eccl. Constantinũ hanc uictoriam obtinuisse diuinitus uirtute S. Crucis, quam dubius de futuro belli exitu in cælo mira luce circumfusã uiderat his uerbis: IN HOC SIGNO VINCES: *quamobrem adeo deinceps felicissimis crucis auspicijs confidit, ut eam perpetuo exercitui suo ad modum Labari præferri iusserit. Vrbem uictor ingressus non solum hic Arcus, uerum etiam statua fuit ei collocata manu dextera crucem gestans, his uerbis·* HOC SALVTARI·SIGNO·VERÆ·FORTITVDINIS·INDICIO·VRBEM NOSTRAM LIBERAVI·

ARCVS
L·SEPTIMII
SEVERI
AD RADICES
CAPITOLII

Arcum hunc idem S.P.Q.R. constituit L. Septimio Seuero in foro Romano ad radices Capitolij, ob rem præclare militiæ in Oriente præsertim administratam; nam deuictis Parthis, Adiabenis, Arabibus, Parthicus, Adiabenicus, ut ex inscriptione, reique gestæ monumentis in hoc eodem Arcu incisis, constat, est appellatus. Triumpho ei propterea non semel decreto, triumphare renuit præcipue quod laboraret pedibus, nec posset iccirco currui triumphans insistere, permisit tamen ut M. Aurelius Antoninus eius filius triumpharet loco patris cui ea de causa fortasse simul cum patre fuit idem Arcus ab eodem Senatu constitutus. Qui ad hæc usque tempora etiamnum integer persistit, nisi quod nonnihil incendio, alijsq; barbarorum iniurijs læsus sit, altiusq; defossus: isti etenim ira ac rabie inflammati in hanc Vrbem adeo exarserunt, ut qua in homines uindicta exaturare se nequiuerint, eam in ipsas petras et saxa euomuerint.

76

ARCVS TRIVPHALIS GRATIANI

Ad Ædem S. Celsi

Ad templum hodie S. Celsi Gratianum Imp. cum Valentiniano ac Theodosio arcū habuisse triumphalē miræ magnitudinis constat ex marmore ibi inuento cū simili inscriptione IMPPP. CÆSSS DDD·NNN·Gratianus, Valentinianus et Theodosius pii felices et semper AVGGG·arcum ad concludendū opus omne porticuū maximarū æterni nominis sui pecunia propria fieri, ornari que iußerunt. Quo quidem argumento colligi potest, huiusmodi arcū fuiße et mole et artificio admirabile, multisq. laborib⁹ et figuris ornatissimū: cum tres Potentissimi Principes, quorum singuli uniuersā struere, et decorare Romam potuissent uni operi cōmunem ultimamq. manum imposuerint. cuius uestigia Iulio II. Pontif. Max. multa extabant, ac hodiè extitisset: ni partim multi lapides ad nouas inde fabricas translati fuissent; et partim prohdolor (id quod sine stomacho, simul et planctu dici non potest) in confectione calcis decocti, et consumpti fuerunt. propterea quod Albertinus uerus illius temporis antiquarius testatur unum se uidisse lapidē calcarij clibani condemnatū notum ex inscriptione quam refert. Gratianus filius Valentiniani post patrui Valentis obitu Orientis et Occidētis imperiū tenuit, Gothos superauit, industria à uiribus Theodosij Hispani prefecti, quem postea ob prȩclara ipsius merita consortē sibi fecit Imperij, eidem parte Orientis attribuens. tandē à Maximo Tyranno in uia Italiā uersus occiditur nouē et 20 annos nō ultra natus, utique nō occidendus si ad imperiū diligenter attenderet, eiq. atq. sibi inuigilaret, qua in re se remissius gessit; fuit tamen egregiæ indolis et Christianus in remq. christianā sicut ipsius Pater optime affectus.

DE ARCV DOMITIANI HODIE ARCO DI PORTVGALLO

Inter alia adulationis argumenta, quibus ueteris Romanis suos imperatores, aut Ciues triumphantes excipere solebat, arcus erant triumphales artificiosissimè elaborati, quos quidē erigebant, ut uiuerent mortalē illos naturā exuisse, et ad imortalitate aspirasse. cum uero in tota Vrbe Romæ. 36. Arcus huiusmodi extetissent diuersis Imperatoribus excitati nō minoris structuræ, et elegantiæ fuit Arcus hic in honore Domitiani extructus, unde et Domitiani appellatur, quanuis eundē inuenio Tripolis quoque appellari; Hodie uero Arco di Portogallo. lapidibus marmoreis erat incrustatus cū quatuor pulcherrimis columnis ex natura uersi coloribus ut uestigia ad huc indicant eum statua ipsius Domitiani in procera statura ut docet Sueton. expressa ad eum modū, quo ex eius Numismatis uidetur excussa. Infra direptæ urbis erat effigies prope Victoria, Pallasq, gratulatis specie. uerū hoc indignè; quia si credimus Plinio Iuniori in Panegyrico Traiani Domitianus nō ligitime triūphauit ut similes honores iustimereretur nisi quos fictè et per metū ei ciues conferebant. tandem indigne Vespasiano Patre Titoq, fratre gessit Imperiū. fuit namq, luxuriæ deditissimus, infestiss. præsertim senatorib, uirisq patritijs, Christianis, et Iudæis ex stirpe Dauidica quos ad ultimū suppliciū persecutus est. tandē et muscis, quos transfigebat in otio. unde dicteriū illud ortū habuit. cū namq quęreretur qui cū esset Domitianus. resposū est nec musca quidē quia homines. et muscas occidebat ne quis alius superesset. cum uero qui male agit, male quoq, occumbat præmiū sui sceleris accepit, nam ab Stephano Maioredomus qui corona græcè dicitur occisus fuit.

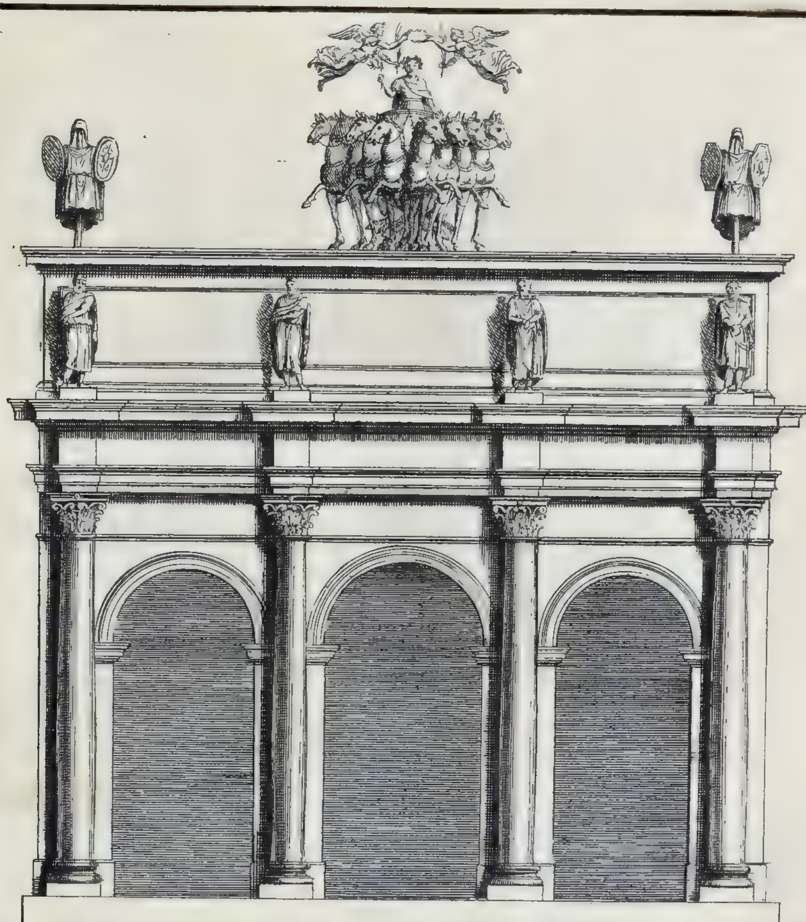

ARCVS TRAIANI AVGVSTI OB VICTORIAM DACICAM.

Fortè in eius foro Ex Nummo.

Petrus Santi Bartolus incidit.

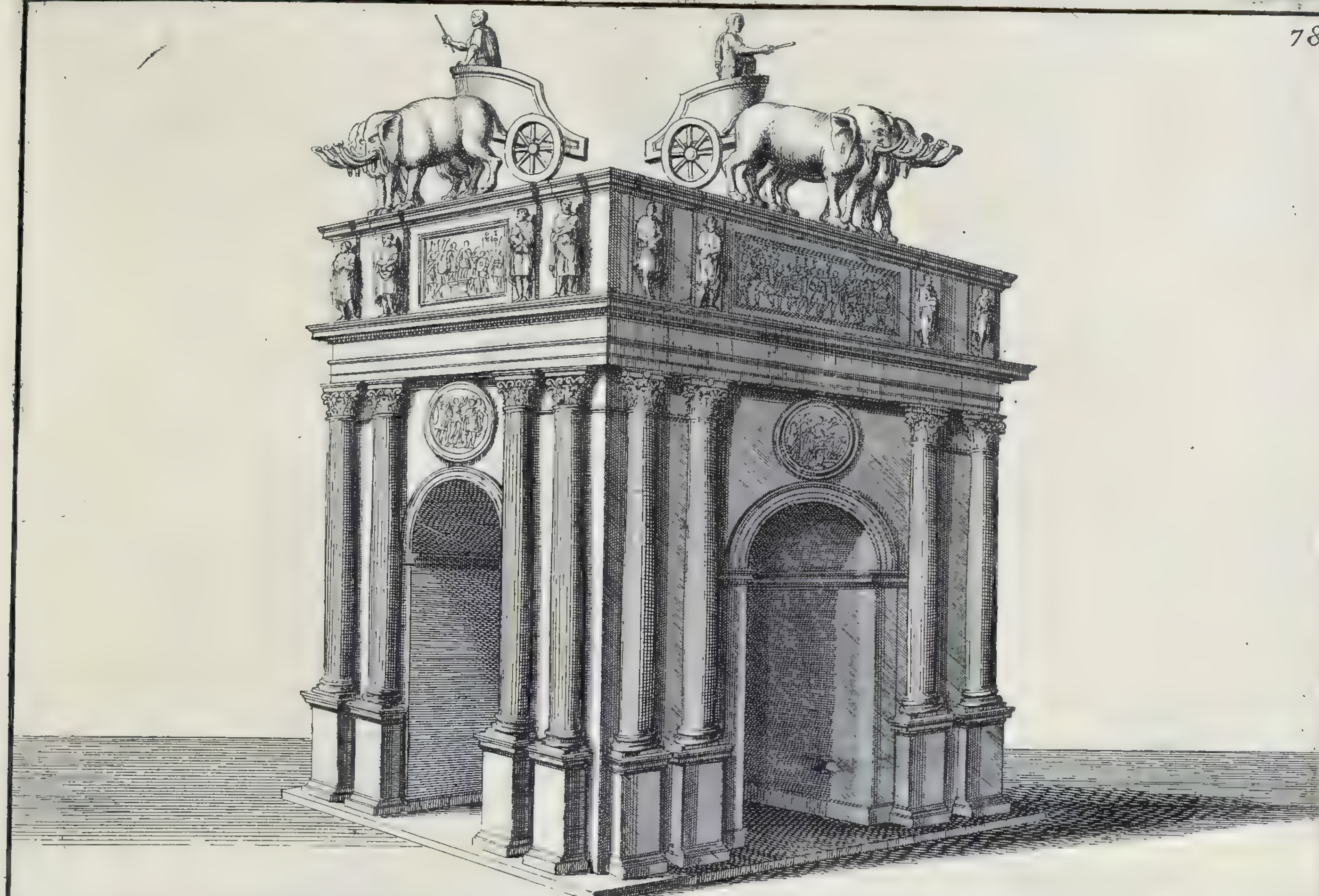
Ex officina Dominici de Rubeis ad Templu S.ae M.ae de Pace

ARCVS TRAIANI AVGVSTI OB VICTORIAM GERMANICAM. *ex Nummo.*

Petrus Santi Bartolus incidit.

Ex officina Dominici de Rubeis ad Templum S.ae M.ae de Pace

ARCVS DOMITIANI AVGVSTI OB VICTORIAM GERMANICAM
Ad Templum Fortunæ Reducis. DE QVO MARTIALIS *Lib. 8. Epigr. 64. ex Nūmis.*

Petrus Sancti Bartolus incidit

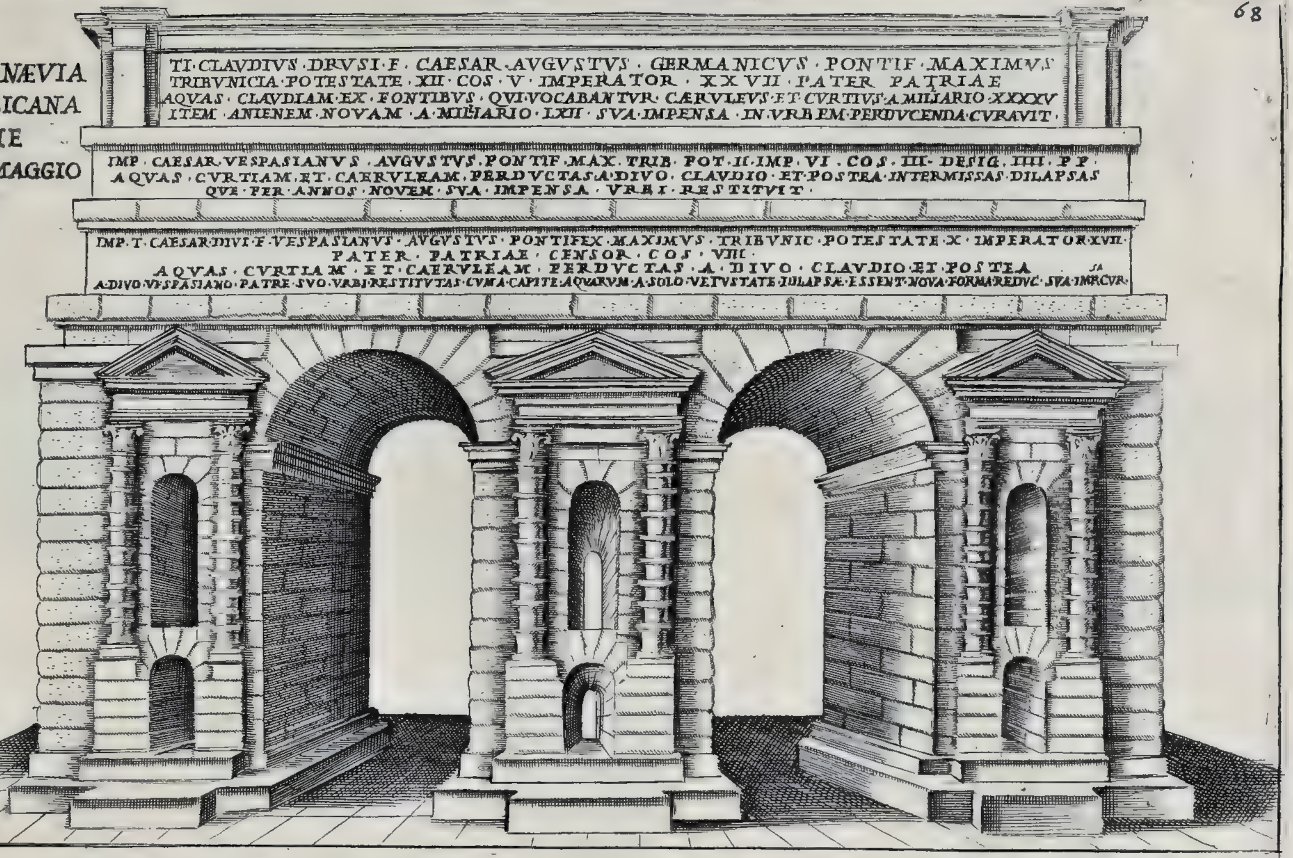
Ex officina Dominici de Rubeis ad Templu S.ᵃᵉ M.ᵃᵉ de Pace

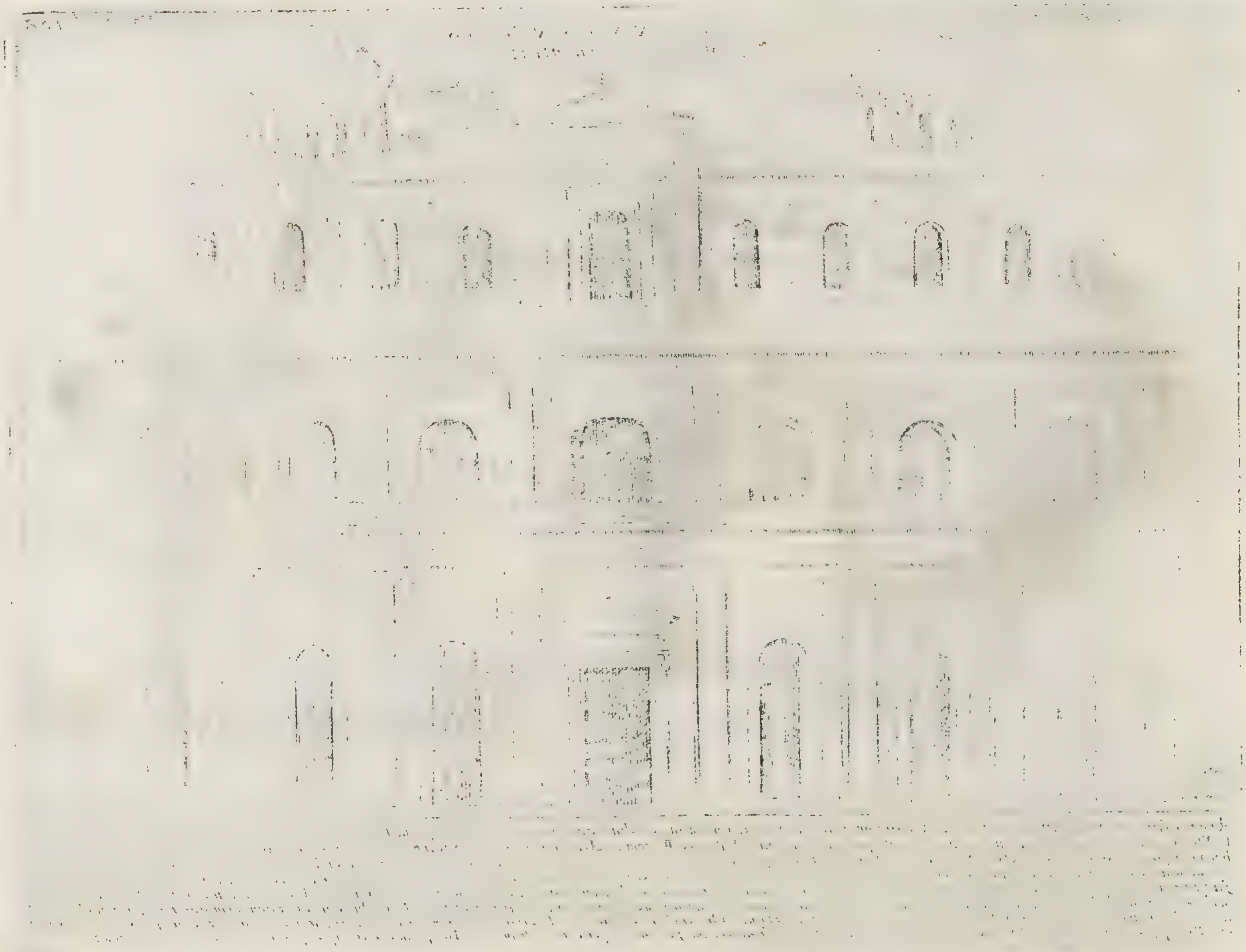
Arcus, ut censent Eruditi, Neroni, teste Tacito Annal. lib. XIII. Anno Vrb. Cond: 811., à Senatu decretus ob Victoriam de Parthis, Duce Corbulone, relatam. Ex nummis.

Petrus Santi Bartolus incidit. Ex officina Dominici de Rubeis ad Templum S.ae M.ae de Pace.

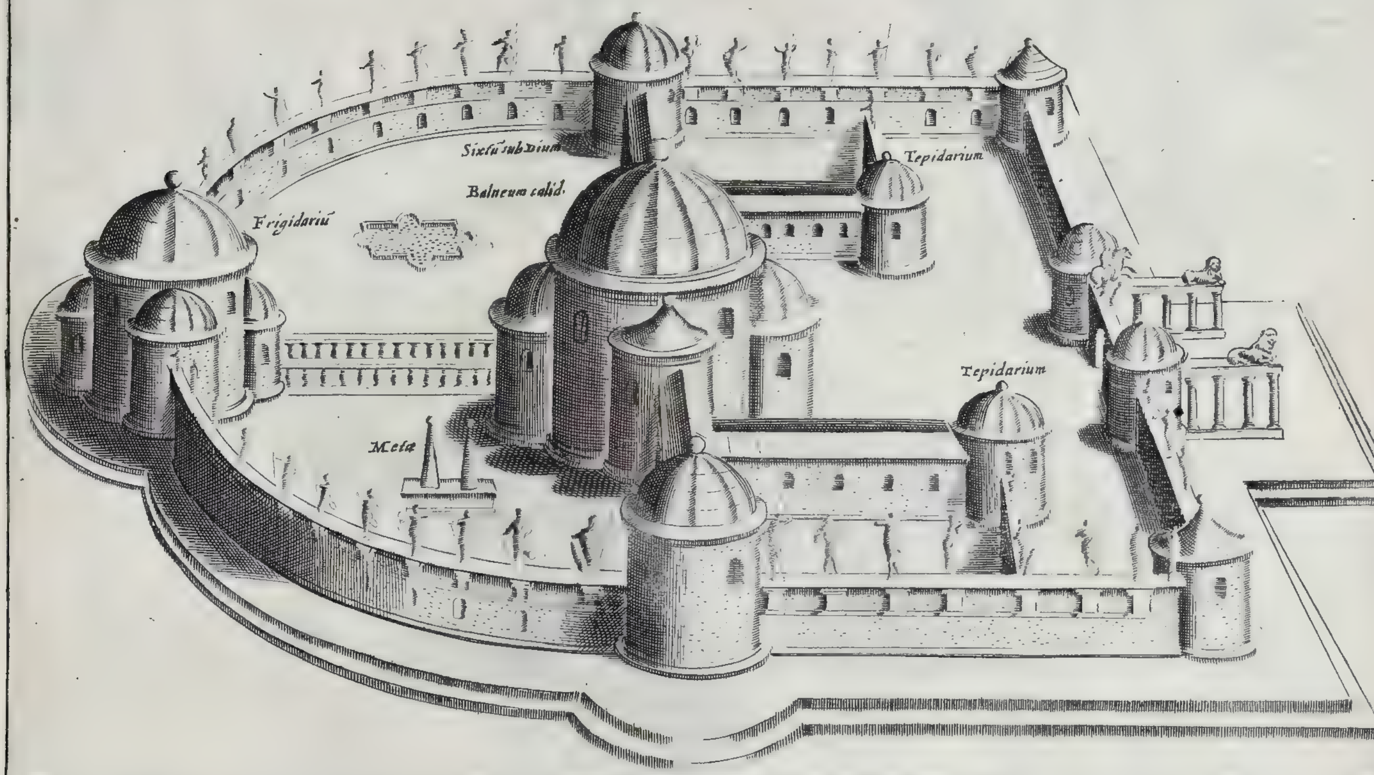
PORTA NÆVIA ET LABICANA HODIE PORTA MAGGIORE

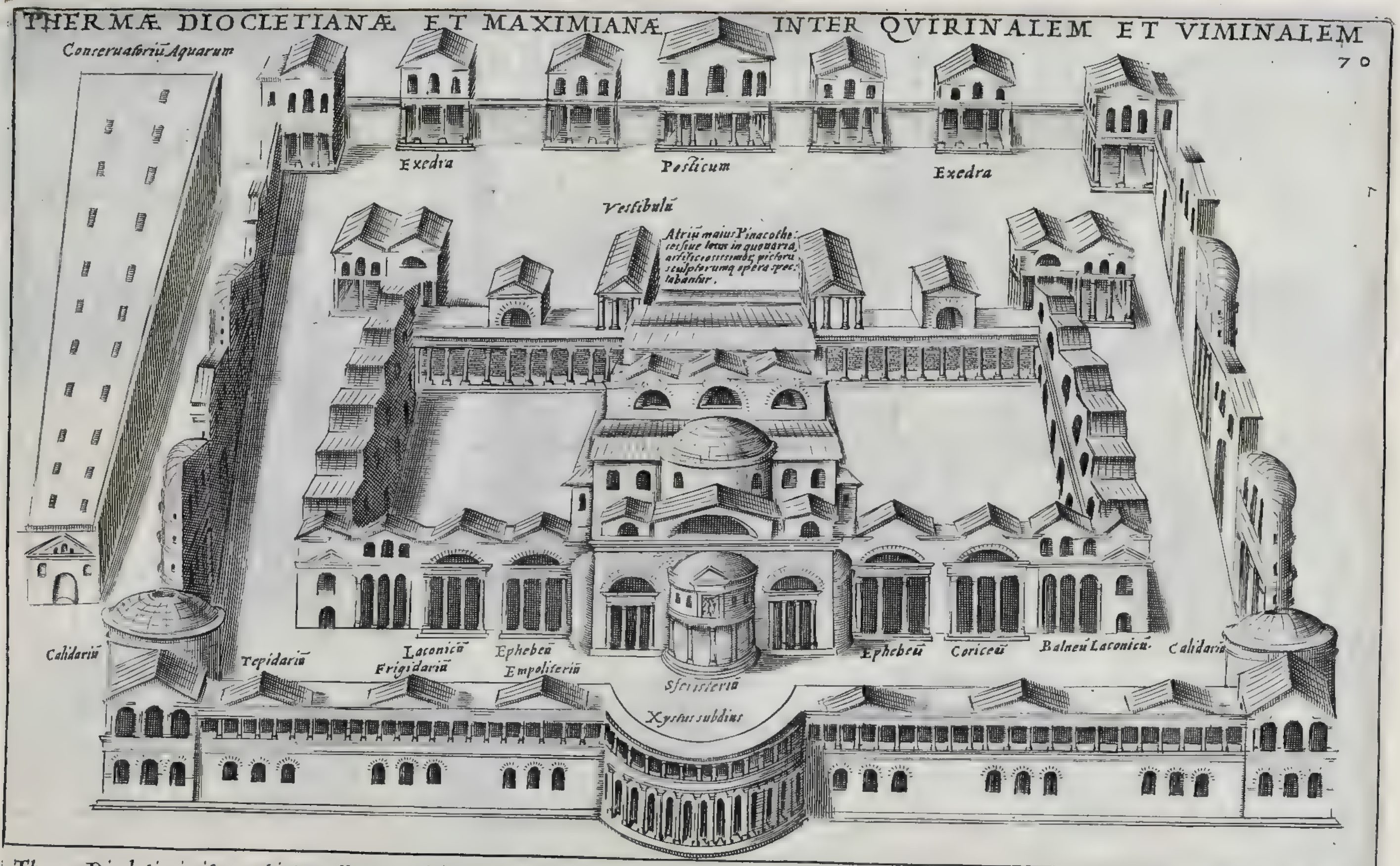
Porta Neuia, et Labicana nunc Porta Maggiore dicta ut ex sua inscriptione apparet, quæ quidē ostendit, à quo extructa et ornata fuerit. Hæc etiam castellū et receptaculū aquarū erat, quæ in diuersa urbis loca distribuebantur. Primus uerò qui eas induxit, et aquæductū fecit, fuit Claudius Drusus Cæsaris Augusti filius, cum antea XXXXV. millibus a Roma passūu aquam cerulea et curtiā induxisset. Præterea induxit aquam Anienis noui quæ LXII passuū millibus a Roma aberat quæ ab alijs Imperatorib⁹ instaurata fuit, ut ex inscriptionib⁹ quæ adhuc incisę extant uidere est, magnis expensis per arcus supra terram, partim subterraneos pro opportunitate loci deriuatā. cum uerò arcubus dirutis aquæductus aqua funditus periret felicis recordationis Sixti V. arcus et aquæductus subterraneis et qui supra terrā extiterant per multa millia passuū dissipatos mira celeritate, et expensis refecit et instaurauit et Vrbis ad benificiū et ornamentū reduxit usque ad montē Quirinalē, ut ibidē eius mirabilis memoria apparet in fonte pulcherrimo qui p̄ tria ora diffluit. et inde palatiū Pontificū Quirinalis et uniuersū monte necnō et eximiū uiridariū Thermis uicini qd Ill.mus Card.lis Montaltus absoluit et multis statuis antiquis adornauit. et alias urbis partes ad cultū et elegātiā irrigat. ab hac Porta Maiore duę uię, altera Prenestina, altera Labicana incipiunt.

THERMÆ AGRIPPÆ
prope T. Pantheon

Thermas has Agrippa exædificauit retro Pantheon ad usū balnearū nam iccirco erant distinta loca tam calida quam frigida, ut hic exprimuntur selectissimis undiq; statuis adornata: praeterea erant alia loca amplissima pro ex exercendis agitandisq; corporibus, ludisq; quibus expletis, accedebāt ad selauandū: loti et tersi conspergebantur aquis odoratis, ut luxui nil deeßet. Aderant item labra siue lauacra et uasa ex lapide porphiretico refrigerandis membris æstiuis caloribus. Spheristeria quoq; forma rotunda accomodata ad lusū pilæ alijsq; ludis. Apodisterium item erat locus seruandis uestibus, nam ubi se exuerant ad ineundā luctam eas cōmittebant custodiæ capsarij cui id incūbebat. Aula etiam prægrandis erat intus forisq; statuis ornata, ut porticus picturis eximijs aliaq; huiusmodi quæ et faciebant ad oblectandū detinē: dumq; socios amicosq; interim dum lauantes operiebantur, ut refert Vitruuius lib. 5. Ad conseruandam autem ualetudinē, thermaꝝ balneaꝝq; usus facit plurimū ut uult Galenus 3 de tuenda ualetudine.

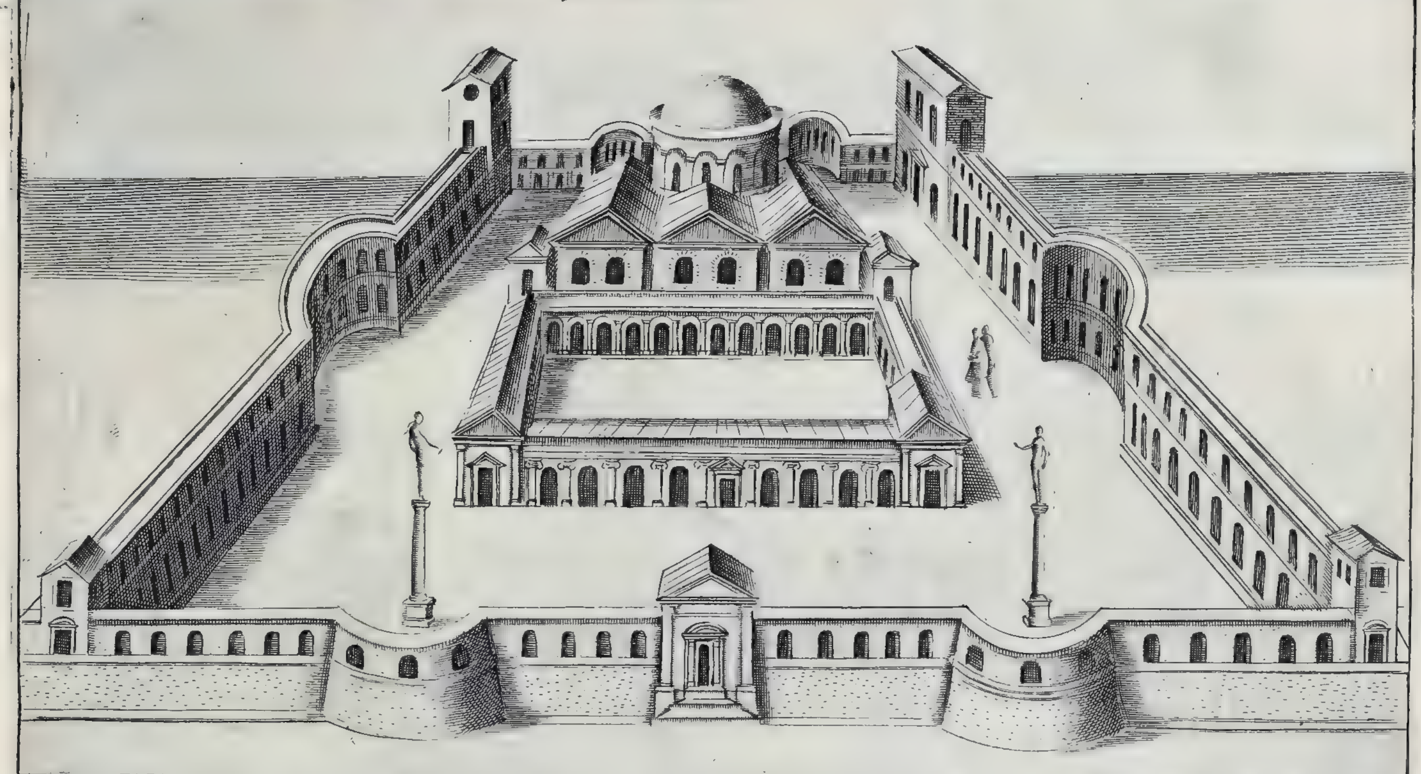

Thermæ Diocletiani sitæ sunt inter colles Viminalē et Quirinalē locus Altasemita dicta; has iam a ueteribus institutas, ut indicat lapis ibi repertus, amplificauit et perfecit Diocletianus cum Maximiano collega: qui deinde illas exornarint et dedicarint constat ex lapide inibi inuento ubi hæc inscriptio. CONSTĀTINVS ET MAXIMIANVS INVICTI AVGVSTI SEVERVS MAXIMIANVS CÆSARES THERMAS ORNARVNT ET ROMANIS SVIS DEDICAVERVNT. Construebantur autem ad tuendam ualetudinē, nam cū essēt calidæ, hoc enim uocabulū græcū thermæ indicat, facile eas ingressi sudore manabant uel etiā aquis salubriorib⁹ reficiebātur seruatis in subterraneis locis, dolia seu castra appellabantur unde aqua deinde in plurimas partes dispertiebatur, addebantur thermis loca seu aulæ amplisś.ᵐᵉ porticusq, ingentes seu xisti cū exedris ad exercēda corpora animosq; Ædificiū sane ut ex uestigijs quæ adhuc extant apparet fuit Romana dignū magnificentia, indicant id columnæ prægrādes fornices siue arcus parietes admirabili ōia opere cōstructa. quare locus et merito quidē diuino cessit cultui accōmodatis uestigijs ad Ampliss. templū S. Maria Angelorū ut alijs itēq ad S. Bernardi; merito inquā quod structura hęc multa cōstet Xpianorū sudore XL enī millia dicūtur ab infestiss.ⁱˢ Xpiano nomini Impᵗⁱˢ ædificia huic struēda damnata seu addicta.

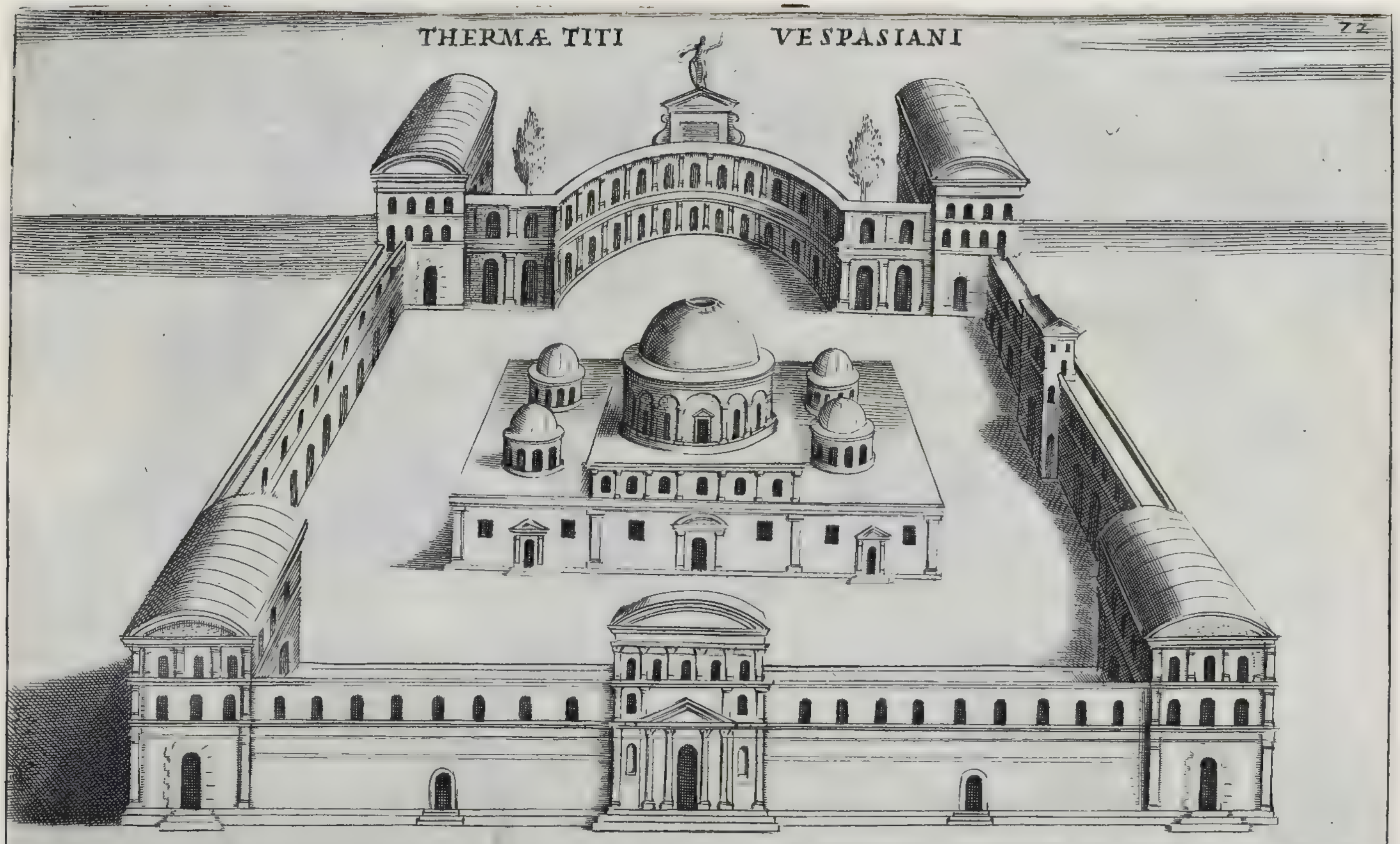
85

THERMÆ ANTONIANÆ

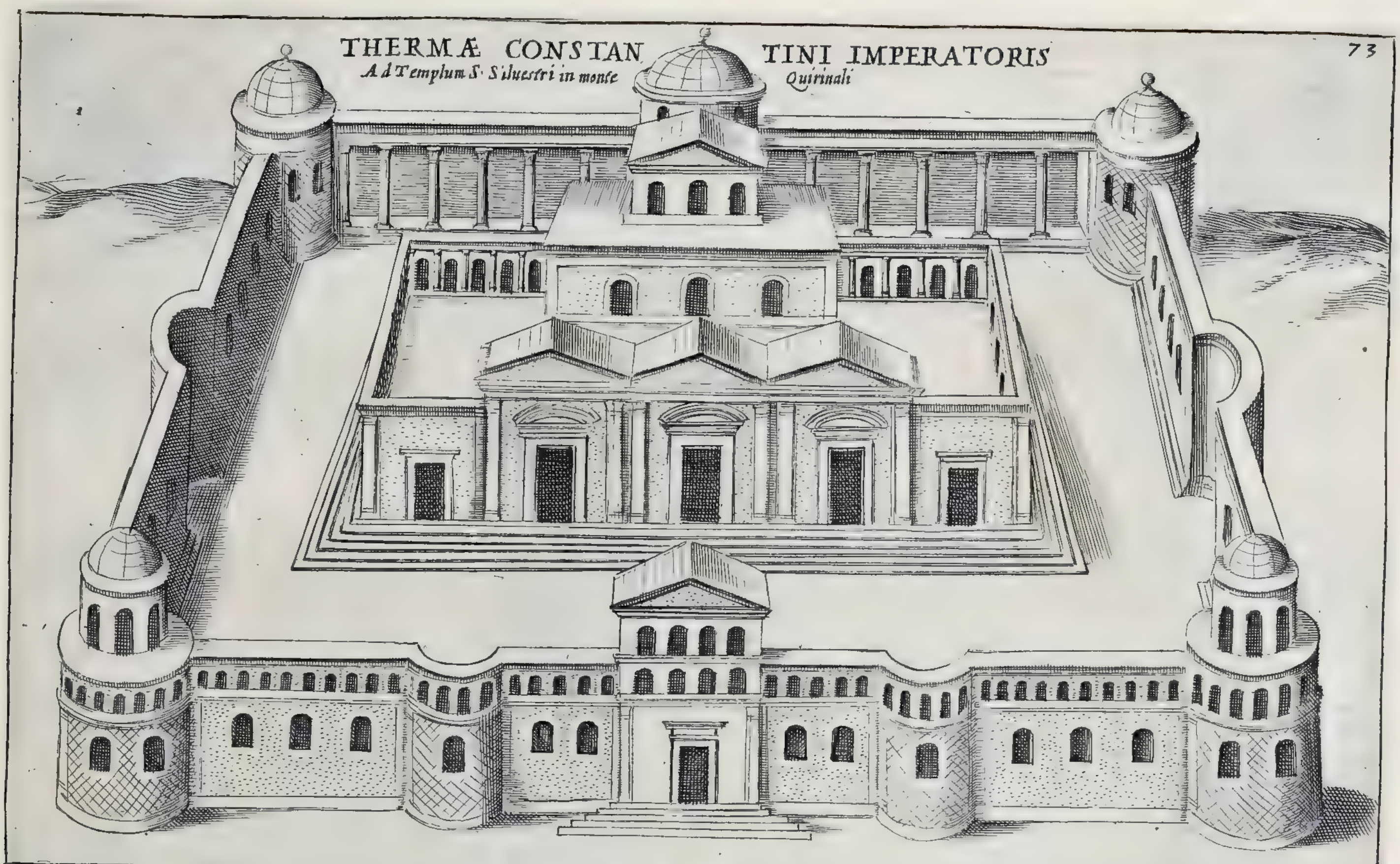
Apud Aedem S. Sixti

Spartianus refert Bassianus Antoninũ Caracallã reliquisse thermas sui nominis eximias, quarũ cellã solare Architecti negant posse ulla alia ratione fieri, nisi qua facta est. nam ex ære cupro cancelli suppositi esse dicuntur, quibus concameratio tota concredita est, et tantum est spatij, ut id ipsũ aliter fieri potuisse negent docti mechanici. quas quidem et Eutropius ualde comẽdat. atuero Lampridius scribit ab Antonino inchoatas, Alexandrum Seuerum perfecisse atq exornasse. quibus et pars aquæ Appiæ siue Claudiæ seruiebat sub eisdẽ autẽ thermis ipsũ Antoninum palatiũ suum ut alij quoq Imperatores consueuerant; superbissimũ condidisse perhibent. Antiquarij ubi autem hæc omnia definitè fuerint non liquido probant ex inscriptione aliqua, præterquã quod uniuersi in altero Auentini montis uertice apud ædem hodie S. Balbinæ fuisse commemorant ubi ingentes adhuc ruinas expirare dices, cũ uastissimos ibi parietes, diuersisq ex lapidibus columnas iacentes, atq cõminutas aspexeris. cõfirmat Lucius Faunus ex eo, quod anotauit, nempe hodie locũ illũ, quasi ex longa retro traditione Antignanũ corruptè ab Antoniano appellatũ. et Vlisses Aldroandius in libello, quem de statuis cõscripsit refert multa ex thermis Antonianis ornamẽta in Palatio Farnesio spectari, cuiusmodi sunt nõnullę Herculis statuę, et gladiatoris, quæ unus puerũ in sublime correptũ pedib9 tenet, Hermaphroditi, et uirg. Vestalis illius quę pro purgãda inocẽtia aquã cribro cõtinuisse dicitur. Dianæ, et multa alia fragmẽta. quod autẽ potissimũ harũ termarũ diuitias extollit, est taurus ille quẽ dicunt Maratoniũ à loco in Athenis ubi illũ Hercules interfecit, ex marmore candidiss.º et monte esse marmoreũ nihil dubiũ. cũ Hercules ibi cũ tauro pugnare uideatur cuius una manu cornu apprehendit, altera stringit urgetq feram, eiusq rictũ distorquet. in imo serpens maximus in foramen irrepere, et clauã pendere Herculis et multa alia. fuit Antoninus Caracalla turpiss.us et imaniss.us Imperator, qui præ inuidia et absolutè regnandi cupiditate fratrẽ Getam necauit in palatio ex insidijs etiã in matris eius suæq Nouercæ complexib9, quã postea intẽperãter exarsit, uxoremq duxit. interijt tãdẽ in sordib9 ut ipse uixerat, quas inter eijciẽdas è corpore occisus fuit.

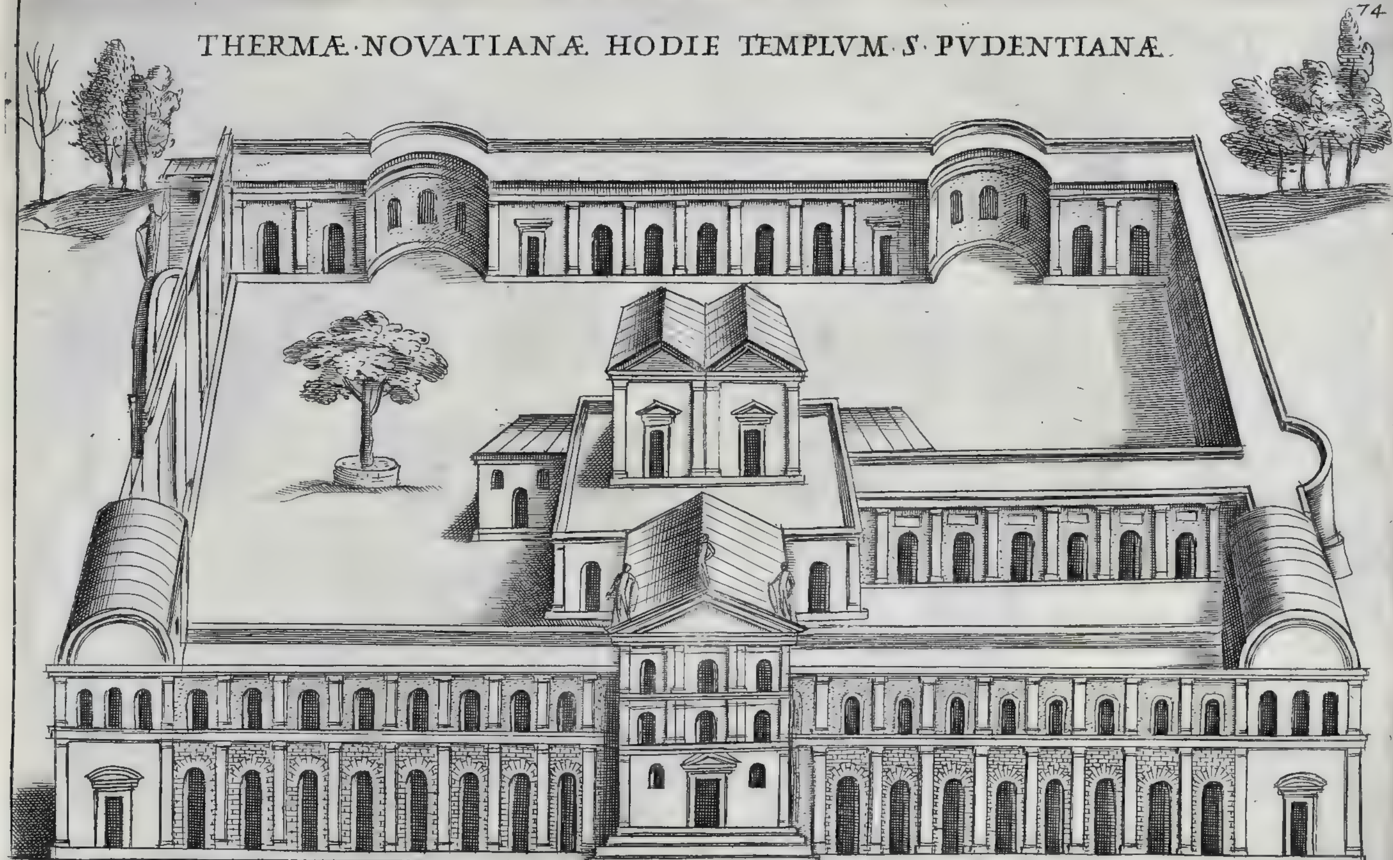

Supra Carinas in monte Exquilino Marlianus et Fauno Autorib' suas Thermas Vespasianus extruxit quæ ut scribit Albertus Florent. in opusculis capaces hodie dicuntur ob aquar. capacitatē uulgo 7 Sale
sed 9. quidem erant in modū cisternaę effomatę, ut aquas reciperet harū thermaę usui p uaria loca distribuendas; magnifice exculta nō solū ob multitudinē statuaę, quas ibi locari iussit sed ob mirabilē artificiū,
quo ipsi fornices atq. muri intus ex maltha elaborati erant in quibus multas mansiones, siue receptacula ad corporis et animi exercitationes miro ordine diuisit, alia circularia, alia in hemicycli formā composita
ubi et cōmodius de re philosophica disputaretur, et balnea essent aquę calidę, tepidę atq. frigidę pro ut necessitas postulabat, ad corporis nō solū delitias, uerū etiā sanitatē. Fidē faciunt ornamēta
quę in huiusmodi ruinis inuenta sunt. inter quę crater ille fuit insolitæ magnitudinis quem Paulus V. Pont. Max. loco deiectū quo Iulius II. erutū e ruinis Titi Vespasiani, constituerat renouata et ornata
basi restituit et collocari iussit in atrio Vaticani Palatij quod uulgo dr de beluidere. unde syphon grandis aquaę ad altitudinē unius fere hastę erumpit, quę ibidē receptæ hinc inde eleganter effluunt. crater
sic adunque confectus est ut cereus pedum marmoreus uideatur. cōstat autem huiusmodi thermas Vespasiani fuisse ex Palatio pulcherrimo quod ipse habuit in eo loco ubi nunc S. Petri ad Vincula tem:
plum uisitur, ut ex 2. marmorib' uisū fuit in quoę altero erat flāma sculpta cū titulo hoc, Ioui, in altero uero hęc uerba Vespasianus Aug. per Collegiū Pontificū fecit, quoniā Imperatores sæpe ad
thermas palatiū construebant ut uidere est ex thermis Antonini Caracallę. Titus autē Vespasianus inter bonos Imperatores numeratur ob egregias animi dotes quę in principem a rebus Xpianis
alienum quadrare possunt. fuit namque literaę nō mediocriter eruditus, adeo liberalis ut diem quo benificus nō extiterit illū perdidisse diceret. Verūtamen celeberrimus quod eo Deus opt. Max. usus est
uindice et ultore Hierosolymę, quę execrabili sacrilegio, et incredibili impietate filiū suū unigenitū, quē ad eius salutē et gloriā in terras miserat, post uaria tormēti gēn extremo crucis supplicio afficere nō dubitauit.

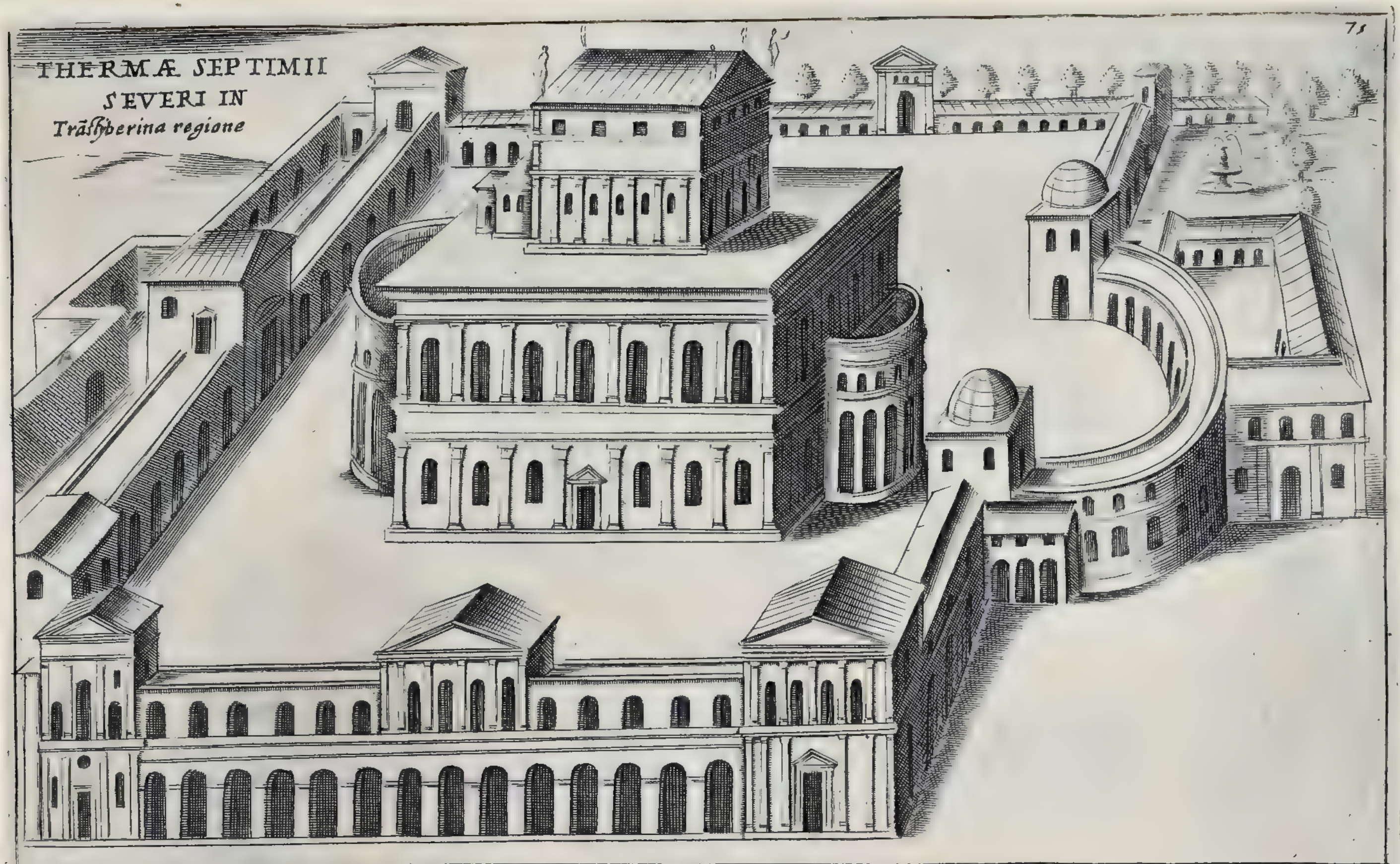

Thermas has in M. Quirinali Cõstanstinus Mag. cõstruxit Perpēna ciuili bello deiectas, ut infra dicitur, restituit, sed ijs uetustate ferme collapsis, in eodē soli uestigio ibi eas Xpianiss.mi Imp.or Romanæ Ecclesiæ amplificator extr uxerat eiusdē S.R.E. Ill.mus Card. Burghesius Pauli V. eidē Ecclesiæ nūc feliciter præsidētis nepos eiusmodi ædificiū cū adiunctis hortis excitat, quod haud scio an suo splendore ueteri, licet splendidiss.o, ut ex eius uestigijs nunc ad hanc nouam fabricam deiectis constitit ullo modo cedet. Imperatoris thermarū uestigia, quæ eximiæ fuisse magnitudinis, et elegantiæ testificantur omnibus suis membris ac nume ris absolutissimæ fuerunt quippe quibus nec picturæ, nec statuarum ornamenta deerant, quarū tres pedestres ipsius Imperatoris in habitu militari hodie in Capitolio iuxta ædē cognomē to Aracœli conspiciuntur ut bene annotauit Lucius Faunus. quarū thermarū maiestas et splendor ex eo conijci potest, quod in maximo pretio habebantur à S.P.Q.R. enimuero, cū belli immanitate, et insolentia deformatæ, et semidirutæ extitissent Petronius Perpenna Vrbis prefectus ex ordine senatus, sumptuque publico reconcinnauit ut in ipsarū ruinis hæc in marmore testatur inscriptio Petronius Perpēna magnus Quadrantianus V.C. MI. Præf. Vrbis Thermas Constātinianas longa iniuria, et abolendæ ciuilis, uel potius fatalis cladis uastatione ueheme ter afflictas ita ut agnitione sui ex omniparte perdita desperationē cūctis reparationis adferret; deputato ab ampliss. ordine, paruo sumptu quantū publicæ patiebatur angustiæ ab extremo uindi cauit ex prouisione longissima in pristinam faciem splendoremq. restituit.

THERMÆ NOVATIANÆ HODIE TEMPLVM S. PVDENTIANÆ.

M. Nouatus frater SS. Virginum Praxedis et Pudentianæ thermas habuit non minoris structuræ et elegantiæ, quam multæ, quæ tunc Romæ erant Nouatianæ ab ipso uel conditore, uel possessore appellatæ. quas uidere est ex uestigijs quæ hodie uidentur in templo S. Pudentianæ nempe pauimenta uetustissima, fumosaq. cum caniniculis. ut diligenter Faunus annotauit Quas quidem thermas ut in ipsarum uirginum legendis traditum est ipse Nouatus è uita migraturus cum alteri suo fratri presbitero Timotheo ex testamento relinque: ret ipse Timotheus nihil terrenæ possessionis auidus, quippe qui ut uerus Christianæ pietatis cultor et suasor ad celestes diuitias aspirabat, eas recusauit. quam obrem Praxe: des eius soror Pium primum Pontificem rogauit, ut eas in templum ubi Deus Sanctiq. pie colerentur conuerteret. Antea in hoc loco creditur S. Petrus princeps Apostolorum et primus Christi Vicarius sacram rem primam operatus fuiße ibi que multos rebus christianis initiatos fuisse ipsa legenda commemorant. et 3000. SS. MM. corpora in criptis sepulta iacet, quæ ab eadē S. Virg. et sorore illius Praxede sauiente persecutione ibidē fuisse humata, eiusdē Ecclesiæ monumenta tradunt. Quam nuper uetustate collabente Ill.mus Henricus Caetanus S.R.E. Card. Camerarius, et III. legatus decentiss.e restituit, ac Monacis Cisterciensibus Cong.is B. Mariæ fulliensis in colenda tradidit et sacellum in quo primeuę Ecclesiæ christiani sacro Bap.te initiabantur, ita exornauit, ut nulli neque marmor, uarietate et pretio neq. totius operis pulchritudine et præstantia cedat.

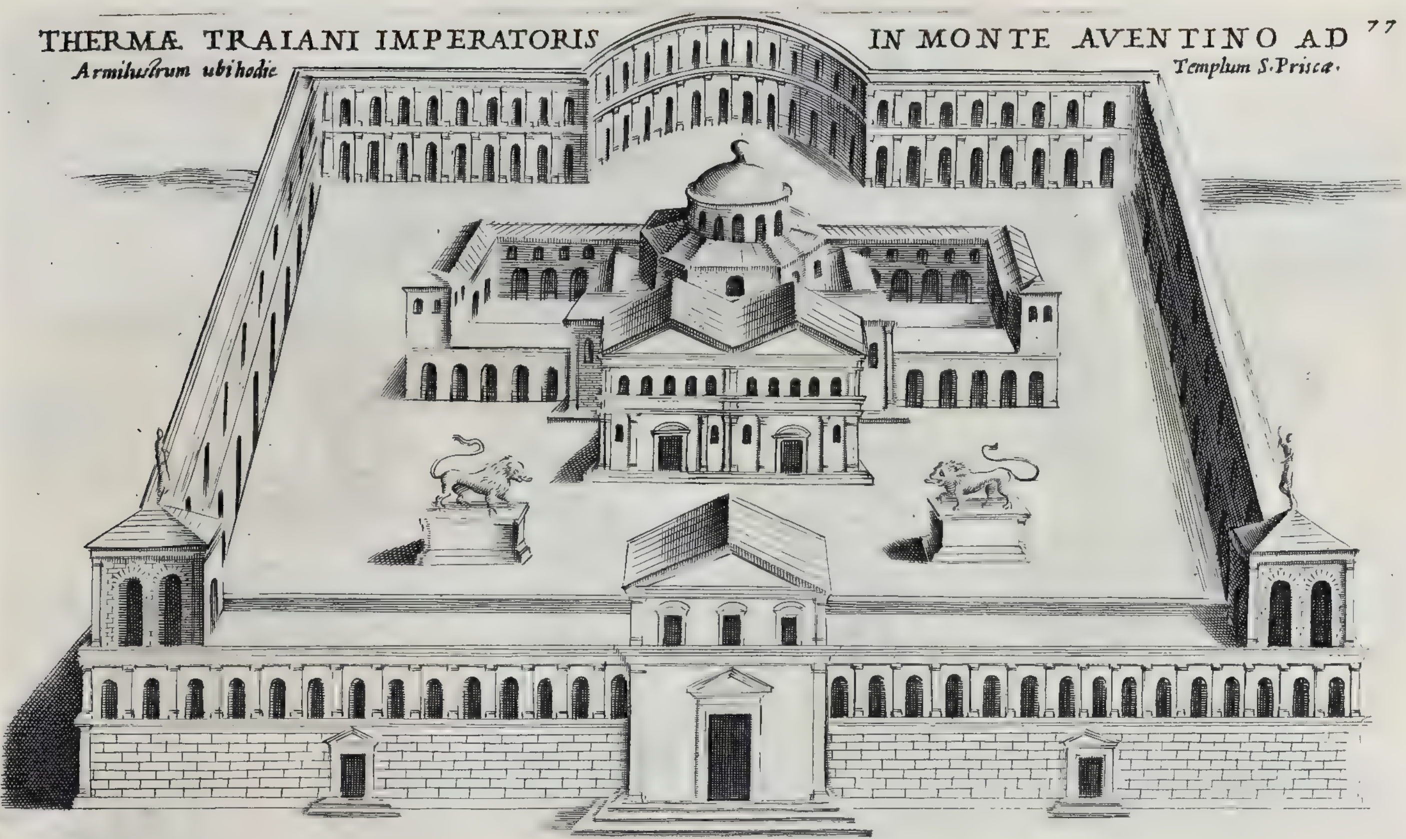

Thermæ Septimij Seueri ut testatur Helius Spartianus ædificatæ fuerunt in regione transtyberina sed ubinam certo nesciunt antiquarij quæ quidē regio ut hodie sic eo tempore infima et obscura erat ob aeris intēperiē, quæ .: ideo referente Marliano auilissimis et sordidas artes exercentib⁹ habitabatur, forte ut huius fabricæ magnitudinē locus ille illustraretur, et balneorum usu sanitatē protegerent ab Austris qui pestifere perflant regionē illā quemadmodū, et Aurelianus ut scribit Vopiscus alias ibidem construxit hyemales. itaque Seuerus cū magno Princeps animo fuisset architecturā ab alijs uariauit, sicut in Septizonio fecerat cū uero ad amplitudinē deesset locus, altitudine recompensarē uoluit, qua facile omnes alias thermas superauit in: tus et foris columnis et statuis exornauit quæ columnæ cū marmorib⁹ hodie extant in templo SS. Chrysogoni et Cæciliæ. ut refert Franciscus Albertus Floren.s in opusculis absolutiss.as fecit cū omnib⁹ suis membris ubi hypocaustū nō deerat, nec apodyteriū, nec unguentariū, nec . cadaria nec tepidaria, nec frigidaria cellæ ad id operis necessariæ, nec etiā cænationes deerant amplis.a ad disputandū quib⁹ et nōnullas cryptoporticus, et porticus patentes circumcirca addidit ut pro temporis opportunitate ibi exercitationes, ludiuè fierent. fuit Septimius Afer, ui armorū imperio potitus est ante omnia Pertinacis mortē uendicauit omnib⁹ qui eum occiderāt, imperiūque Didio Iuliano uendiderant, exautoratis. Deinde Romā pomposiss. peruectus senatū, P. Q. R. bene de se sesperare iussit. Pe: sceno Nerone, et Albino qui imperiū affectauerāt debellatis, Artabano Rege Persidis superato, .: prudēter res Rom. administrauit. fuit tamen apprime cupidus, et ambitiosus, propositiq. tenaciss. inimicis crudeliss. quietis Eccle.æ persecutionem excitauit.

Post templum S. Eustachij ubi fornices nonnulli extant Nero suas thermas constituit quarū et meminit Suetonius et Martialis elegantiā cōmendauit· nō desūt tamen qui hasce thermas cum Alexandrinis, confundāt, dicentes eas postea Ab Alexādro Alexandrinas fuisse dictas, ut Eutropius affirmat id nominis suo tempore conseruasse cōmemorans. cæterū parū uersimile uidetur· eò quod testatur Lampridius ipsū Alexandrum thermas sui nominis condidisse, iuxta eas, quæ Neronianæ fuerant, aqua inducta Alexandrina quæ nūc dicitur. quod quidē accidere potuisset si usquam legeretur Alexandrum Neronianas instaurasse, ut legitur suas eis proximas extruxisse quibus et siluā addidit plantatā in domorū spatio quas propterea emerat, et deiecerat· falsò ergo opinātur qui dicūt illas stetisse ubi nunc S. Aloysij est templū: cū constet ex Sexto Ruffo ibi Adrianū fuisse thermas. Fuit Alexander Seuerus Heliogabalo ex parte Mameæ matris consobrinus, adoptatus ab eodē eliogabalo successit imperio, sed a Patris impuris moribus quā maximi alienus. enimuero uitæ innocētia mira in homines humanitate præcelluit, adeo ut imperiū tunc eius incruentū diceretur. rebus tandē in Persidi feliciter gestis in Germanos tumultuātes arma cōuertēs Maximino proditore militiaq. cōiurante cū matre sub tentorio occisus fuit 13 anno sui imperij ætatisq. 24. Primus post Adrianū pietatis ueræ lumen admisit, etenim in sacello domus suæ Christū sibi colēdū proponebat. naturalis legis dictamē usurpabat. quod tibi nō uis alteri ne feceris.

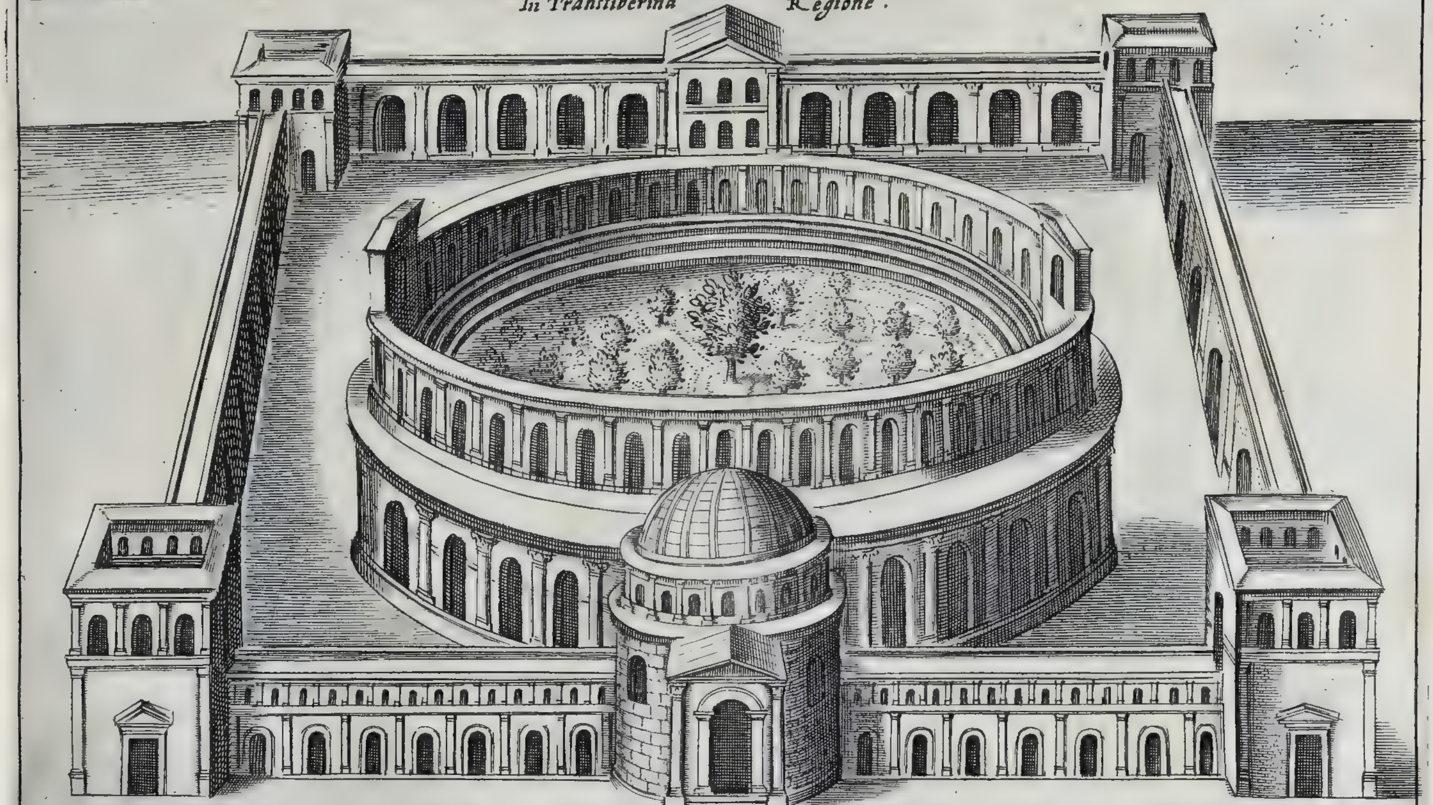
THERMÆ TRAIANI IMPERATORIS IN MONTE AVENTINO AD *Armilustrum ubi hodie Templum S·Priscæ·*

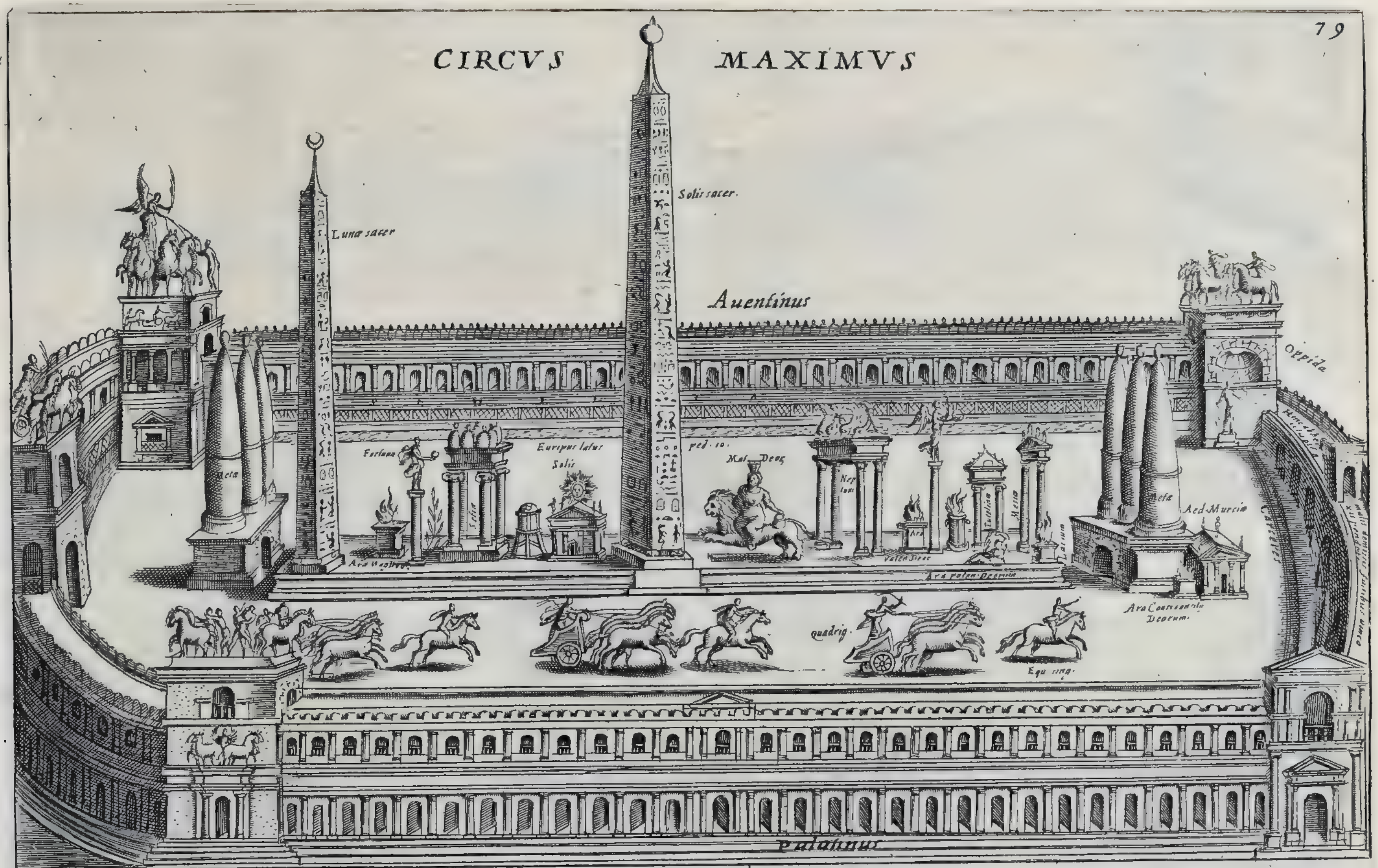
Iuxta suas thermas Traianus palatium magnifice condidit in monte Auentino ubi hodie templū S·Priscæ· ut referunt Martianus et Faunus. Thermæ ea magnitudine et artificio extructę fuerunt, ut Principis animi magnitudinē, et egregias artificis manus ostenderent. ibi omnia membra ad id fabricę requisita uidebantur, et ubi balnea cōmodissime sine alior, inuidia exerceri poterant; quæ columnis et statuis decorauit quas ex triumphis aduexerat. pauimenta marmorib⁹ strauit, quibus et diuersicoloribus parietes incrustauit, laquearia et fornices ex maltha inaurata elaborauit. fuit Vlpius Traianus uiuente Nerua adoptatus, cuius ex obitu in imperiū successit, natus Italicæ urbe cōfinio Hispalis ut uolūt Eutropius in uita Traiani, et Eusebius in chronicis, Sextus Aurelius, et Antonius: Nebrisensis mira in oēs, præsertim pauperes magnificētia, incredibili prudētia et æquitate, belli, domiq; felicissimus, ut pote quo Imperatē Roma reuiuiscere, et ad pristinā dignitatē redire. uisa est. Dacos et Deceualū eor; Regē, qui tunc Valachiā et Transiluaniā habitabāt, superauit, de ipsisq; triūphauit; Armeniā, Parthiā, Nisibē, et Babyloniam subiugauit. deinde uero omnib⁹ Euphratis et Tygris regionib⁹ peragratis et in ditionē redactis Oceanū penetrauit ubi Indicas Gangeticasq; prouincias perdomuit, quo Romanor; potentia nō peruēnerat. Iudeor; Cyrenēsiū et Ægyptior; rebellionē uniuersa eorum occisione curauit. a Dæmone uero delusus tertiā Ecclesiæ cladē inuexit quam postea de Xpianor; relig.e et morib⁹ aliter eruditus, mitigauit. in Hispania pontē, quē dicūt d'Alcantara teste S·Isidoro ædificauit; Romæ Colūnā a se dictā Dacicis insculptā prelijs excitauit, quò eius cineres translati diu in ipsa sūmitate quieuerūt. Quo circa meruit Princeps optimus appellari, et post ipsius obitū quicūq; Imperator creabatur nō alia ei bona precabātur, quā ne fortunatior Octauiano Augusto, nec melior Traiano existeret. Seleuciæ moritur Anno Dni 119.

THERMÆ AVRELIANI IMP.

In Transtiberina Regione.

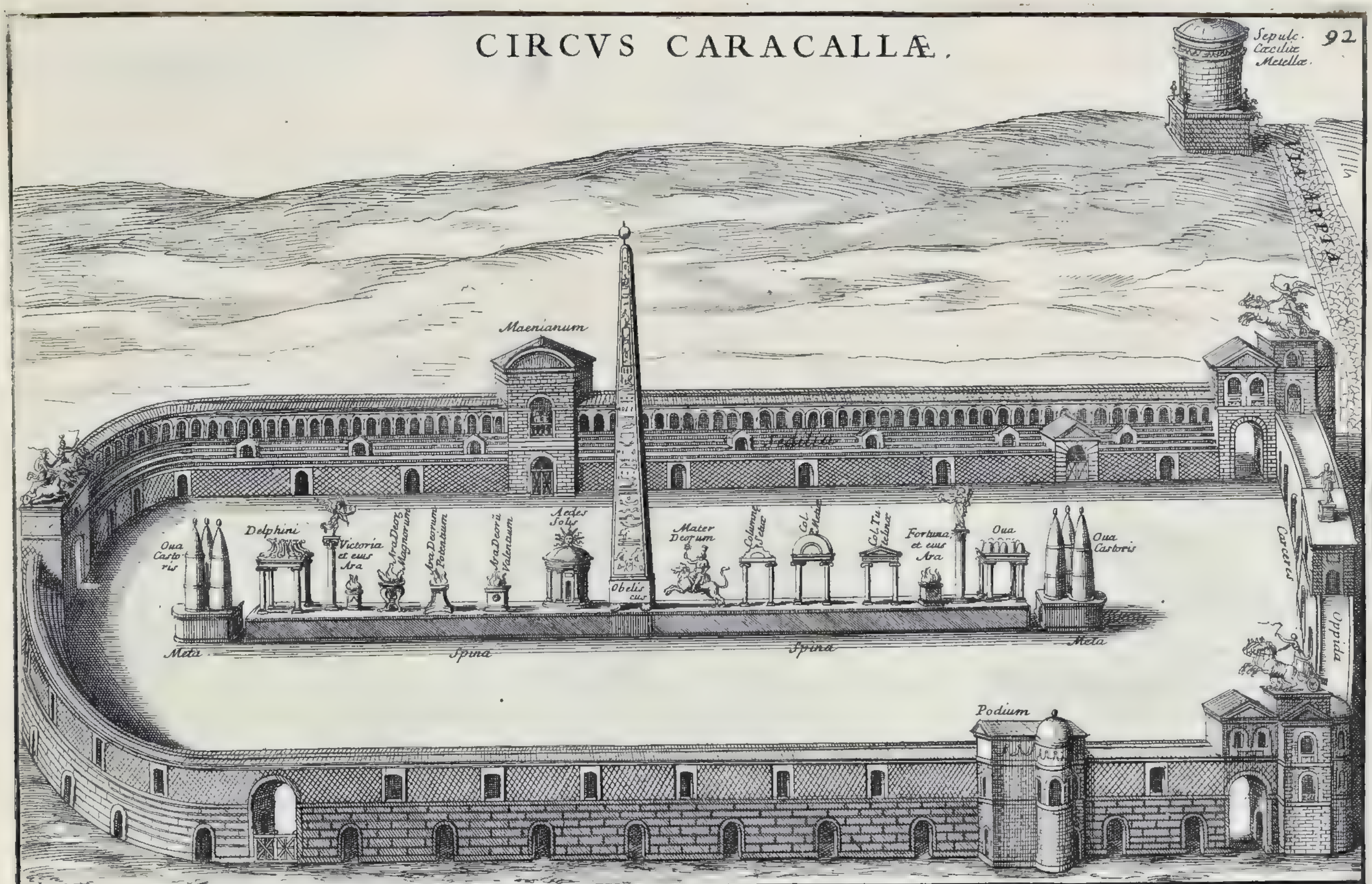

Inter celeberrimas thermas a uarijs Imperatorib⁹ extructas fuere hæ thermæ Aurelianæ quas Aurelianus Imp. egregio splendore ac magnificentia in Transtyberina regione construxit ut essent usui hyberno præsertim tempore, nam alioquin plurimæ erant ab alijs Imperatorib⁹ constitutæ quæ æstiuis caloribus seruiebant. Dicuntur fuisse ubi nunc campus Iudæus ibi etiamnum nonnulla extant uestigia. Ambiebant autem Thermas porticus, exercendis etiã athletis qui hyeme intectis stadijs exercebantur. in his quoq; erant peristilia, et exedræ, disputationib⁹ philosophantium alijsq; litterarũ exercitationib⁹ accomodata. nemora item in medio thermarũ et platanetа lauretaq; cum pratis, suis ambulationib⁹ ita iucunde ad amænitatẽ erant distincta ut mirifice corpora animosq; se exercentiũ reficerent, in hęc prata sereno cælo hyberno frigore ad sese exercendũ prodibant e xystis Præter has thermas idẽ Imperator ut ipsemet in quadam de se testatur epistola apud Dionẽ Cassiũ Tyberinas extruxit ripas, et uadũ aluei tumentis effodit; quod utinã imitaretur nostri, nã nõ tam frequẽter Tyberis in ripas tanto cũ Vrbis detrimẽto efflueret.

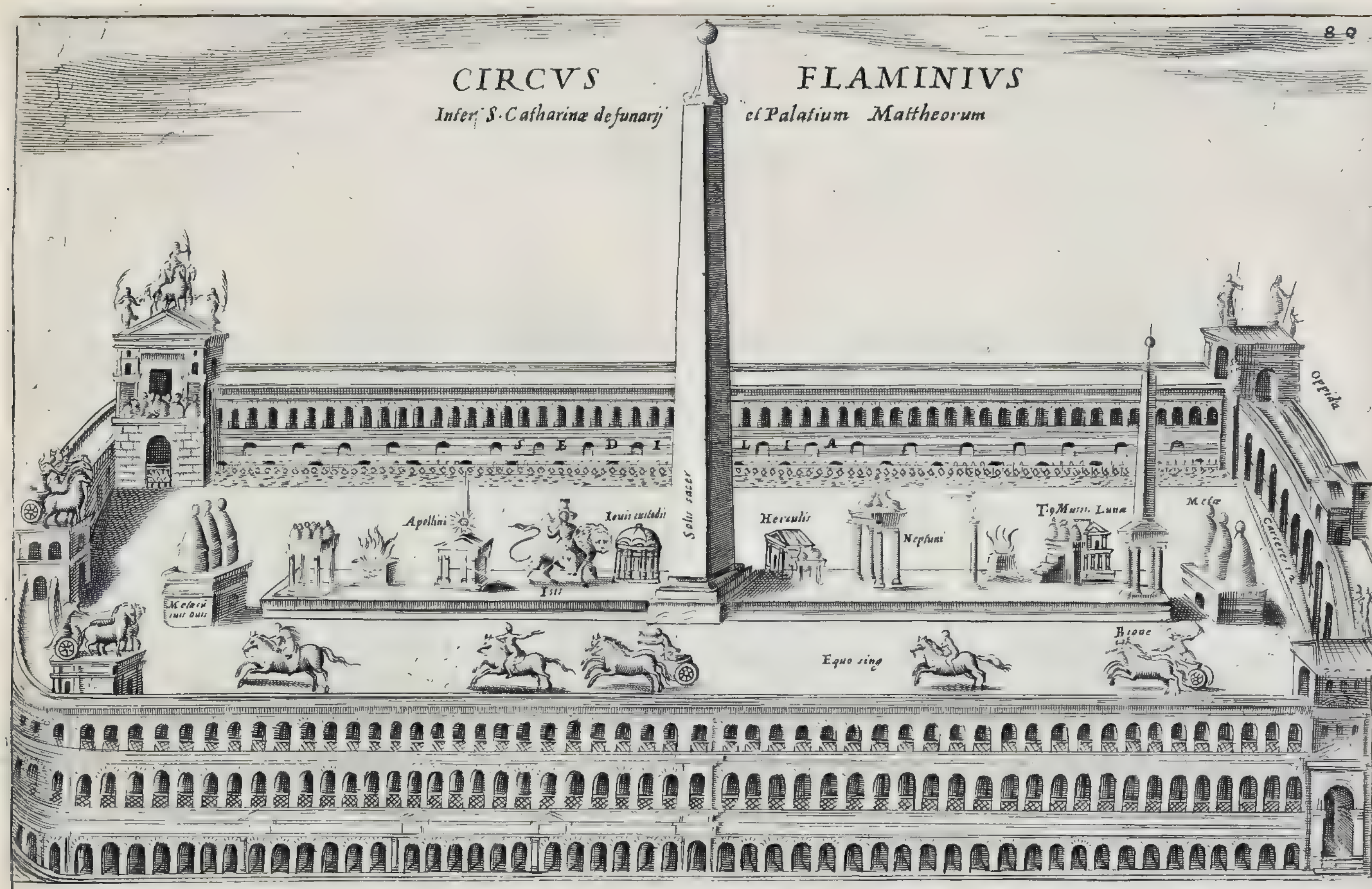
Circus Maximus inter Palatinū et Auentinū longus dimidiū fere miliare, latus octauā mil. parte. Erat locus ludis Circen. equestrib' uenationib' alijsq. spectaculis destinatus iā ab ipso Romulo, a quo primū Circen. instituti ob raptas Sabinen. feminas. Tarquinius priscus a Romulo designatū pfecit ædificiū C. Cæsar amplificauit, adornauit Augustus, translatis eo ex Aegypto obeliscis duob; uetustate quibusdā in locis collapsū et dirutū restituit et ampliauit Traianus. Eliogabal. deinde egregie strauit pauimentū crisocolla, columnisq. exornauit, adeo ut populus eo cōflueret haud minus ad spectandū ædificiū quā ad spectacula quæ ibi ędebantur. Hodie nō nisi pauca uisutur huius Circi uestigia, tribus enī porticib' ad modū theatri ita distinxerat. C. Cæsar, ut Senatores ab equitib' equites separati a Populo ita spectaret suis quique sedib' ut alter alteri uisu nō eriperet. Idē quoq. Dictator eo deduxit aquā Appiā, et Crabra, itaut in Stagno seu lacu amp: liss.° nauali etiā prælio decertarent. a re nomen etiā Naumachiæ obtinuit. Erat in eodē Circo templū Neptuni, obeliscos autē ibi ab Augusto collocatos licet diffractos in partes Sixtus V. e terra defossos, et compositos, alterū ad S. Ioannē Lateranen. longū ped. 112 alterū ad S. Mariā de populo longū ped. 88 collocari iussit.

CIRCVS CARACALLÆ.

Circus, cuius rudera spectantur ad Ædem D. Sebastiani uiâ Appia parte leuâ ex Vrbe progredientibus quem Caracallę uocant, sed sine auctoritate, ut notat Panuinus de Circens; L.1.C.24. et de Vrbe Româ: C.V. Fabrettus de Colum. Traian. C.6. ubi et eius ichnographiã illustrat, Gallieno ob recentiorẽ structurã, libens tribueret. Obeliscus, qui diu inter huius Circi rudera iacuerat ab Innocentio X. in Agonalẽ Aream translatus, et scopulo in medio amplissimi lacus impositus, nobilissimum fontem exornat.

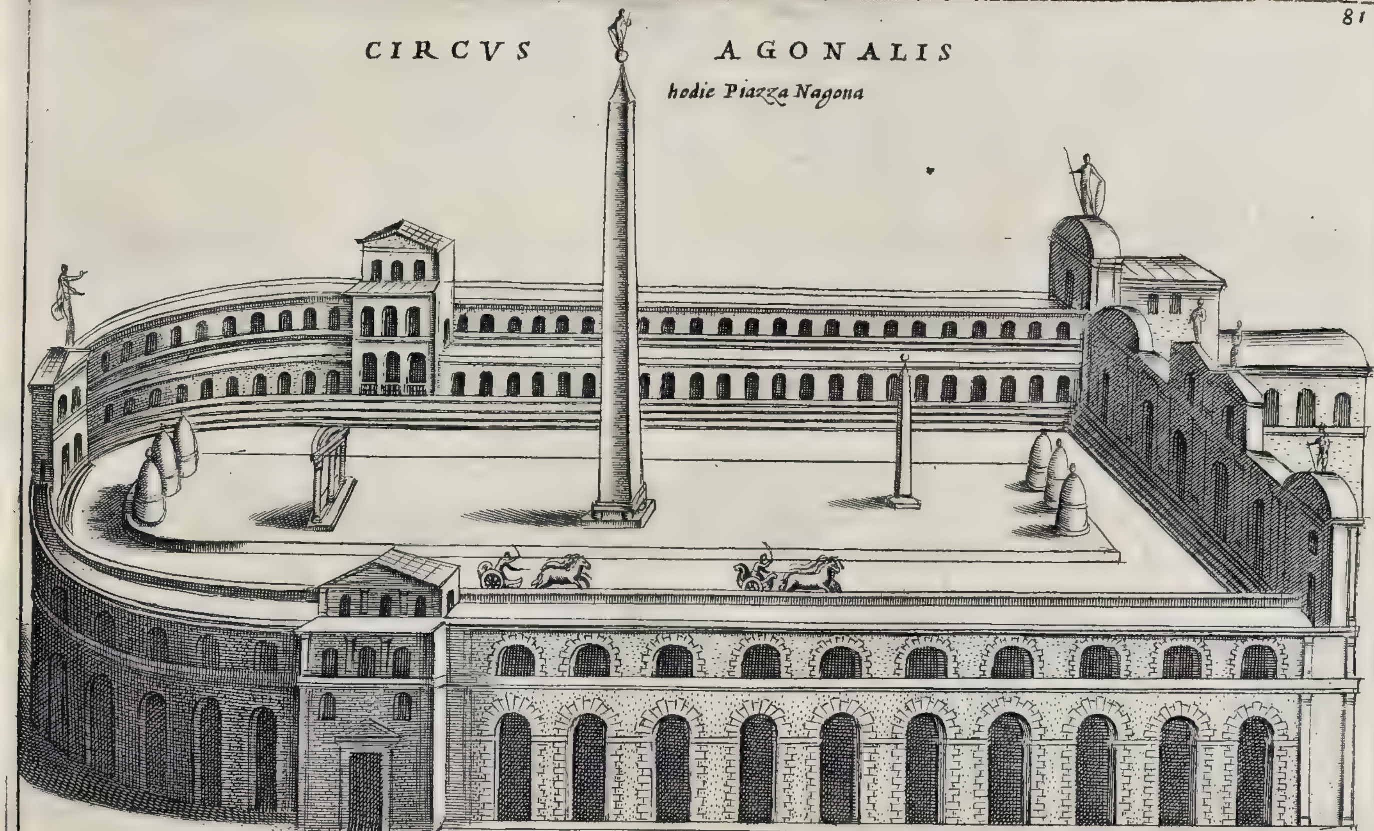
Petrus Sancti Bartolus incidit. Dominicus de Rubeis heres Io. Iacobi de Rubeis formis Romę ad Templ. S.tæ M.æ de Pace

Circus Flaminius dicebatur quod esset in campo Flaminio, erat usui varijs ludis, festisq, uenationibus taurorum, leonum, tigrium, elephantum etiam, nonnunquam cursui quoque quadrigarum quæ a pernicissimis equis agebantur. Varia item complectabatur Circus iste ut hic cernere est loca in circuitu accomodata ad spectandum fori appellati: quare cum esset commodus et Capitolio proximus Senatus eo cogebatur interdum ad aliquid de Repub.ca decernendum. erat præterea in eodem plurima templa Vulcani uidelicet Neptuni, et Herculis custodis et aliud comune Musis ædificatu a Fuluio Nobiliore qui ex Ambracia Nouem Musarum simulacra retulerat. Ait Plinius l. 36. c. 5. in eodem Circo fuisse plurimas et egregias statuas a Scopa eximio sculptore factas una cum Martis Colosso et simulachro Veneris. In templo Neptuni erat hæc inscriptio ABASCANTO AVG. LIB. ÆDITVO. ÆDES. NEPTVNI QVÆ. EST. IN. CIRCO. FLAMINIO. FLAVIVS. ASCANIVS. ET. PALLANS. CÆS. N. SEP. ADIVTOR. A. RATIONIB. PATRI. PIISSIMO. FEC.

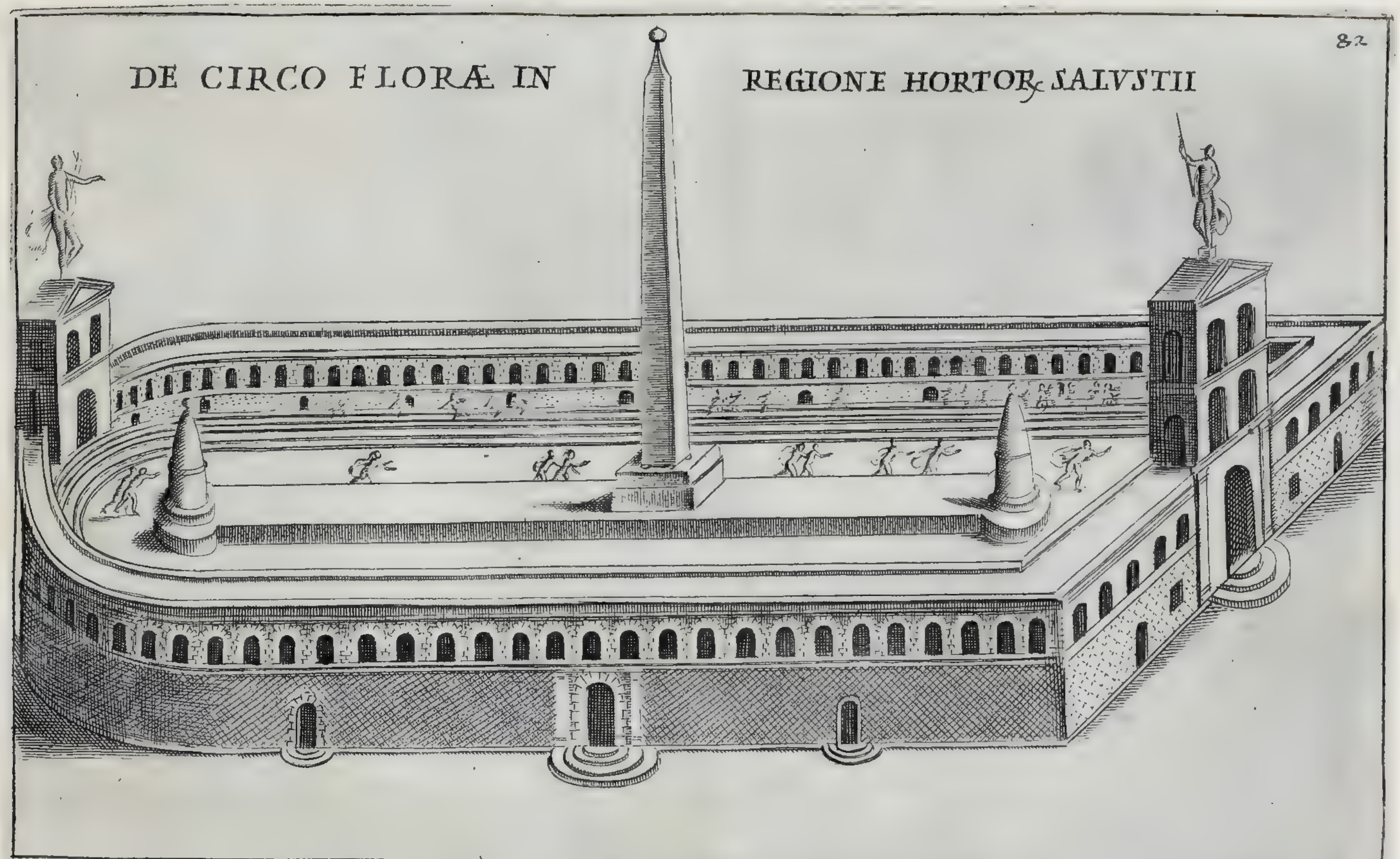
CIRCVS AGONALIS

hodie Piazza Nagona

Memoriæ proditũ est, Numã Pompiliũ sacra quædã Iano instituiße quæ Agonalia dicebãtur ad VId Ianuarij quo die Sex Pompeio et Cellio scribentibus Rex ipse hostiam in monte Quirinali imolabat. Tunc uero ludi quidã et spectacula edebantur in foro ab eorũ editione agonum, uel agonali appellato unde hodie Nagona nomen obtinet corrupto uocabulo. Ideo locus iste sic dictus ut cũ Marliano et alijs sentiam, quod undique sine angulo patebat atuero agon apud Græcos rem sine angulo significat quia circus erat forma circulari sed oblonga locos sic habens dispositos ut alter alterius prospectũ non impediret. in curriculo duæ metæ pari interuallo utrinq. positæ erant circum quas equi et quadrigæ concursabant, ut illud Horatij meta feruidis euitata rotis indicat; quæ metæ interdũ ad equestres decursiones tollebantur teste Sueton. dicente nã quo latius dimicaretur sublatæ metæ. sunt qui affirmẽt in hoc circo solũ certa festa agonalia celebrari nõ uidentes hoc nomine apud Græcos omnes ludos et spectacula contineri ut passim apud Autores inuenies. in hoc [illegible] ergo circo quẽadmodũ et in cæteris certa: men equestre, curule, et uenationes agitari solitas iudico. quis aute hunc circũ struxerit minime constat, nisi apud eos qui eundẽ cũ Flaminio confundũt, dicentes a Flaminio fuiße conditũ. in ea opinione fuit Pandulphus Lateranensis hostiarius ecclesiæ quẽ refert Albertinus in opusculis, qui affirmat in loco ubi prius in circo Flaminio Apollinis ædes fuit, Adrianũ Pontificẽ primũ ædificasse ecclesiam S. Apollinaris. nõ tamen ignoramus hunc circũ Alexan: dri Seueri nomine dictũ fuiße, ut notauit Faunus quod ab eo fuißet instauratus. Forũ hoc hodie Nagonũ est quadrangulum unũ ex orbis terræ foris spectatissimũ, et spatiosiss. non solũ ob ædificiorũ maiestatẽ, quib. circũdatur, nec ob elegantiã duorũ fontiũ qui hinc et inde p satyros aquas, uim maximã iaculantur uerũ etiã ob ecclesiã ibi Hispanorũ S. Iacobo sacrã quæ ministrorũ uitæ exemplo altaris cultu, chori concinnitate, festorũ celebritate Romæ singulari: ter splẽdet et eo magis quod hoc forũ die resurrectionis Dominicæ dũ matutino tempore fit ipsius processio lapadib. illustratur, miro sulphureis cõcepto igne pulueris apparatu renidet, suauiss. mulcetur cantu, populi uel ex longinquo cõcurrentis freque: tia celebratur, qui a in re quidem Dei et Catholici se se Regis famulos Romæ et ubique gentium testificantur.

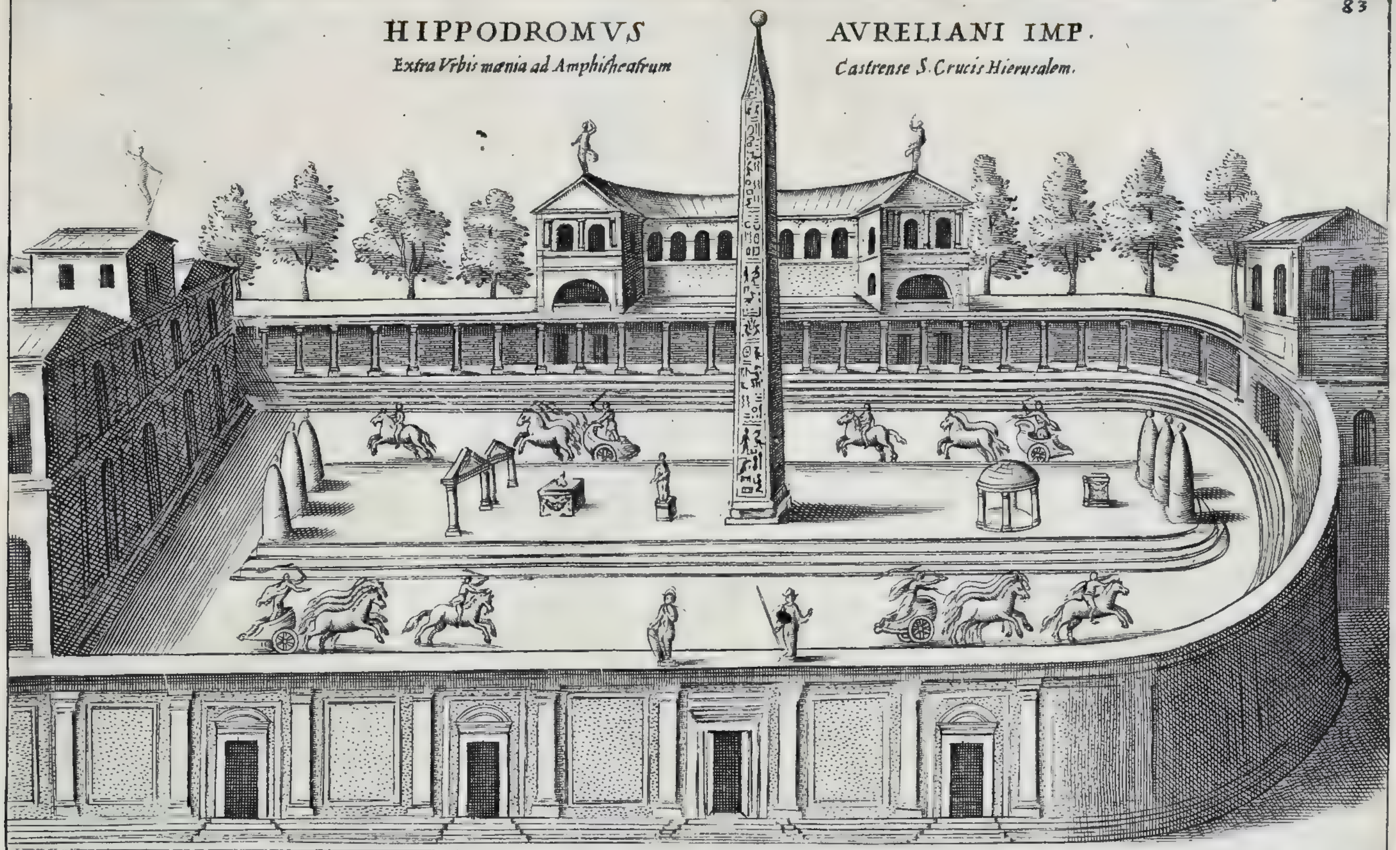
A B

Inuna Quirinalis parte inter duos colles olim scilicet monte Apollinis appellatũ et ubi capitoliũ uetus fuit, iacet uallis exigua, quæ Floræ Circum continebat. Quæ quidẽ uallis muris erat circumdata ad ludos Florales, qui per infames et impudicas Meretrices sũmo cũ dedecore foeminei sexus edebantur. Quis antiqui autem P. Romani auaritiam, et supersti: tionem non admiretur eo magis quod ipse rerum Dominus sibi hanc beluinam nedum humana turpitudinem persuaserit, ut eiusmodi spectacula fieri in ciuitate non modo sineret sed etiam constitueret ductus cupiditate ingentium diuitiarum quas ista Flora cum meretrix esset eximiæ pulchritudinis meretricio questu comparauit et illi reliquit eo pacto ut singulis annis in die natalis sui similes ludos ederet. ut refert Lactantius. qui quidem pudore suffusus cum hanc celebritatem sub nomini Floræ, quam Deam Florum putabat, cohonestaret, in maius absurdum deuenit, simili ritu Deos suos celebrari debere existimans. Fingitur autem Flora Dea quæ floribus præest, in quos à Zephyro uento amænissimo potestatem accepit in pretium uiolatæ pudicitiæ ut meminit Ouid. quam postea ipse duxit uxorem, et Cloræ in Floræ nomen immutauit. Huic er: go deinceps Ludos celebrare dicebant ut in frugibus atq. arboribus flores conseruare dignaretur. Quid tamen mirũ si tunc ab scopo Christianæ Religionis aberrabat.

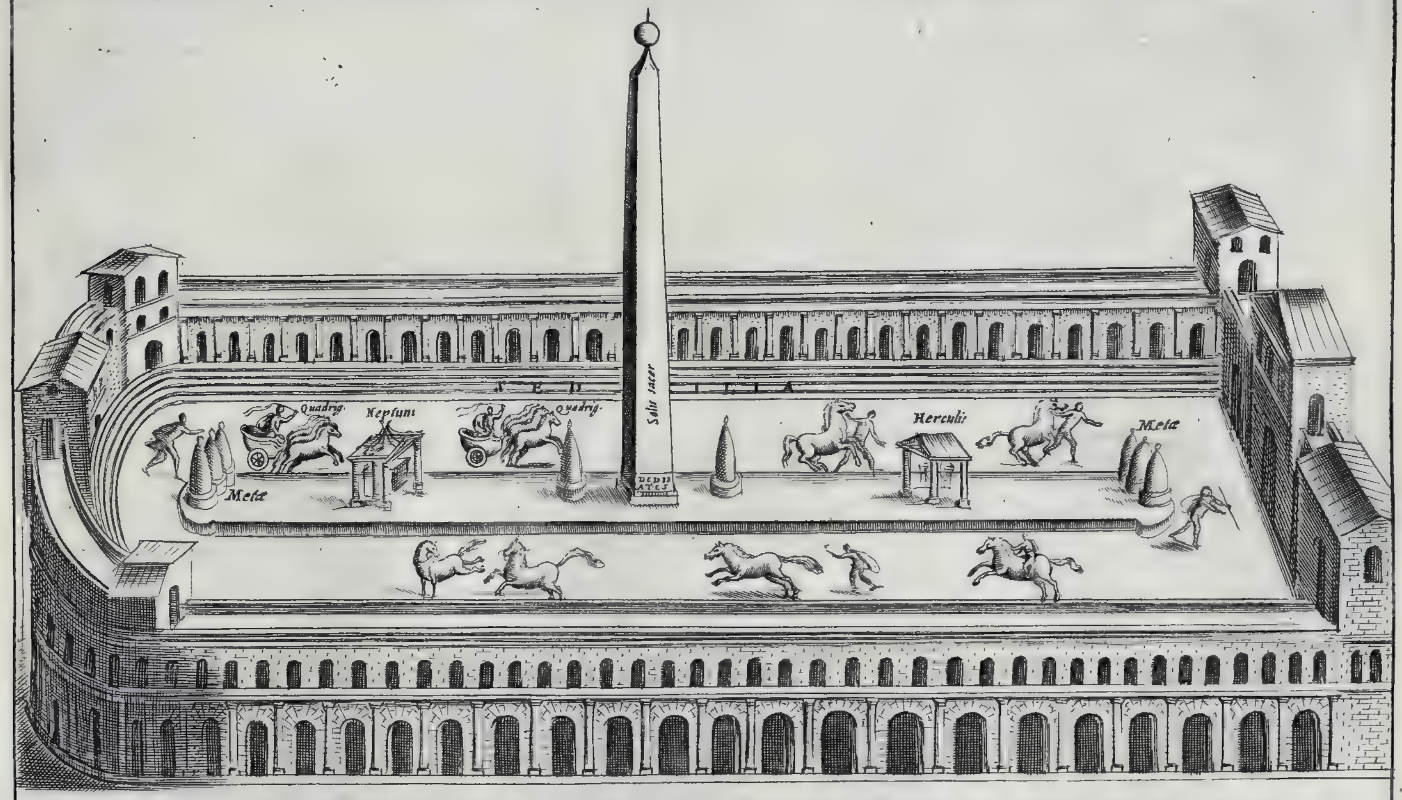
HIPPODROMVS AVRELIANI IMP.

Extra Vrbis mœnia ad Amphitheatrum Castrense S. Crucis Hierusalem.

Hippodromus siue Circus Aureliani extra vrbis mœnia ad eum locū ubi amphitheatrū castrense extitit in S. Cruce Hierusalē iuxta aquæductū aquæ Iuliæ, Tepulę et Martiæ ut hodie uestigia uisuntur in ipso Circo obelisci in plura diuisi fragmenta characterib⁹ Ægiptiacis insculpti et cuneor, hoc est graduū ubi spectatores considebāt dum uaria spectacula edebantur, quæ quidē uel bigæ et quadrigæ concurrētes erant, uel diuersor, animaliū uenatus, et gladiator, puanæ, aliiq. ludi, qui populi in se oculos cū magna iucuditate et admiratione rapiebāt. Hippodromum hunc ab Aureliano fuisse cōstructū Pyrrus Ligorius affirmat quamuis a recentiorib⁹ prætermissus fuerit qui ad huiusmodi tantæ cōsiderationis ędificiū animū nō appulerūt. fuit Aurelianus in Pānonia obscuro loco Daciæ siue Mesiæ natus. Sueuos, Sarmatas, Marcomāno superauit Palmirenos aggressus eor, Reginā Zenobiā cepit, Thraces, Sclauosq. domuit et ultra Danubiū 5 0 0 0 0. Gothos interfecit Heraclemonē Gothor, ducē suæ patriæ proditorē extremo effecit supplicio. tandē Antiochia, totoq. Oriente et Ægipto in ditionē redactis, et Gallis subiugatis imo potius toto orbe superato gloriosiss.ᵐ Romæ triumphū egit Regios currus quatuor secū ducens unū Odenatis Palmerinor, Regis auro, et argeto gemisq. onustū, alterū pariter exornatū qui Persar, Regis erat. 3. Zenobiæ proprijs Reginæ ipsius manib⁹ excultū, sperās se in illo nō uicta, sed uictrice Romā ingressura. 4. a quatuor ceruis elatū, qui Regis Gotor, erat cū uiginti elephātis, feris Libiæ et Palestinæ mansuetis 200 quatuor tygrib⁹ et alijs 800. animalib⁹ captis et abactis. captiuis in triūpho comitantib⁹ Exomitis Arabib⁹, Eudomonis Indis Bactrianis Iberis, Saracenis Persianis, Gothis, Alanis, Russis Sarmatis Francis, Sueuis, Vandalis Germanis, Palmirenis, Ægiptijs, ac decē Amazonib⁹ uiriliter indutis in bello Gothico captis tandē ex insidijs mancipij occisus fuit anno 278 autore Flau. Vopisco.

CIRCVS NERONIS IN VATICANO VBI HODIE TẼPLVM D·PETRI

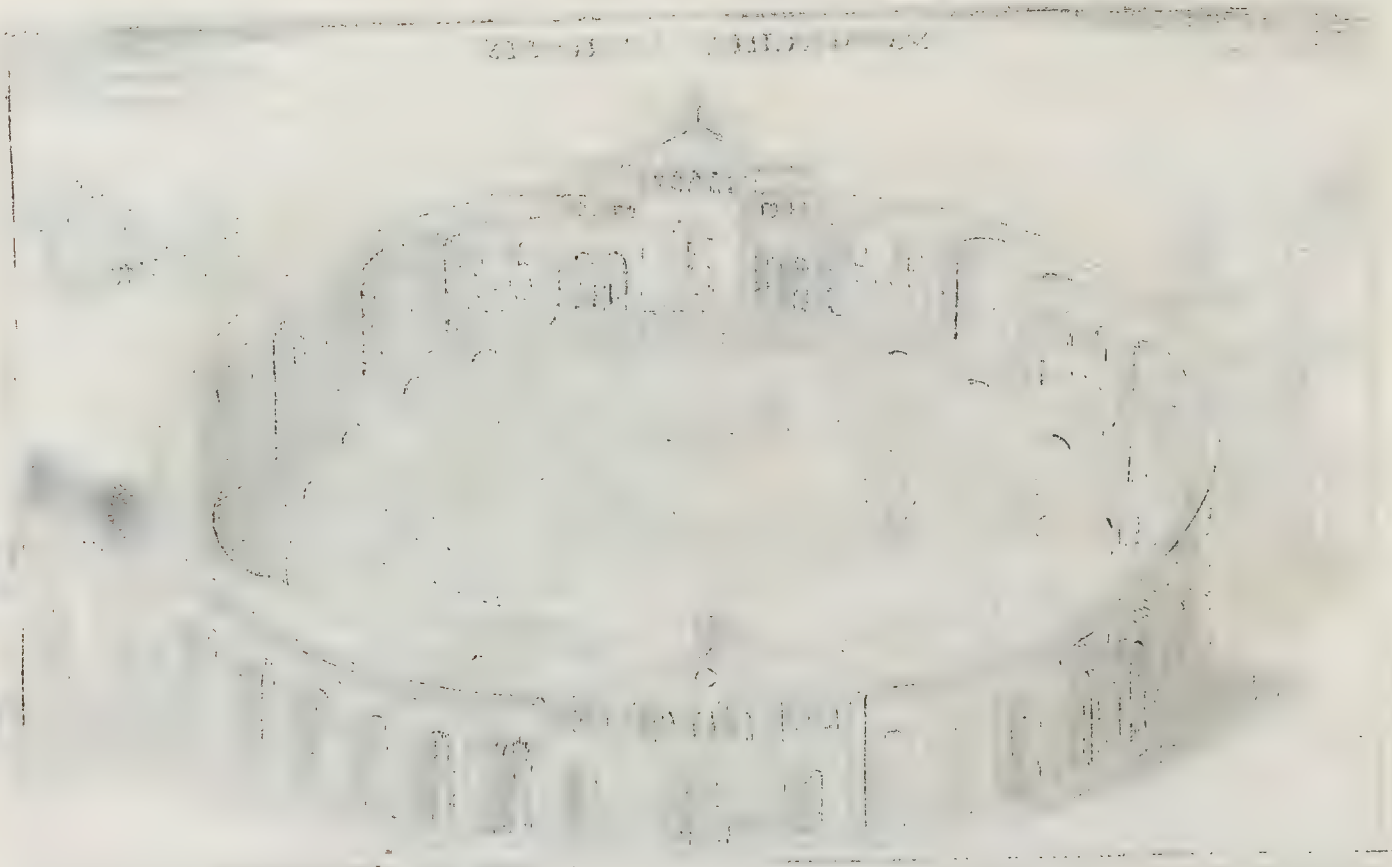

Hunc Circum, siue septũ Tacito autore lib. 15. annal. Nero sibi constituit in Vaticano ad viã triumphalẽ, iuxta hortos, quos ad suppliciũ xpianorũ tribuerat, ad equos domandos et exercẽdos ubi et ipse sub aurigæ habitu circẽses ludos celebrauit. uidetur autẽ circus iste excurrisse à templo D. Petri usq. ad templũ S. Michaelis Archag: quia legitur Bonifaciũ PP. in sũmo circo ecclesiã S. Michaelis dedicasse. In hoc circo stetit obeliscus ille eximius opera Augusti Cæsaris Alexandria Romam inuectus naui monstruosę magnitudinis, de qua meminit Plin. in acumine pilã habens inauratã quę Cęsaris seruare cineres uulgò credebatur. cũ hac gemina inscriptione D. Cęsari D. Iulij F. Augusto item Ti. Cę. D. Aug. F. Aug. sacrũ. hodie D. Petri Aguglia uocatur ob eius templũ ibi uicinũ. Quã Sixtus. V. in Dei gloria et Sanctiss. eius crucis exaltatione inumerabili sumptu in medio foro collocauit. hunc etiã circũ Caij hoc est Caligulæ appellat Plinius lib. 36. c. 11. tertius inquit obeliscus est in Vaticano Caij et Neronis principũ circo. Fuit autem Nero tã crudelis et iniquus teste Suetonio ut nullũ in se flagitij genus nec in alios crudelitatis intactũ reliquerit. matrẽ enim Agrippina fecit abscindi; Senecã preceptorẽ scissis uenis in balneo usq. ad mortẽ deficere; Romã suã patriã et rẽpub. incẽdi; cuius incẽdiũ cythara, cãtuq. celebrauit. Christianos in quos incẽdij culpã reiecit, multos perire fecit, inter quos D. Petrũ cruci affigere et D. Paulũ obtrũcare. Ideo cũ in extremo uixisset opprobrio, Romaniq. imperij decremẽto, quòd duas amisisset Armenias, iste duæ eius legiones à Persis sub iugũ missę fuisset . . sumõ cũ dedecore, miserrimè mortuus est. nã desperatè fugiẽs se ipsũ pugione cõfodit, neminẽ sui quã seipsũ carnificem et Neronẽ inueniens.

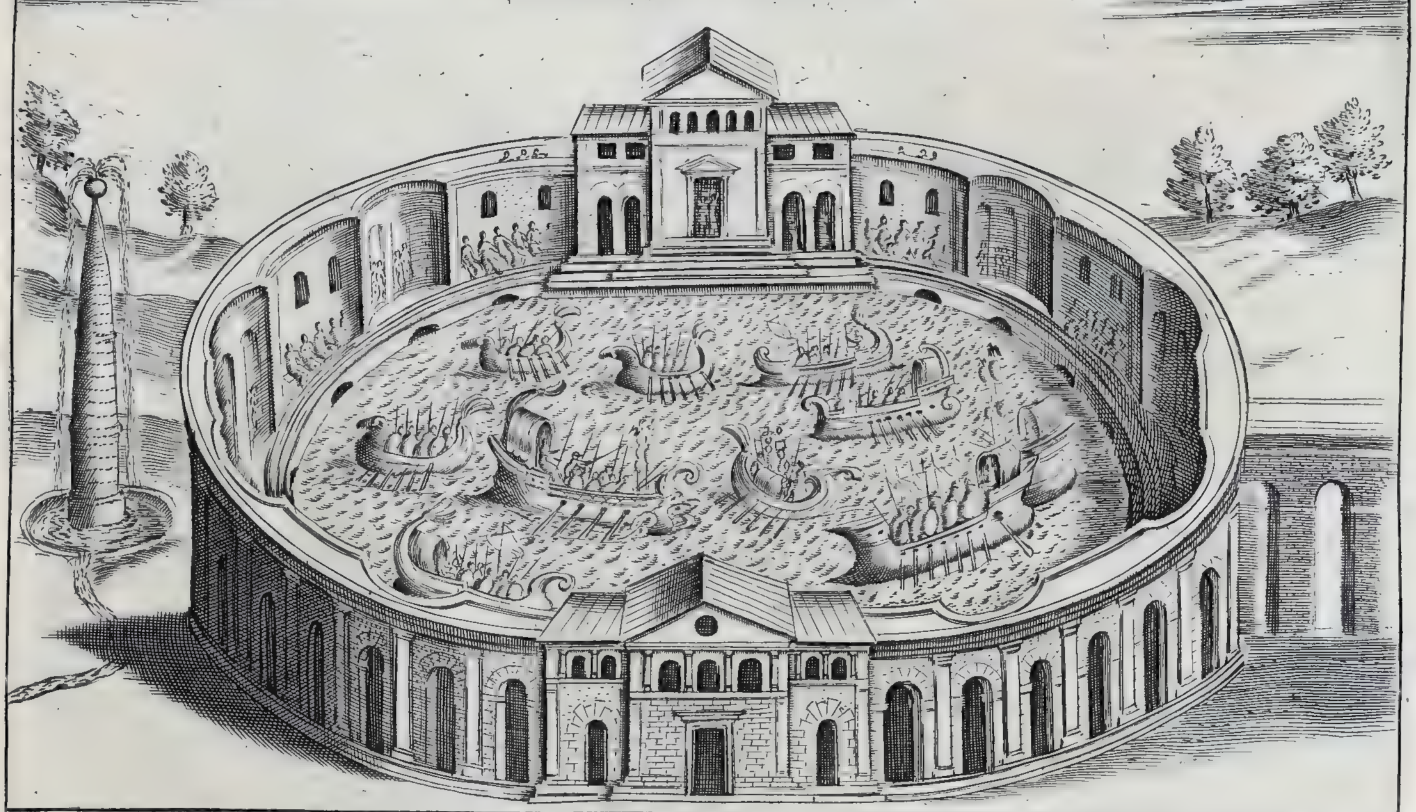

85
PARMA
ROMA
SERENISSIMI·PRINCIPIS·RANVTII·FARNESII
PARMÆ·ET·PLACENTIÆ.
INVICTISSIMI·DVCIS
AVSPICIO·
ANTIQVÆ VRBIS SPLENDORIS
CŌPLEMENTV̄
IN QVO ROMANORVM IN TERRIS MARIQ; COPIÆ·DIGNITAS
MILITARIS·OMNES TERRESTRES NAVALESQ VICTORIÆ ET TRIVMPHI·
OMNES REGES REGINÆ ET PRINCIPES TRIVMPHATI·PONS IPSE TRIVMPHA
LIS·ROSTRALIS ET MILLIARIA COLVMNÆ·NVPTIALES RITVS·LITERAR; ET PA
LÆSTRÆ GIMNASIA·THEATRA·TEMPLA·CVRIÆ·PALATIA·HORTI·VARIAQVE
ÆDIFICIA·DANIELIS DE ROMANO IMP·VATICINIVM·IPSIVSQ IMPERII TOPO·
GRAPHIA·ET CÆTERA·OĪA ADHVC DIGNIORA SCITV IN ÆRE GRAPHICE
DESCRIBVNTVR ET ELEGANTER COMMENTARIIS EXPLICANTVR.
IACOBO LAVRO ROMANO AVTORE ET SCVLPTORE.
ANNO·DNI·MDCXV·
Romæ Cū Priuilegio Sūmi Pontificis et aliorum Principum.
Superior, permissu.
Ægide posthabita Pallas tenet inclyta Parma
Hic amat illa sophos, belligerosque viros.
Non doleo periisse meas nunc, inquit, Athenas,
Cum mihi sint aliæ, quas mea Parma fouet:
Viuite Farnesi, manibus date lilia plenis,
Vt sua Parma legat lilia, Roma sua.
In quadro qualem genuit te Roma Quirinus,
Mars tuus ancilis margine gestat auus.
Scilicet immotum fore in aurea secula regnu
Augurat, æthereus dum tibi Pastor erit;
Dum tua prole uirum felix Farnesia uirtus
Te colet et studio consilioque teget.
And. Baianus Lusitanus.

Naumachia ita dicta a prælio nauali. ad exercẽdã enim iuuentute Romanã nõ solũ terrestri, sed etiã nauali prælio Naumachiæ instruebatur, quod nõ minus classe quã castris Romanũ prorogaretur imperiũ. Hanc Domitianus Imp. extruxit sub colle hortulor, loco sane cõmodo, quod facile in uallẽ hanc Martia dicebatur, poterant aquæ per aquæ ductus ex locis editiorib⁹ deduci. Effossa enim terra, undique muro cinxit fossam amplissimã, in quã ex aquæductis emissa aqua, lacũ seu pelagus efficiebat latissimũ, ita ut nauib⁹ ac triremibus esset locus ualde cõmodus. tali enim artificio nũc educebatur aqua nunc reducebatur finito prælio, ut ubi modo pelagus, nunc tellus uideretur, cũ peregre aduentantiũ præsertim stupore atque oblectatione. Adhuc supersũt nõ nulla uestigia ex quibus aliquo modo colligitur quãta fuerit eius magnitudo, nõ desunt qui uolunt ad Tiberim ferme excurrisse nauib⁹ enim hic triremiũ instar naualiã, ut dixi, cõmittebantur prælia, nõ minore spectatiũ uoluptate quã ea gerẽtiũ utilitate, eo modo in Circis et Amphitheatris terrestria prælia inibatur. Ex his enim exercitationib⁹ ille fructus constabatut et otiũ pelleretur ex Vrbe, populus teneretur, et Rom.ⁿᵃ præsertim iuuentus ablegato otio assuefieret prælijs quib⁹ Romanũ ꝓpagãdũ et tuendũ erat imperiũ cõmittẽdis.

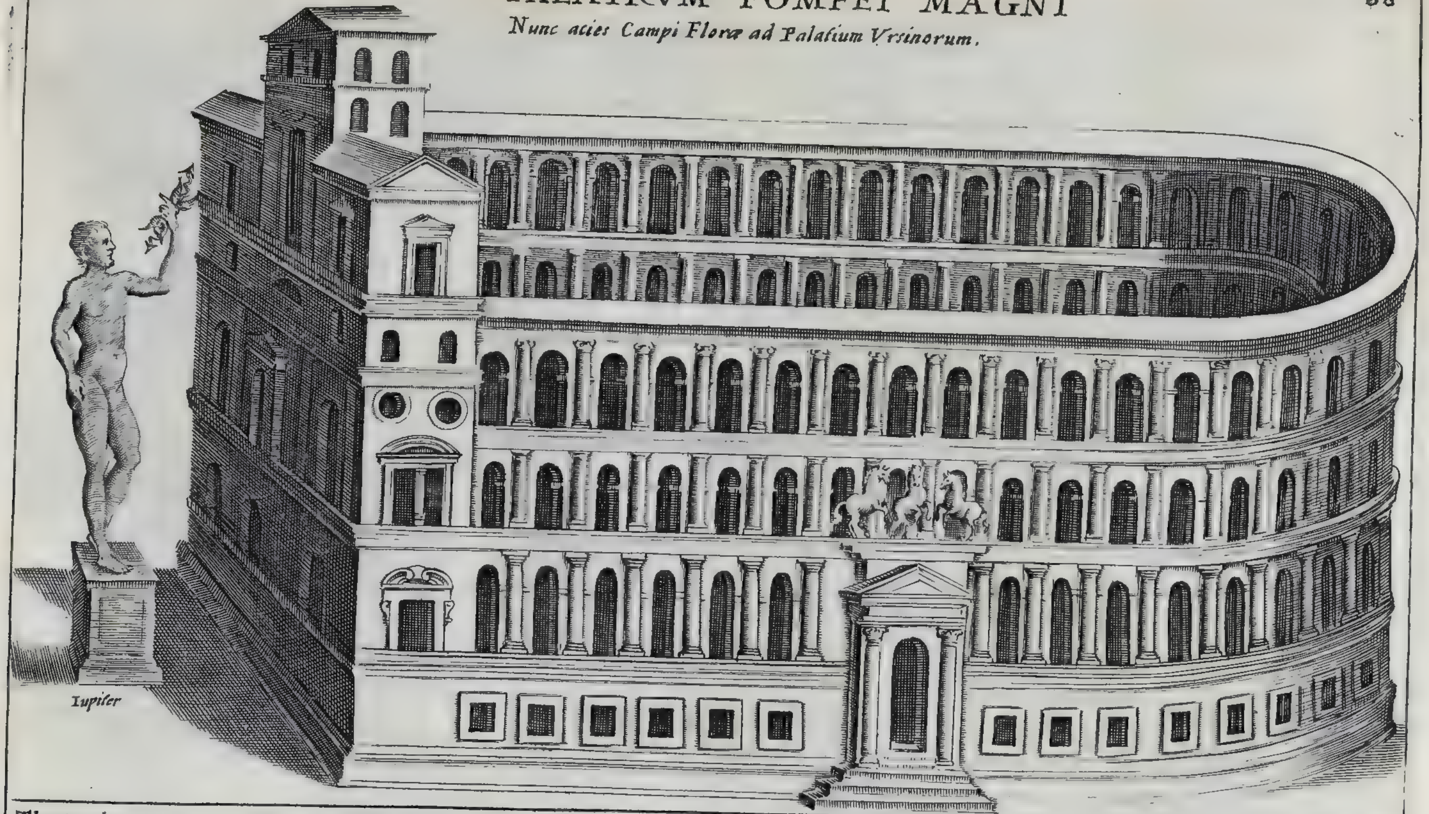
NAVMACHIA NERONIS

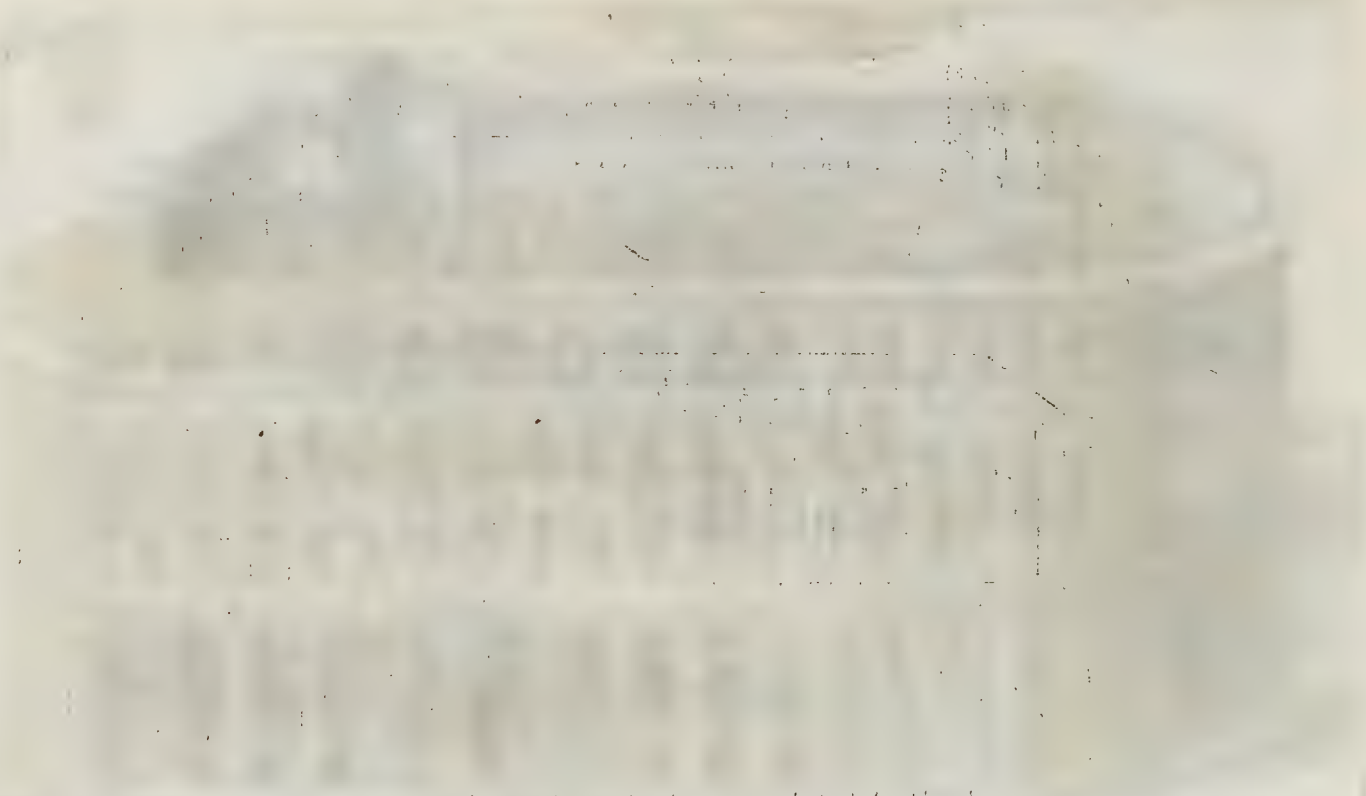
Naumachia Neronis dicitur fuisse in Vaticano retro Basilicā S. Petri sub colle ubi nunc Porta pertusa: concauitas loci undique effossi etiamnū indicat ibi fuisse Naumachiā Exhibuit Naumachiā marina aqua innantibus bellius, inquit Dio in eius uita et canclabat, ait idem nōnunquam et in publico Naumachia præclusa. in uita S. Petri dicitur fabricatū eius Templum prope naumachiā et S. Leo III. hic ædificasse hospitale quod dicebatur ad naumachiā. de hac nō meminit Martialis cum ait Hic ubi conspicui uenerabilis amphitheatri Erigitur moles stagna Neronis erant nam hæc stagna erant in domo illa amplissima et aurea Neronis quam a Palatino in Esquilinū usque perduxit de qua dicebatur Roma domus fiet Veios migrate coloni. Et Martialis idem unaq, iam tota stabat in Vrbe domus. stagnū hoc circumseptū erat ædificijs ad Vrbis similitudinē. Habuit quidem satis loci ad ædificandum hanc domum nam incendium illud ingens quo conflagrauit maxima Vrbis pars spatiū amplū reliquerat ædificio Huius incendij culpam cum ille ipse crederetur auctor coniocit in innocentes Xpianos ac propterea atrocissimū de eis sumpsit supplicium hic in hortis suis Pereuntibus inquit Tacitus Xpianis uidelicet addita ludibria ut ferarum tergis contecti laniatu canum interirent aut crucibus affixi aut flāmandi, atque ubi defecisset dies in usum nocturni luminis urerentur Quæ cū ita sint locus hic tanto martyrio clarus est sūma ueneratione a nobis prosequendus et frequentandus.

THEATRVM POMPEI MAGNI

Nunc acies Campi Floræ ad Palatium Vrsinorum.

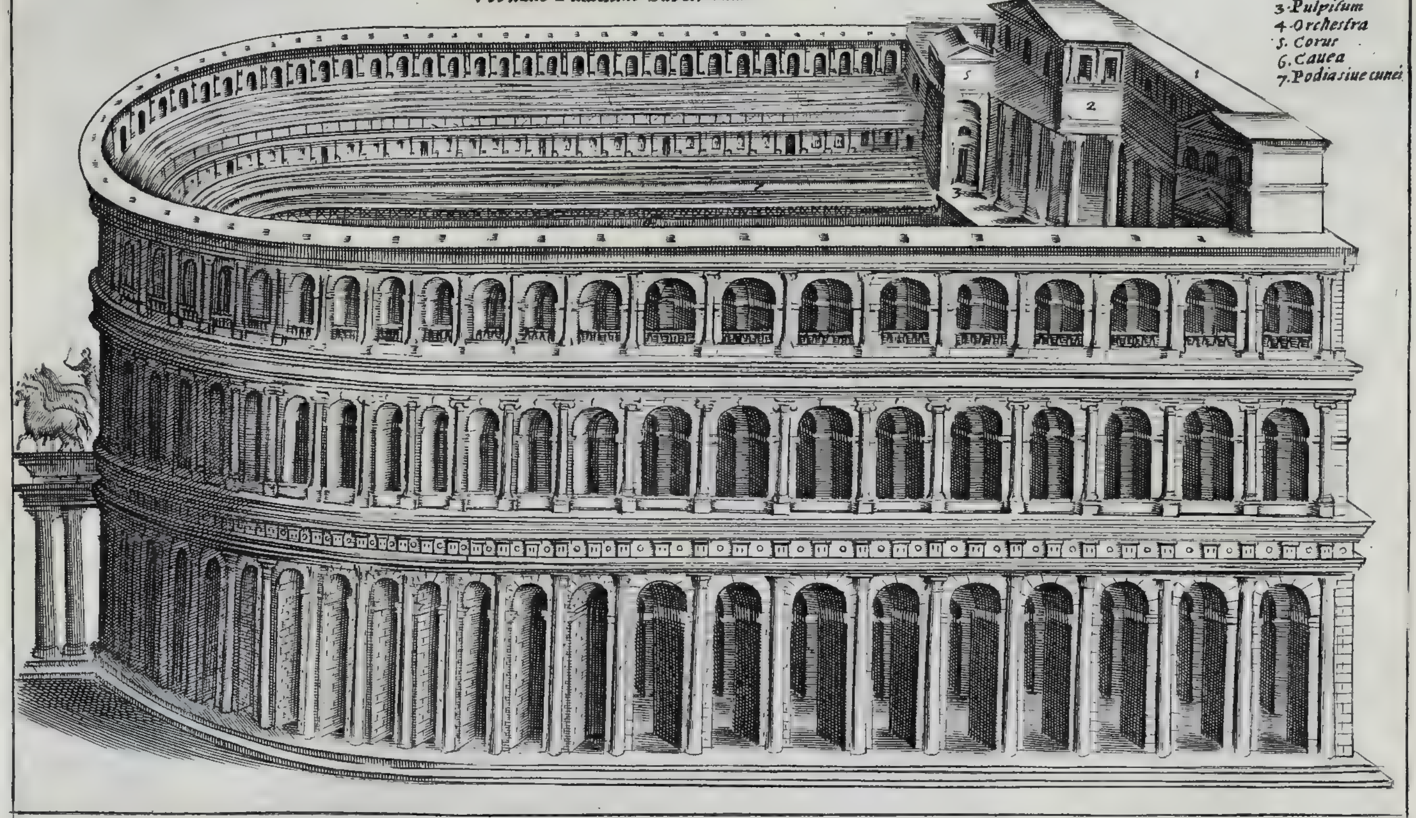

Theatrum hoc primũ fuit omniũ Romæ, quod stabile et fixum fuit ex lapide constructũ, nam primũ ex ligno pro tempore excitata solutis spectaculis dissoluebantur, res erat hæc maioris impensæ quã utilitatis, quo circa ad eam etiã uisandam Pompei libertus, beneficij a Dño accepti memor, fertur eius nomine Theatrũ hoc statuisse, quamuis Pompeus ipse non libertus, uidetur illud constituisse, nam narrat Cornelius Tacitus lib. 14. Pompeiũ accusatũ quod mansurã sedẽ theatri posuisset: Censores .n. non multũ probabãt theatra, quare ea statim iubebant solui, moribus consulentes, quibus lasciuia ex theatris nata et etiã factiones subinde plurimũ aduersabãtur. Tertullianus libello de spectaculis perpetuũ inquit theatrũ Pomp. condidit ãno Vrbis 699. antea subitaria erant, et Censorũ iussu plerunq; disiecta. Pompus autem ueritus censoriam animaduersionẽ Veneris ædem theatro superposuit, ne Deæ reuerentia deyceretur: cognita deinde aliqua etiam utilitate theatri alij huius exemplo moti fuerunt ad similia construenda. spectare poterant in hoc theatro 40. hominũ millia Caligula incendio absumptũ restituit. Suetonius narrat nõ resti: tuisse sed semipfectũ absoluisse quod pollicitus fuerat Tiberius ut est apud Plin. lib. 36. c. 15. cuius tempore conflagrauit. Nero uno die inaurauit ut Tyridati Regi Armenorũ, qui Romã uenerat, ut ab Impre regni insignia acciperet, mirum præberet spectaculũ ab eod. in theatrũ introducto.

THEATRVM MARCELLI

Vbi nunc Palatium Sabellorum.

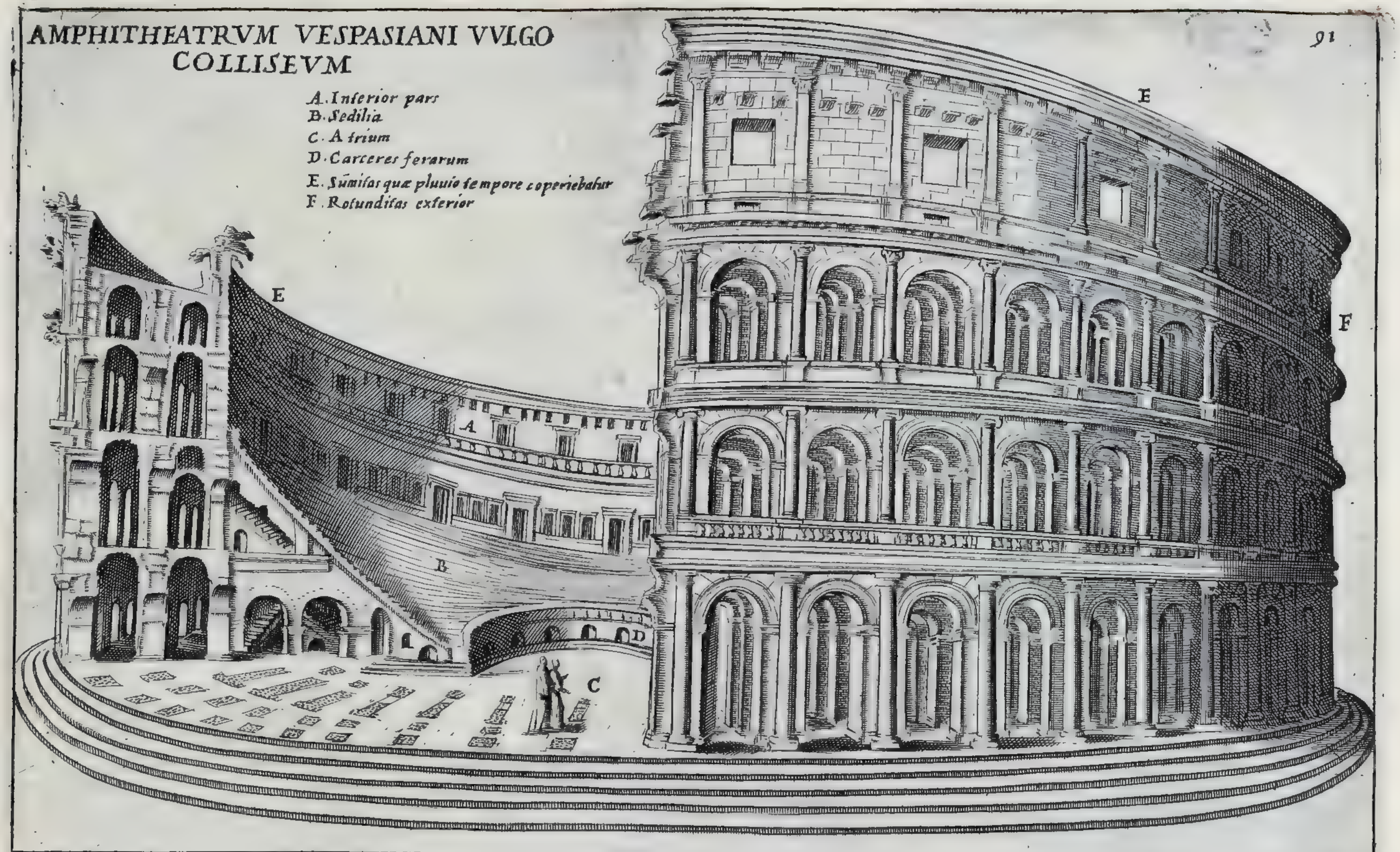
Theatrum hoc extruxit Cæsar Augustus ad consecrandū imōrtalitati nomen M. Marcelli filij sororis suæ Octauiæ, cui etiam ob amorē quo matrē et filium pro: sequebatur adstruxit porticū eximiæ magnitud. et elegantiæ, inde templū hodie S. Mariæ in Porticu; Duob⁹ ordinib⁹ cōstabat hoc Theatrū dorico uidelicet et ionico. Vitruuius sane testatur fuisse ea specie ac pulchritudine qua aliud unquā fuit uisū Romæ, quo circa illud merito dicuntur fuisse imitati in quibusdā ædificijs describendis nobiliss.mi etiā architecti, ut M. Ang. Bonarota et Ant.us à S. Gallo, ut uidere licet in atrio eximij Ducum Farnesior. Palatij à Paulo III. magna impensa extructi ad Theatrū Pompei. Septem Theatra Romæ huic nō adeo dissimilia uisebantur. Construebantur autem Theatra ad dandas populo fabulas, recitandasq, comedias, tragediasq, nā a spectando theatrū dicitur. Hic Marcellus, delitiæ Populi Romani, futurus Imp. et successurus auunculo, quod propinquitate cum omniū proxime attingebat, nimirū nepos ex sorore. primam uxorem habuit Pompeiam Sexti coniugē, alteram Iuliā Augusti filiā. obijt adolescens in Baiano nō sine moerore Vrbis ne dicā Orbis de hoc cecinit Princeps poetar. Virgil. F... Tu Marcellus eris et c.

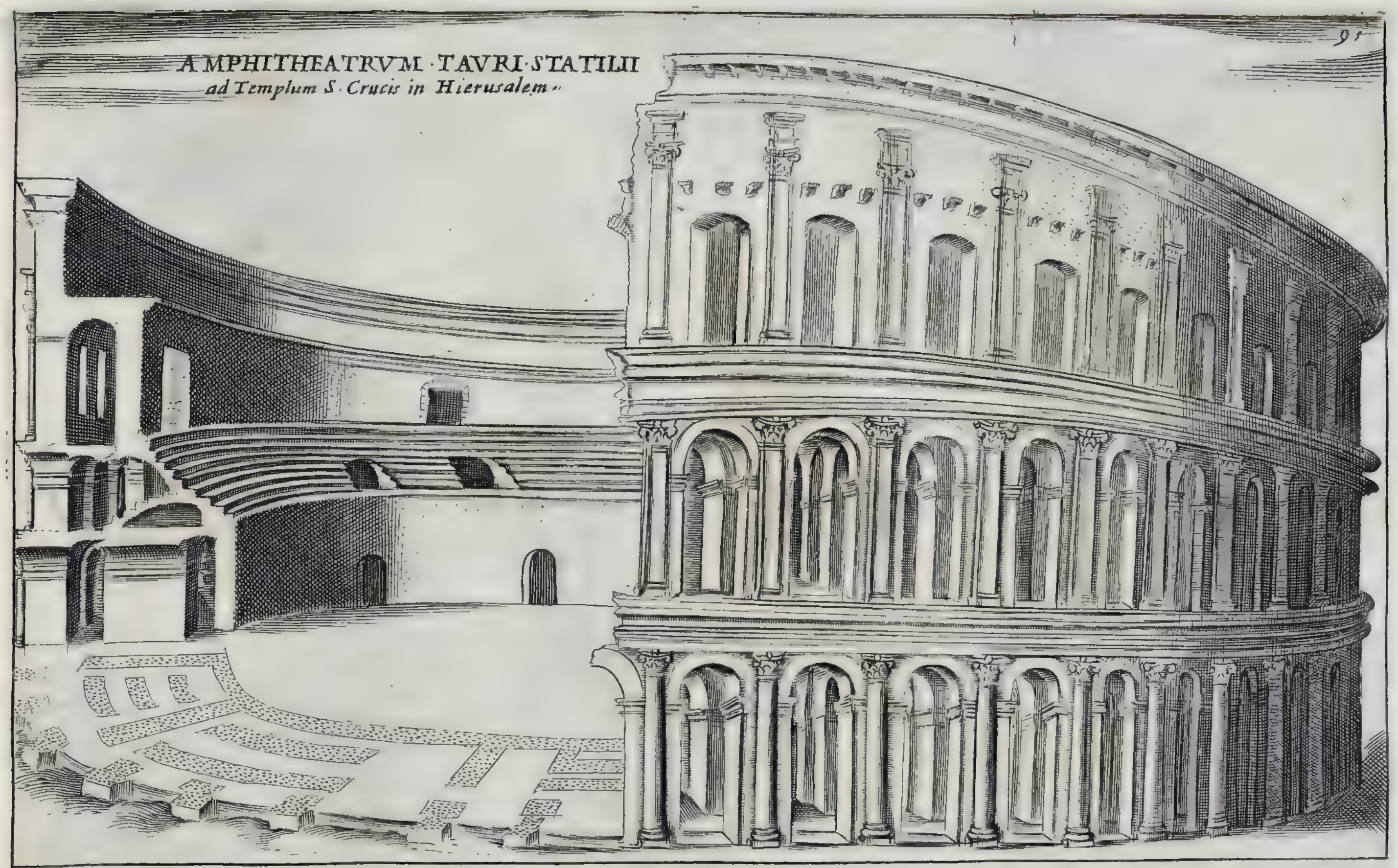
Huius adhuc cernuntur uestigia iuxta amphitheatrum Titi. dicebatur Sudans, quoniam ex ea desluebant aquæ abundantes ad reficiendos eos sitimq, eorum sedandã qui spectaculis in amphitheatro interfuerunt. dicitur in eius summitate stetisse Iouis statua uel potius pila coniectura ducta ex numismatibus Titi ubi eius: modi meta cernitur. erat hæc compacta e lateribus ad cognoscendum locum: uides hic ab uno latere amphitheatrum Titi, ab altero Arcum Constantini. Vides hic præ: terea Ioannem Grossũ Helnetium pro more suo nobilibus Germanis antiquitates ostendentẽ Romanas, cuius ipsi, ut etiam nobiles Galli, sunt inspectores curiosissimi et merito quidem, nam præter quam quod decet honestos uiros huiusmodi honesta occupatio ad ponendum tempus utiliter et cum uoluptate interim dum alij illud im: pendunt, pecuniasq, profundunt in res cum honestate pugnantes et in plurima mala quæ secum solet afferre otium malorum omnium origo, proficiunt etiam hac cognitione ad cognoscendam rerum omnium uicissitudinem quomodo plurima nunc iaceant quæ olim floruerunt, adde quod multum facit hæc cognitio antiqui: tatis ad intelligendos et interpretandos profanos auctores.

AMPHITHEATRVM VESPASIANI VVLGO COLLISEVM

A. Interior pars
B. Sedilia
C. Atrium
D. Carceres ferarum
E. Sũmitas quæ pluuio tempore coperiebatur
F. Rotunditas exterior

Amphitheatrũ hoc quod erat in medio Vrbis fuit à Vespasiano Imp. ex Tiburtino lapide inchoatũ, perfectũ à Tito præsertim ac Domitiano eius filijs, uel potius, ut alijs placet, pfectũ quidẽ fuit à Vesp.no à Tito autẽ dedicatũ, et à Domitiano exornatũ. Quatuor cõstat ordinib. dorico nimirũ ionico, corinthio, et composito; altitudo eius fertur palmorũ 221 $\frac{1}{3}$ latitudo seu diameter 760 Romanos pal. cõplectitur, si eam dimetiamur ab ambitu seu circulo prima eius exteriori, nã alioquin, cũ ut Amphitheatrũ sit compositũ ex duob. ueluti theatris, ac propterea cõpertũ sit intus habere formã circuli potius oblongi, instar oui, quã rotundi, eius longitudo reperta fuit ab ijs qui eam sunt dimensi esse 820 pal. capiebat 87 millia spectatiũ uarios ludos, certamina, tã gladiator., quã cũ bestijs pugnatiũ, quæ ibi ad oblectãdũ populũ frequẽtius edebãtur. spectabãt autẽ oẽs pmiscue; postea statutũ ut senatores seorsim spectarẽt à cętera turba, quodquidẽ plebs ægre tulit; locus erat factus, ut si quis tardius ad spectãdũ accederet, aut citius, nondũ finitis, alicui erat recẽdẽdũ, id quidẽ posset, absq. alior. impedimẽto, porticib. ita seu gradib. accomodatis, ut etiã ex uestigijs hactenus extãtib. potest agnosci. Inter alios autẽ qui cũ bestijs pugnarũt, uel ad bestias dãnabãtur, erãt inocẽtes Xpiani, et pręcipue fama est S. Ignatiũ fortiss. illũ Xpi M. Io. Ap. discipulũ hic leonib. fuisse obiectum.

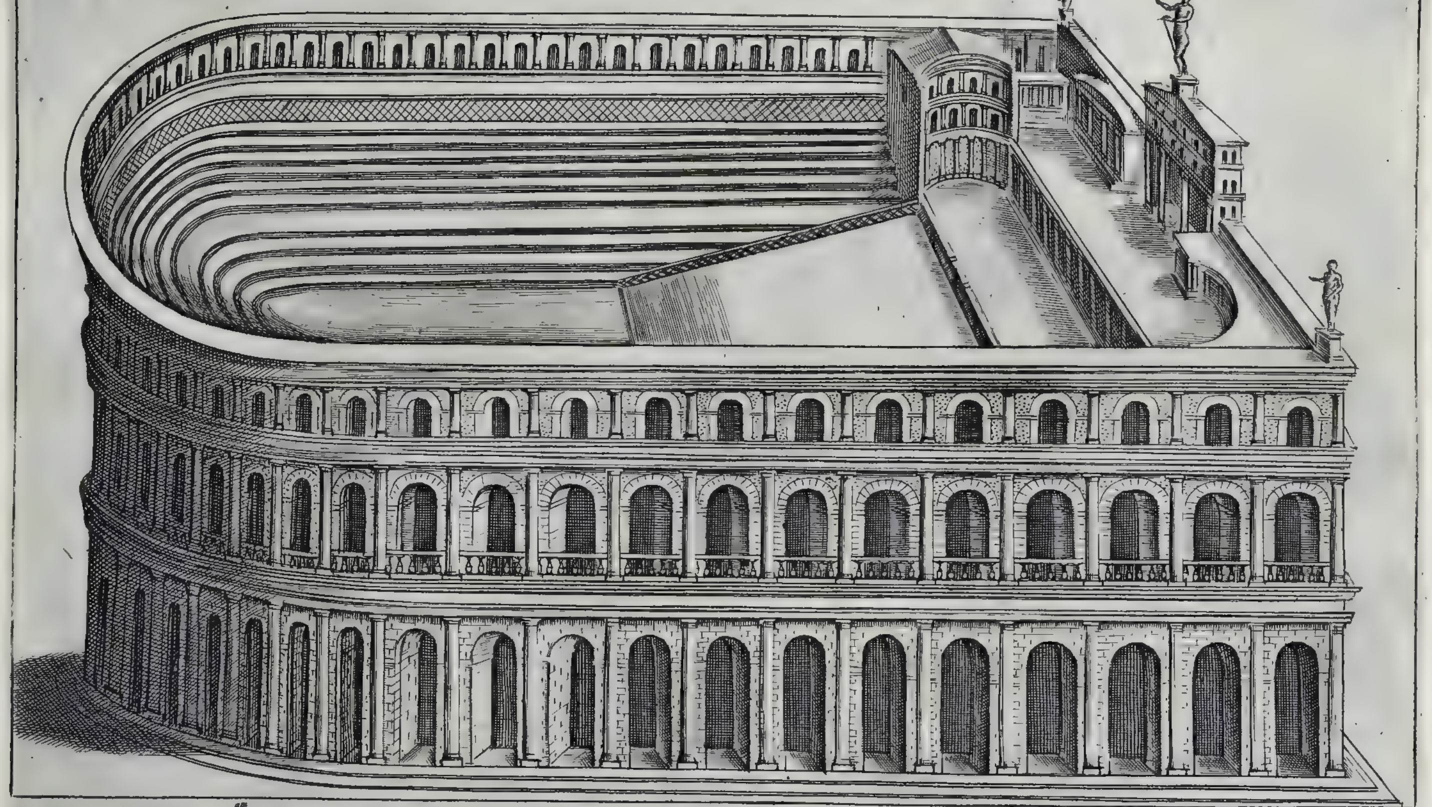

Ad templum et Coenobiũ S · Crucis in Hierusalem, quod olim Veneris et Cupidinis fanũ fuit hodie unũ è septem toto orbe ecclesijs celeberrimis peregrinationis ac pietatis ergo quò uniuersæ nationes christianæ criminũ suorũ ueniam adepturæ diuinæque gratiæ implendæ plenitudine confluunt ubi uiri Religiosi Cistercensis ordinis habitant qui crucẽ Christi Domini cuius sub titulo et uexillo militant in corpore suo portant · constat stetisse Tauri Statilij Amphitheatrũ uarijs ornatũ lapidibus, ut memorat Albertinus in opusculis, cũ tamẽ tota hęc intus fabrica ex lateribus stetisset cuius quidẽ et nõ alterius amphitheatri uestigia ibi quæ uidentur, esse idẽ Autor affirmat, et sanè uerius quã alij qui existimant illa ex Castrensi restare amphitheatro, de quo alibi · hodie maiori ex parte dirutũ coniunctũ urbis mœnibus conspicitur cũ priscis illis temporibus ab urbis mœnibus omnino abfuisset, quod ut bene notauit Faunus facile indicat coarctatã nunc esse Romam · Augustus cũ Romã ædificijs magis ac magis augeri, et illustrari uoluisset suasit huic Romano nobiliss.° atq. ditissimo, ut huiusmodi amphitheatrũ cõstrueret. fecit quidẽ cæterũ nõ ad eam, quã deinceps alij alia, magnitudinẽ perduxit; tũ quia priuatus uir illud fecerit; tum etiã quod ex primis amphitheatris fuerit, atq. eo tempore Romanos gloria struẽdi amphitheatri nõ dum cepisset ut postea · affirmat namque Lipsius in suo amphitheatro et L · Faunus post C · Cæsaris amphitheatrũ quod in campo Martio struxerat, Statiliũ suum ædificasse, quem postea Vespas · secutum maximũ illud condidisse quod uocamus coliseum ·

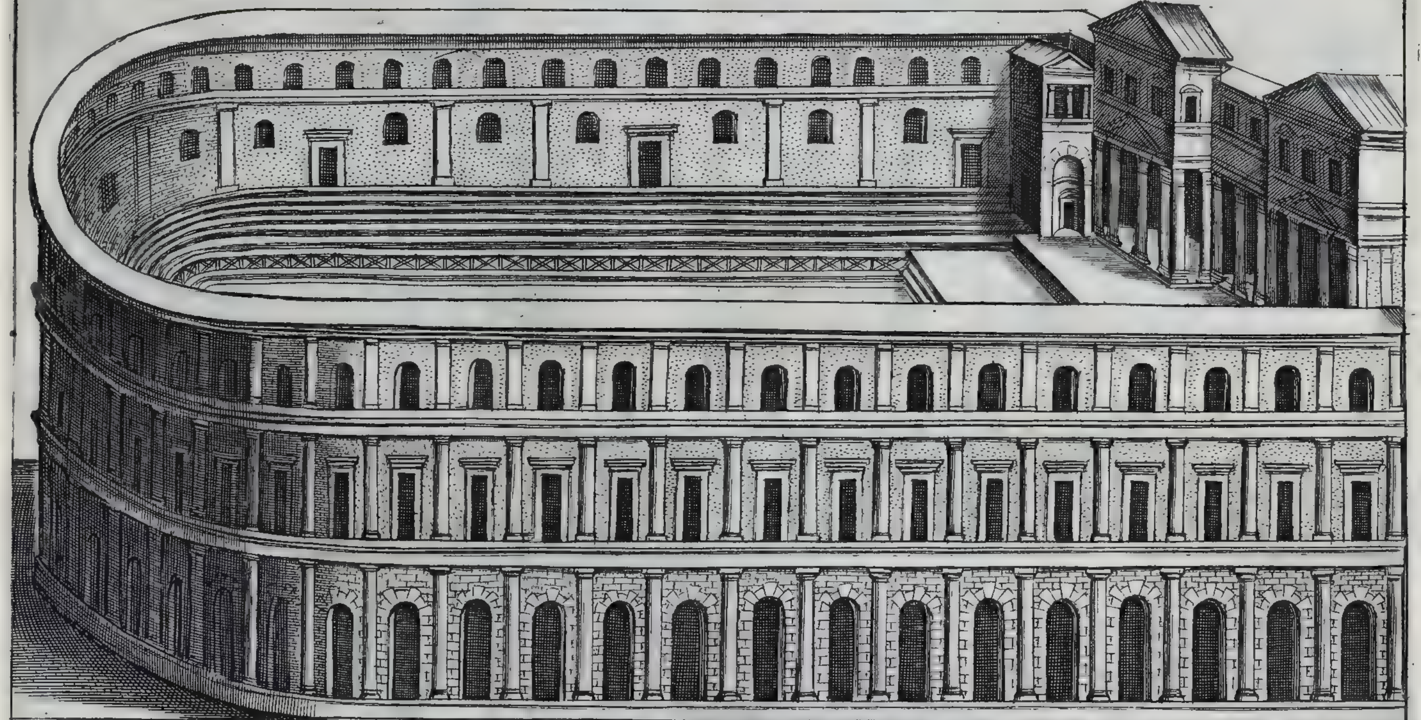
Vespasianus octauo anno cōsulatus sui hanc molē in media urbe cōstruxit, quod liquet ex nūmo cuius inscriptio Imp. Cęs. Aug. Cos. 8 P.P. et parte alia ipsūmet amphitheatrū expressū. quod tamē Titus F. absoluit autore Lipsio. ac tempore decurrēte M. Antoninus Pius teste Capitolino, deinde Heliogabalus referente Lampridio instāurauit. hodie trito sermone uulgi Colisseū dicitur, quia Neronis cū capite colossus inuicinum erat, quod et Lipsius diligēter anotauit; quo etiā loco pars domus Neronis extitit, et eiusdē stagna fuisse cōstat ex Martiale hic ubi cōspicui uenerab.lis amphitheatri erigitur moles stagna Neronis erāt opus ampliss. et ab antiquis decantatiss.um fieri, unde caput urbium potuißet. et Martialis citra adulationē dicere potuißet. Omnis cęsario cedat labor Amphitheatro, unū præcūctis fama loquatur opus. quid mirū si hodie a nobis spectantib. ita semirutū atque cæsum ut Lipsij uerbis utar scintillas emittat prisci splendoris. eo sublimius quod Amianus affirmet ad ipsius sūmitatē ægre oculos humanos cōscendere. eo capacius. quod P. Victor referat 87 millia cepisse loca, intelligens tū de sedilib. gradarijs nō autē de pulpitis in quib. sedisse cōmodi uult octoginta septē millia hominū Amphitheatrū ideo dictū quod ea duobus quasi theatris cōficeret, quamuis Lipsius concedat id fuisse forma paulo magis porrecta et oblongo. cuius et oīa membra, ornamēta, et munera ipse accurate et luculēter prosequitur in suo amphit.ro et Saturnalib. refert autē Dion Nicęus Titū p dies 100. in hoc suo amphit.ro gladiatores, Naumachias et uenatus edisse die namq. dedicationis amphitheat. elephantes, ursos, apros et Pantheras taurosq. ferociss. imisit, quin etiā grues quę erāt ad num. 9 milliū quas à fœminis ignobilib. fecit occidi deinde gladiatores exhibuit qui hostili animo se mutuo incidabāt. ut Ioui latiari uel infernali ut uocat Prudētius cuius ara ibi erat se cōsecraret, tādē p ductus et meātus aqua, in amphit.rum è uestigio erupēte naues hinc inde nauigātes, et inter se pugnātes aspiceres, tādē uero multi ob fidē Xpianā hic spectaculū facti fuerūt, Deo Angelis et hominib. inter quos S. Ignatius Xpi frumētū electissimū bestiaz dentibus emolitus ad cœlestis beatitudinis deportatus fuit horreum.

THEATRVM CORNELII BALBI GADITANI

Cum Augustus vrbem Romā ornatiss. faciēdā curaret, Cornelio Balbo uiro ditiss.° et liberaliss.° psuasit, ut ad eius uoluptatē et elegātiā theatrū cōstrueret: qd quidē Balbus ita cōfecit, ut inter duo illa celebriora Pōpeij Marcelliq. theatra numeretur ab Antiquarijs. nā loca 30. millia cōtinebat ubi 4.or ex onice inestimab.lis pretij colūnas collocauit. quod autē a Claudio Cæs. dicatū fuiße scribat Ar. d're as. Ideu cæteris id eo forte cōtigit, qd Cæs. in re grañā uellet, primosq. illi cōcedere, qui eū ad rē huiusmodi magnificā excitaue- rat, non autē ut falso opinātur, Balbi fuiße appellatū ab ipsius cryptæ uicinitate nō animadu. maxime sibi ipsis repugnare cū dixisset Cęsaris hortatu theatrū illud a Balbo fuiße cōstructū. dissidet tamen Antiquarij de huius molis loco uaria ac diuersa sentiētes. etenim Faunus, qui etiā de situ dubitat, refert aliquos fuisse sētentiā inter Panteō, et theatrū Pōpeij stetiße, ut hodie sub palatio Ducis Cęsarini apparēt uestigia, et uidetur eidē dedisse palatio fundamēta. Fuit Cornelius Balbus, ut Blondus affirmat ex Gadib.9 Hispaniæ ciuitate oriundus, primus qui Pompeij Mag. beneficio ciuiu nu. fuit adscrip.; nec Roma unquā, Cornelio Tacito autore, tātis hūc aduenā titulis et ornamētis augere pœnituit, qui acerrime pro illius sēp gloria et salute dimicauit: pro quib.9 meritis cōsulatū obijt āno ut scribit Plin. lib. 7. a cōditione Romæ 713 fuit eo etiā diuitiar. cumulo preditus, ut eunita decedēs infinita quasi pecuniæ multitudinē Pop. Rom.° diuidenda reliquerit. quā et si Lipsius, qui ex Dione Nic.° hoc memorat, ad certā summā reuocare nō potuit, tamē subductis rañōib.9 inuenit 25 drachmis singulos diuidēdi Romani unicuiq. aureū obtigiße qui apud nos hodie 25 denarios cōstituit. Merito igitur huius uiri magnificētia Lipsius admiratus, quid inquit Heredib.9 testamēto reliquißet, quādo incredibile hoc auri pondus pop.° diuidendū mandauerit. dignū profecto facinus Hispano pectore quod uiuēs nedum moriēs magnitudinē suā celare nō potuit. si ultima Hispania hunc Romæ uirū donare potuit qui et tantæ gloriæ et ornamēto fuit, quid p Deum immortalē de cæteris faceret, quos suis ex uiscerib.9 eidē uel ad eruditionē uel imperiū tradidit. quid de Seneca et Quintiliano uiris Cordubensib.9 referā quor. alter Philosophiæ alter Rhetoricæ lumen extitit. Quid de Lucano Corduben. etiā ac de Martiali Tarraconen. de Musis tā bene meritis dicā, silentio ne prætermittā Traianū Hispalensē, nūquid Adrianū ex Hispania oriundū, num M. Antoninū Pium, quē Capitolinus ex Hispanis originē traxisse memorat. de Bonoso sermo erit qui etiam referēte Vopisco Hispano concretus sanguine creditur. nōne et Theodosiū cū Arcadio et Honorio liberis Hispanū omnes agnos- cunt et uenerantur, omnes quidem rebus feliciter et animose gestis Imperatores clarißimos. de antiquis satis est dixisse hactenus, ne in multis sit alijs, quos postea Hispania genuit, atq. huc usque gignit, immorandū. Tande Pacati in Panegyrico Theodo- sij argumentum hoc satis notum uerbis expediam. Hæc durissimos milites, hæc expertissimos duces, hæc facundissimos Oratores, hæc clarissimos uates parit, hæc Iudicum mater, hæc principum &.

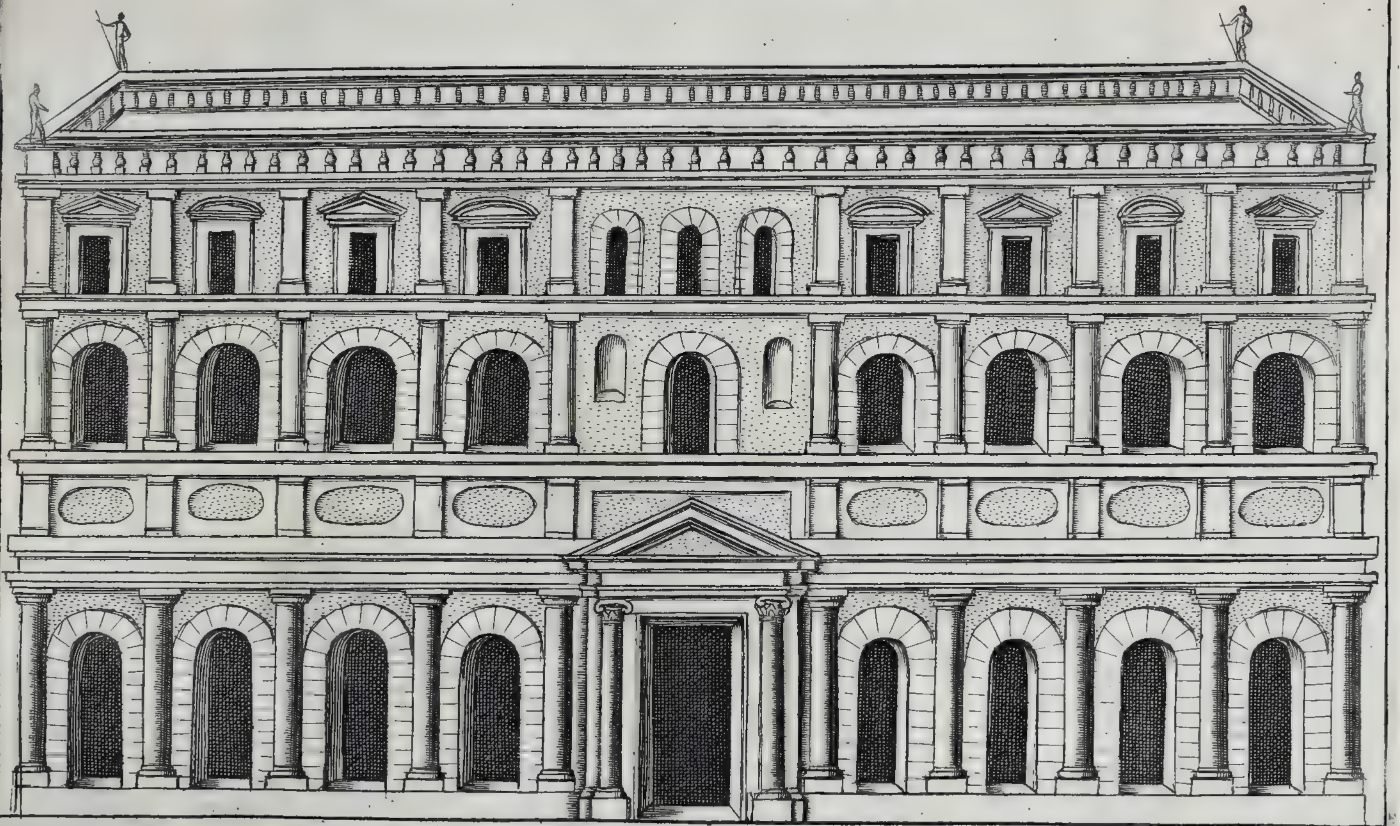
THEATRVM MARCI SCAVRI

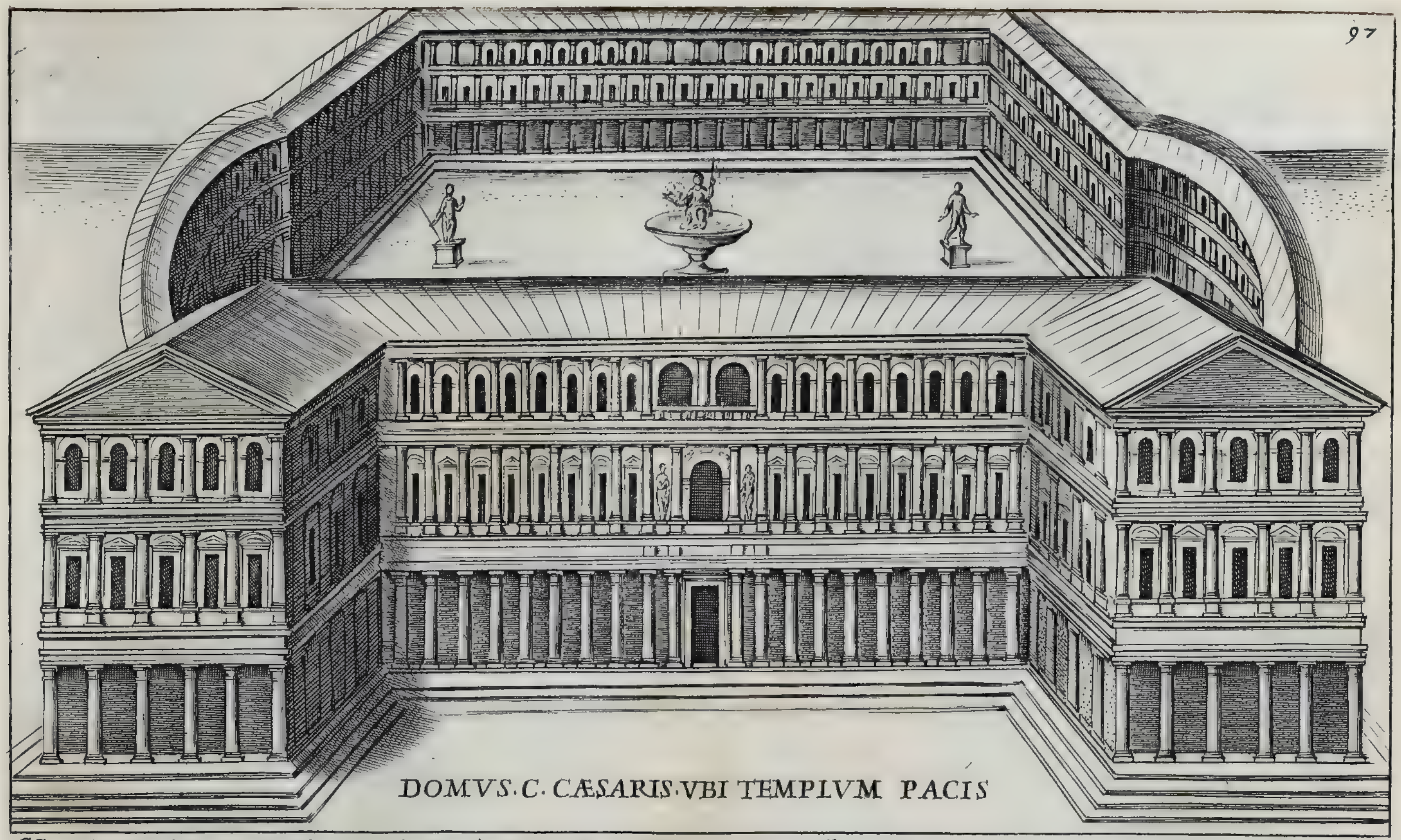
Hoc Theatrū optime describit Plinius lib. 36. his uerbis Hic nimirū Scaurus, fecit in ædilitate sua opus maximū omniū quæ unquā fuere humana manu facta nō temporaria mora uerū etiam æternitatis destinatione Theatrū hoc fuit: schena ei triplex altitudine 360 columnar, in ea ciuitate quæ sex himetias nontulerat sine probro ciuis amplissimi ima pars schenæ e marmore fuit. Media euitro inaudito etiam postea genere luxuriæ suma tabulis inauratis columnæ imæ duodequadragenū pedum signa ærea inter columnas fuerunt tria millia numero. Cauea ipsa cepit hominū 80000 cum Pompei amphitheatri toties multiplicata urbe tantoq, maiore populo sufficiat large 40000 sedente sedet reliquus apparatus tantus altalica ueste, tabulis pictis, cæteraq, cura fecit ut in Tusculanā uilla reportatis quæ superfluebant quotidiani usus delitijs incensa uilla ab iratis seruis concremarentur ad sextertia 1000. Aufert animum et a destinato itinere digredi cogit contemplatio tam prodigæ mentis Hæc Plinius qui nō uidetur probare tantum luxum quod nimium excederet modestiā uetera Romanor, Adijcit deinde maiora de C. Curione qui Scaurū uoluit superare altero theatro quod fecit immo potius duobus e ligno Theatra (inquit paulo inferius) iuxta fecit amplissima e ligno cardinū singulor, uersatili suspensa libramento in quibus utrisq, ante meridiano ludor, spectaculo edito inter sese auersis, ne inuicem obstreperent scænæ, et repente circūactis ut contiterant. Postremo iam die discedentibus tabulis et cornibus inter se locantibus faciebat amphitheatrum, et gladiator, spectacula edebat ipsū magis auctoratum populū Romanū circūferens hæc ille.

DOMVS · P · VALERII · PVBLICOLÆ ·

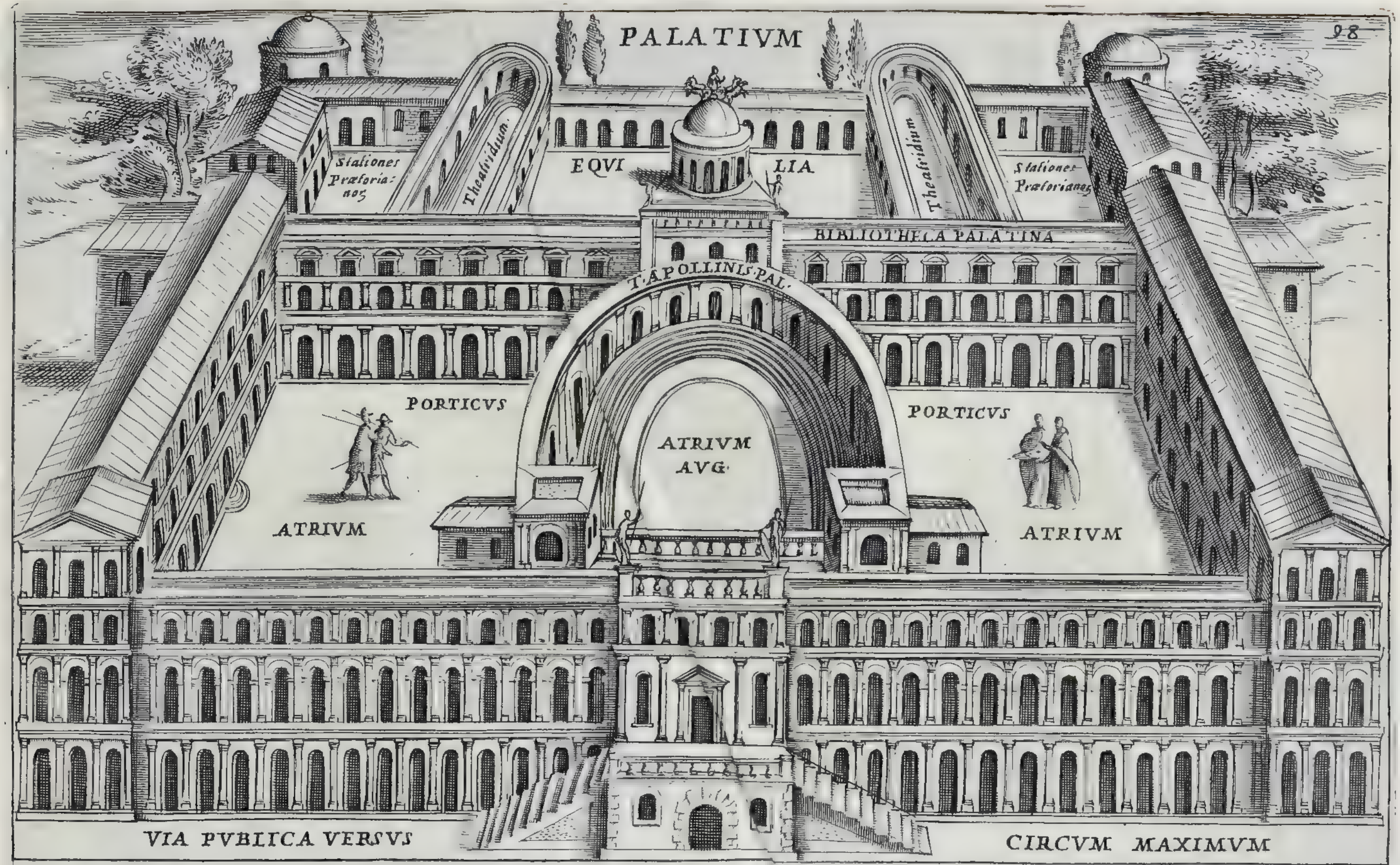

Monumentis compertũ est Pub. Valeriũ Publicolã duas habuisse ędes diuerso tẽpore sed in eodẽ loco cõditas qui hodie Velia, et caput plateæ in Vrbe dicitur primas sũptuosiss. fuisse phibẽt ut pote quæ colũnis ornatiss. erãt atq mã-sionib. et diuersis diuisæ cœnaculis quę in magno pretio haberentur, tamẽ ab eodẽ cõditore Publicola una nocte dirutę sunt ut populi suspicionẽ multorũq inuidentiã remoueret, dicẽtiũ hanc nõ domũ sed tãquã arcẽ a Publicola extructã. Ideo uir hic clariss. ac optime de Rep. meritus maluit se tãtarũ ędiũ priuare omnino gloria quã cõmittere ut sinistra de se Pop. Ro. animis insideret opinio: quare ex ruinis ibidẽ secũdas posuit nõ ea magnificẽtia qua ante sed in structurę ipsius forma admirab. Fuit Publicola antiqui illius Valerij unde et cognomẽ habuit qui Romuli tempestate max. autoritati extitit, qua pace inter Sabinos et Rom. cõposuit, nepos singulari eloquẽtia preditus ac diuitijs quę oĩa in Rep. sẽp utilitatẽ defensionẽq cõuertit in singulos officiosis: eiũ tẽpore cũ Tarquinij Sup. Rom. Reg. F. stuprũ Lucretiæ intulisset, ipsius cõsilio, atq uirtute Pop. Ro. Regẽ ipsũ cũ omni regia cliẽtela, et familia eiecit ac semp ab Vrbe deterruit. Quã obrẽ cũ iure optimo sũmã illã dignitatẽ a populo optatã et rogatã sumere potuisset ac debuisset, nihilominus incredibili animi magnitud. tenuit ac se Romanorũ defẽsorẽ, et uindicẽ prędicauit: cũ autẽ Tyrãni eiecti insidias p seruũ resciuisset ipse cũ Bruto et Caio Minutio in Proditores animaduertere decreuit ac Tyrano cũ ipsius opib. bellũ inferre cuius proditionis autores cũ ex litteris Tarquinij interceptis, atq resignatis palã fieret, duo Bruti filij et totidẽ ipsius Valerij ipsemet liberos suos p. obtrucari iussit cũ tandẽ cõsul Publicola Tarquiniũ supasset. p fuit qui dignitate cõsulari in Vrbe quadriga inuectus triũpharet in quo quidẽ triũpho ac alibi mansuetud. suæ semp signa dedit iubens fasces cõsulares sine securib. circũferri populo quo mirabilẽ sui beniuolẽtiã excitauit cũ antea eidem populo eo [illegible] extitisset, ad Publicolæ nomẽ accepisset. senatoriũ ord. ad numerũ 164 ampliauit leges aliquot tulit pop. ipsi utiles quã una damnatis a Consule concedit ius prouocationis ad populum altera prohibet ne quis iniussu populi magistratũ inire possit sub capitali supplicio [illegible] ius colendi ad bella pecunia pro uirib. [illegible] distribuit [illegible] pauperis [illegible] .

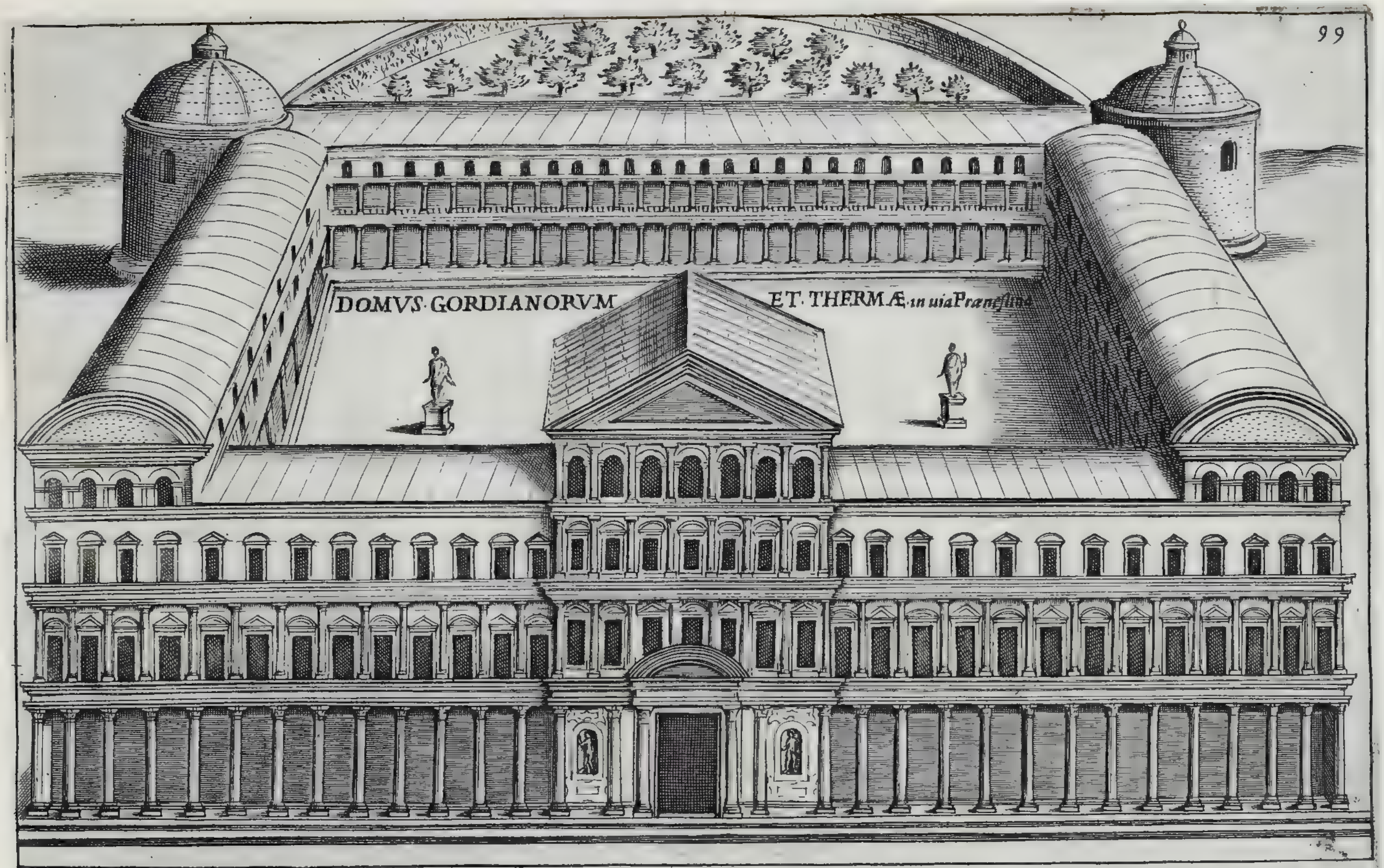

DOMVS·C·CÆSARIS·VBI TEMPLVM PACIS

C.Iulius Cæsar ut refert Suetonius Pontifex iam Max. electus domū publicā nō quale priuatus in Suburra habitauerat, mag.^{ca} sibi condidit ad uiā sacrā ubi tandē Vespasianus templū Pacis extruxit quā Iulia sumptuo: siss.^e ipsa exornasset, et Augustus diruisset ut ibi uxori suæ Liuiæ porticū excitaret, quod et Faunus in sua Vrbe memorat. Fuit C. Cæsar rerū gestar, gloria fælicissimus, et unus ex nouē inuictiss.^{is} totius orbis ducibus. qui animi magni: tudine dignitate, potentia et autoritate, reiq, militaris scientia omnes longe principes superauit atq cū maximis etiā Philosophis, oratoribus, et Scriptorib' cōparandus, cū ipse suo omniūq, iudicio suis se gestis idoneū scriptorem inuenerit. fuit honorū sic appetēs ut oībus sese ingesserit Reip. munerib'. nāq. procōsul de Lusitania triūphaturus, triūphū abdicauit, ut Romæ presēs, sicut lex erat, cōsulatū peteret, et obtineret. Indeq, consul indecēnium factus eam post aspirans ad maiora dignitatē cōtēpsit nec cēsuræ, siue præfecturæ morū quā gessit acquiescēs dictaturā sibi ꝑpetuā uendicauit, munus cōtempore maximū et sacrosāctū a quo prouocari licebat nemini. Præterea Imperatoris cōmune nomē quod ad solā rei mi: litaris gloriā ꝑtinebat, sibi infimū cogitās, idadeo sublime fecit, ut deinceps potentiā et autoritatē in Rep. cōtineret, quod et sibi suisq, posteris relinquēdū curauit. ita semꝑ imperiose se gessit ut comitia in potestate haberet, et oēs ineuntes, magistra: tus in sua acta preiurare cōpulerit, aliter nō inituros. sic oīum breui animos et suffragia tenere potuit, unde leges in triūphis et dignitatib' cōsequēdis aliquādo impune uiolauit. Sūmus exercitus Imperator pro exēpla militis munus exercuit, dum præ: liū cū Germanis cōmissurus a milite pauitāte arreptis armis cuiusque in hostes impetū faciēs cæteris uires, animūq addiderit. Hispania usq, ad Lucitania penetrauit, et uicit. Gallias, Britanias, et Africa debellauit, et uectigales fecit. bellū in Hispania cū filijs Cn. Pōpeij Magni gessit acerrimū illudq depugnauit, et absoluit de ciuib' nō legitime triūphādo, cū antea ipsū Cn. Pomp. in Pharsalia profligasset; quinquies triūphauit p.^o ex Gallijs cū rege Vercigentorige eat; ducto q̄ triūphū Suetonius et Florus primū et excellentiss.^{um} fuisse referūt 2.º de Ægipto triūphū egit in quo Regina duxit Arsinoen. 3. de Ponto Alexādria iā recepta, Pharnaceq, celerrime superato quod et titulo demonstrauit his uerbis Veni. Vidi. Vici. 4. ex Africa in quo Iuba Regis filiū captiuū duxit. 5. Hispania, ut supra demōstrauimus. preter ouationē cuius Dion meminit, quā C. Cæsar post ferias latinas ex Alba, ut mos erat, in Vrbe inuectus fuit, regijsq, acclamationi: bus exceptus a Populo ob quod et exquisitos honores a Senatu obtentos seu potius extortos inuidiā apud ciues concitauit ut coniuratione facta a M. Bruto et Cassio Idib. Martij in curia Pompeij 23. uulneribus confossus occūbe: ret. postquā ordinasset ānū, et quintile mensē a suo nomine appellasset, sic tandē nimiæ ambitionis pœnas exoluit, et sanguine Pompeij generi in eius Curia occisus expiauit.

Palatium Augusti quod ipse in Monte Palatino ubi spectat Auentinũ, et imminet Circo Maximo in domo, in qua natus est, amplificata construxit mira specie et percommoda adiunctis ei porticibus egregijs columnis exornatis, bibliotheca item instructissima libris. tam latinis quam græcis statuis quoque et picturis. addito atrio forma sphærica ad præbenda uaria spectacula Imperatori et nobilitati uniuersæ. duobus quoque locis hinc inde dextra sinistraq; tractandis flectendisq; equis militibus quoque præsidiarijs et his seorsim a Palatio suis habitationibus attributis. Apollini etiam ibidem Augustus, ut ait Suetonius c. 29. suum constituit templum cuius in fastigio extabat currus Solis qui auro obductus mirum reddebat splendorem. fertur quoque hic nata laurus, eodem quo Augustus natus est die, cuius deinde ramis triumphantum et Imperatorum solita erant cingi tempora: in medio præterea colli Palatini collocatum erat templum Fidei a Numa Pompilio, quod uetustate collapsum restituit Augustus. De reliquis Palatini locis dicemus alibi. Sicui autem hic ædificiorum splendor: uidebitur ab eorum magnificẽtiam fidem excedere, is mirari desinet cum contemplabitur Romanorum ubiq; terrarum potentiam, potissimum cum plerunque ædificia ab uno inchoata perficerentur ab alijs, ut factum est in his Palatini montis ædificijs.

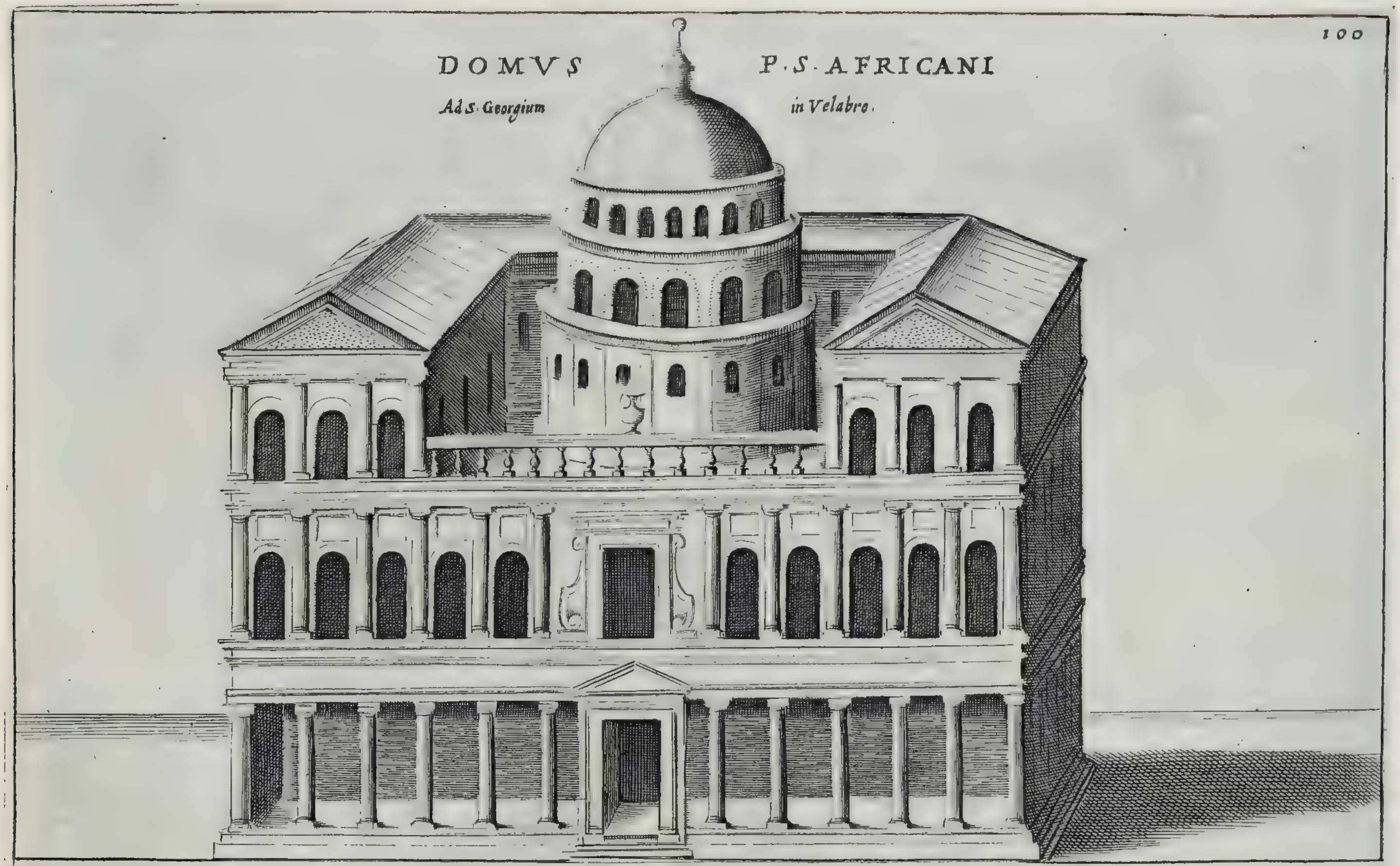

Nullus fere Rom. antiquitatũ autor est, qui de domo Gordianorũ magnifice uerba non faciat, quamuis uero Andreas Fuluius Sabinen. c. 1 9 2. ipsius cũ alijs Gordiani operibus uestigium in urbe nullum extare dicat. Nihilominus Lucio Fauno; immo et antiquiori Capitolino habenda est fides asserentibus, in uia Prænestina, non procul ab æde S. Eusebij, ut hodie ipsa docet uestigia, huiusmodi adeo superbũ stetisse palatium, ut 200. uno stilo, atq. ex imo latere columnas haberet, quarum Albertinus in opusc. c. 33. ex aliorum lectione meminit 50. fuisse Simiadas, 50. alias Numidicas, totidem Claudianas, reliquas tandem Tisteas. Ex quo uidere est, quanta præclaræ huius domus magnitudo foret, quæ Gordianæ familiæ memoriã præ ceteris in Vrbe conseruaret. Præterea quod et thermas incluserit, quas Capitolinus et alij memorant, omnium terrarum (Romanis exceptis) nobilissimas. Gordianus, ut scribit Pomponius Letus, adeo magnificus fuit, et literarum studiosus, ut sexaginta duo millia librorum habuerit. Parthos iam erumpentes ingenti clade superauit. proxime Philippũ antecessit qui Imperator Christianus primus extitit. tertio anno eius imperij millesimus ab urbe condita impletus est annus; quare ludis magnificentissime celebratus. anno a natiuitate Dñi. CCXLVII.

DOMVS P·S·AFRICANI

Ad S·Georgium in Velabro·

Non procul ab eo loco qui S·Georgius in uelabro dicitur ad signumq Vertumni Domus P. Africani extitit magnifice ut tantū uirum decebat, extructa, quā Liuius scribit lib. 4 dec. 5. ex pecunia quadā publica postea Titum Semproniū emisse, ut ibi basilicā de suo nomine faceret, his uerbis Titus Sempronius ex ea pecunia, quæ ipsi attributa erat ædes P. Africani pene ueteres ad uertumni signum laneasq et tabernas coniunctas in publicum emit, basilicamq appellandam curauit, quæ Sempronia appellata est. P. Scipio cognomento Africanus ea fuit animi magnitudine, ut de se quid magnum ac diuinū cogitandi, fabuloseq dicendi materiā suis dederit. Nam decem et octo annos natus adolescens patrem apud Ticinum fluuium singulari uirtute seruauit: clade cannensi nobilissimos iuuenes Italiam deserere cupientes sua autoritate compescuit: reliquias incolumes per media hostium castra canisium perduxit. XXIIIJ. annorum Prætor Hispania missus Carthaginē, qua die uenit, occupauit. a Virgine Hispana obsidibus sibi data, quæ omniū sua ad se oculos pulchritudo rapiebat, abstinuit, atq uel ab eius conspectus temperauit. Asdrubalem Magonemq fratres Annibalis Hispania propulsauit. Amicitiam cū Siphace Maurorū Rege coniunxit, Masinissā in societatem recepit. Consul ante annos factus Africā classe traiecit Hasdrubalis et Syphacis castra una nocte prorupit: reuocatum ex Italia Annibalem superauit uictis Cartaginensib⁹ legem imposuit: unde Africanus cognominatus Eadem repetundarū accusatus, librū rationū in conspectu populi scidit. ac die inquit Carthaginē uici deinde in uoluntariū sese amandauit exiliū ubi reliquum ætatis suæ uixit, ac moriens Vxorim ne comitteret ut corpus suum Romam referrentur cum ab ingrata patria sua ossa possideri recusaret.

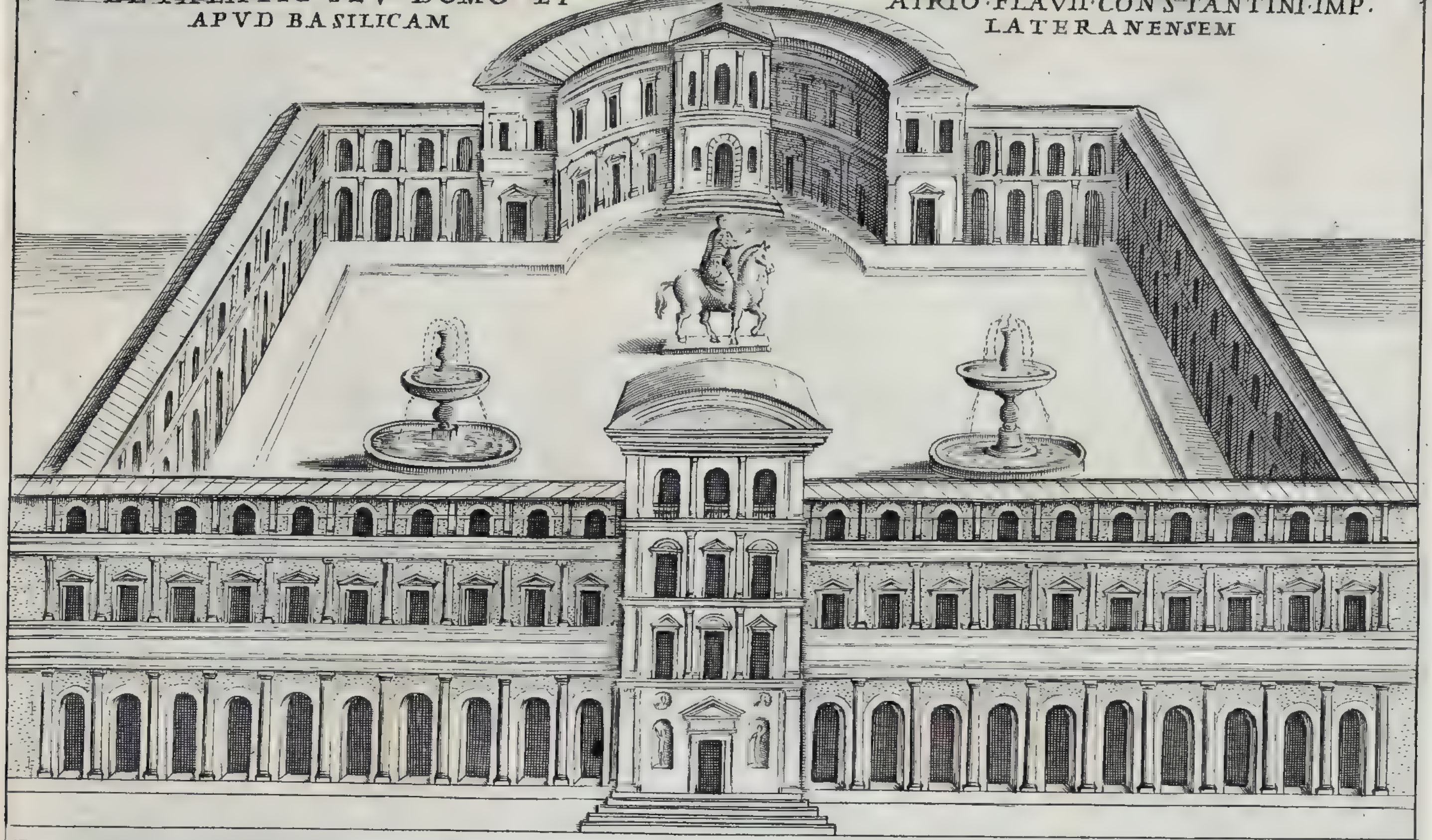

DOMVS·AVREA·NERONIS·ABÆDE·S·IO·ET·PAVLI·COLOSSEV·VERSVS·AD·HORTOS·MÆCENA

101

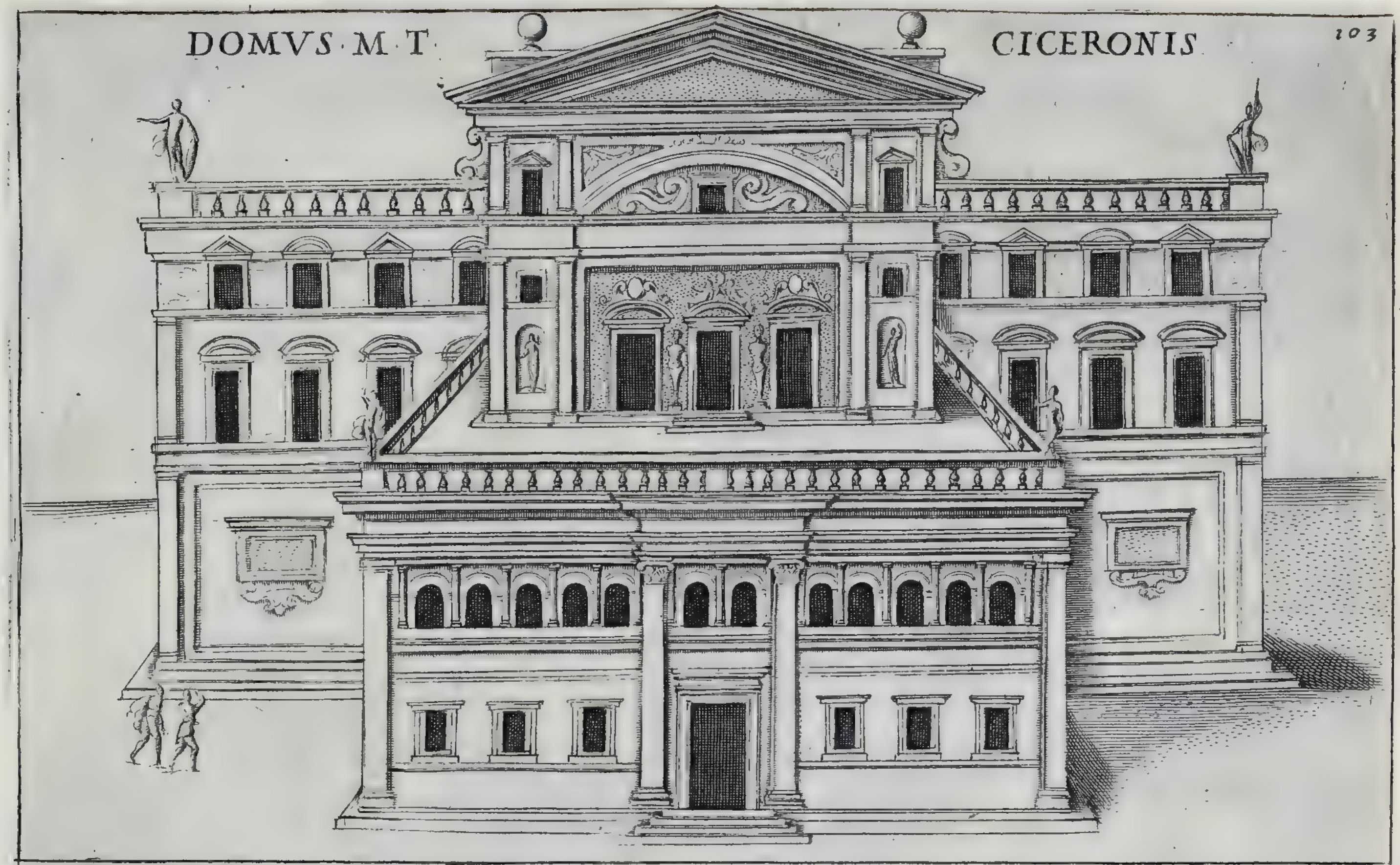
Prodigiosus, ut in omni genere uitior; fuit Nero ita et tanquā effusiss. sugillatur ob eā domū precipuè quā Romæ edificauit quę referente Marliano totū id spatiū occupauit, quod incipit ab æde nunc SS. Io: et Pauli recta eundo ad colosseū et carinas quoufq ad aggerē Tarquinij ꝑueniamus, et Mæcenatis attingamus hortos, de qua fusius meminere Tacitus et Sueton. hanc ut extrueret innumerabiles Ciuium domos demolitus est, quod è cōtra Aug. in suo foro fecerat. unde mordax illud epigrāma ortū habuit. Roma domus fiet, Veios migrate Quirites, Si nō et Veios occupat ista domus. nec mirū cū Plin. ita quoque testetur et quota pars ea apparatus fuit aureæ domus ambiētis urbē. Aurea appellauit, cū antea trāsitoria diceretur ut scribit Sueton. postqū illā incendio semel absumptā restituit. At uero primū ei nomē quadrare uidebatur cū domus hec aurea ita trāsierit, ut nec uestigia iā eo tēpore successores eius remanere uoluerint. Intra domū test. Plin. æde Fortunæ inclusit que ex lapide phengite translucens foribꝰ clausis claritate diei intus haberet. Sueton. mira de domo ista prosequitur his uerbis vestibulū eius fuit in quo Colossus CXX. pedū staret ipsius effigies tanta laxitas ut triplices porticus milliarias haberet. item stagnū maris instar circūseptū ędificijs ad urbiū speciē, rura insuper aruis atq, uinetis et pascuis, siluisq, uaria cū multitudine oīs generis pecudū, ac ferar. in cęteris partibꝰ cuncta auro lita, distincta gemis, unionūq conchis erant. Cęnationes laqueatæ tabulis eburneis uersatilibus, ut flores fistulis et unguenta desuper spargerentur.

DE PALATIO SEV DOMO ET ATRIO FLAVII CONSTANTINI IMP. APVD BASILICAM LATERANENSEM

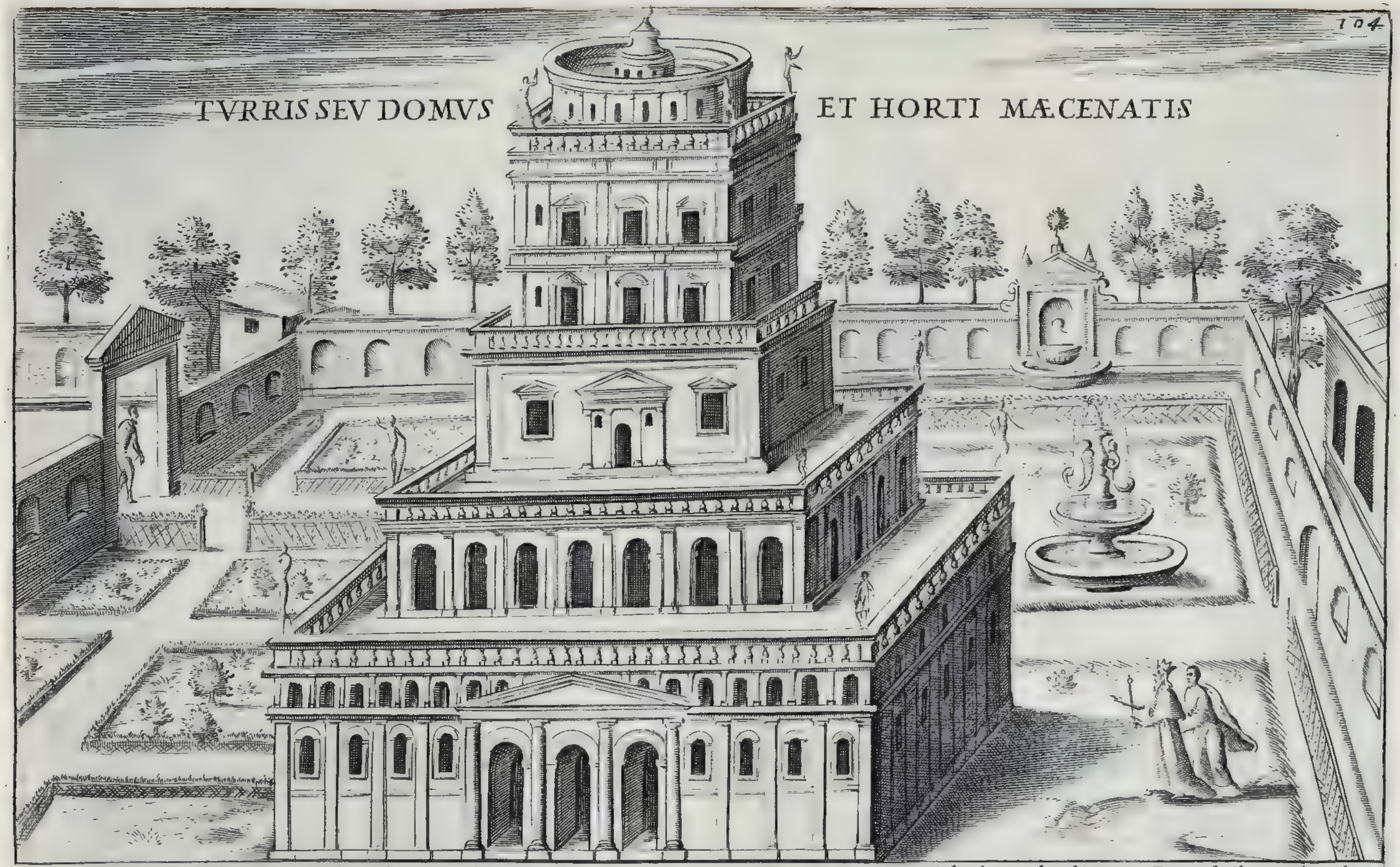

Prope Basilicā S. Ioannis cognomento Lateranen. è regione Monte Cælij dicta situ fuit Fla. Constantini Palatiū Lateranēse appellatū a uiro quodā Patritio et consulari maximę apud Rempu. autoritatis qui Lateranus dicebatur quē, cū esset Consul, crudelissimus Nero iussit interfici; ædes uerò istius amplissimas post longum temporis spatiū Constantinus Imp. obtinuit, quas amplificauit ac postremo S. Siluestro Pont. Max. cōcessit et ab illo usq. hoc temporis Lateranēse Palatiū, quæ admodū et Basilica ei proxima nucupatur. De hoc uiro Laterano et ipsius ædib. meminit Capitolinus his uerbis M. Aurelius educatus est in eo loco, in qua natus est, in domo aui sui iuxta ædes Laterani. ite Iuuenalis. clausit et egregias Lateranor. obsidet ædes tota cohors. Fuit Constantinus S. Helenæ filius, qui Maxentiū nequissimū Romæ imperatorē supauit cruce in cælo uisa his uerbis ornata In hoc Signo Vinces. In christianos beneuolus et mag.[mus] extitit. Imperator Romæ cōstitutus occasione lepræ qua laborauit, ad quā balneū ex infātiū sanguine preparauerat, opera S. Siluestri Sum. Pont. baptizatus sanatur. Deinde fusis Maximino et Licinio Tyrānis tranquille uixit prudēter, et animose se gessit, totū Deo et Ecclesiæ universæ atq. priuatis se dedit. Arianā heresim cōcilio Nyceno cōuicit, Idolātriā euertit, Religionē Christianā propagauit adeo ut Regē Persar. ad ritus Christianos induceret. meruit igitur Magnus cognominari, et a Senatu Rom. humanæ generat.[is] instaurator Imperij ampliator et pacis ppetuæ cōseruator appellari et ideo a SS. Greg. et Ambrosio et alijs abundātiss. cōmendari. tandē uero Opt.[us] Imp. indignū iudicās Maiestatē suā Romæ to. ram Rom. Pontifice exercere, cui submissionē deberi cognouerat, deliberauit eā relinquere Cristi Vicario, et Constātinopolim suo nomine reedificauit ubi Imperiū habuit. Tandē uero ex morbo pijssime moritur. quod autē unus Platina existimet Constātinū lepra nō laborasse, et quidā alius affirmet in fine uitæ sacro fōte ablutū fuisse et in Arianā peste incidisse allucinā.[tur] effecto nomine Patris p Filij eius appell.[ione] accepto.

DOMVS · M · T · CICERONIS

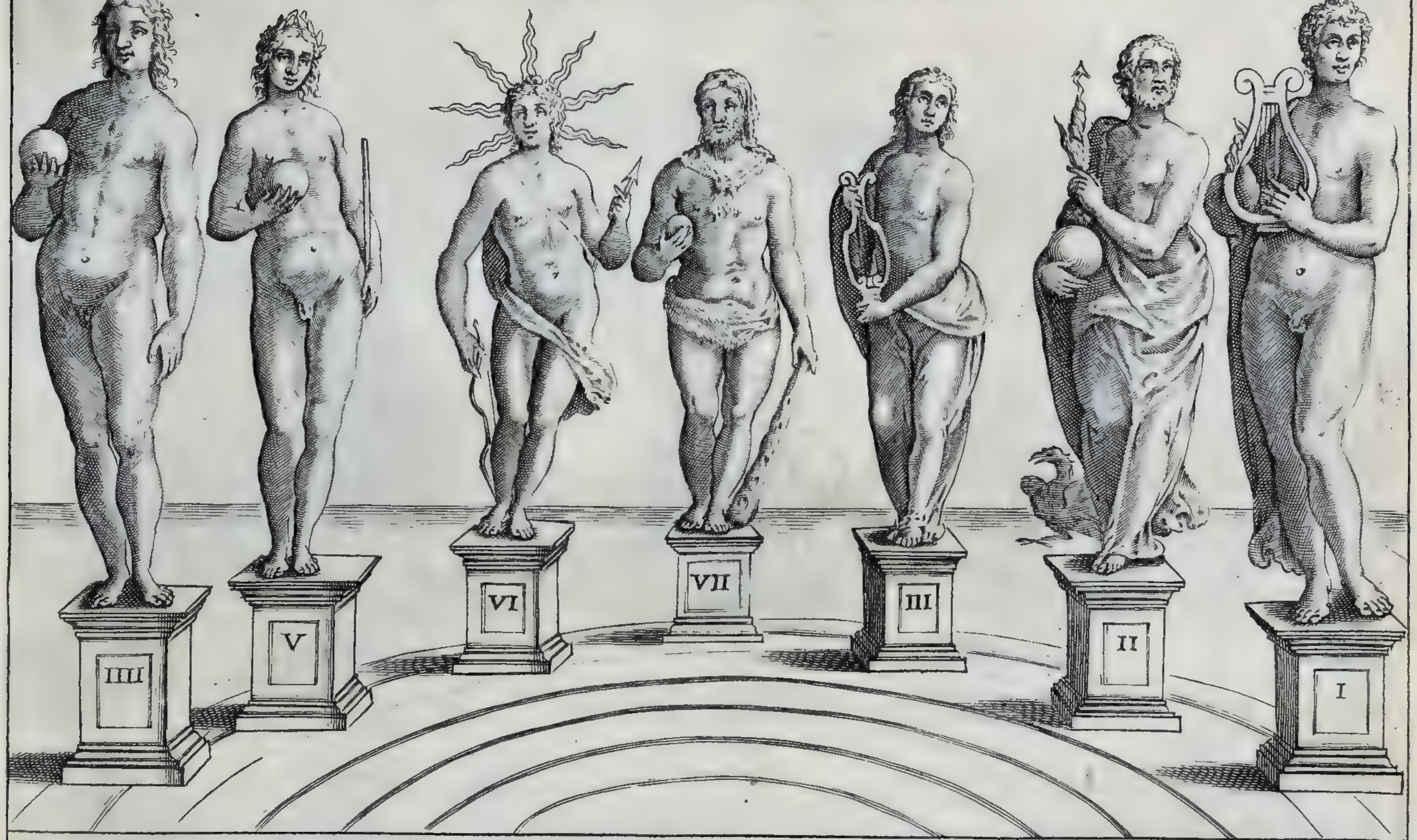
Proxima Iouis Statoris templo ædes suas Ciceronē tenuisse manifeste cōstat nō solū ex recētioribus Marliano, et Andrea Fuluio antiquarijs, uerū etiā ex Gellio, et Plutarcho, atque ex eadē Cicerone obseruatū est, nobiles et magnificas et ipsius loci confinio qua propter et Cicero gloriabūdus dixerat. in cōspectu totius Vrbis domus est mea, et pretij magnitudine, quo eas ut Gellius memorat a Lucio Craso emerat scilicet sextertijs uicies à Silla mutuis acceptis. et amœnitate piscinæ, qua se Crassus plurimū delectabat Has tandē ædes incēdio perijse queritur ipse Tullius domus inquit ardebat in palatio nō fortuito sed oblato incēdio. ibiq Clodius libertatis tēplū cū porticu struxit Altera etiam domus, quæ ei fuerat in ceramio a Clodio expugnata fuit ut ipse ad Atticū scribēs affirmat ad eamq expuanandā Clodium P. Sillæ domū pro castris sibi sūpsisse M. T. C. Viduæ fœminæ cuiusdā diuitis creditur fuisse filius authore Plutarcho, sed incerto patre generatus unde quibusdā ansā prębuit autumandi ex aliquo uiro nobili a Tullio descēdēti genitū Principio propēsus fuit Musis, sed uidēs hac re se multis inferiorē studiū illud posthabuit ut oratoriæ facultati se totū dederat qua oēs facile antecelluit grauissimā simultatē cū P. Silla exercuit, cuius cedere furori satius sibi esse putās Roma exijt et Athenas se cōtulit, ibiq uerratus est tādiu dū ipse Silla interijt, et ab amicis reuocatus fuit. Pretoriā dignitatē cōpetitorib⁹ multis preripuit, quā honestiss. gessit dein de cōsul cū Antonio creatus suo consilio cōiurātionē L. Catalinæ patefacta deleuit multis eius socijs alioquin uiris nobiliss.° morte multatis officiosiss.° erga amicos ac necessarios extitit, quos pub.ᶜᵉ cōmendari, uel defēdere singularis. nouit. Procōsul e Ciliciæ prouincia cōtigit quā sūma cū laude administrauit in bello ciuili Pompeianas partes secutus est relicto Cęsare quo tandē uictore in ipsius gratiam redijt.

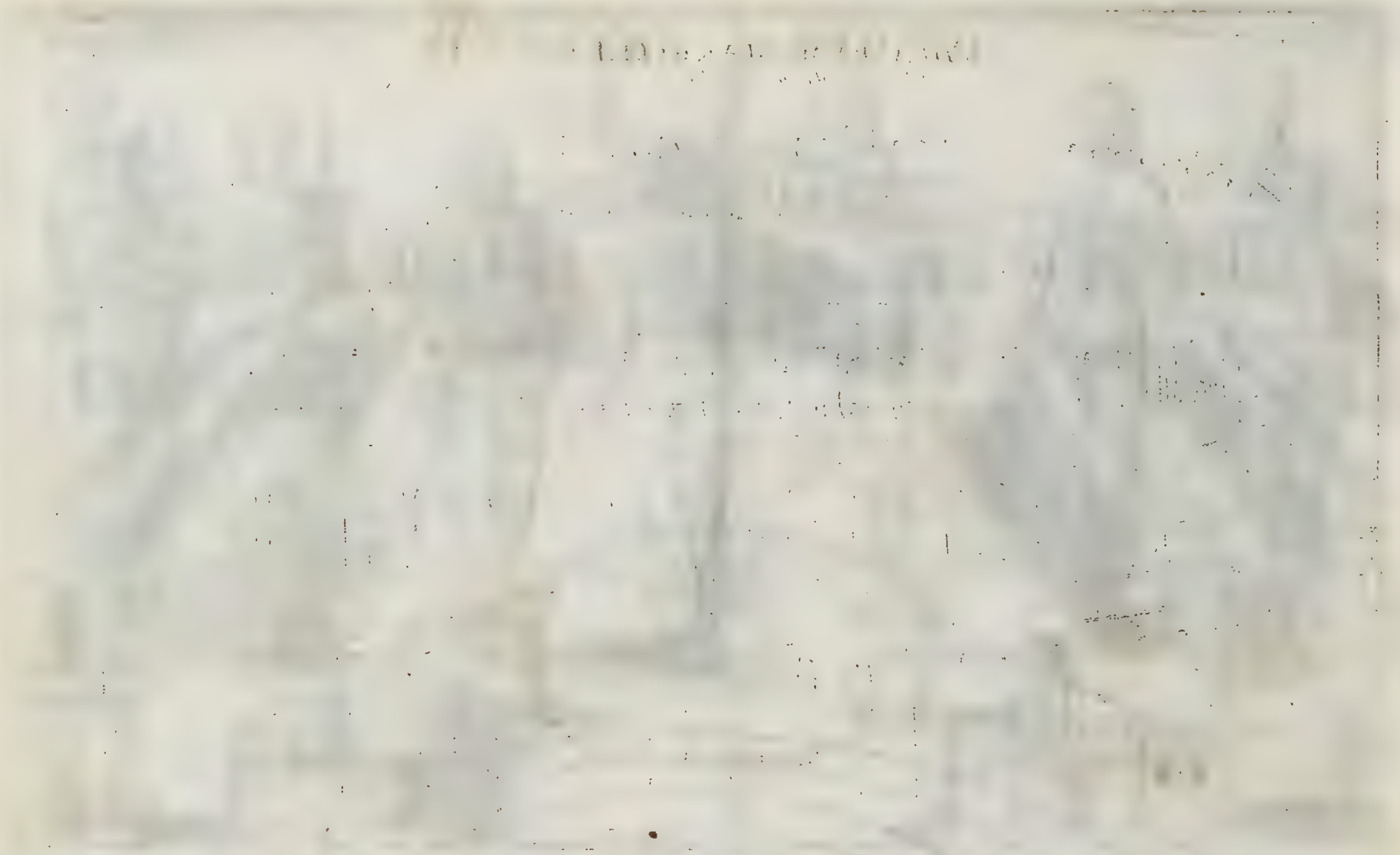
Ad collem Exquilinū intra Vrbis muros et collē fuere horti et amplißima domus seu potius Turris Mæcenatis ex qua turri quod inde ob eius altitudinem tota Roma facile conspiceretur dicitur Nero Vrbis incendium à se maligne excitatū prospectasse, non tamen in Vrbem Antio, ubi incendij tempore agebat, regressū ut ait Tacitus lib. 15 Annal. quam domui eius qua palatium et Mæcenatis hortos continuauerat ignis propinquaret. Construxit autem Mæcenas has ædes non solum sibi sed excipiendis hospitibus Poetis præsertim quibus plurimum delectabatur, iccirco Virgilio Poetar. Principi et Horatio ualde familiariter utebatur, eratq. ipse Poeseos non omnino ignarus. Exceptos uero huiusmodi hospites eruditos et Musis amicos adeo splendide ac liberaliter habebat ut oēs deinceps principes uiri qui huiusmodi doctos uiros benigne ∴ excipiūt ab eo Mæcenates uocitentur. Erat turris hæc seu Domus Mæcenatis admirabili structura dispertita quatuor ordinibus et planitiebus una super alteram in altum admodum turris excrescentibus cuius fastigium desinebat in theatrum unde patebat aspectus in hortos subiectos ad oēm amenitatē et delitias consitos, et campos adiacentes, Vrbemq. totam, quæ facile inde quanta erat æstimari poterat.

Erat Mæcenas eques Romanus oriundus ex stirpe Regum Hetruscorū quod indicat Horatius Ode p.ª Mæcenas atauis edite regibus et Velleus Paterculus qui addit eum licet nobilissimus esset equestri ordine contentū ut eo liberius posset Poetarū aliorumq. curorum consuetudine frui. nam alioquin potuisset si uoluisset ad maximos euehi magistratus quod Augusto Cæsari esset familiarissimus opibus tamen abundabat quas oēs in fouendos Poetas doctosq. uiros effundebat.

DE VRBIS COLOSSIS

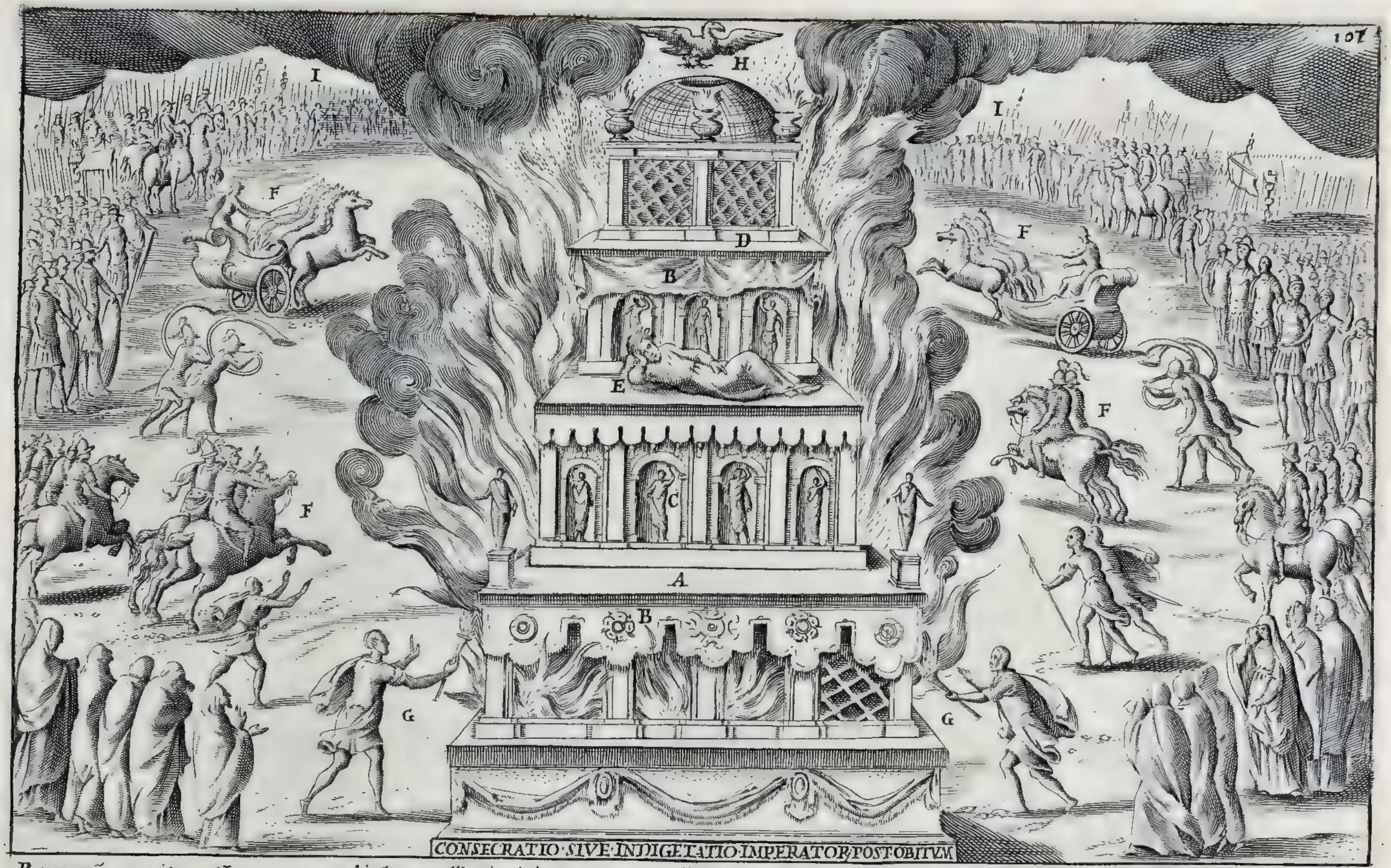
Inter omnes uastissimas statuas, quæ Romanorum priscis temporib' in urbe stabant simulacra erant Colossi dicta Græco quidē uocabulo, ab hebetando uisu, si suidæ credimus, quia oculorum ascendentiū eo acies deficeret, uel si Pompeio, a colosso primo conditore, quos præter quā quod per totā urbē in fragmentis ut capite trunco manu, et pede uidere est Plinius moles pares turrib', et Martialis ambitiosa hyperbole sidereos appellauit, quod in astra proprius minari uideretur Horū quidē septē meminisse et collegisse nobis uisū est quos passim apud autores inuenies, utpote celebratissimos. Primus Apollinis erat in Capitolio xxx cubitorum ex Apollonia Ponti urbe translatus. 2. Iouis in campo Martio à Claudio Cæs. dicatus, qui et propter Pompei theatri uicinia Pompeianus dicitur. 3. eiusdē Apollinis in bibliotheca templi Augusti 50. pedū a pollice, dubiū ære nobilior an pulchritudine. 4. in Capitolio eiusdē Iouis a Q. Seruilio cōditus, tantæ amplitudinis ut conspiciatur a latiari Ioue. 5. quē P. Lentulus in eodē Capitolio fabricari fecit. 6. Neronis a Zenodoro artifice sūmo facto. 120. pedū magnitudine quem ipse Nero cōstituit in domo aurea, unde et hodie Vespasiani amphitheatrū ab ipsius colossi uicinitate coliseo corrupte dicitur. de quo Martialis hic ubi sidereus propius uidet astra colossus, et subdic imui diosa feri radiabant atria Regis quē ut refert Andreas Fuluius Nerone mortuo, ne ob eius fœda flagitia talis memoria remaneret, imo et cū sonitu interiret soli dicarunt donaruntque. 7. fuit Domitiani in foro de quo Papinius, que sup imposito moles gēmata colosso stat latiū complexa forū. Hæc sunt quæ de urbis colossis collegimus. Noueris tamen studiose lector mentionē fieri de Scopæ colosso extra Vrbē ad porta Labicanā apud circū in templā Bruti Callaici: duos etiā mōstruosæ molis reperiri alterū Rhodiū soli dicatū, quē fecerat Chares Lydius. 70. cubitorum altitud': alterū Mercurij in ciuitate Galliæ Aruernis a Zenodoro factū pedū 400.

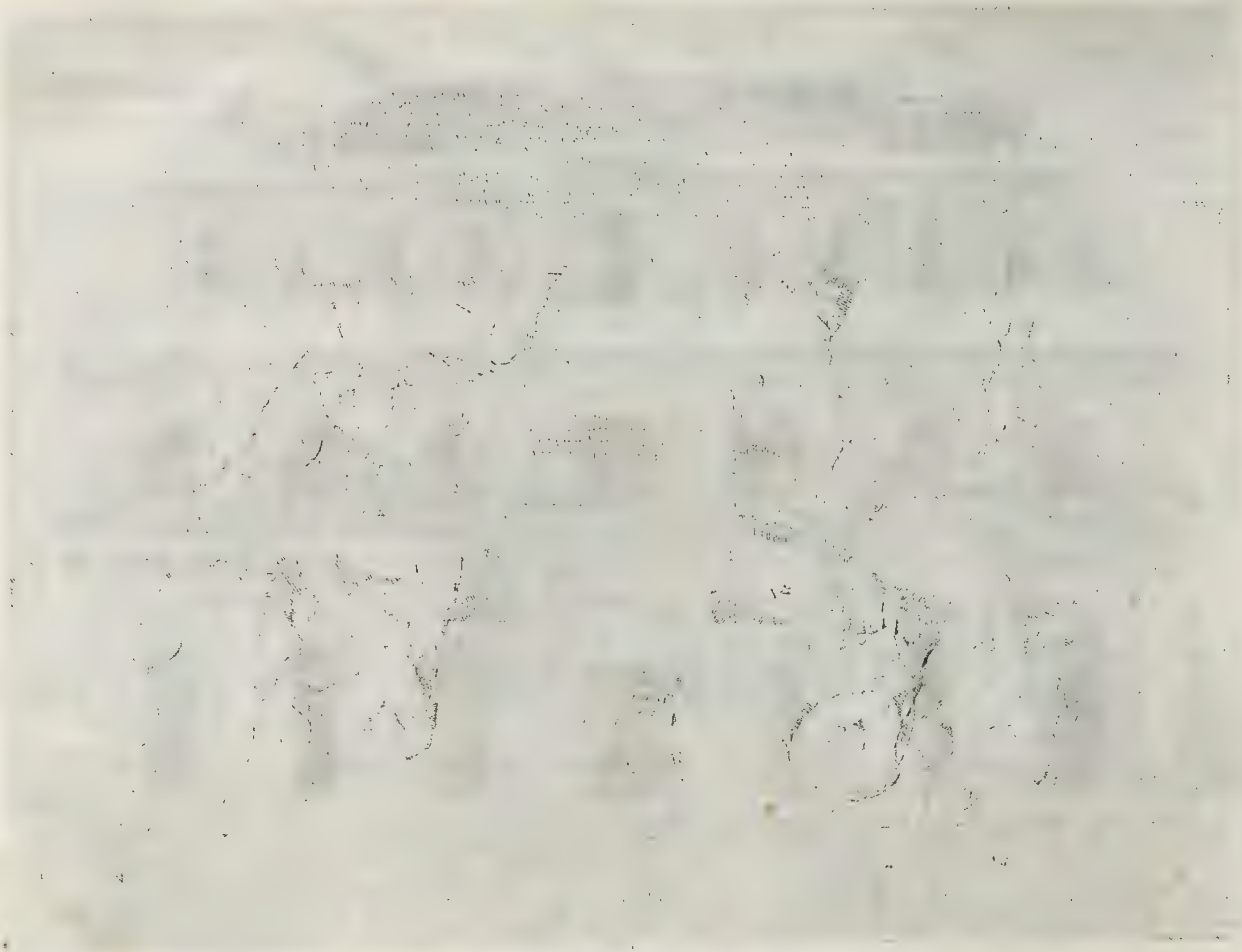
Campus Martius ita dictus, quod pulsis Tarquinijs quorum erat Marti fuerit dicatus. Erat olim extra Vrbis mœnia quæ a ponte senatorio ad monte Quirinale ducta hanc modo maximã Vrbis parte excludebat. Erat am: pliss. et ad pote usque Miluiũ excurrebat. Locus erat ut eum Strabo describit alioqui amœniss.mus quod uiriditatibus herbis floribusq. fere perpetuo conuestiretur, collesq. leniter accliues ad fluminis alueũ expatiates ita alliciebat omnes, ut uix ullũ nisi inuitũ dimitteret. Hic nonunquã fiebat comitia ad deligendos magistratus, sed præcipue quod Marti esset cõsecratus ad cõscribẽdos milites, quod nõ uideretur urbis paci conuenire milites intra eam deligere. sed præsertim locus erat aptiss.mus exercẽdis corporib. iuuentutis, maxime ludicris uarijs spectaculis, palestris ludis, concertationib. seu certaminib. in specie belli ta equestrib. et pedestrib. quã naualib. quod lacus inibi ampliss.mi effoderentur ad classica huiusmodi prælia. A Cæsaris deinde et Augusti ætate coepit locus frequentari, ædificijs ligneis primũ deinde lapideis. Augustus enim hic suum Mausoleũ sibi suisq. ædificauit, ut etiã plurima postea cõstructa fuere monumẽta illustriũ uirorum ac feminarum. Domitianus hic in Valle Martia sub colle hortulorũ suum extruxit Naumachiũ. Circi quoque theatra et amphitheatra et statuæ quã plurimæ hic fuere positæ præter eas quas huc e Capitolio ob loci ibi angustiã transtulit Cæsar. Pantheon quoque in adiacẽti campo adiuxit Agrippa cũ Thermis. Præterea hortis ac nemoribus ita erat consitus, ut ad summam amœnitate et splendore nihil fere desiderares. Inter cætera admirãda erat obeliscus ab Augusto ex Aegypto hieroglyphicis insignis 110. ped. altus qui proiecta umbra horas indicabat, litteris ex metallo inaurato ductis in pauimẽto, quadris lapidib. strato addidit 4. uetis in unoquoque angulo his uerbis Boreas spirat etc. Repertus fuit tepore Sixti V. alte defossus inter T. S. Laurentij in Lucina et Pal. Ducis Comitis obstitit aliquid quo minus erueretur ut reliqui quos Põtifex conquiri iussit in uno re eius latere legebatur hæc inscrip.º Imp. Cæs. D. Aug. P. M. Imp. XII. Cos. XI. Trib. et

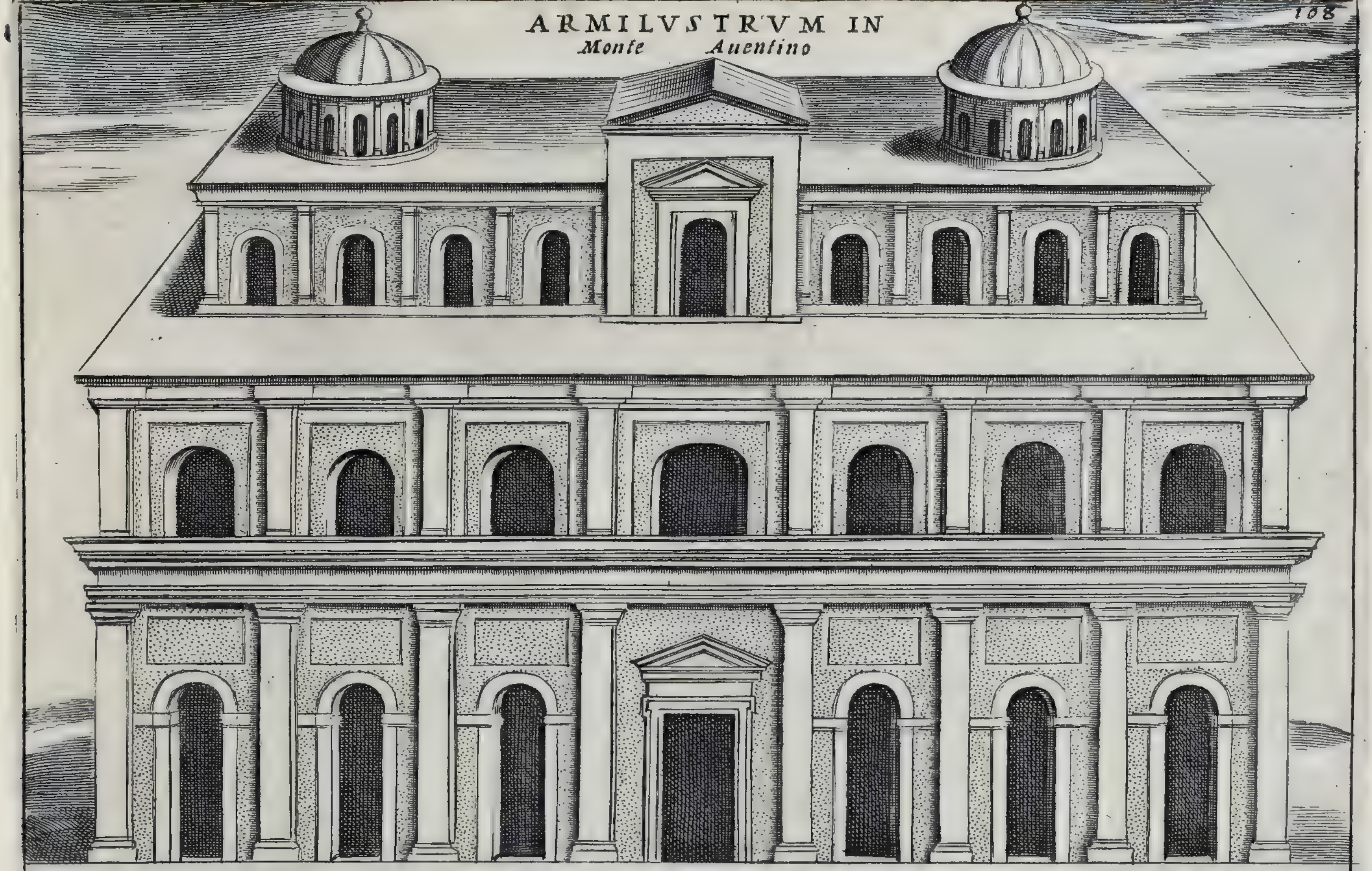

CONSECRATIO·SIVE·INDIGETATIO·IMPERATOR·POST·OBITVM

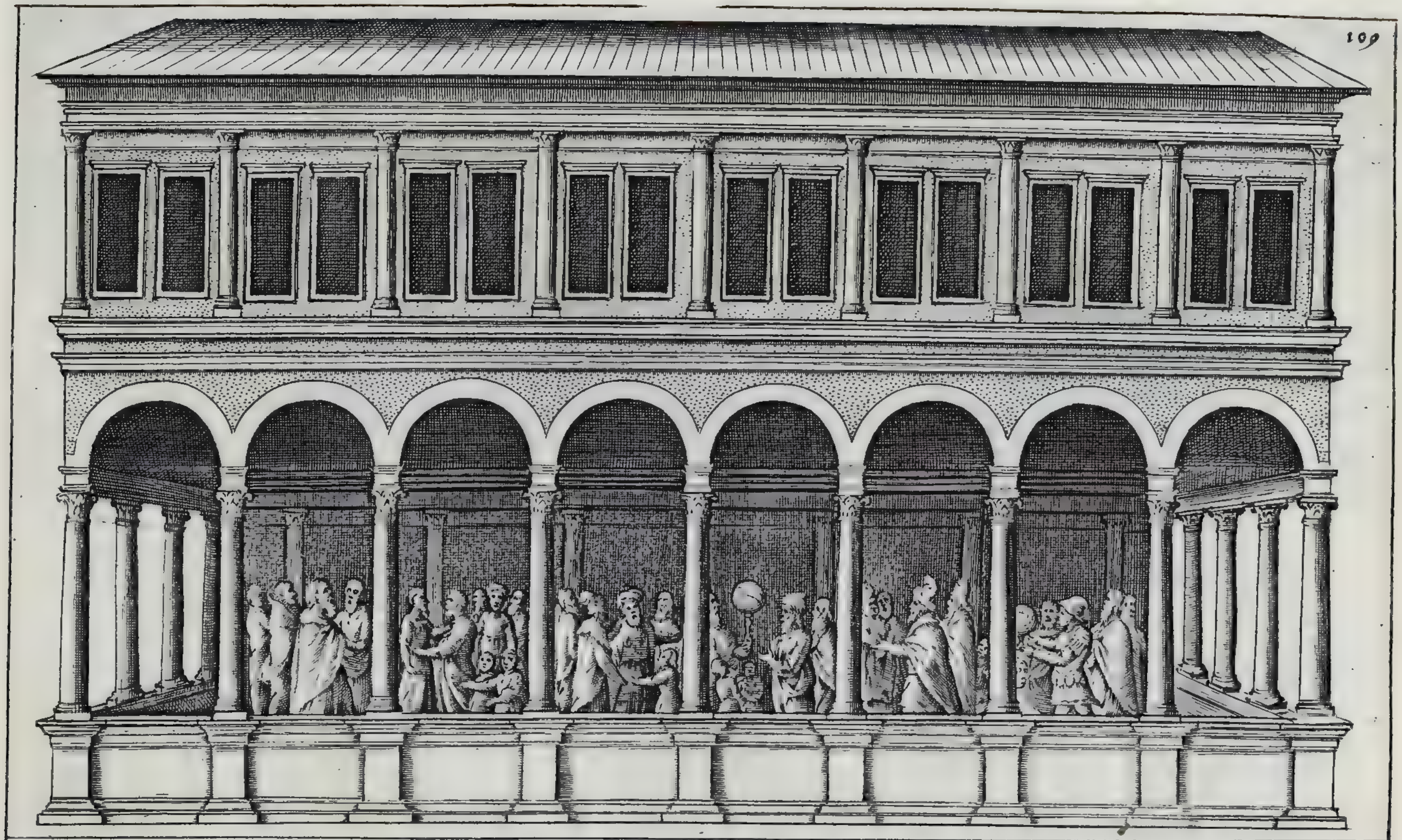
Romanorũ mos ac ritus erat, Imperatores post obitũ consecrãdi, et inaniũ Deor numero adscribendi, eos maximè qui imperio successores relinquebãt · primũ enim tota Ciuitas atrata, in lacrymis, luctuq. uersabatur, deinde effigiẽ cæream, quæ defuncti oris lineamẽta referebat, faciendã curabãt, eamq. in eburneo lecto compositã · pretiosis pãnis coopertam in sublimi loco ante ipsũ imperiale uestibulũ collocabãt · ad læuã magna diei parte Senatores primi cõsidebãt · ad dexterã Romanæ heroinæ pro coniugũ, uel parentũ dignitate alba ueste indutæ simpliciter muliebrẽ mundũ omnẽ prorsus deponẽtes · Octo quidẽ diebus huiusmodi ceremoniæ decurrebãt, quib⁹ Medici feretro accedẽtes, et effigiei pulsũ tentare simulãtes, male deinde peius postremoq. animã exhalasse affirmabãt · quo dicto Senatores primi feretrũ humeris p̃ uia sacram in forũ uetus, hoc est campũ Martiũ deportabat ubi preter duo hinc inde theatra unde iuuenes femineq. nobiles nænias uersusq. lugubres decãtabãt, moles A · ex lignis siccis, et acapnis in quadrũ cõstructa erat, intus sarmẽtis, fenoq. replectisa, foris uero B · cortinis auro elaboratis elegãter exculta C · eburneis statuis, uarijsq. picturis exornata · supra illã molem D · altera eminebat eiusdẽ artificij sed nõ magnitudinis preterquã quod patebat foribus et [illegible] fenestris itaq. gradatĩ ex imo loco ad sumũ fastigiũ ascẽdebatur ad eum quidẽ modũ, quo pharus Aegyptia uidebatur extructa, quę p̃ noctẽ accẽsis ignib⁹ nauigãtes duceret nequa forte impingerẽt, uel errarent E · feretro igitur usque ad hoc minus tabernaculũ deportato, ibiq. deposito, magnã aromatũ, suffimentorum, fructuũ, herbar et unguẽtor fragrãtiũ copiã spargebãt · Interea F · equites quidã circũ illã fabricã cũ essedis, et currib⁹ obequitabãt quor aurigę purpura, et gausapi rubro induti p̃sonã ducũ et principũ qui Imperatori defuncto seruierat, suscipiebãt · tandẽ uero rebus his õibus pactis ipse imperio successurus accẽso cereo ignẽ turri ligneæ admouebat e uestigio flãmis in altũ erũpentib⁹ aquila H · quę in supremo domicilio latitabat in cęlũ subuolabat I · quapropter stulti et adulatores Romani animã eius Impis ab aquila in celitum numerũ, et cõsortiũ correptũ clamitabãt hec omnia ne temere dicta uideantur a Blondo. multisq. antiquarijs accepimus qui quidem ex ueterum lectione ex [illegible] aeneis numismatis altero quidem Ant. Pij altero n.° M. Aurelij quibus huiusmodi fabrica exprimunt, tales ritus et architectura literis prodere non dubitarunt ·

ARMILVSTRVM IN *Monte Auentino*

Armilustrũ seu Armilustriũ dicitur fuisse in Auẽtino prope templũ S. Alexij ubi armati rem diuinam faciebāt sacrificatesq, canebāt tibijs et ludos quosdam inibant ad arma spectantes. Ex Plutarc. habemus fuisse in Auentino, nã ait a Romulo fuisse sepultũ Tatium Sabinorũ Regem in Armilustro in Auentino et superioribus annis in proximis uineis repertũ fuit marmor cum hac inscriptione SACRVM MAG VICI ARMILVSTRI. *Locus item in quo huiusmodi ludi instituebantur et fiebant Armilustrũ dicebatur Varro tamen non ab armis sed ab ambitulu: stri armilustrũ dictũ existimat quod ibi circũ metas fertur pompa et equi currunt Armilustrũ inquit Varro l. 5. de Ver. or. ad Cic. ab eo dicitur quod in Armilustri armati sacra faciunt nisi locus potius ductus ab his sed quod de his prius id ab luendo seu lustro quod circuibant ludentes ancylibus armati cũ Varro conuenit Sextus Pomp. l. 1. de uel. uerb. sig. Verũ quod idẽ Varro ait lib 4. nõ existimo uerũ nimirũ fuisse eundẽ Armilustrũ cũ Circo maximo. Existimo ig. fuisse locũ ubi et arma et armati lustrarētur, Arma quidẽ ut esset idẽ quod armamentariũ armati ut ad bellũ processuri ibi primũ armati obirēt locũ et ab Imperatorib. lustrarētur quib. armis et quã armatorũ species essent insignes aptine an inepti essent ad arma et ad bellũ, ibiq. p.m antequã armati cõtra hostes prodirēt sacra Dijs facerēt quo bellũ feliciter mireretur quod nũc a X planis nris felicius fit cũ Deo prælia inituri ipsos precibus sacrificijsq. commendant.*

DE · ROMANO · VETERI · GYMNASIO · LITERARVM · SIVE · ACADEMIA ·

Falsò et imerito Plin. de natura cõqueritur, qđ cũ cęteris animãtib' ad se se tuẽda, et cõseruãda uires, arma, agilitate, normãq, prescripserit, hominẽ nudũ inerte, imò et inermẽ ingenio, mẽbrisq ininfãtia impeditũ procrearit: Tantus uir ipse consilio et literis non intelligẽs, eò magis humanę naturę prestãtiã cõmẽdari, quo obscurior ipsius ortus et maior nascẽdi imbecillitas extitisset. Homo enim in res creatas sapiẽtię, et potẽtię habiturus imperiũ, quo pacto decẽtius in lucẽ pdiret nisi eo quo ipsũ prouida natura parẽns edere cõsueuit, animãtia quę quãdã ueluti militiã sub homine exercẽt, itaq uã milites, quor precipuũ est munus obsequi, bene armati pcedant. Homo uero dux siue imp̃ator sine armis, dũmodo cũ mente Dei solus cõpote, et animo ipsius Dei nedũ uerũ omniũ capacissº diuinitus inspirato, et adiuto, unde uirib', ingenio, et industria in dies magis et magis crescat cõpareat. Hoc quidẽ Romani quãtũ insita ipsa ratio suggerebat nõ ignorarũt, cũ suis in hominib' egregias naturę has dotes excolere, ne otio, lasciuiaq marcesceret, nitebãtur. Cũ uero Imperatoriã Maiestate armis, et sciẽtijs illum: ri et decorari necesse sit, nõ immerito eadẽ Pallade militari et literario coli certãtiũe faciebãt, quam adrẽ Gymnasiũ literis, et Palestrę, hoc ad corporis, illud ad animi exercitatione domos ampliss, nęp̃e 1200. pedes ambitu cõtinẽtes, columnis cir: cũsultas et ornatas extruxerũt, spatiosasq undiq porticus explicãtes, quas meridiẽ uersus duplices faciebant, nequid detrimenti a pluuia uentisq acciperet. intus aulę et mansiones distinctę erant statuis et picturis ornatissº, ata interius monachalis instar chori locus erat, ubi iuuentus Romana literis dabat operã, eo Principes et patritij, nõ solũ honestę uoluptatis, sed etiã disciplinę accipiendę causa uentitabãt, populoq p circuitũ amplissᵘˢ ad spectãdũ locus patebat. Hic a uarias nationũ magistris doctiss. õia scientiarũ genera tradebatur et scolasticis sẽp certaminib' cõfirmari cõsueuerãt. Quid igitur utilius, honestius et iucũdius Reip. quã huiusmodi academias celebrari unde magis sapientiorũ, preceptis, institutisq abundãter, sanctiss. sua munera administraret, et Remp. ipsa felicis. Platonis illi simile reddat, cũ Philosophos in se regnantes, Regesq philosophantes contineat. ex Vitruuio et alijs.

PALÆSTRÆ GYMNASIA

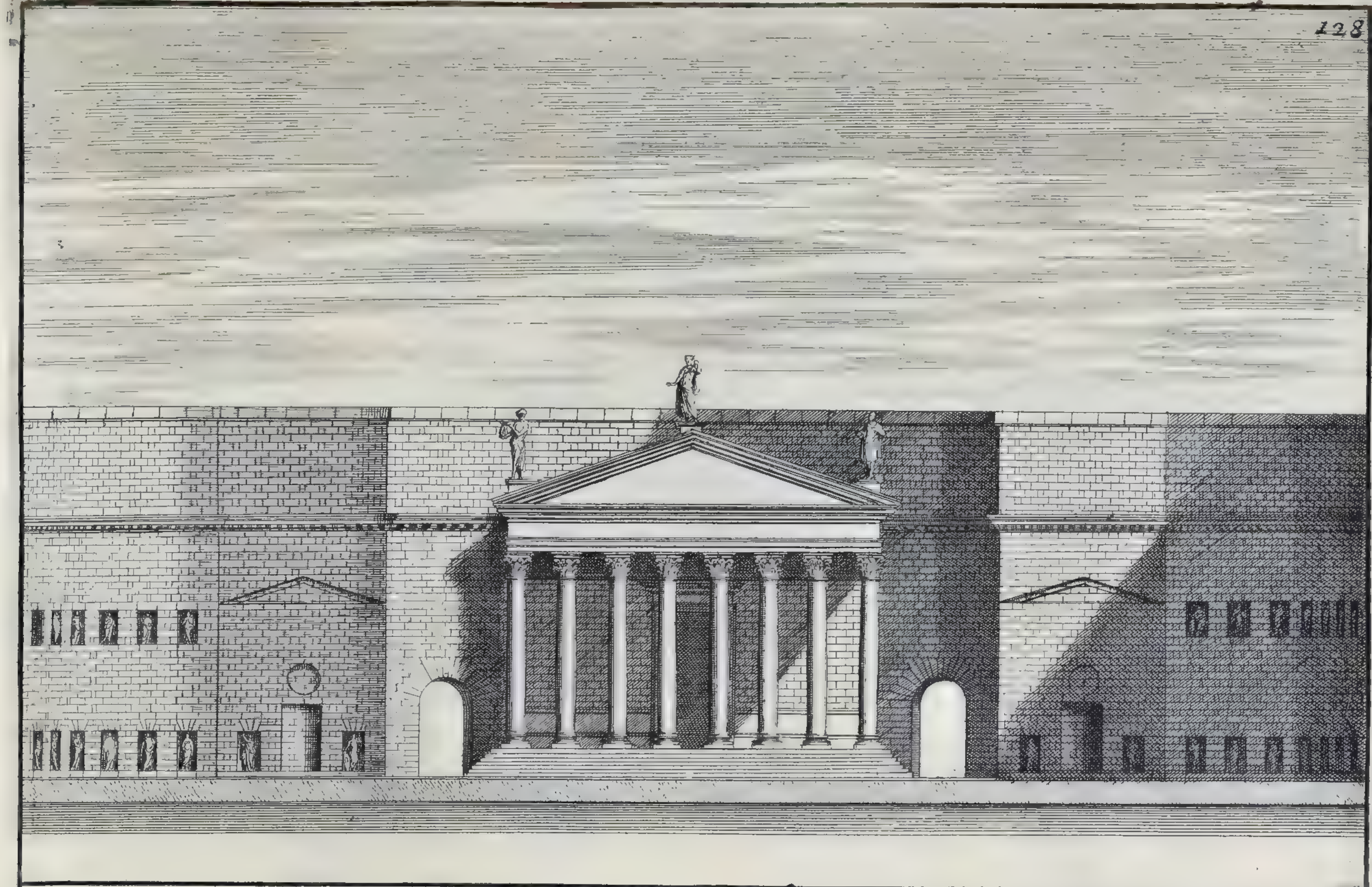

Idem met ambitus (autore Vitruuio) qui literarũ ut diximus, Palestræ etiam Gymnasia continebat ubi diuersi pugiles et Athletæ uarijs ac miris sese modis exercebant sub porticibus longe lateq. diffusis, quarum appellatione, uel ẽt hastarũ, quibus utebantur in pugna, Græco uocabulo Xystici dicebantur, et hoc nomine Iurisconsulti ut Alexander ab Alexandro obseruauit. eos intelligunt. non ibi deambulationes spatiosissimæ deerant, non arbores in ordinem, seriemq. dispositæ, quæ locum illum amœnũ et spectabilem exibebant. Hybernis fere temporibus eo Romani iuuenes confluebant, et qui se hasta qui claua, cæstu, ʼaltêre, disco, qui pila, qui saltu, cursuq. fatigabant, ut neruos extenderent, uires compararent, metum paulatim adimerent, tandemq. ad seria uariaq. certamina audaciores euaderent. Quãuis u.º non negamus hanc artem cæpisse Romæ uilescere, quod ludiones huiusmodi alioqui suas in theatro operas locare consueuerant: nihilominus qui se se excolendi gratia, non eo lucrandi fine adducti eo conueniebant, non parum fecisse uidebantur, siquid inde laudis, præmijq. parassent; id enim ornamenti maioris sui loco reponebant. Vtinam iuuenes hodie Romani hoc se studio confirmarent ut sui nominis gloriam splendoremq. augerent.

FORVM NERVÆ

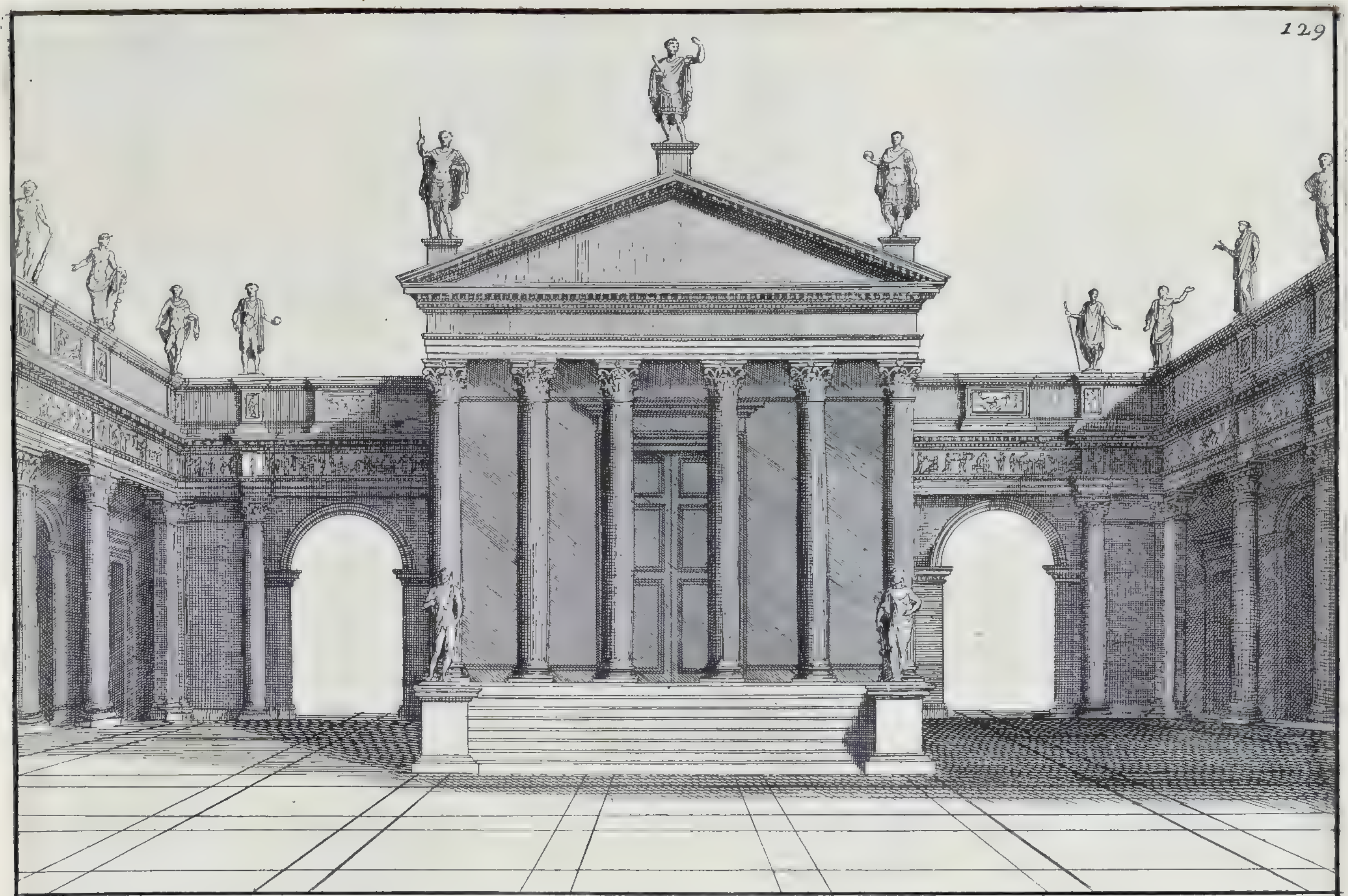
Erat hoc forum retro templū nunc S Adriani prope forū Romanū iuxta uel inter forum Augusti et Cæsaris; adhuc pauca quæ extant uestigia sed nuper deiecta indicant porticus et ædificij elegantiam. ostendunt autē porticū fuisse eximia, columnæ ingentes striatæ opere corinthio. cælaturæ lapidū hic quoque uisebantur artificio admirabili quæ ostendunt opus exactissime fuisse perfectū. Aiunt inchoatū fuisse a Domitiano, sed deleto eius nomine exoso, Neruæ optimi Imperatoris nomine fuisse insignitum opus. quod quidem uerosimile uidetur quod Nerua tantū uno anno et quatuor mensibus imperauit. Nunc deiecto ueteri templo S. Petri epistilia ex marmore columnis eius templi imposita ex inscriptione nominis Neruæ ostendunt ea fuisse ex hoc foro ad construendū illud templū a Constantino Magno translata, et fortasse etiam columnæ inde fuere allatæ quæ numero centum istud templū præclaro ac longo ordine sustinebant. Hæc nr̄a adhuc ætate legebatur inscriptio IMP. NERVA· CAESAR·AVG·PONT·MAX· TRIB·POT·II·IMP·II·PROCOS. *quod quidē forum pulcherrimis statuis intus et foris erat exornatum de quo scribit Spartianus*

Alia delineatio Fori NERVÆ Augusti, seu potius eius Basilicæ ab Antonio Labacco ex ruderibus, quæ etiam supersunt in Regione Vrbis, quæ Arco de Pantani uocatur, diligenter exarata.

Petrus Sancti Bartolus incidit

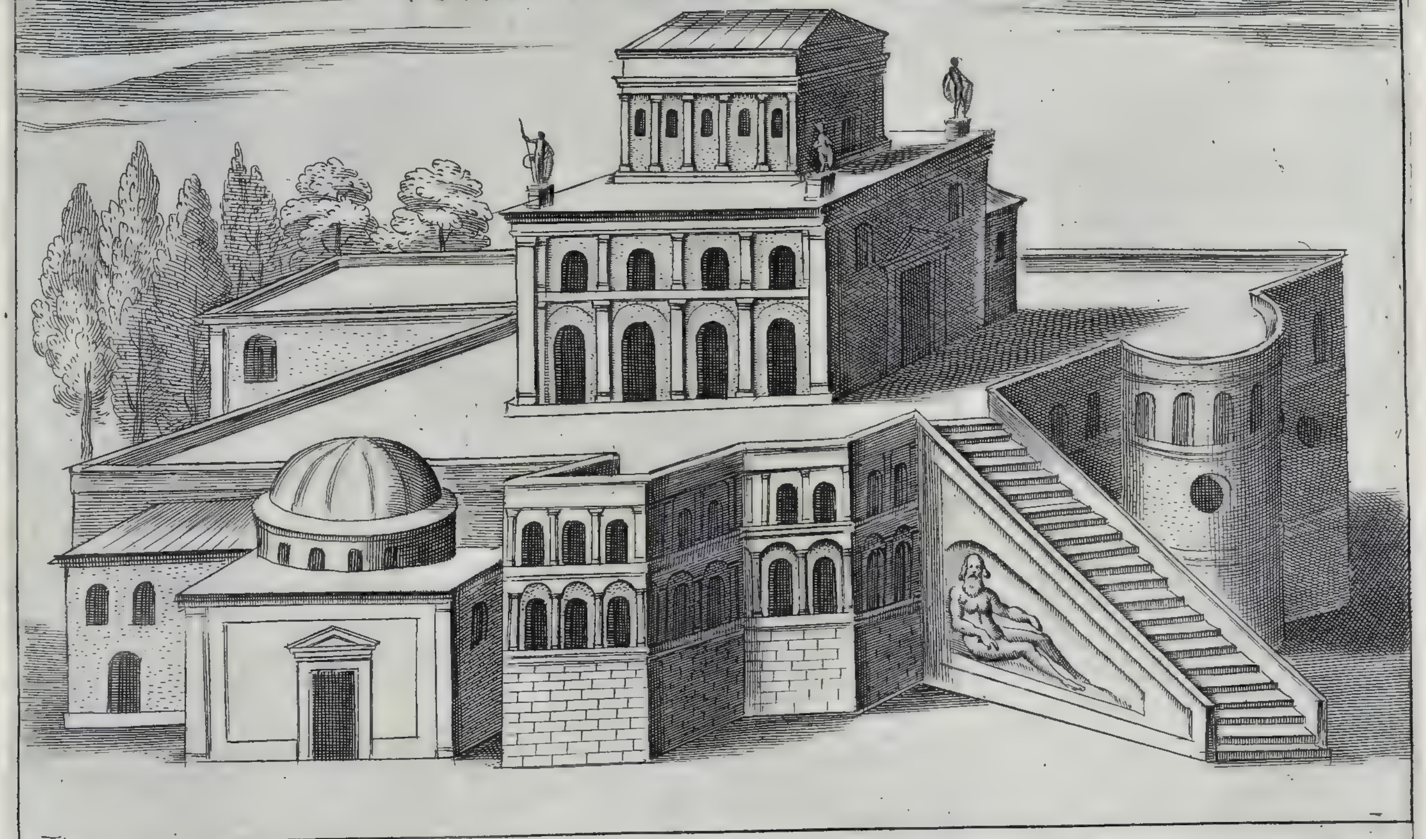
Dominicus de Rubeis Heres Io. Iacob. de Rubeis ad Templ. S.ᵗᵉ M.ᵉ de Pace.

In eodem Foro creditur ab eruditis NERVÆ *Cæsari Augusto, quod et innuere uidetur Plinius in Traiani Panegyrico Templum à Traiano Aug. fuisse extructum. eius delineationem hic damus ab Andrea Palladio L. 4. c. 8. ex parietinis et ruderibus, quæ fortè tunc supererant, affabrè et sedulo depictam.*

Petrus Sancti Bartolus incidit. *Dominicus de Rubeis Heres Io. Iacob. de Rubeis ad Templ. S.e M.e de Pace*

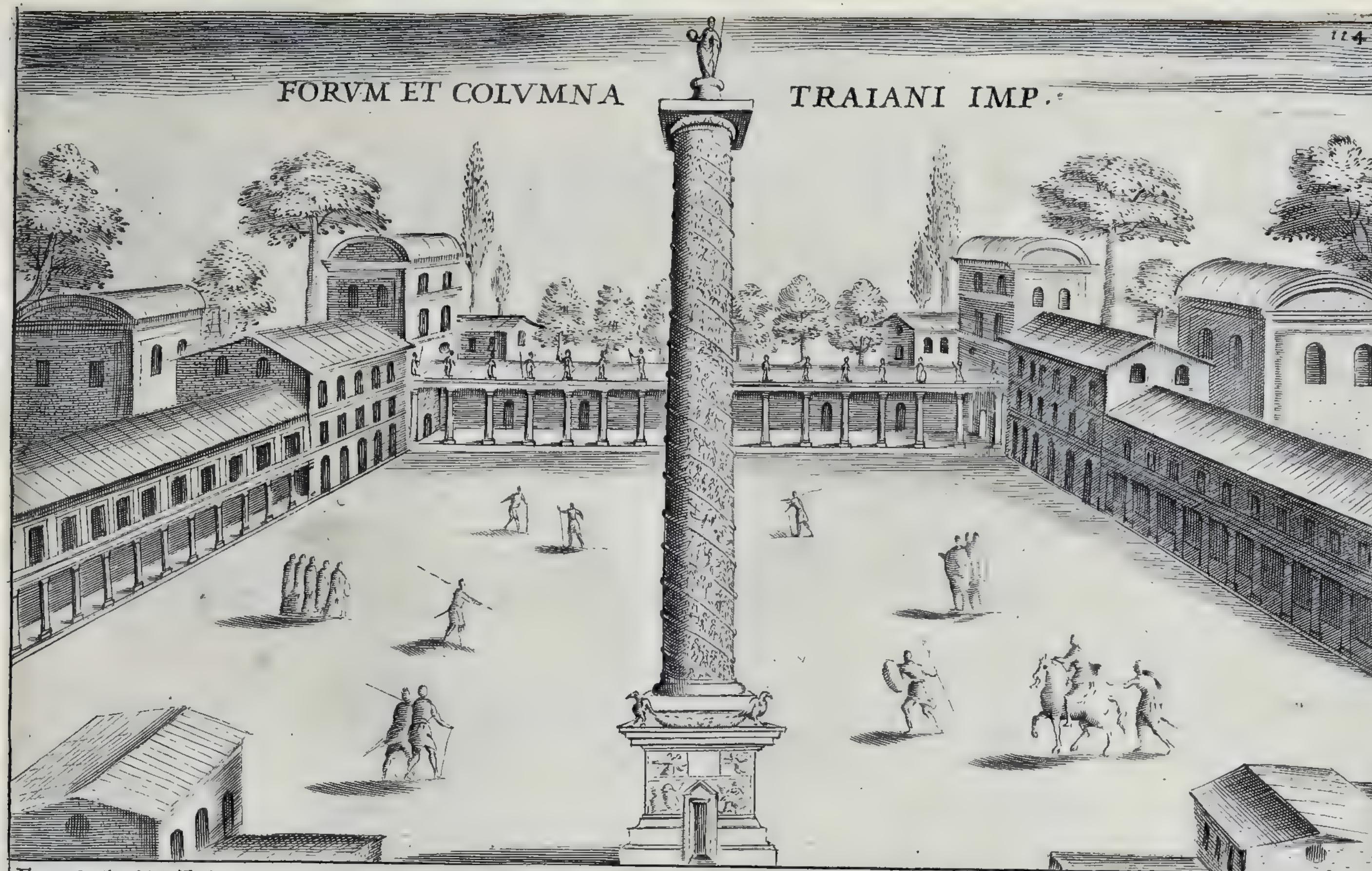
VILLA PVBLICA *ad Montē Iordanum*

Ad eam partem quæ attingit montē quem uulgo Iordanū dicimus stetisse Villā publicā Antiquarij opinantur Erat autem Villa publica ut referunt Blondus, Marlianus et Faunus domus ampla in modum Curiæ ædificata peculiare hostium Legatis hospitium, quia id intra urbem habere non poterant, unde de publico alebantur · quod quidē Liuius his uerbis attestatur· Macedones deducti extra Vrbē in Villam publicam, ibique ijs locus, et lautia præbita. Quod etiam extra urbem diuerterent facile uidebis apud eundem Liuium, qui Rhodiorum Legatos in Senatu conquerentes inducit multis uerbis, his tamen præcipuis et ad rem nostram facientibus · propē hostium more extra urbē manere iussi in hoc squalore uenimus in curiā Romanā Rhodij de eadē uilla publica meminit Cicero ad Atticū et credimus cū eidē Antiquarijs Monticulū illū qui ibidē uidetur factū fuisse ex ruinis uillæ publicæ et aliorū ædificiorū; Hæc in re quidē Romanæ illius gentis ordinē et prudētia nō possū nō admirari summisque laudib⁹ celebrare: cū ius a natura insitū hostilib⁹ legatis nō denegās, imo indulgēs Reipub. sic consulebāt ut ne quid ex aduersorū armis siue colloquijs detrimētū acciperet non sic autem cū amicis socijsq. se habebant; quorū legatos intra urbē in græcostasi palatio quodam recipiebant de quo alibi mentio fiet.

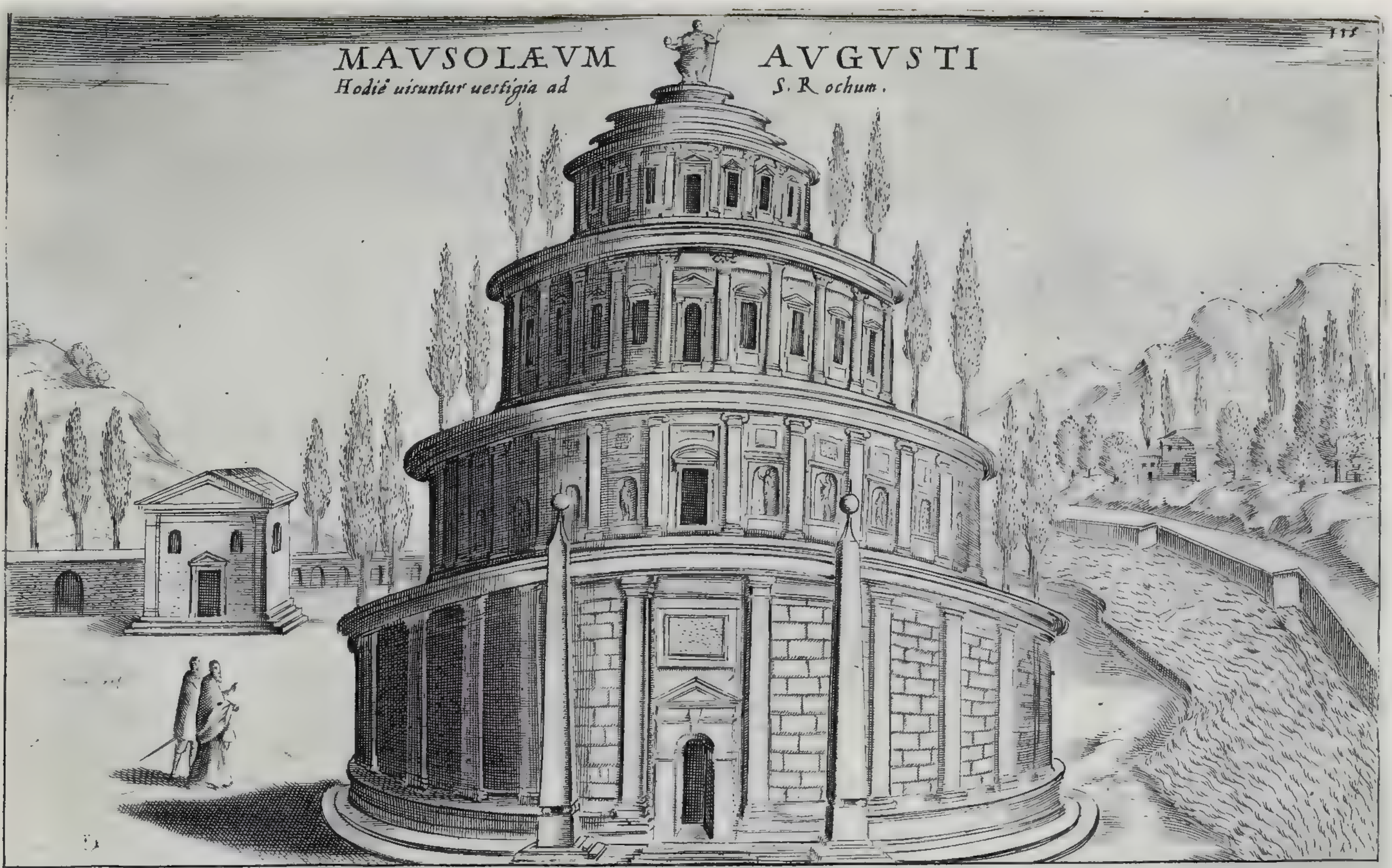

Columná Antoniná excitandá curauit M. Aurelius Antoninus in honoré Antonini Pij Patris a quo precib. Adriani fuerat adoptatus. Cernũtur in ea exculpta bella eiusdé ac celebratæ uictoriæ de Armenis Parthis Germanis Vandalis Sueuis et Sarmatis Inter cætera cernitur A. Imago Iouis Pluuij alati promissis capillis et barba qui undiq, ex omnib. corporis partib. demittit pluuiã et fulgura et sub eo hostés prostrati et equi Romaniq, eos armis aggredicẽtes et insequẽtes in fugã uerros Hist. rei gestæ ex uarijs auctorib. refert Card. Baronius tom. 2. Añal. ecc. nã cũ Romani in Germania ab hostib. circũsessi et mõtib. cõclusi laborarẽt aquæ penuria et siti ferme enecarẽtur X.piani qui erãt in exercitu precib. a Deo obtinuerũt pluuiã ad recreãdos Romanos et fulgura et tonitrua ad prosternẽdos hostes in fugãq, cõuertẽdos. beneficiũ inotuit Impri. a X.pianis fuisse obtentũ qui deinceps eis plurimũ fauit et statuit ut eorũ accusatores punirẽtur ipsiq, liberi dimitterẽtur. Altitudo huius Columnæ fertur ped. 175. fenestellas habet 56. quib. scala ut ipsa colũna cochlidis instar lumẽ admittit ad gradus 206. iam detritos his ascẽdebatur ad sũmũ in cuius uertice extabat eiusdẽ Antonini statua ut ex numismatib. eius cõstat. eius loco Sixtus V. Pont. Max. S. Pauli ex metallo inaurato imposuit statuã qui etiã eãdẽ colũnã incẽdio alijsq, iniurijs lesã iussit instaurari ac refici forũ in quo colũna erat eiusdẽ Antonini in Via Flaminia quod quidẽ forũ adiunctã habebat porticũ cuius etiãnũ supsũt prope S. Stephani T. de trullo uestigia et 11. colũnæ marmoreæ ord. corint. ex 42 quib. Basilica Antoniana seu potius Neptuni T. cingebatur inter hoc forũ et aquã urg. erãt septa in quib. Pop. R. ad ferenda suffragia includebatur dicebãtur septa seu etiã ouilia qd tabulis ueluti ouilia circũ seperẽtur his adiacebat mõticulus hodie M. Citorius ita forsasse dictus qd ibi ciues citarẽtur ad suffragia et inde separati ab alijs deducebãt p pontẽ ne alter alteri indicaret quib. suffragia tulisset huius põtis meminit Suetonius in Caes. quẽ ex eo cõiurati deturbare ferme deliberarãt. Nõunquã in septis uaria dabãtur spectacula et ludi Neronis ætate exibitus fuit gimnicus quo nudi cõstigebãt et Aug. tpe. ludi senec inimicũ comediæ et trag. Vterq, Antoninus tã pius quã M. Aur. egregius fuit Imp. ille pace hic militia insignis, ille nõ tã Imperiũ amplificare quã partũ sapiẽter tueri studuit is ta bello clarus plurimas gentes a Romanis desciscentes perdomuit ad obsequiumq, reduxit.

FORVM ET COLVMNA TRAIANI IMP.

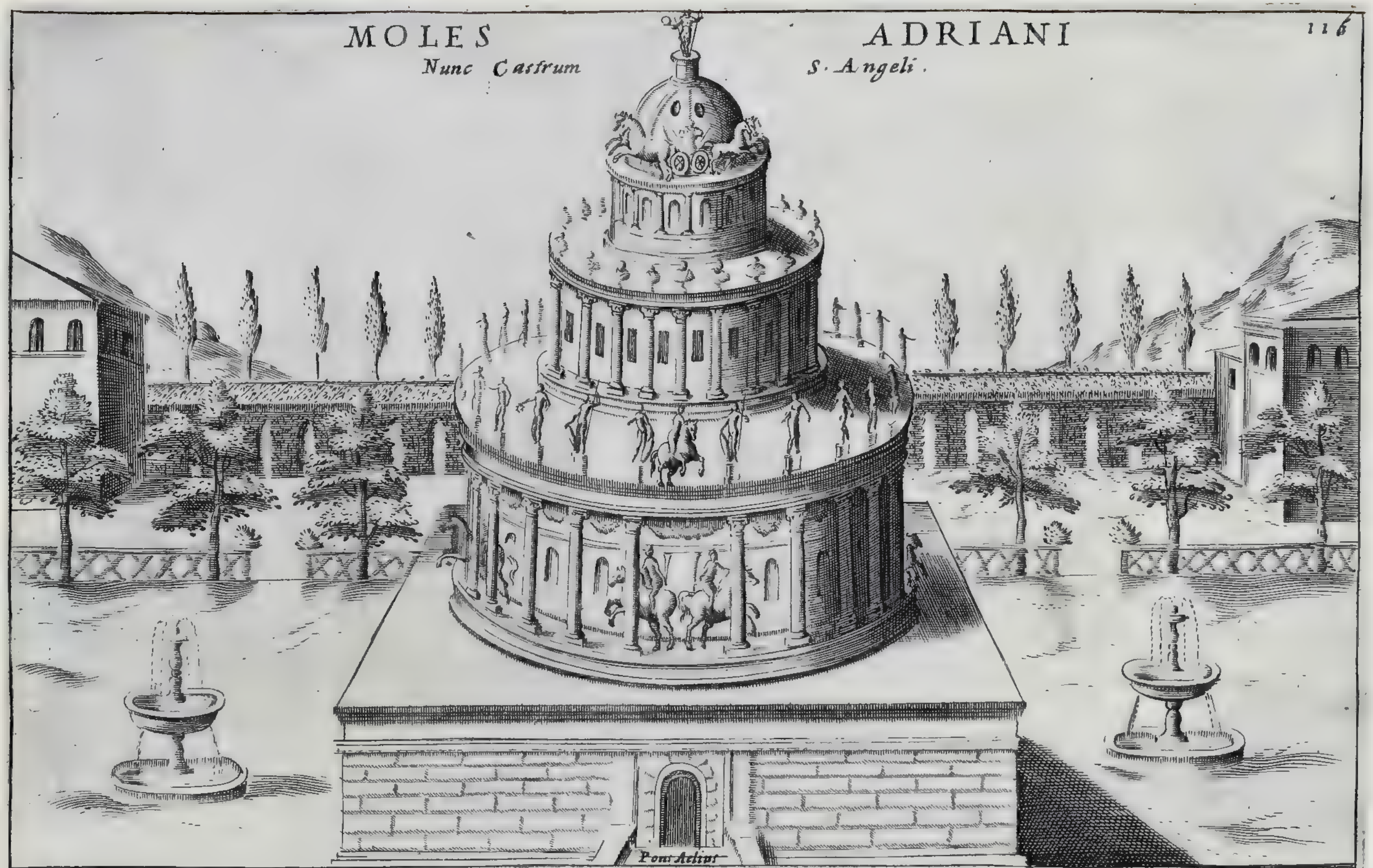
Fertur forũ hoc fuiſse à Traiano opera eximij architecti Apollodori cõſtructũ tã admirabili structura, utque admodũ meminit Am. Marcellinus l. 14. Constãtius. Imp. Constãt. Magni filius Romã ingressus, ad inspicienda Vrbis, de qua mira cognouerat, magnificentiã, ad forũ hoc cũ uenisset, obstupuisse dicatur splendore operis, animũq. despondisse, se posse quid simile efficere; solũ Traiani equũ locatũ in atrij medio, qui ipsũ principẽ uehebat, imitari se uelle dicebat et posse: cui astans regalis, ait Marcellin. Hormisda, respondit gestu gentili: Ante inquit Imperator stabulũ tale condi iubeto, si uales. Circum forũ excurrebant porticus columnis pulcherrimis distinctæ, statuisq, eo ab Alexandro Seuero collatis ex ruinis Vrbis. Dicuntur prætereà fuisse hic præter equũ Traiani uaria equorũ simulachra ex metallo itẽ inaurato trophæa quoque, scutaq, cũ galeis cæterisq, militarib' ornamẽtis quibus erat ascriptũ inferius. Ex manubijs. In medio quoque foro quæ etiamnũ hodie extat, conspiciebatur columna. in qua egregio artificio exculpta cernũtur omnes uictoriæ ac triumphi quot egregius iste Imperator ab hostibus plurimos reportauit: nam deuicta Dacia, quæ bis rebellauerat, domitis præter Hebræos rebelles, Armenis, Adiabenis, Parthis, Dacicus Adiabenicus Particus, ut post eum L. Seuerus, fuit appellatus, quod cognomen ei postea Senatus confirmauit, a quo expugnatis quoque Arbela Gaugamelaq, Assiriæ Vrbibus arcum in hoc eodem suo foro meruit, Optimiq, cognomen. Verum admirabili Dei prouidentia factum est ut duæ columnæ Antonini et Traiani remanserint, quib9 duæ columnæ Ecclesiæ Petrus et Paulus Sixto V. imponerentur.

Mausoleū hoc Augustus sexto suo consulatu extruxit sibi, suisq; sepulchrum, inter uiam flaminiā, et Tiberim, imitatus in hoc Mausoleū quod Arthemisia Regi Cariæ Mausolo coniugi suo exædificauit, quod erat unum ex septem Orbis miraculis; cuius meminit Martialis in Amphithea trū Cæsaris lib. 1. epig. his uersib⁹. Aere nec uacuo pendentia Mausolea. Laudibus immodicis cures in astra ferant. Erat autem hoc Augusti, ut ferunt, tantæ amplitudinis, ut illi non cederet quamuis eximia opera extructo: exædificatū uero fuit ex pario candido lapide. aiunt fuisse altum ducentos quinquaginta cubitos, et in apice sustinuisse æneam Augusti statuam. statuit idem Augustus hic obeliscum ægyptijs notis rerum naturā indicante ex Aegypto a se transuectū, qui gnomonis instar umbra sua indicabat horas ad motū solis, strato ut inquit Plinius lib. 36. c. 10. lapide ad obelisci magnitudinē: addidisse præterea ferunt porticū pedū mille, hortos item, ac nemora uariæ amænitatis, et pulchritudinis, ita ut intuentiū oculos tenerent, ac mirifice recrearent.

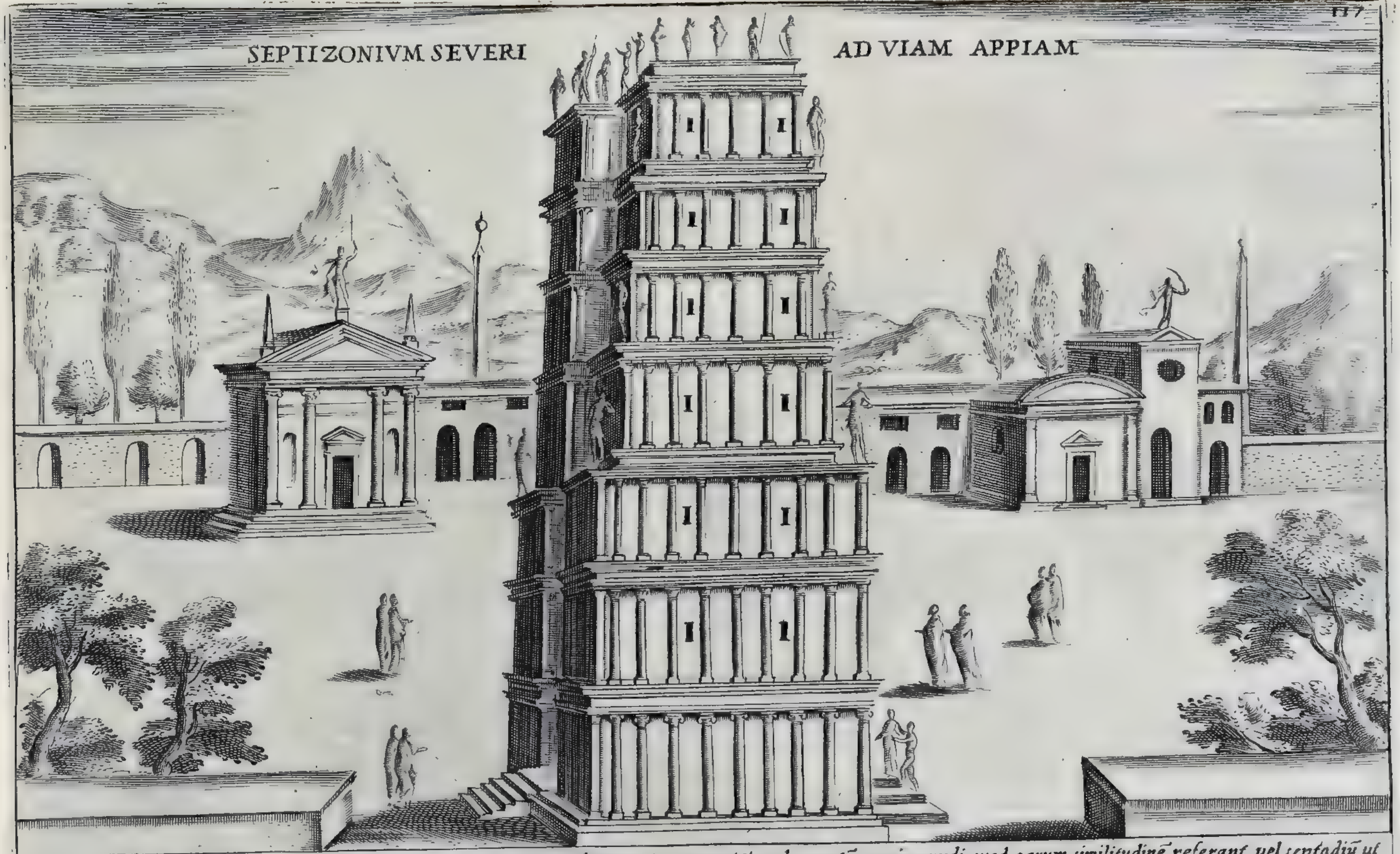
MOLES ADRIANI

Nunc Castrum S. Angeli.

Moles Ælij Adriani Imp. constructa ab eodē Mausolei instar condendis suis suorūq; Antoninor; cineribus ad ripam Tiberis addito ponte eximio qui ab eius nomi: ne pons Aelius dicitur; opus plurimis exornatum statuis ingentes columnæ fulciebant, tribus ordinibus surgebat, primus inferior loco basis referebat figuram quadratā, alter rotundam, tertius et supremus iterum quadratā opere, ut firmior esset moles, dorico: huic superposita fuit Adriani statua ex ære inaurato, cuius loco peste Romæ grassante, in fastigio uisus fuit Archangelus Michael S. Gregorio et uniuerso populo supplicanti gladium sanguine infectū recondens, eoq; pes: tilentiam cessasse: lapis uestigiorum angeli notis insignis uisitur etiamnum in templo Aracæli. Bonifacius VIII. redegit in fortissimam arcē Alexander VI. in meliorem et munitiorem reddidit formam perfecit demum Pius IIII. qui illam munitissimo muro circumcinxit. Adrianus hic plurima gessit memoratu digna et præter cætera recusauit triumphum sibi a senatu decretu, quod quicqūm nollet de Traiani gloria detractum cui is debebatur, domuit Hebreorū pertinaciam, instau: rauit Hierosolyma, compescuit Dacos a Traiano superatos, Gallos item Anglos et Hispanos, et cū audisset Xpianos innocentes inauditos condemnari rescrip: sit ne id fieret, nisi in leges coperiretur deliquisse Moles hæc deiecta fuit a Gothis, sed Belisarius Dux a Iustiniano cōtra eos missus deturbauit in eosdē multas statuas, et col:

SEPTIZONIVM SEVERI AD VIAM APPIAM

Septizonium dicitur a septem ordinibus columnar, sibi mutuo in altitudinē superpositis uel a septē zonis mundi quod earum similitudinē referant, uel septodiū, ut quibusdā placet, quod septem diuersæ uiæ in illud concurrerēt Seuerus Imperator dicitur illud extruxisse Ad nostrā hanc ætatem tres adhuc ordines supererant, quos quoniam ruinam minarentur Sixtus V. deturbandos curauit, lapidibus eius ad alia ædificia adhibitis ad quem autem usum Seuerus illud extruxerit, non constat sunt qui uolunt ut esset quasi porticus montis Palatini Alij ad suam sepulturā iuxta uiam Appiā, ut Romam hac ex Africa ingredientibus obijceretur monumentum celebre cineribus sui ciuis quamuis hostis suæmet huic nationi infestissimi, præcipue Leptæ patrio solo de quo etiam triumphauerat et fortasse ut suis quoque mortuus esset terrori qui: bus uiuus fuerat. Non desunt qui uolunt a Tito fabricatū, quod is dicatur natus a Suetonio in uita prope Septizoniū et a Seuero deinde perfectū. Quidā archi: tecturæ periti uix possunt adduci ut credant quomodo septem ordines posuerint sibi in tantam proceritatē insistere, quocirca putant dictū Septizonium non a septē columnarū sed lapidum ordinibus qui ædificiū circum, Zonarum instar cingebant uarietas lapidum columnarum indicat ædificium hoc insigne ex alijs ruinis ac uestigijs ædificiorū fuisse constructum, columnæ enim quædā erant porphireticæ aliæ striatæ.

SEPTIZONIVS VETVS AD THERMAS ANTONIANAS

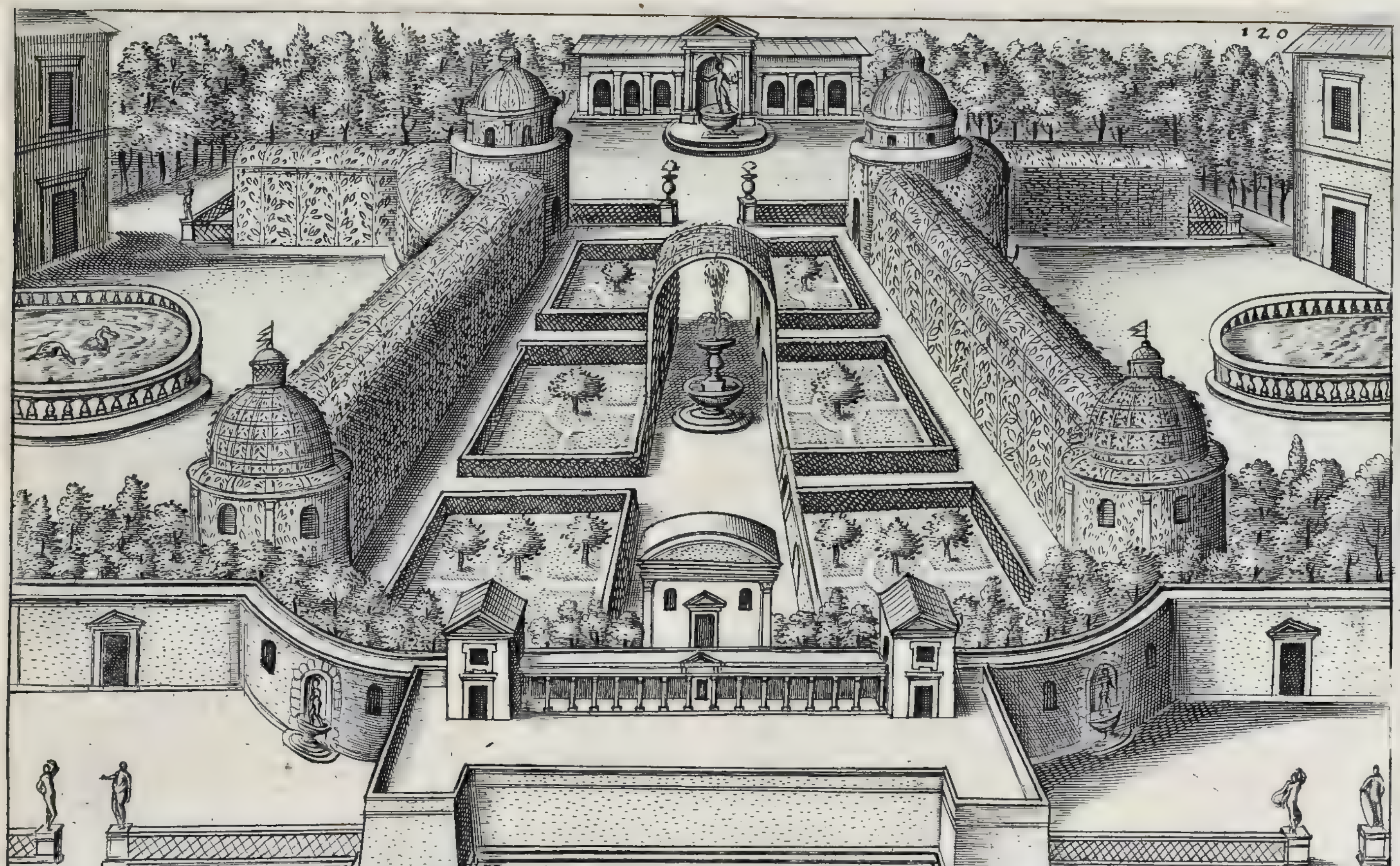

Ex omnibus Romæ ueteris monumentis nullũ fere est, quod Romanorũ facultates ingeniũ et scientiã demonstraret, quã Septizonij moles illamirabilis, quã Plinius memorat, Septi:
soliũq. appellat, alij Septodiũ uocare nõ dubitant de cuius artificio abunde nouimus, nihil prorsu de Autore, nonnulla de loco conijcimus. De artificio constat, quidẽ septẽ habuisse
solaria cũ colũnar, totidem peristilijs septem cælestiũ zonar, in terris simulacræ referens unde et nomen accepit: id iuxta noui Septizonij ruina fuisse autumant Antiquarij quæ in Six:
ti V. pontificatũ puenies quomodo se quondam habuerit ostẽdebat, quã tunc temporis minitante, ne qui eius spectandæ gratia ueniebant aliquando quid cladis acciperent, diruiipse Summus
Pontifex imperauit. De Autore nulla mentio reperitur cũ de nouo nullus dubitet. Nam Elius Spartianus de Septimio Seuero testatur, cũ Septizoniũ faceret, nihil aliud cogitasse, quã ut ex Africa
uenientes suũ opus cõspiceret. quod sane denouo, nõ autem de ueteri instaurato Septizonio, ut uerbũ ipsũ facere indicat intelligimus; quare de antiqui conditore nihil adhuc accepimus. locus uero
(si Pyrro Ligorio habenda fides) ille ducitur, qui thermis Antonianis propie est. Huius antiqui Septizonij sacræ et profanæ literæ meminere. nam Sueton. narrat Titũ natũ esse iuxta Septizoniũ, et in Actibus
Apost. scriptũ legitur, Apos. Petro ante Septisolia in uia noua cecidisse fasciolã e suppurato diuturno cõpede crure hoc quidẽ de ueteri nõ autẽ de illo Septimij Seueri (de quo alibi) quod tũs esse non
poterat, intelligitur locus plane celebris et conspicuus ac inuidendus non ob Titi Imp. natiuitate, uerũ ob Princ. Apost. reliquiã quã contigit et accepit ex plaga illa beata, quã ex caten. pro Xpi Iesu nomine suscepit sustinuit:

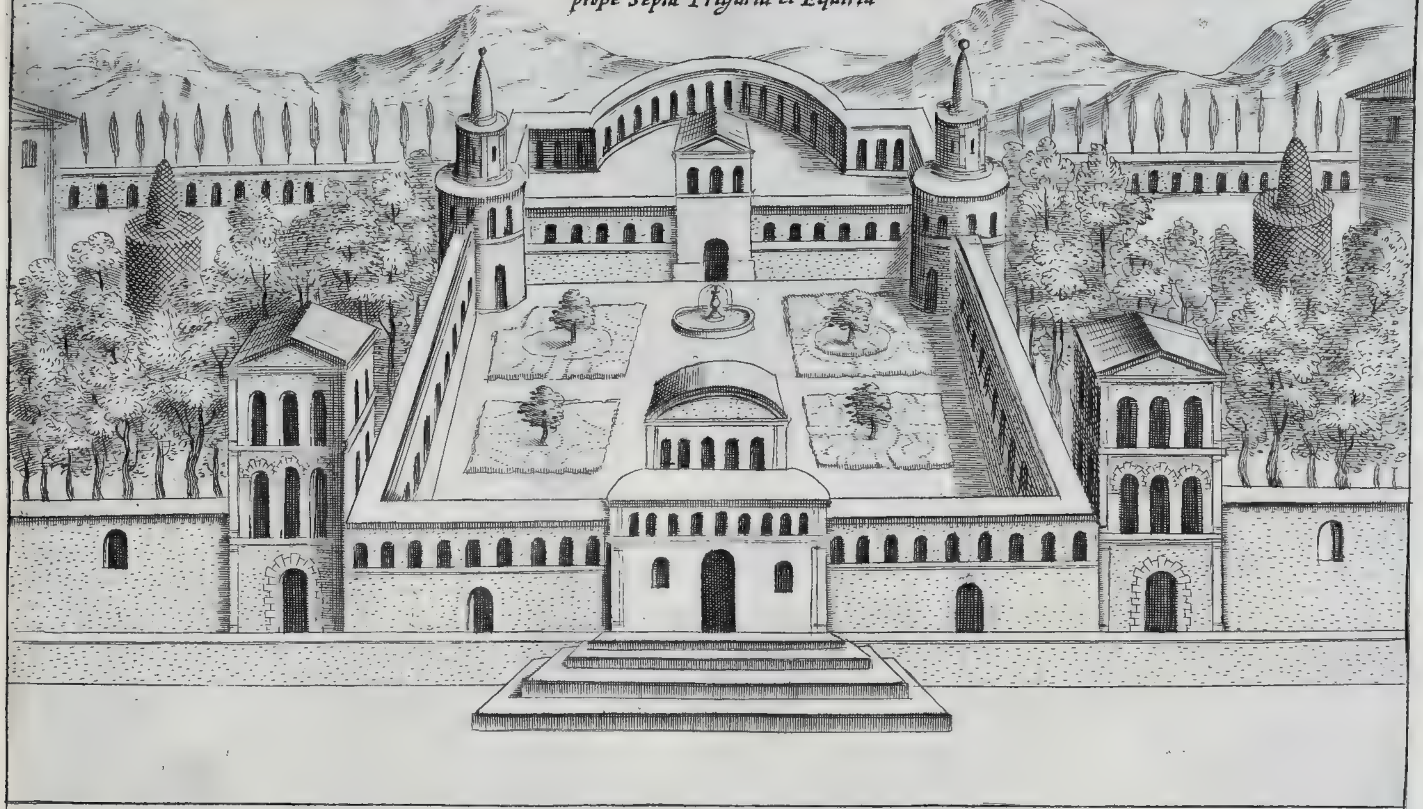
Admirandū Portū Romanū Claudius Imperator construxit, qua de re Suetonius in eius uita: Portū Ostiæ extruxit circunducto dextra sinistraq; brachio, et ad introitū profūdo iā solo mole obiecta, quā quo stabilius fundaret nauē ante demersit qua magnus obeliscus ex Ægypto fuerat aduectus. cōgestisq; pilis supposuit altissimā turrim in exēplū Alexādri: ni Phari, ut ad nocturnos ignes cursū nauigia dirigerēt: Traianus deinde eundē portū instaurauit. A Portu Vrbs proxima Portuen. dicta. Hic Tyberis facit paruā insulā quā riuo ex se deducto circūdat in fluitq; in mare trāsiēs iuxta Ostiā Tyberinā Insula est satis paludosa et a Procopio belli Gothici lib. 1. dicitur insula sacra inter illā et oppidū adhuc uisūtur uestigia ingētiū ædificior; et inter stirpes et cespites plurima reperiūtur lapidū ac marmorū fragmenta defossa, quos olim lapides mercatores eo mari deuexerunt aliquot etiā cernuntur iam parati ad statuas, ut deinde factas Romā asportarēt. Verū fracta Romanor; potentia ibi remansere. Neque solū portus hic fuit admirabilis ob eius magnitudinē, et quod esset statio fidissima nauib9, sed ob splendorē ædificior; quæ inibi ad usum ipsius portus et merciū extruxerāt erat enim horrea et cellæ, et Palatia ad excipiēdos aduenas, legatos Pri: cepesq; uiros qui Romā ad obsequiū Romanis præstādū appellabāt. et hic in apposita eius delineat.ne diligēter expressa offertur nobis spectāda eius mag.na quā Pyrrus Ligorius ex anti: quis monumētis numismatib9 alÿsq; locis et auctorib9 excerpsit. Adhuc portū cōfluebant undiq; Romā mari, ex uarÿs scilicet orbis terrar; partib9.

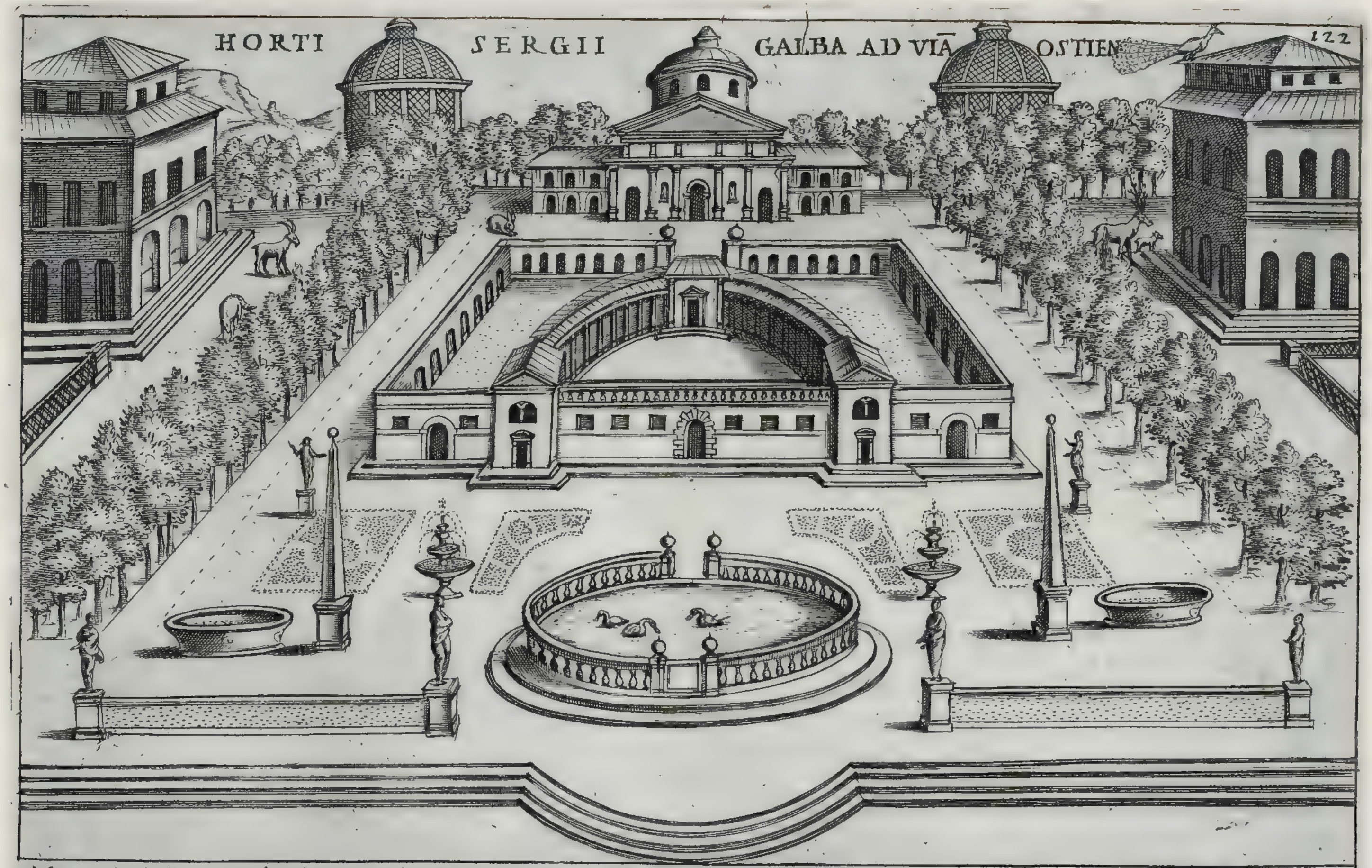
HORTI·P·OVIDII·IN·VIA·FLAMINIA·SVPR·
Colles Hortulorum.

Adarcū Claudiū iuxta uiā Flaminiā P·Ouidiū Nasonē Poeta habuisse hortos nō dubiū: cum ipse de Ponti exilio scribens commemoret: Nec quos pomiferis positos in collibus hortos, Spectat Flaminiæ Claudia iuncta uiæ: quemadmodū et in 1. de tristib. domū nō longe a Capitolio sibi fuisse dicit: hanc ego suspiciens, et ab hac Capitolia cernens quanostro frustra iuncta fuere lari. Neque etiam dubium quin horti isti delitijs et amœnitate alijs, quos hucusque descripsimus adæquarint quia eos a maioribus suis qui equestris erant ordinis, acceperat. enimuero crediderim ibi Nimpharum inter fontes colludia, et Satyrorum crebras inter nemora indagines non defuisse per effigiem, nec cætera, quæ uir tantus ingenio studioq poesios suis carminibus adumbrauit. Fuit Ouidius patria Sulmonensis genere clarus patrimonij dիues, ut diximus, Retor et orator mirabilis, quā artem non coluit ex proniore in Musas obsequio atque ingenio profluente quo omnes sui temporis poetās, qui et apud nos maximi iudicantur, omni in genere imitandos proposuit, ac re ipsa perfecit. nam tersus et fæcundus eloquio, iudicio excussus, sententijs clarus, et acubus, ordine, styloq rarissimus fuit; ut omnia quæ ipsius extant in Rep. literaria monumenta testantur. Tandem quo, nescio iure miser exulauit, et in Ponto per octo fere annos usq ad mortem delituit: cū nullus sit qui causas exilij asseuerare audeat præsertim cū ipse duas innuens, unamq exprimens alteram subāster uelit intelligi, et aliquando amice rogat occultari, dicens: ut quid præterea peccarim, quærere noli ut pateat sola culpa sub arte mea: i dest arte amandi, quam cōposuerat cuius pretextu Augustus, ne se traduceret, poetam amandauit in exilium suspicor tamen fuisse, quod Cæsaris quid arcanū aliunde sibi notū detexerit ut ex 3° de trist. lib. Inscia quod crimen uiderūt lumina, plector, qđ errorem merito appellat; quippe qui maximus esse solet, Regis aperire sacramentū, ut diuinis docemur oraculis.

HORTI LVCVLLIANI
prope Septa Trigaria et Equiria

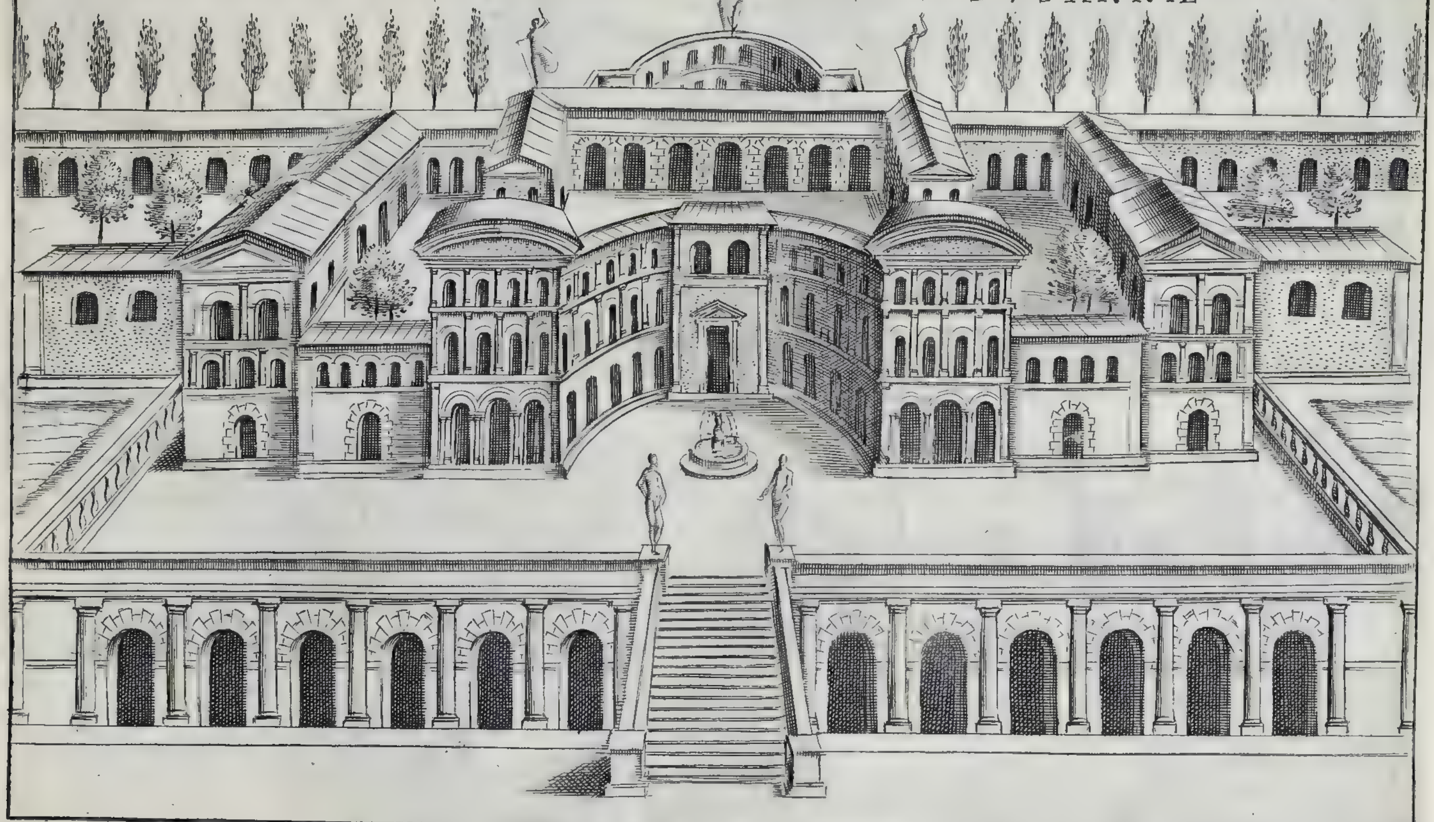

In Campo Martio prope septa Trigaria et Equiria quorum et adhuc nomen extat in loco qui S. Maria d'Equira dicitur Horti erant à L. Lucullo consiti, qui eam regionis partem serie, amenitate tũ siluestriũ, tum domesticar, arboriũ atq ubertate fontiũ ædiũq artificio, et apparatu illustrabat qui ut erat ditissimus, et fabricandi studiosiss. et enim nigri coloris marmora eo usq tẽporis incognita ad ædificãdũ urbẽ asportari fecerat suo deinceps a nomine Lucullea dicta) ac preterea liberaliss. proculdubio dignã in illis suo animo et nomine magnificẽtiã demõstrasse creditur. villas etiã nõnullas habuit pulcherrimas multis et maioribus et minoribus, ornatas cœnaculis in quibus uiros uel sũma uel mediocri dignitate preditos epulor, splendore excipiebat quas adeo habeba in promptu ut Blondus ex Plutarcho referat eum à Cicerone coquisitũ aliquãdo ad cũ ipso ex improuiso cõuiuãdũ, nihil aliud fecisse prorsus quã promo suo iussisse his uerbis uade et appara apud Apol.em cœnaculũ intelligẽs Apol.ni cuius ibi simulacrũ erat cõsecratũ ubi regale cõuiuiũ Cic.ni nõ sine eiusd. mag. stupore edidit. Puer cũ a Patre uidis.et in cõuiuijs alioqui lautiss.is semel uinũ Grecũ ministrari cõuiuis paternã liberalitatẽ supare cõtẽdẽs ex Asia reuersus Pop.o dona dedit atq distribuit 100 mille cados eiusdẽ uini (erat autẽ cadus quod apud nos hodie dolioli qd barile uocamus) magnis atq arduis rebus assiduã nauabat opã nec nisi re pfecta quiescebat ideo nõ immerito aliquãdo à Popeo et Cic.e Xerses togatus est dictus quod paruo tẽporis interuallo mõte apud Puteolos ingẽtẽ eruiso loq equari fecerit qui locus ad milliariũ patet et hodie ad Agnano Appellatur. fuit et diuersiss. rei literariæ ac bellicæ peritiss. quã obrẽ singulari studio, et munificentia uiros quouis scientiar genere claros prosequutus est, nec tamen a militari gloria alienus fuit naui tota Ciliciam, Asiam Bithinia Paphlagonia Galatia Pontu Armenia armis occupauit et Phasidis adusque fluuiũ uictor ... gloriosum de Rege Mitridate triũphũ egit qui p circum Flaminiũ celebratus fuit in ... armis decẽ curribus falcatis regi amicor, ducũ exornatis 60 ... 100 longis nauibus ære rostratis, statua mitridatis aurea pedes 6 longa et multis alijs ... in illa partis uictoria cũ 8 mulis, qui lecticas uehebant aureas et 86 alias argenteas: et ad summam 270 millia sextertiũ ... 590

A d uiam Ostiensẽ quodã, ac nũc etiã ita nũcupatã quod ad Portũ Ostiæ uiatores duceret, quę ab ultima urbis porta citra Tyberi initiũ habuit, Erãt Sergij Galbæ Imp. Horti luxuria, amœnitate, fructuq. arborũ, ac ædiũ superbia nobiliss. cũ enim locus ille natura siluesceret, et soli ubere peculiari difflueret, nõ mirũ, si arbores situ et cultura grandiores opacitate frondiũ, ramorq. multitudine terrestrẽ ibi aliũ paradisũ efficerẽt. præterea nõ deerãt ei loco fõtes artificiose et elegãter exstructi quip diuersos ducti canales ac p siphones emissi cadente liquidoq. cristallo hortẽsẽ illa uiriditate pomorq. colores distinguerẽt. Nemus ipsi quoq. adherebat umbrosissimũ, omni siluestriũ plantar. genere cõsitũ ubi feræ ac securẽs animãtes impune uagabantur, et tuto uolucres uolitabãt, tutoq. cãtillabãt. Fuit Galba ex antiqua, et honesta Sulpitior. familia, qui p Patrẽ se à Ioue, p matrẽ u. à Pasiphæ Minois Cretæ Regis cõiuge progẽitũ iactitabat. cũ multos domi forisq. magistratus nõ sine laude obijset, a Tyberio, Caligula, Claudio et Nerone amplius. titulis et honorib. exornatus, agnosci à populo atq. haberi cœpit in pretio. Nec tamẽ à litterar. laude abhorrebat; etenim preterquãquod liberalib. disciplinis esset imbutus, legũ peritia floruit. Primus fuit qui cũ nec ulla consãguinitatis nec adoptionis quid Cæsares attigisset, a militare assumeretur imperium Senatorio deinde calculo cõfirmatus. cum uero magnor. pariuq. sibi sanguine, et autoritate ciuiũ, uerũtamen morib. uitaq. impariũ cõsilio tandẽ in senio uteretur, multa temere, et infeliciter admisit, quippe qui deditus istor. arbitrio, suo alioqui recto fungi nõ poterãt: et p ipsor. indignitatẽ sinistre gessit Remp. quare ipsa Resp. iniquor. sẽ cõsilio et uoluntati supposita diutius nõ patiẽs, atq. tot reos toties extremo dignos supplicio uita facultate honoreq. donari et inocẽtes codẽnari et alia huiusmodi contra iustitiã et honestatẽ pꝑatrari, Galbã e medio tollere cõstitui, et idcirco successorẽ designare cõpulsus, et Othonẽ (ut sibi consuleret) illũ fore cõstituens (o infelicem Principis exitum) ab ipso Othone fuit ipse occisus et alij qui sibi erant à consilijs obtruncati; ex Plut. et Sueton. in uita Galbæ et Claudij singulare ijs qui regnant exemplũ, ne quemquã sibi a consilijs arcescant, nisi qui recti conscientia et pietate Principum mentem dirigere, rationem confirmare, et arbitrium in bono æquoq. defigere nouerit, (ne Dei iram, hominumq. desperationem, et furorem incurrant.

DE HORTIS SALVSTII APVD ÆDEM S·SVSANNÆ

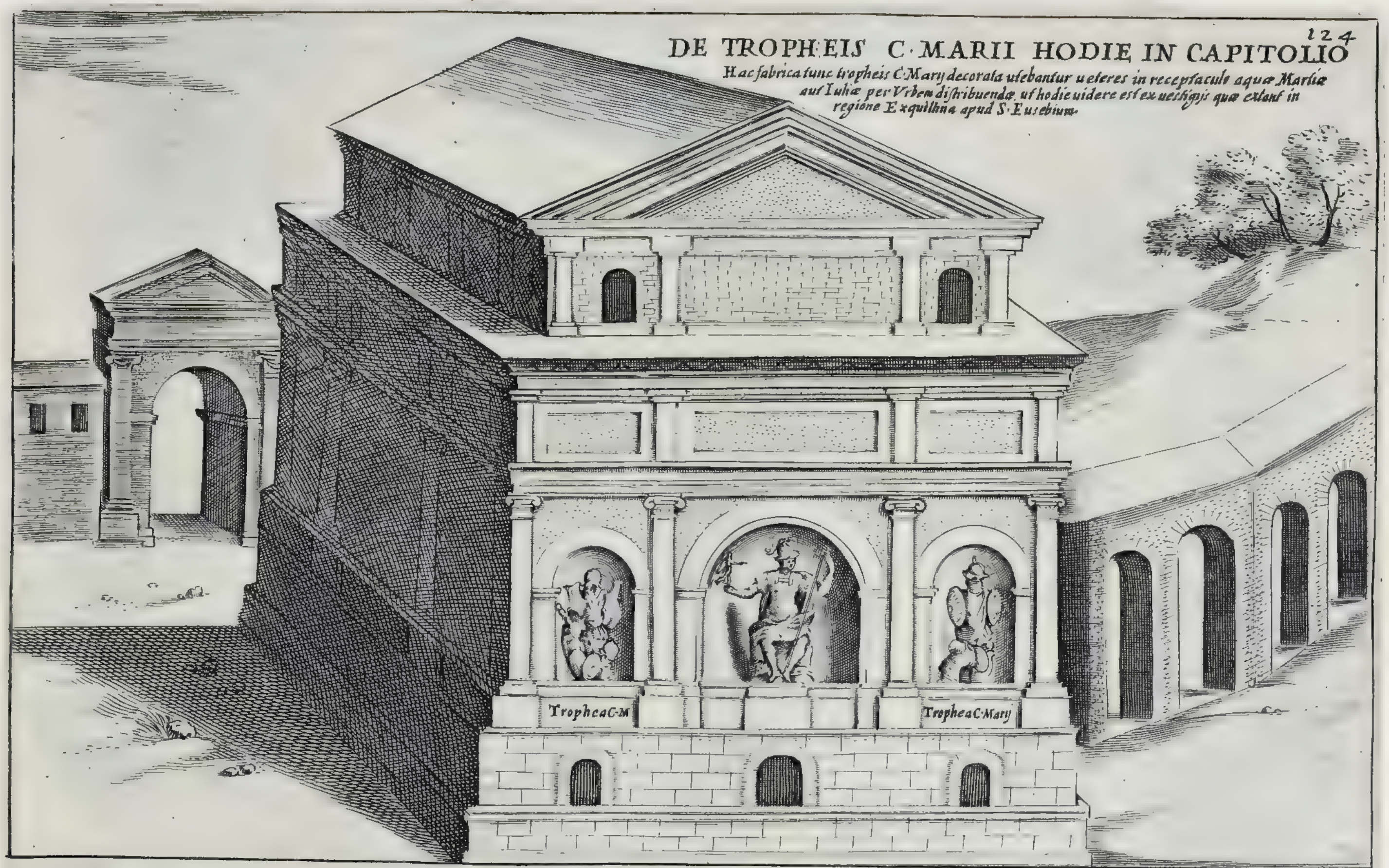

Constat ex S·Ambrosio forum, domum, et hortos Salustianos ad eam fuisse partem, ubi hodie situm est templum S·Susannæ qui quidem horti non solum proximam occupabant
ualle, sed ad porta collina, quæ initiū dat uia Salariæ ad Sabinos fere usque :: secundū urbis mænia diffudebantur. cū autē per se ipsos celebres et laudabiles fuerint ob fabricæ sūptuo:
sitatem, loci longitudine, arboruq. amænitate, nihilominus. eo potissimum celebrātur, in primis quòd ibi ut Plinius refert hominū giganteorū corpora miraculi gratia asseruabantur, qui
Pusio forte p̄ antiphrasin, et secundilla, ac Gabbata uocabantur quor; ultimus Claudio Principe ex Arabia aduectus fuerat 15. pedū, et totidē unciar; nec tamen superior alijs, quos memo:
rat semipede addito sub Cæsare Aug. extitisse. Hanc quidem ueritatē postea cōfirmauit caput unū humanū mira magnitud: ibi cū hydrijs multis effossū in loco quò nunc Gyrlus dici:
tur, ubi et iacet obeliscus notis Ægyptiacis elaboratus. Deinde quòd eò uentitare solebāt Imperatores. nā de Nerone Tacitus ita meminit uentitabat Nero ad Pontē Miluiū, quò solutius Vrbem
extra lasciuiret. igitur regrediente p̄ uia Flaminiā cōpositas insidias, euitatas, quoniā diuerso itinere Salustianos in Hortos remeauerit. Memenit et Vopis. de Aureliano maluisse in Hortis Sa:
lustij quā Romæ uiuere. collē aute ubi quota pars domus Salustij cernitur incolæ Salustricū appellātubi effossū est marmor cū hac inscriptione M·Aurel·Pacorus M·Cocceius stratocles ædituiVene:
ris hortor; Salustianor; base pauimētō marmorato Dianæ DD. Salustiani tandē appellātur a Salustio quodā suo conditore qui in Africa Prætor fuit C Cæsare adiuuante ubi amplissimas facul:
tates comparauit Romamq. reuersus pulcherrimam uillam ad Tybur emit, et huiusmodi hortos iunta domum suam constituit.

DE TROPHEIS C·MARII HODIE IN CAPITOLIO

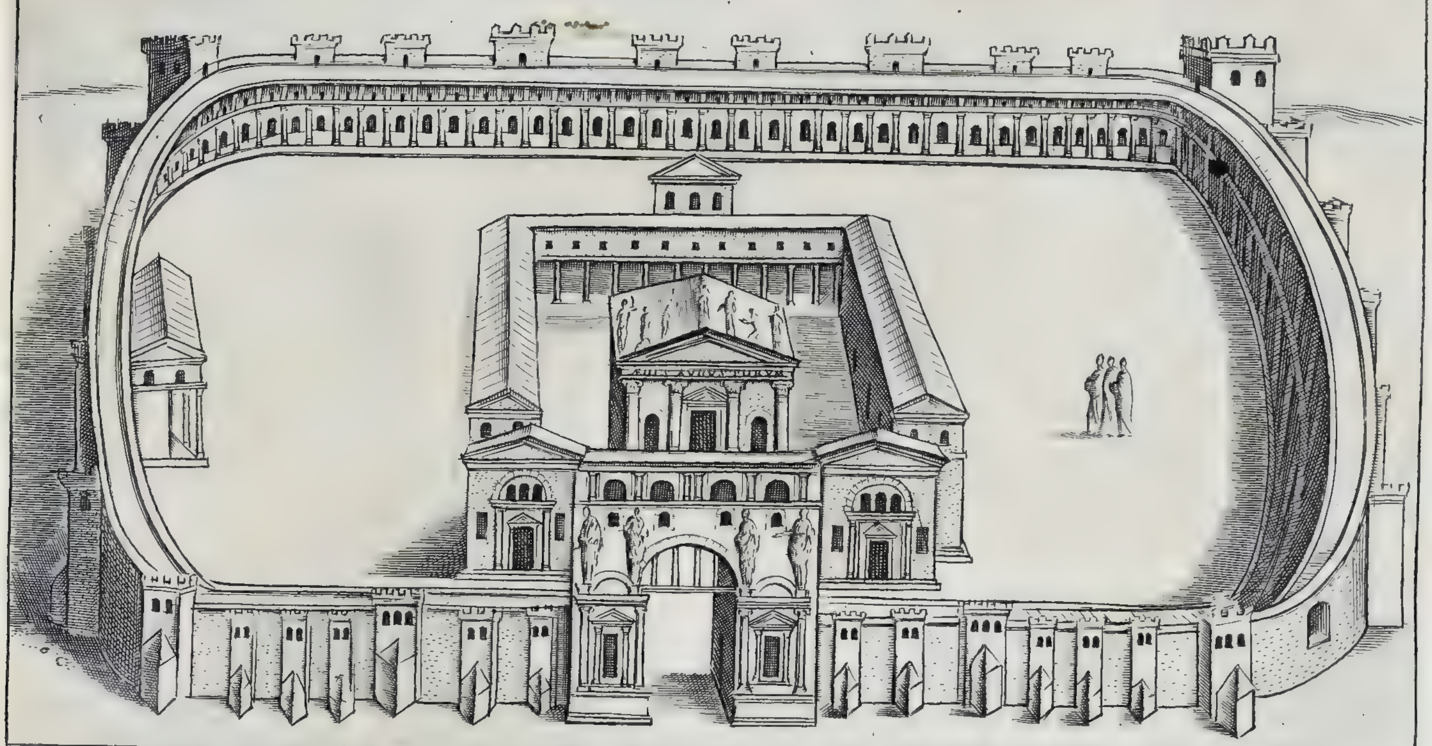
Hac fabrica tunc tropheis C·Mary decorata utebantur ueteres in receptaculo aquæ Marliæ aut Iuliæ per Vrbem distribuendæ, ut hodie uidere est ex uestigijs quæ extant in regione Exquilina apud S·Eusebium.

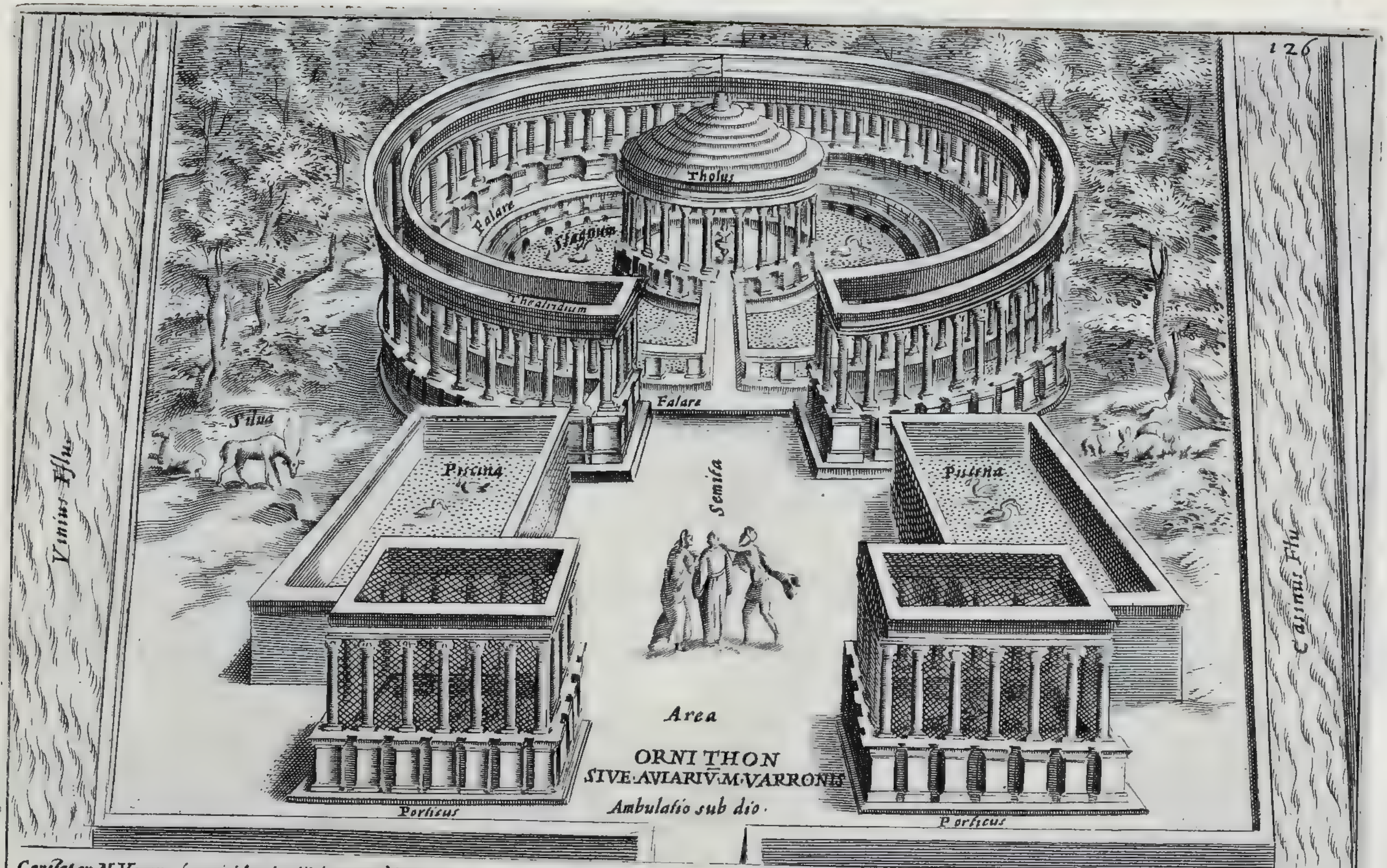
Erant Romæ multis in locis trophea quæ sunt spolia hostib⁹ adepta Ioui fere omnia tradita, et consecrata, quæ quidē in locis eminentib⁹ p stipites dependebāt, ut tradit Seruius. Inter hæc autē nobilissima illa fuerunt, quib⁹ C·Marius post suos de Iugurtha, Cymbris, et Teutoni triumphos, decoratus est, quæ olim apud templū S·Eusebij semidiruta uidebātur et Cymbrica appellātur quæ a C·Cæsare postea instaurata fuerūt, cū a Sylla fuissent disiecta teste Suetonio ibidē in marmorib⁹ uetustissimis ad huc apparent Galeæ et thoraces cū clipeis sculptæ nunc autem in capitolio hæc ipsa extant ante duos hincinde equos marmoreos fuit aute C·Marius Arpinas M·T·Cice· copatriota humili quidē loco natus sed ob belli peritia, animiq. magnitudinē preclarissimus. septies consulatū gessit, multa P·R· prælia sūma cū gloria et laude pugnauit, de Cynbris atq Teutonis triumphauit ut dictū est, et de Iugurtha, quē et duos eius filios in triumpho duxit, autor est Salustius, Plutarchus, Florus et alij qui si defuissent, satis esset eiusmodi epigrāma quod uidere est in lib· Epigra· antiquę urbis. C·Marius PR·TR·PL·Q·Augur TR·Mil· ex sorte Bellū cū Iugurtha Rege Numid· uel procos· gessit eum cœpit, et triūphans in Iouis ædē secundo cōsulatu ante currū suū duci iussit. III·consul absens creatus est IIII·Teutonor, exercitū deleuit V·Consul Cībros fugauit ex leis et Teutonis iterū triuphauit Remp·tur bata seditionib⁹ et TR·PL· et prætor, qui armati Capitoliū occupauerāt VI·Cos· uindicauit post LXX· annū patria parma ciuilia pulsus armis restitutus VII·Cos factus est· De manubijs Cimbricis et Teutonicis ædem Honori et Virtuti Victor Veste triumphali calceis puniceis·

CASTRVM PRÆTORIVM

post Thermas Diocletianas ad Vrbis mœnia

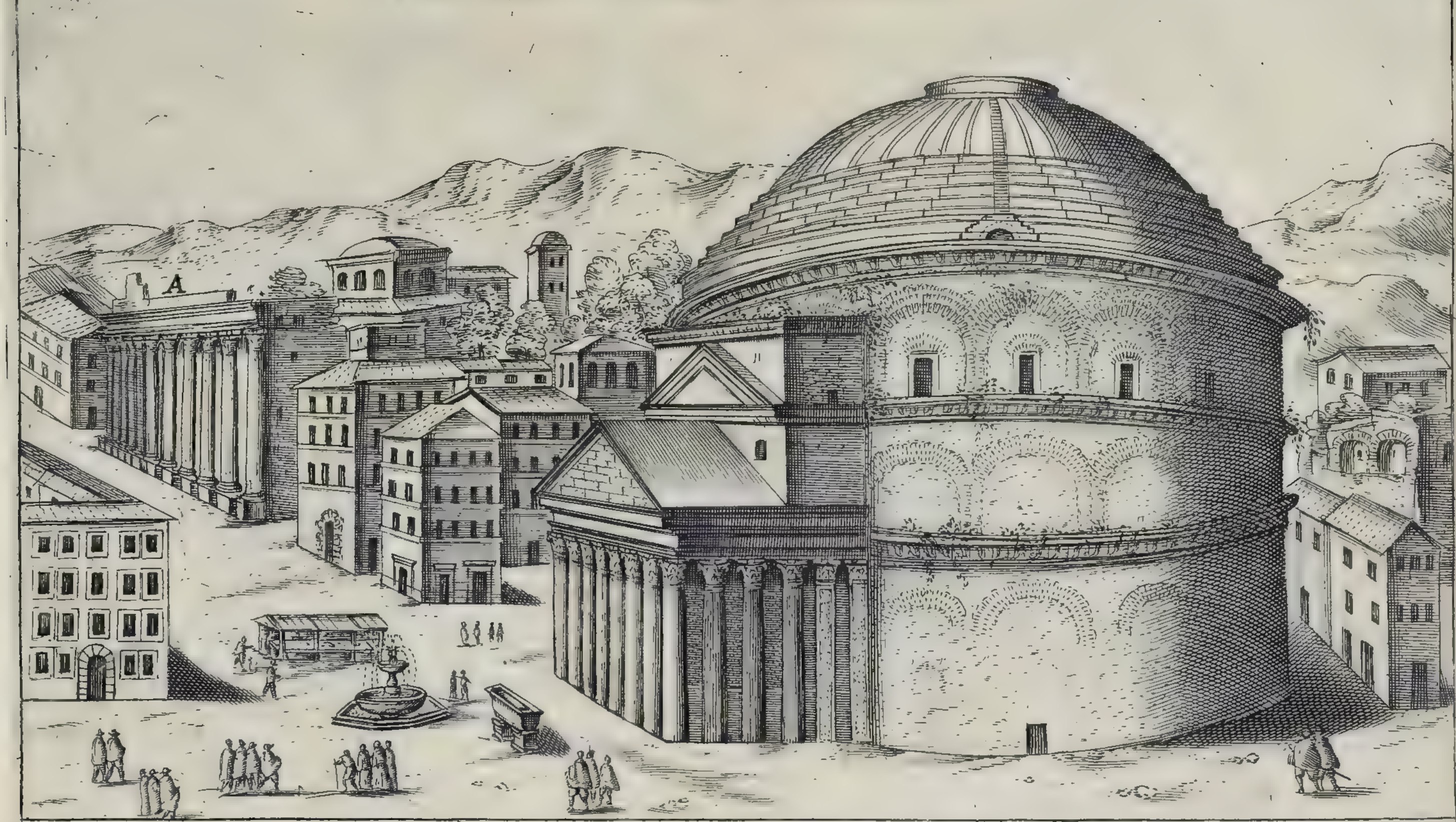
Castrumprætoriū teste Suetonio locus erat celebratissimus à Tiberio Cæsare Prætorianis cohortibus quæ à custodijs Imperatoris erant constitutus, ne uagarentur, ac per hospitia ut mos erat, diuerterentur. Scriptores qui antiquitati student, uarie de huiusmodi situ opinātur, qui eum uia Appia nō procul ab æde S. Sebastiani collocāt: Qui in extrema Vrbis parte ex Plinio fuisse cōmemorāt, inter uias Nomentanā, et Tiburtinā, ut hodie uestigia urbis mœnib⁹ adiuncta in eo latere, quo Orientē respiciunt, ostendūtur. Scriptores 2ª sententiæ, quorum inuentor, ac delineator diligēs est Pyrrhus Ligorius, uerisimiliter, immo et efficacius probare contendūt, et ex ibidē ruinis, et ex fuga Neronis qui cū in fundū Phaontis liberti sui properaret iter faciens p uias salariā, et Nomentanā ex prætorio quod prope erat, Pretorianorū clamorē cōtra se concitatū audiuit et expauit ut refert idē Suetonius. Huic equidē sententiæ sponte subscribo, quia fundamētis innititur. erat hoc castrū ex laterib⁹ pulcherrimo opere reticulato cōstructū. ubi mansiones eleganter depictæ erant et porticus columnis suffulta cementitijs, maltha desuper sūmo cū artificio coopertis. Intus ædicula teste Herodiano in gratia Cæsarū, siue Augustorū fabricata: ut ex tegulis ibi repertis uidere est cū hac inscriptione ex æde Augustorū. p fistulas plūbeas aqua in hūc locū deducebatur ut scribit Capitolinus quas Popˢ. Romⁿˢ. in iurgio cū Prætorianis inito, quod ipsi loca et tēpla cōpilare uolebāt abscidit unde coacti Pretoriani pacē cū Populo cōfirmare coacti sūt. situs huius castri uineis hodie occupatur quāuis priscis tēporib⁹ ut idē Pyr. Ligorius testatur in suis paradoxis extitit tēplū a Xpianis extructū.

Constat ex M·Varrone (ne equidem in alijs immorer) in eius de re rustica libello Romanos ne in epulo, triumpho et collegijs, quid ex terrestribus uolatilibusq. deesset animātiū, loca quædā habuisse extra urbem magnis apparata molibus, quæ huiusmodi altilia continerent. Quæ autem auium erant receptacula ornitones græcè latineq. auiaria dicebantur, quorū tria genera, duo manifestè, tertiū innuenter docuit ipse Varro. Vnū extructū delectationis causa, quale ipsius Varronis fuit sub Casino, quod hic graphice ex Pyrro Ligorio descrissimus: alterū fructus causa, quo genere Macel: larij domi forisq. habebāt loca clausa, et rure maximè conducta in Sabinis, quod ibi propter agri naturā frequentes apparēt turdi: tertiū delectationis fructusq. causa quod Lucullus in Tusculano supbe, et elegāter extruxit ut in eodē tecto Ornithonis inclusū tricliniū haberet, ubi delicate cœnitaret, et alios uideret in mazonomo positos coctos, alios uolitare circa fenestras captos. sub hoc Hornithone erāt pauones, turtures, turdi, cothurnices, anseres, querquedulæ, anates. Eonamq. deuenit luxus et lautela Romanorū, ut iā nō gallinas, neq. colūbas, ut antiquiores, enutrirēt: sed hæc auiaria mutato nomine, quod uocantur Ornithones, quæ palatū suaue domini parauit, ut tecta maiora haberēt, quā tum habebāt totæ uillæ, in quibus stabularētur turdi, ac pauones et c. Varronis sunt uerba lib. 3. de re rustica quem lector ui: deas ut luxū detesteris, quæstū uero quo possis honestiore modo amplectaris.

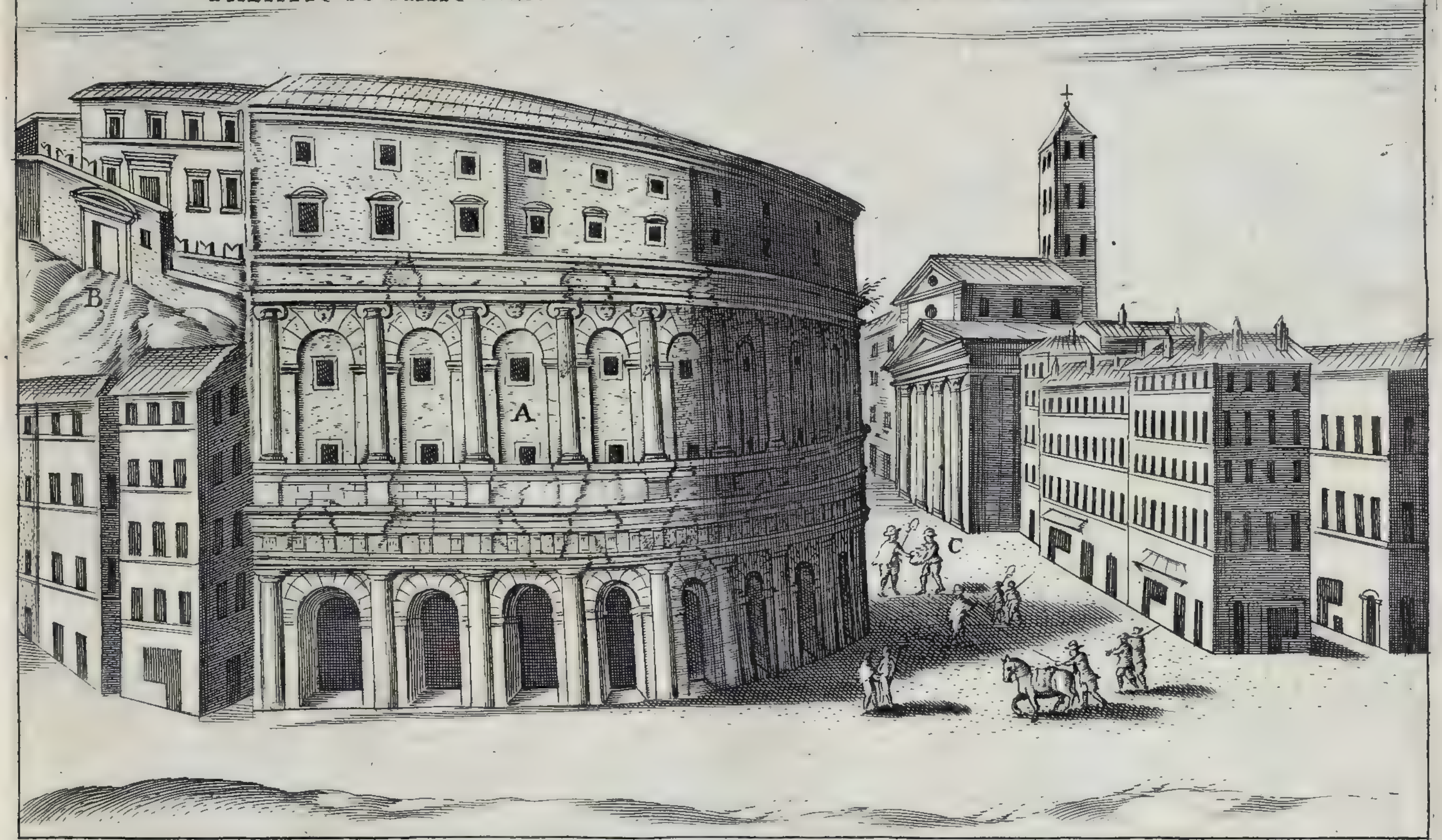

ANTIQVÆ VRBIS VESTIGIA
QVÆ NVNC EXTANT
SERENISSIMO PRINCIPI
MAVRITIO A SABAVDIA
S·R·E· CARDINALI·
Iacobus Laurus Romanus DD·
Romæ cum Priuilegio Sūmi Pont.cis
Superioꝝ permissu 1628·

PANTHEON VVLGO ROTONDA

Vestigia Pantheonis M·Agrippæ templi olim dedicati Ioui et omnibus Dijs: forma circulari cum Porticu ornata et suffulta columnis maximis opere corinthiaco, cum sacellis seu lararijs ex marmoribus pulcherrimis elaboratis. antiquitus omnes parietes incrustati erant marmore uersicolore, cum statuis elegantissimis hodie est quasi primiceriũ omnium ædificior; quæ nunc estant. nunc apud nos consecratũ B.mæ Virgini, et omnibus SS·Martyribus, nuncupatum S·Maria in ritonda. et potest ascendi usque ad summitatem templi per gradus intramuros ad uidendã fabricæ magnificentiã ad signũ·A·Vestigia Porticus Basilicæ Antonini Pij iuxta Seminariũ Romanum ad plateã uulgo dictã piazza di pietra. uisuntur remanentes undecim columnæ maximæ ex 42·ex opere corinthiaco, quib.' oli ornab.ur

THEATRVM MARCELLI VBI NVNC PALATIVM SABELLORVM.

A. Vestigia Theatri Marcelli ædificati ab Augusto in honore Marcelli sui nepotis, affabre elaborati cũ columnis, ut ad huc estant, sed igne labefactatis et deformatis. ibi olim tragediæ, et comoediæ et alij ludi ad populi lætitiam agebantur. capiebat spectatores locus iste est Illma et Excell.^{ma} familiæ Sabellorum, maximæ quidem ob summorum Pontificũ, Ducum, Principum. Cardinalium multitudinem ubi et armorum, uirtutum et literarum splendor numerose semper floruit. habitat Princeps ipse Ill.^{mus} et Excell.^{us} Paulus Sauellus Legatus Cæsareus ad Summum Pontificem, qui locus reconcinnatus fuit intra aulas, et cameras in Palatium. Ad signũ B. introitus Palatij, et habitatio ad signũ. C. Templũ Iunonis nunc Templũ S. Michaelis in Pescaria.

Castrum S. Angeli olim Adriani Imp. Moles et monumẽtũ nũc Vrbis Romæ arx. dicitur autẽ S. Angeli quod in eius fastigio Archãg. Michael cruentũ gladiũ in uaginã recõdere uisus fuerit ad aduẽtũ et preces S. Gregorij qui cũ uniuerso clero populoq. procedebat in agmine ad S. Petrũ supplicãs ut cessaret pestis que totã Vrbem miserabili hominũ strage cadauerib. repleuerat. cessauit autẽ statim atq. Angelus ensẽ recondidit, reperta fuere Angeli post discessũ eius lapidi impressa uestigia, quę uidere licet in Templo Aracœli ad dexterã Aræ Max. Mole hanc descriptã reperies in libro qui Antiquæ Vrbis splendor suo loco. Ignes hos admirabili artificio ad stuporẽ excitatos, ut hic uidetis expressos, in letitiæ signũ edere solet Castrum diebus SS. Petri et Pauli, et Coronationis Sum. Pont. et in eor. peruigilijs. Tormenta uera ænea bellica explodere cõsueuit his præsertim dieb. quãdo nimirũ legatus alicuius Principis prestat obedientiã Sum. Pont. Primo die Anni, Dieb. quoq. Natalis Dñi, Anunciationis B. Virg. Iouis S.ti et Sabbati S.ti Paschalis, Ascensionis Penthecostes et Corporis Dñi Apparitionis quoq. S. Michaelis et S. Barbaræ et quando aliquis Cardinaliũ Vrbem primo ingrædit. ut in Publico Concistorio de Pontificis manibus Purpuratum Pileum accipiat.

Ruinæ collapsi Mausolei Imper. Augusti, quod elegantissimũ fuit sepulchrũ a se constructũ ad humandos consanguineos suos, in quo ip:se ẽt fuit sepultus. Imposuit autem illi nomen Mausolei eo quod constructũ fuerit ad similitudinẽ sepulchri quod Mausoleo Regi Cariæ ab Artemisia sua coniuge erectum fuit. eius autem reliquiæ aliæ nõ cernuntur prælerquã murus circularis ex cocto lapide seu lateribus cũ fornicibus aliquot in quibus latebant duæ piramides fractæ, quarũ una a Sixto V. P.P. translata et erecta fuit ante Basilicã S. Mariæ Maioris. Mausolei autem istius structura uicina est Ecclesia S. Rocchi ad minorẽ Tiberis ripã, uocatã uulgo ripetta adiuncta ædibus DD. Soderinoꝝ.

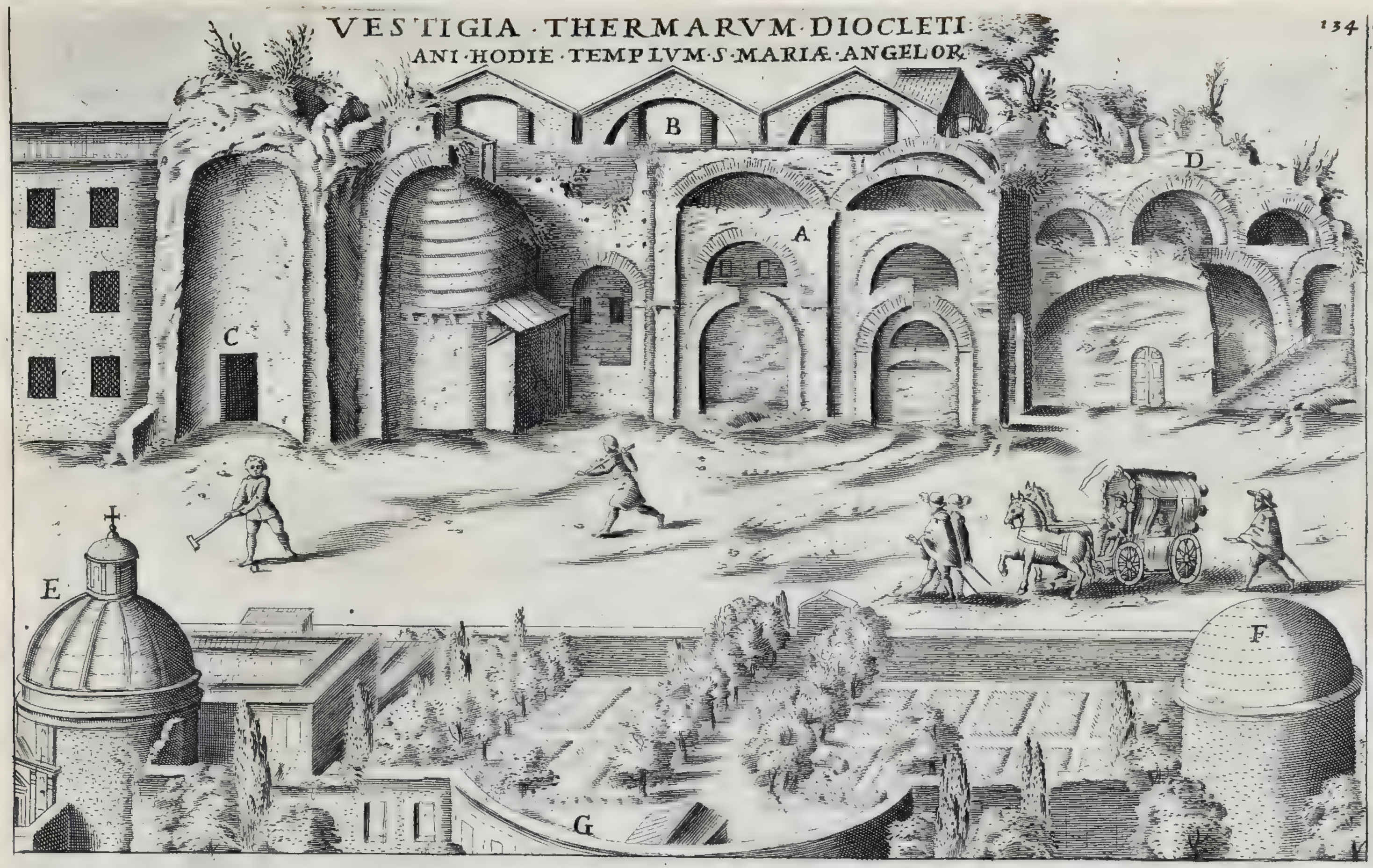
COLVMNA ANTONINI PII

Sub initiũ uię Flaminię in platea quæ uulgo Cursus nominatur, cernitur columna Imp. Antonini Pij cũ rebus gestis ipsius circũcirca insculptis ad litterã A. uidetur Iupiter pluuialis insculptus de qui mentionẽ facit in Annalib' suis Baronius ob felicẽ et miraculosũ euentũ in fauorẽ Christianoꝝ; qua de re etiam egimus in libro nostro quem intitulauimus: Antiquæ Vrbis splendor. Altitudo prædictæ columnæ est pedũ 175 continens introrsum 106 gradu et fenestrella 66 ad lumen præbendũ et quamuis ex parte ab igne destructa fuerit nihilominus Sixtus V. PP. ipsã restaurari fecit; imposita statua ærea deaurata S. Pauli Apli. in eius sũmitate, cũ inscriptione in basi. B Eccľa Clericorũ Regulariũ S. Pauli ut uocant decollati ipsi S.ᵗᵒ Paulo dicata.

A. Descriptio Columnæ Imp. Traiani, quæ ad honorem ipsius in medio fori erecta fuit, ubi cernuntur insculpta eleuato labor: circumcirca tam bellũ Dacicum quam alia ipsius Traiani facta insignia. quæ columna in altitudine habet pedes Geometricos 128, intus uero gradus quibus ascenditur 173 cum 44 fenestris paruis lumen præbentibus, in cuius sumitat: ut Dion refert repositi fuerunt cineres prædicti Imp. Columna hæc illæsa ab incendio permansit, et foru ipsius admirabilis fuit pulchritudinis ob sumptuosiss. ͤ ædificia circumcirca cũ columnis erecta et statuas artificiosissimas, in cuius medio equus ex ære fuit erectus cum Traianus insidebat. Arcus etiam triumphalis in honore illius erectus cuius tamen uestigia amplius nõ extat. Ad littera B sunt reliquiæ Termaꝝ Pauli Æmilij iuxta ædes E quitis Gualdi Ariminen. uiri insignis, qui in rebus raris ualde delectatur, quarum nõ paruũ habet numerũ in suo museo uiso digniss.ͦ C. Eccl.ª S. Mariæ Lauret.ͤ D. Aedifitiũ puellaꝝ disperꝝ E. Monast.ͦ S. Catherinæ Senen. F. Mon. Catechumenaꝝ. G. horti elegatiss. DD. Aldobrã dinoꝝ positi supra monte uocatũ magnanapoli Titulus seu inscriptio in basi columnæ prædictæ hæc est. S.P.Q.R. Imp. etc.

A. Thermæ Diocletiani extrinsecus qua ad mōte Quirinalē uergitur; marmorib⁹, porphyris, serpentinis, ac stuccheo, et museo opere olim eleganter extructe quibus picturæ, et statuæ primorū artificū additæ, pauimenta uariegato constrata marmore, et pariter muri intus, et parietes, fornices, ut nunc etiam apparent uastissimis suffultæ columnis nunc B. Templum S. Mariæ ab Angelis à Pontifice Pio 4° consecratū et Monasterium Cartusianorum. C. Porta Templi prope horrea à Pontifice Gregorio XIII pro ciuitatis commodo magnifice in eisdem Termis condita. D. Multorum arcuum uestigia, mansionum testudines, aularumq. et balineorum loca. E. Fastigiū semisphericū supra molem rotundam, nunc Templum S. Bernardi cui adiunctum est monasterium Monacorum S. Bernardi Congregationis B.tæ Mariæ fuliēsis. F. Alterum quoque rotundum ædificium quod uergit ad Hortos Ill.mi et R.mi Card.lis Montalti. G. Ad latus uestigia cuiusdam ueluti semitheatri ueterum Thermarum et aliarum molium delineatio. quæ omnia in Antiquæ Vrbis splendore fusius describuntur.

Iuxta uia qua itur ad Ecclesiã S Sebastiani ad manũ dextrã ad signũ A· cernitur fabrica Termarũ Antonini Caracallæ Imp· magna et admirabilis ualde illis maxime qui illã ab extra ambulant et introrsũ bene considerat, apparet enim opus esse ingeniosissimi artifici totum constructũ ad ablutionẽ et recreationẽ corporis cũ aquis calidis et alijs inuentionibus quibus antiqui utebantur prout in libro Antiquæ Vrbis splendor intitulato edocuimus Hoc in loco inuenta fuit admirabilis illa statua Tauri quæ in palatio Farnesiano conseruatur continens plures figuras in una petra artificiosiss. sculpta· Prædictæ autem thermæ constructæ ab Antonino Caracalla ab initio fuerunt elegantibusq columnis multis statuis quæ cum tem pore omnes oblatæ fuerunt et absolutæ exornatæq per Seuerum Imp.

PARS FORI ROMANI QVA RESPICIT ARCVM TITI VESPASIANI VNACVM VESTIGIIS SEV MONVMENTIS TEMPLORVM HODIE cernuntur nunc uocantur campus Vaccinus.

A·Templū Pacis constructū a Vespas. ubi collocata fuere spolia e Salamonis T.° allata in triūphū a Tito Vesp. ex uictoria a Iudæis reportata. Vna ex huius tēpli colūnis trāslata fuit ad S·Mariæ maior in qua simulachrū æneū inauratū B.Virg. à Paulo V. B Arcus Titi Vesp. ubi ab una parte exculptus cernitur ipse Titus in Curru triūphali, ab altera candelabru, et alia spolia è templo Salamonis C. Templū Romuli et Remi uolunt nōnulli dedicatū fuiße Vrbi Romæ, quod reperta ibi fuerit eadē Vrbs insculpta in marmore asseruatur apud Card. Farnesium D. Iuxta templū Romuli uidētur ue stigia templū Veneris E. Templū dedicatū Faustinæ, ut cōstat ex eius inscriptione. F. Tēplū Iouis statoris à stando dictū quod Romani a Sabinis in fuga uersi ibi restiterint: id enim Romulus Ioui uouerat, si sui starent cōtra hoste, uictoriaq reportarent, ut fuit factū. extat tres ex eo colūnæ. G. Templū Romuli sub Palat.° ex C. Tacito ubi Ficus Ruminalis sub quo reperti fuere Romulus et Remus hic espositi ad submergēdū et relicti in sicco a recedente Tiberi qui hac tunc præter fluebat seu potius stagnabat. nunc est templū S. Theodor sacrū. H. Ecclesia S. Mariæ liberanos à poenis inferni ita dicta quod hic specus illa profundiss.ª ubi S. Siluester religauit Draconē qui Vrbem pestifero suo flatu inficiebat, a quo libera idem Siluester Constātinum Mag.ᵐ postea bātizauit qui Christianus factus fuit Ecclesiæ Romanæ primæ libertati utilitati sūmæ, et splendori, I Ecclesia S. Mariæ nouæ et S. Francisce. L. Hortus Palatinus Farnesior. ubi sunt aliquat etiam uestigia ædificior. Montis Palatini. M. Vestigia Domus Ciceronis. N. Cloaca ubi erat lacus Curtius in quē eques obarmatus ipsemet Curtius se inita pro salute patriæ.

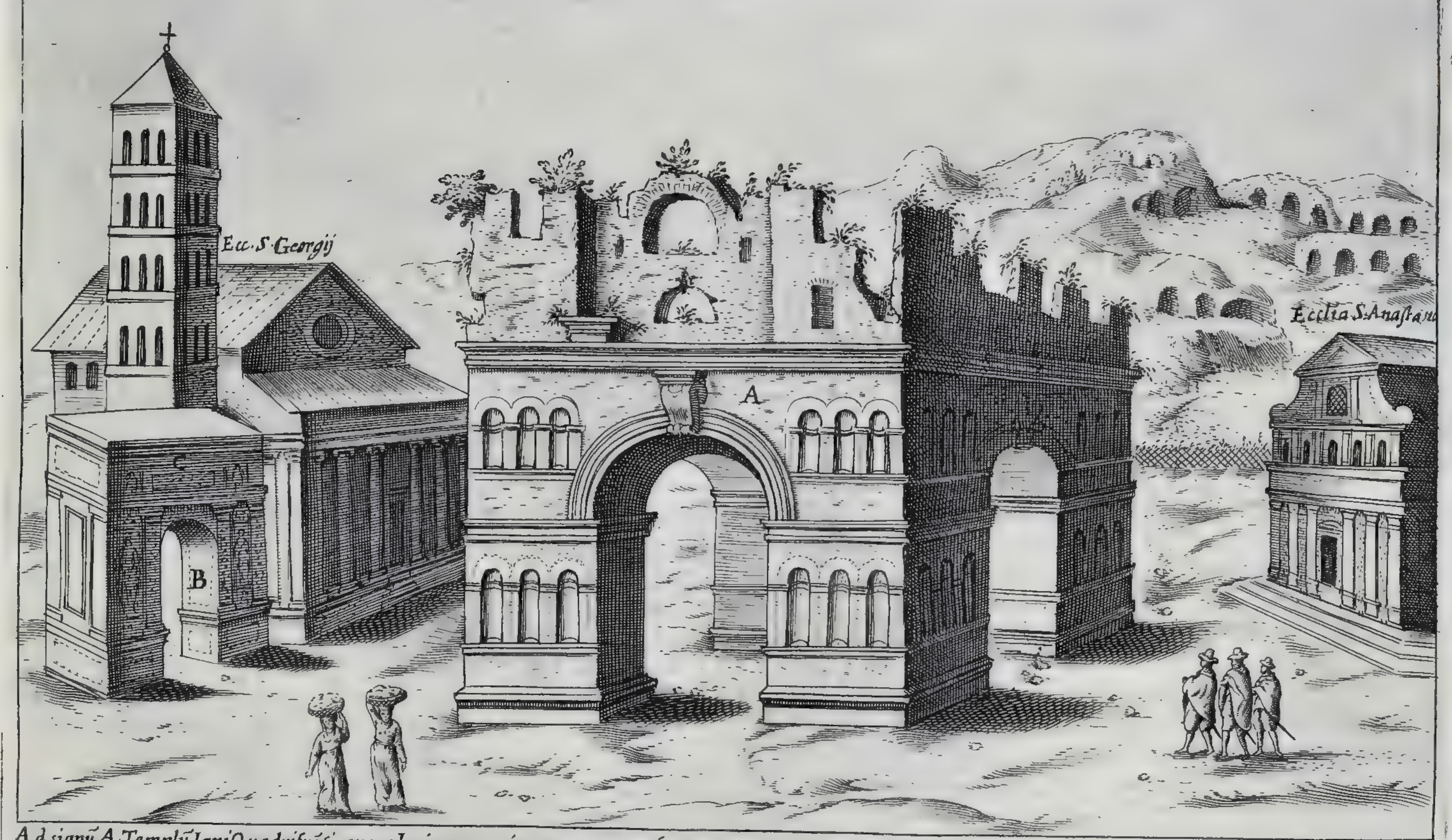
A. Vestigia Arcus Septimij Seueri, quiutrinq, incisus est simulachris, et uictoriæ insignib' cũ inscriptione in eius honorẽ eleganter cõpositus; sed nunc semisepultus uisitur ruinarų cogeriæ. B. Templũ Saturni aliqui uolunt ibi fuisse ærariũ Romanorų, ornatissimũ marmorib' uarijs coloris. cũ ualuis, ex ære, cõflatis, ut hodie uisitur. C. Par Porticus Aedis Concordiæ. multi dicunt Camillũ ex uoto construxisse ob plebem cũ Patrib' reconciliatã. nunc cernitur uestigia octo columnarum cũ suis ornamentis. D. Templum Iouis tonantis pulcherrimis atq, ex marmoribus pretiosis absolutum positum fuit ab Augusto ad cliuũ Capitolij quod seruus, qui ei prope aderat dum in Cantabriã duce exercitũ de cælo tactus fuerat illo illeso, et incolumi remanente. extãt hodie tres columnę semisepulte cum ornamentis et c. aliquibus uasis sacrificij ibidem insculptis. E. Vestigia Curia Calabræ uisuntur aliqua columnarų capitula, in hoc loca nunc sal uenundatur. F. Locus ibi denuo edificatũ fuit Capitoliũ artificio, et Architectura Mic: Ang. Bonarotæ pulchris statuis ornatus. ut uidere est ex noua Roma Iacobi I. auri. G. Templũ S. Mariæ Aracoeli. H. S. Petrus in carcere. ubi fuit in uinculis, et liberatus ab Angelo, alij putant fuisse carcerẽ Tulianum alij Mamertinus ad radices Arcis Tarpeiæ.

ARCVS CONSTANTINI ALIÆQ ANTIQVITATES PROX^MÆ

A. Vestigia seu monumenta Arcus Constantini Imp. ut nunc uidetur, qui est omnium qui estant integerrimus; constructus ex ornamentis Arcus Traiani, quod sculptura eo tempore defecerat. Erectus Magno Constantino ob uictum Maxentium Ab una parte inferiori legitur. LIBERATORI VRBIS *ab altera* FVNDATORI QVIETIS; *cernitur q egregie ornatus simulachris ex parte extantibus, manibus et capitibus ex pario lapide, sed recisis. Integrū ut stetit olim uidere licet in nostro libro cui titulus Antiquæ Vrbis. B Hæc muri pars quæ adhuc retinet formā metæ, intusq est uacuus, dicebatur Meta sudans, ut constat ex numismate Titi, sudans dicta quod fontis instar reddebat aquam copiosiss. populo, qui ad Anphitheatrū spectatū uenerat. C. Arcus Titi Vespasiani quā parte respicit Colosseum. D. Vestigia Templi Solis et Lunæ una parte respiciebat Orientē, Occidentē altera: cernuntur in horto Monachor. Montis Oliueti hic in S. Maria noua E. Ecclesia S. Mariæ nouæ et S. Franciscæ. F. Ruinæ ædificiorū Montis Palatini.*

TEMPLVM IANI QVADRIFRONTIS IN FORO BOARIO

A d signū A. Templū Iani Quadrifrōtis opere Ionico ex pario marmore, præfert quatuor facies, et arcus, quibusdā in partibus est uetustate consūptus, singula facies habent quatuor loculamenta, quæ olim columnis quæq. suis ornabantur eademq. singulas continebant statuas. Volunt nonnulli ab una parte fuisse locatos 12 menses ab altera 12 signa Zodiaci, aliaque quod mystice apud eos significantia simulachra, ut Ianus qui est principiū anni, quatuor portæ significabant quatuor anni tempora ut plenius agimus in lib. qui Antiquæ Vrbis Splendor. ad signū B. iuxta templum S. Georgij in Velabro extat hic Arcus affabre factus et sculptus, statutus Septimio, et M. Aurelio Imperatoribus ab Aurificibus et negotiatoribus, quod ab istis Imperatorib' priuilegia et immunitates obtinuerant utq. simili honore mouerent futuros Imperatores ad horum præclara facta imitanda, et ut horum extaret memoria, et non iniquor. Principum, ut Domitiani, et similiū quor., monumenta ipsimet Romani delauere: si quæ superfuere ab eorum deletione, Deo ita disponente, hostes ipsi Vrbem uastantes ita obliterarunt, ut nullū restaret, quod ita merebantur eorum uestigium. Inscriptio autem arcus est ista C. IMP. CÆSAR. L. SEPTIMIO. SEVERO. PIO. PERTINACI. AVG. ARABICO ADIAB. PART. MAX. FORTISS. FELICISS. P. MAX. *Trib Pot.* XII *Imp.* XI. *Cos* III. *P. Patriæ et Imp. M. Aurelio Ant.° Pio Fel.° Princ. et Iuliæ Aug. M. Aug. N. et Castror. et Senatus et Patriæ et Imp. Cæs. M. Aurelij Antonini Pij Felicis Aug. Partici Max. Britannici Max. Imp. Argentarij et Negotiantes Boarij suis locisQui Deuoti nemini eorum Inuehent.*

A. Ruinæ Curiæ Hostiliæ in monte Cælio a Tullio Hostilio constructæ post desolationē ciuitatis Albanen̄ in qua frequenter Senatum con:
uocabat ad tractando negotia Reipub. nunc autem super ædificata est Ecclesia SS. Ioānis et Pauli, et pauca fragmenta murorū et arcuum
cernuntur in uia qua ad S. Mariam in Nauicella et ad S. Stephanū Rotundū (ut ex delineatione apparet) et ad hortum D.D. Mathe:
orum itur B. Ecclesia S. Gregorij cum adiuncto Monasterio Monacor. Camaldulen. quæ cū magnæ sit deuotionis et indulgētia:
rum a populo ualde frequentatur maxime infra octauam omnium fideliū defunctorum, quando innumeræ prope ibi cele:
brantur Missæ ad liberationem Animarū in purgatorij pœnis detentarū Hæc autem Ecclesia olim S. Andreæ Aplō fuit consecrata.
C. Aqueductus antiquus per quē in Monte Palatinum aquæ ducebantur.

VESTIGIA ET PARS MONTIS PALATINI ET PALATII AVGVSTI ET CIRCI MAX.[I]

ea que respicit ad Montem Auentinum nunc uulgo Palatius Maius.

141

Ad signum A. uidentur uestigia Arcuum, Porticuũ, Ambulacrorũ et Habitationũ Palatij Aug.[li] amplissi. in Circũ max. imminentis, ut inde cõmode Impe: rator spectare possit spectacula et naualia præsertim prælia quæ in Circo maximo edebantur B. Extremũ parietis longitudinis Atrij Augusti C. Indicat partem Theatri Palatini D. Hac parte cernuntur ruinæ Domus Tiberij, elubi seruabatur aqua E. Officinæ opificũ et etiam Mercatorũ sub Palatio ad uiam prætereuntẽ F. Via noua unde ducebat initiũ Via Appia. G. Longitudo Circi max. Calam. 301. ad finem eius est molendinum. uidetur hic qua: lis fuerit eius ambitus. H. Latitudo Circi Calam seu Cann. 58. I. Ruinæ aliquot arcuũ Circi quibus incubebant gradus ad circum sedẽdum K. Locus unde erutæ fuere duæ Pyramides a Sixto V. quarũ una erecta et statuta fuit ad Lateranensẽ Basilicã; altera ad S. Maria de populo, fueruntq admirabili artificio et espensa nõ parua coagmentatæ, quod essent diffracta in partes Crucisq S.[ææ] consecratæ Hoc in Circo naua adebantur spectacula tã terrestria quã naualia ut in libro nr̃o, cui titulus Antiquæ Vrbis Splendor notauimus.

AMPHITHEATRVM TITI VVLGO COLOSSEVM

qua respicit S. Ioannem Lateranum

A. Vestigia Amphitheatri Titi uulgo Colossei fuit ædificatū a Vespasiano, se a Tito eius filio dedicatū, ex tyburtino constat lapide, columnis tam planis, quam circūductis ex parte extantibus, distinctū opere Dorico, Ionico, et Corinthio. Interius cernitur magna ex parte dirutus, aut collapsum ad arcus in præcipuis eorum aditibus ad huc uisuntur parietes obducti tectorio opere et crustato, crediturq. fuisse inauratū. longitudo eius est palm Rom. 820. latitudo 760. uanū arcuū qui in plano circumeunt est palm. suntq. omnes alij tamen latiores alijs: columnarū autem complanatarum quæ efficiunt hinc per inde arcus crassitudo unā parte uersus est palmar, 12. altera 10. Diameter Colossei ducendo eam ab extrinseco ubi perfectū refert circulū est palmorū 2000 circumferentia . quadratū Geometricū Habebat loca mirifice accomodata ad spectandum, ludos, uenationesq. Itaque capiebat commode spectantes 87. millia qui per plures porticus ingredi poterant et egredi absq. ullo aliorum impedimento. B. Pars uestigij Thermarum Titi S. Petrū in Vincula uersus. C. Septem uulgo Salæ uel aulæ erant receptacula quibus serua; batur aqua ad usum Thermarum.

Iuxta monasterium Catechumenarum apparent uestigia fori Neruæ Imp. cum suo ambitu ex sectis lapidibus fortissimo, ubi tres columnæ remanserunt cum suis finbrijs et epistilijs, et quibus apparet pulchritudo et magnitudo istius fabricæ cuius portici et loca circum: stantia pulcherrimis statuis erant ornata, ubi tamen non nisi exiguæ istæ remanserunt ruinæ, quibus præfatum monasteriũ insidet, multa etiam inde oblata in usum aliarum Vrbis fabricarum.

PYRAMIS AVT SEPVLCHRVM C·CESTII·PROPE PORTĀ S PAVLI

Inter antiqua sepulchra unum extat nobile prope S·Pauli Portā dictā olim Trigeminā, et uiā Ostien· ubi ad signū·A·est sepulchrū C·Cestij iux: ta porta ad Vrbis mœnia in quo est hæc inscriptio ad signū B C·Cestius et c Epulones erant M·Cic. test 4 de or· qui instruendis conui: uijs uel epulis Ioui cæterisq Dijs. Meta æc seu pyramis sepulchrū C. Cestij, et non Romuli, ut quidā, appellatur. erat autem hic Cestius si hoc quid ad rem facit ex tribu Publicia filius L. Publicij Epulo, Prætor, Trib. pleb. et unus ex magistratu septem epulonum. Ad signum B. uidetur Mons testaceus primū Doliolus dictus creuit ex testis hic proiectis a figulis locum incolentibus. C·Via Ostiensis. D·Porta S·Pauli ita dicta quod per eam duc: tus ad martyriū, et qua uadimus ad eius Ecclesiam. E. Ecclesia S·Pauli a Constantino ædificata, plurimis reliquijs et indulgentijs insignis F·Ecclesia Triumfontiū, ita dicta, quod præcisi hic capitis S·Pauli ad ternos saltus nomen Iesu pronunciantis, tres eruperint, ut uidere est, fon: tes, aqua salubri, quā delibāt pie fideles locū uisitātes estq hic columna ad quā præcisū fuit ipsū S·Pauli caput. G·Ecclesia S. Sebastiani.

Iuxta pontem S. Mariæ olim uocatū Palatinū cernitur A templum Fortunæ Virilis ædificatum à Seruio Tullio nunc autem dedicatum S. Mariæ Ægijptiacæ, quo in loco habitant Armeni, et olim erat forum piscarium.
B. Templum Herculis ad ripam Tijberis eundo ad S. Paulum. De hoc et alijs templis tractatur ab eodem auctore in libro qui intitulatur: Splendor antiquæ Vrbis etc. C Ecclesia S. Mariæ uocata ad scolam Grecam, qui locus uocatur bucca ueritatis, et est uicinus speluncæ Caci sub monte Auentino ubi Romani repusitoria salis et fru: mentorum habebant.

CIRCI ANTONINI CARACALLÆ.

A. Vestigia Circi Antonini Caracallæ Imp.[is] iuxta uiā Appiam, B. et templū S. Sebastiani. circus iste longus est cannas 223. et latus 33.[2] hodie uisitur in hac forma, et in medio C. estat pyramis in partes effracta, hodie est fœnile. olim uero ibi uarij ludi et uenationes agitabantur, et spectari solebant gladiatores. prope hunc circum ad signum D. cernitur sepulcrum Cæciliæ Metelli, ut uidere ex inscriptione, ex marmore albo et elaborato cum bouinis capitibus, et alijs trophæis, unde nunc uulgo nominatur locus iste capo di boue; quem iuxta uidentur multa uestigia ueterū ædificioꝝ; et si credimus Marliano ibidem fuit et Castellū custodiarū Prætorianarū. ad signum E. uisitur et ruina templi Martis.

A. Amphitheatrum hoc dictum etiam est Castrense et situm est ad mœnia Vrbis prope Ecclesiam S. Crucis in Hierusalem dictam ubi nunc monasterium est ordinis Cistercienses, et quia constructum fuit ex lateribus seu coctile lapide et multo minus colisæo Titi Vespai. proinde etiam magis ruinæ obnoxium fuit. In eo gladiatorum decertationes fiebant, et multa spectacula cum feris bestijs ad oblectati omnem populi representabantur. B. Templum Veneris et Cupidinis collapsum iuxta Ecclesiam S. Crucis in Hierusalem. C. Vestigia Basilicæ Caij et Lucij ab Augusto ædificata hodie dicitur Thermes Gallucij in uinea
Iun. de D. Giorgij Bernardini.

1 Palatiū Sūm. Pont. in Vatic. 2 Bibliotheca Vatic. 3 Platea S. Petri 4 Inquisitio 5 Custodia equitū levis armaturæ. 6 T.S. Catherinæ et soc. Corpor. Dñi 7 T.S. Iacobi 8 T.S. Mariæ trāspōtinæ 9 T.S. Spiritus in saxia 10 Suburbia vulgo Borgo nouo 11 Burgo vechio 12 Burgo Pio 13 T.S. Michael Archāg. 14 Virid. ac Pal. Casior. 15 T.S. Michaelis 16 Port. Castri S. Ang. 17 Pons Ael. Adr. hodie C. S. Ang. 18 Via cābior. vulgo Banchi 19 Via aurificū ac Pellegrino 20 T.S. Maria in Vallicella 21 T.S. Luciæ 22 Palat. Farnes. 23 Via Iulia 24 T.S. Ioa. nat. Florentin. 25 T. Spūs S. nat. Neap. 26 Arcus 27 Fons Paulinus 28 T.S. Trinitatis Peregrinor. 29 Platea cāpi Floræ 30 T.S. Laurētij in Damaso cū Pal. Cancellariæ 31 Platea Agonis 32 T.S. Iacobi natiō Hispanor. 33 T.S. Celsi 34 Via Parionis 35 T.S. Apollinaris et Coll. Germanor. 36 T.S. Maria Rotunda 37 Vniuer. studior. vul. Sapiētia 38 Dogana 39 T.S. Maria sup. Mineruæ 40 T.S. Iesu D. professa soc. Iesu 41 T.S. Marci cū Pal. 42 T.S. Maria Araceli 43 Habit. Hebreor. vulg. Ghetto 44 Pal. Sabell. olim T. Marcelli 45 T. Stanislai natio Polonor. 46 T.S. Maria consolationis 47 T.S. Anastasiæ 48 T. Iani quadrifrōtis 49 T.S. Maria in Portica 50 T.S. Mariæ Egiptiacæ 51 T.S. Stephā. olim T. Herculis 52 Pons S. Maria 53 Insula S. Bart. 54 T.S. Bartolomei 55 T.S. Io: Collabitæ 56 Col. Traiani 57 T.S. M. de Laureto 58 T.S.S. Apostolor. 59 Pal. Comestab. Columnæ 60 Colleg. Ro. Soc. Iesu 61 Semin. Ro. 62 Colu. A. Pij 63 Basilica A. Pij 64 Pal. Sūmi Po. in Quirin. 65 Mons Quirinal. M. Cavallo 66 T.S. Silvestri 67 T.S. Trinitatis 68 Pal. Prin. Burghesij 69 Via Fla. vulg. il Corso 70 T.S. Hieron. Illyricor. 71 T.S. Rocchi 72 T.S. Iac. incurab. 73 T.S. Atanasij Coleg. Grecor. 74 T.S. Maria de Populo 75 Do. Americi Capponij 76 Pal. Duc. Vrsinor. 77 T.S. Lauren. Panisper. 78 T.S. Pudentiana 79 T.S. Maria Maioris 80 Virid. cū Pal. olim Xysti V 81 T.S. Andreæ novit. Iesuitar. 82 Capitoliū 83 Arc. Sept. Severi 84 Forū Romanū 85 T.S. Maria noua 86 T. Pacis 87 Arcus Titi Ves. 88 Mon. S. Xysti 89 Mon. S. Cat. de Senis 90 Mon. S. Belardini 91 T.S. Petri ad Vincula 92 Mon. S. Purificationis 93 T.S. Marcellini Mon. 94 Virid. Farnesior. 95 T.S. Luciæ in Montibus

BASILICA · S · PETRI IN · VATICANO ·

Per Illustri, ac Generoso Dño D. Hyacinto Kalenkowic, uera Effigies Basilicæ S. Petri obseruantiæ ergo Dicat consecrat

Iacobus Laurus P.F.

1626

Item de reliquijs S. Antonij Leodegarij M. S. Lucæ Euan. Christophori Capita S. Mēnæ M. Damasi P. Alexij, et ex XI millibus Martyr. S. Eustachij, Simplicij, Valerij, Vrsi, Thomæ de Aquino Desiderij Guglielmi Loricę Feliciani M. Pauli p. eremitæ Nerei Archilei Pinci Martini Vincentij Iustini Felicis, Agapiti Marcelli M. Luciani diac. Domini Sauini Valentini X mill et XI Martir, Crucis S. Andreæ M. Magdalenæ Catharinæ Dariæ Mariæ Aegiptiacæ Hillariæ Domicillæ, et tatiaę Artemiæ Balbinæ Sophiæ Pisti Helpis Agapes, Triphoniæ, Cyrillæ Coronæ Agnetis lucinæ Claræ Theodoræ, Colombæ Bibianæ Susannæ Agatæ Iustinæ d s milliū Virginū Petronillæ de tunica S. Bernardi et Francisci de ueste S. Iacobi de stola S. Dominici de reliquijs et lapide S. Laurentij Mart. Lapis quo multi S. martyr. affecti sunt et ille lapis, quo fuerunt diuisa corpora SS. Petri et Pauli, ac demum pannus, quo multi Martyres sepulti fuerunt Stationes et indulgentiæ Dominicæ tertia Aduentus Dominica die Quinquagesima de Passione 4. post Pasca Epifania et Assumptio Domini Pentecostes Festiuitas S. Petri et octaua eius, et die S. Andreæ in omnibus sabbati quatuō temporum feria secunda post Pascha quarta litaniarum, et singulis sexta ma ferijs mensis Martij die S. Marci in dedicatione Ecclesiarum SS. Petri et Pauli, et eorundem festa Cathedra S. Petri

Templū S. Petri primū parua Ecclesia seu potius Oratoriū a S. Anacleto cōstructū in sepultura S. Petri et succedētiū ipsi Pontificū ædificata fuit a Constātino M. Imp. ad templū Apollinis iuxta Circū et Naumachia Neronis, donisq. amplissimis aureis et argenteis auctū ab eodē consecratusq. S. Siluester forma referebat Crucis hasta oblonga quinq. nauibus columnis egregijs distinctis media huius Ecclesiæ parte deiecta Iulius II nouum cœpit extruere templum ad delineatione Bramantis, sed hac nō omnino probata prosequuti illud sunt ad formam qua designauerat Michael Ang. Bonarota Hæc fuit Cruce tam longa quā lata ita ut circumferentia ipsius fuisset rotunda et circularis sed quoniam placuit unum brachiu protrahi ad includendū pauimentum ecclesiæ ueteris, ut loci reliquijs et Sanctorum uestigijs insignis, Paulus deinde V. reliqua media parte eiusdem Ecclesiæ deiecta qu minabatur ruina, istud brachiū ad orientē protraxit, perficitq. cū porticus, facie, duobusq. hinc inde turrib⁹ pro campanis Confessioneq. S. Petri ad aram maxima prima omnium ex lapide a S. Siluestro consecrata sub qua corpus S. Petri ab Anacleto P. conditū, et decem eum consequentiu Pontificum ac martyrum corpora in circuitu pretiosissimis lapidibus et structura amplissima exornauit Gregorius uero XIII. Gregorianum suum sacellum amplissimum lapidib⁹ mixtis circumuestiuit et strauit Sixtus V. tholum seu testudinem inchoatā et intermissa quod uix nemo eam auderet perficere absolutam conclusit obeliscum ante templum statuit Clemens VIII Gregorium imitatus reliquam partem templi mixto marmore conuestiuit et pauimentum strauit Paulus denique V ut diximus, totum quod restabat perfecit. in hac Ecclesia est Porta S.ª Huius Relequia præcipuæ sunt partes corpor. SS. Apostol: Petri et Pauli S.ᵐᵃ Crux donata a Constātino Imp. S. Siluestro P. in qua intus inclusa est alia parua Crux aurea cū portione ligni S. Dn̄icæ Crucis, Sudariū D. N. Iesu Christi, de cunabilis eiusdem, lancea qua longinus latus perforauit, de lapide ad quē fuit flagellatus, et Cathedra S. Petri, corpora SS. Ap. Simonis et Iudæ. SS. X primor. Pont. Rom. Lini, Cleti Anacleti Euaristi, Sixti Thelesphori, Higini Pij Eleutherij, et Victoris, item corpora SS. Fabiani Xisti Pont. et M. corpora SS. Gorgonij Tiburtij M. Processi et Martiniani Gabinij Ioan Chrys. Gregorij P. capita S. Andreæ Ap. Lucæ Euan. Sebast. M. Iacobi intercisi, Magni conf. spatula S. Stephani protomar. Brachia S. Andreæ Ap. Ioseph Decurionis, Arimathiæ Longini M. Pelag. S. Basilij 4 Coronator. Domitiani, Clementis Zeferini Lucij Dionisij Cai Siluestri Damasi Ro: Pont. Cypriani Ianuarij Epis. Pigmenij presb. Nemesij diac. M. Trasonis Crysanti Quirini Hilarij Triphoni Calocerij Thrasilij Hyppoliti Cyriaci Largi Smaragdi Acheloi Pamphili, Pauli, Proiecti Seleuci, Optati Polichroni Geminiani Leonis Philippi Innocentij Thibei Churadi militis Bonifatij Theodori Halibundij monachi et confes.

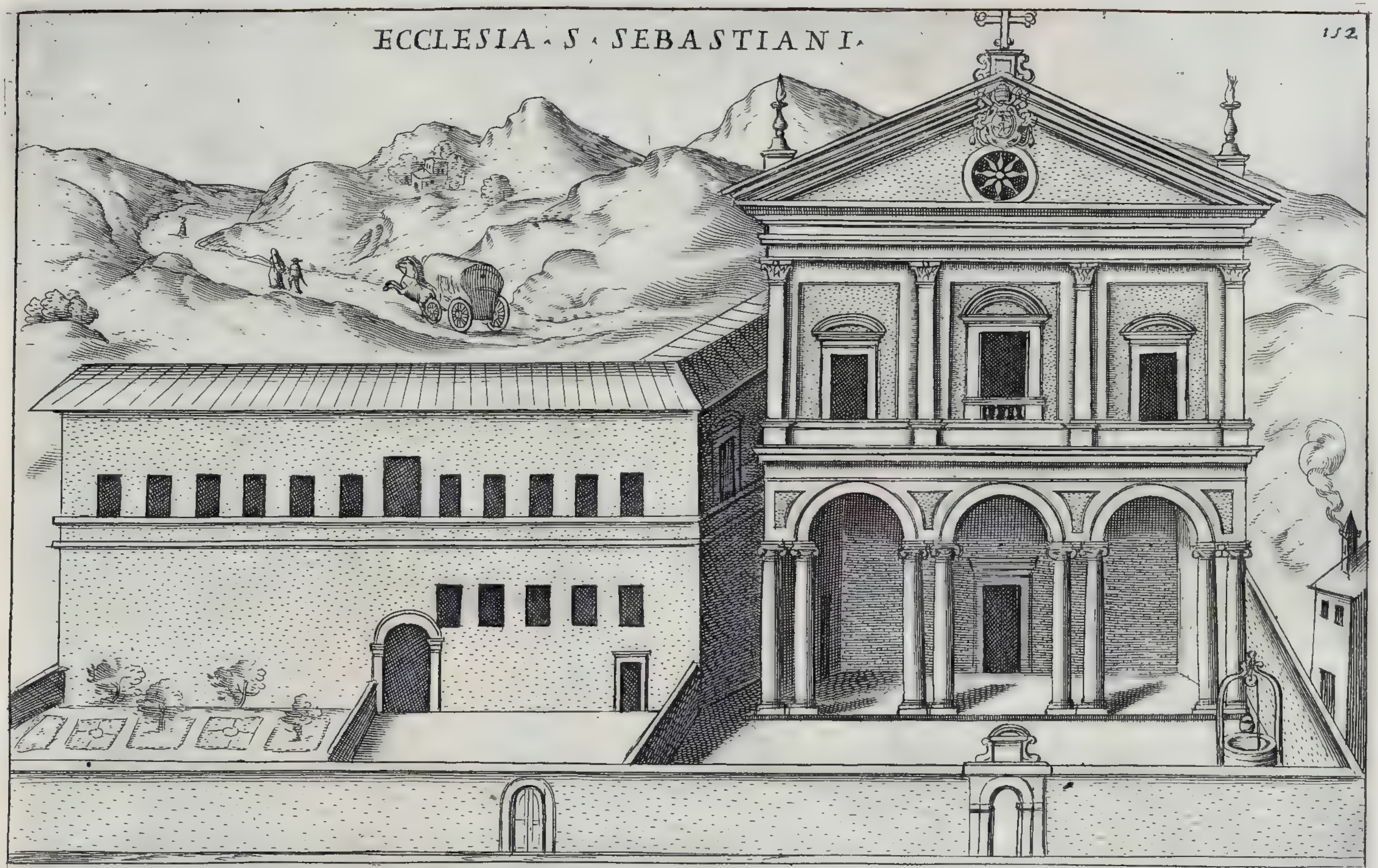
ECCLESIA S·PAVLI·IN·VIA·OSTIENSI·

Ecclesia S. Pauli in Via Ostiensi, quæ a Constantino fuit ędificata, Porta S.^m habet, huius precipuæ Reliquiæ sunt partes corporū SS. Petri et Pauli, corpora SS. Anastasij Timothei Celsi, Iuliani Basilissæ s. SS. Innocentiū, et plurima SS. Martirū in Camiterio B. Lucinæ, de ligno S. Crucis Christi, et frustu Crucis S. Andreæ de Reliquijs SS. Apostolōr, Iacobi Maioris, et Iacobi Min. et Matthiæ Andreæ Bartholomęi Lucæ Euang. Felicis, Stephani Marcelli, Xysti, Gregorij Summorū Pontificū, SS. Nicolai Alexij, Stephani Ananiæ discipuli Dn̄i Dionysij Sebastiani, Sergij, Bacchi, Chrysanti Dariæ Barbaræ Nymphæ Euentij, Quirini Primi Feliciani Pancratij Cęciliæ Sophiæ et aliarū SS. Innocentiū S. Annæ Matris Mariæ Virg. item Nerei, et Archillei, Hillariæ Laurentij Blasij, Gordiani, Benedicti, Vincentij Hermetis, Celestin, Luciæ et aliarū catenæ qua S. Paulus uinctus fuit, et baculi frustū, cum quo Orbem terrarum peragrauit. Maximæ et perpetuæ in hac Basilica sunt Indulgentiæ, et presertim diebus stationum eius, quæ sunt in die SS. Innocentiū Conuersionis S. Pauli et commemorationis eiusdem Dominica in Sexagesima, feria quarta post quartam Dominica Quadragesimæ, feria 3^a. Paschæ, et feria quinta post Pentecosten.

Ecclesiā S.ti Vincentij et Anastasij ad tres fontes unā ex noue Ecclesijs cū Annunciata A· Abbate hinc assumptus fuit ad Pontificatū Eugenius III· ord.is Cistercien. cui ord.i est comissa extruxit Leo III et a fundamētis restituit Honorius I· seruatur hic imago celeberrima S·Anastasij Monachi et mart. cuius meminit Concil. 2 Nicenū· Huic Ecclesiæ fere adiacet littera B Exiguum templum super ossa Martyrum SS·Zenonis et Socior. quibiç fuere mactati, uocatur scala Cæli, quod S·Bernardus hic celebrans uidit Angelos per scalam cum animabus ex purgatorio ereptis ascendentes, Instaurauit Petrus Cardinalis Aldobrandinus sub Clemens VIII eius patruo quorum in testudine effigies qui Ecclesiam habet commendatam Huic uicinam est lit. C paruum aliud templum ubi S·Paulo fuit caput recisum erumpentibus ad singulos capitis saltus, et nomen Iesu pronunciantis tribus fontibus dicebatur olim Guttamanans et Aquæ Saluiæ meritoq hic erupere aquæ salubres ad significandā gratiā Dei cuius Apostolus Paulus Vas electionis fuit acerrimus a et propugnator soletq populus hic christianus pro deuotione tanti Apostoli hanc aquam potare, coronisq et rosarijs attingere, columnā in angulo crate ferrea cincta huc ex Ecclesia S.S. Vincentij et Anastasij translatam in qua fuit caput S Pauli præcisū Est locus sane dignus qui ob memoriam martyrij S·Pauli omni ueneratione frequentetur, iccirco etiam fidelis populus ultra septem solet hanc et Annunciationis Ecclesiā et numerū nouenarium conficiant inuisere Annunciationis Ecclesia ad quā hinc profitiscuntur et antiquitate et loci sanctitate et reliquijs insignis.

Hanc S Sebastiani Ecclesia Via Appia super celeberrimu S Calixti Cœmiteriu costructa uetustate pene collabete, elegatiori et comodiori forma instaurauit, seu potius denuo extruxit Scipio Car
dinalis Burghesius Pauli V Pont Max. nepos, qui eam habet comedata, posuitq. ad Ecclesia custodia Monachos Cong.nis Beatæ Mariæ Fuliensis Ord.is Cistercien: quibus cogitat ampliss. hic costruere Monast.
Multis est Reliquijs insignita, inter quas præcipuæ sunt Corpus, aut potius pars eius de S Sebastiani coluna ad qua fuit alligatus du sagittaretur, ferru unius sagittæ Stephani PP. et Lucinæ corpora et aliæ Sanctæ
Reliquiæ quæ in Ecclesia asseruantur super Altare Reliquiar. nuncupato in Armario inciso ex elemosinis Sereniss. ac pijssimi Principis Gulihelmi Vtriusq Bauariæ Ducis   Vestigia Pedu D N Iesu Christi in la:
pide marmoreo ab ipsomet impressa quado apparuit Petro interrogati D ne quo uadis? De Capite S Fabiani PP. et Mart. de Cap. S. Stephani PP et Mart. de Cap. S Calixti PP. et M. de Cap S. Acorsij M. de Cap. S. Valetina
V. et M. de Cap S. Lucinæ M. de Brachio S Andreæ Apost. de Brac. S Sebastiani M de Brac S. Christophori M. de Brac. S. Rocchi conf. It. Colum. ad qua alligatus S Sebastianus fuit sagittatus, et una ex sagittis   Ité Reliq.
S S Petri et Pauli Apost. Sebastiani Fabiani, Stephani et Septem Dormientiu It. Sanctor. 174 milliu Martyr. in hoc S. Calixti coemiterio olim sepultor. Ibi sut Catacubæ seu Catumbæ et in medio Altare
Pontificiu, et sedes Epalis marmorea, sub quo Altare est puteus ubi diu iacuerut corpora SS. Petri et Pauli Ap. Sub eade Ecclia est celeb illud ut dictu est S Calixti Coemeteriu in cuius introitu legitur Hic est Coemiteri
um B Calixti PP et M. inclit. Quicuq illud cotritus et confessus ingressus fuerit Plenaria remissione oium peccator. suor. obtinebit p merita gloriosa 174 milliu Martyr. quor. ibi corpora in pace sepulta sut una cu 46
Sum Pont. Beati, qui oes ex magna tribulatione uenerut, et ut hæredes in domo D ni. Indulgetiæ in hac Ecclesia toto An. tempore sut sicut in Ecc. S. Petri, præcipue tame Dominicis dieb Mensis Maiet in die SS Fabiani et Seba
stiani.

370

ECCLESIA · S · IOANNIS · LATERANI

Mensa Dni, in qua Christus cœnauit cũ Discip suis in die cœnæ ampullæ 2 in quib⁹ sanguis et aquæ fluxerunt de latere Christi de cũna eiusdẽ, tunica inconsutilis, et purpureum uestimentũ eius interula linea, quã ei B Virgo fecit linteũ, quo pede: Apostolor tersit pars arundinis qua percussus fuit in capite in domo Pilati uelũ quo uelatũ fuit eo corpus S Saluatoris in Cruce, Sudariũ quo caput Christi in sepulcro inuolutũ fuit et frustu Crucis, de s. panib⁹ or: deaceis, de cinerib⁹ et sanguine S Io Bap. et ciliciũ eius dẽ de mãna sepulc. S Ioãnis Euang. et tunica eius catena qua ligatus uenit ab Epheso linea tunica eiusdẽ, et uas qũ uenenũ bibit et forfices quibus attonsus fuit. Arca fœder

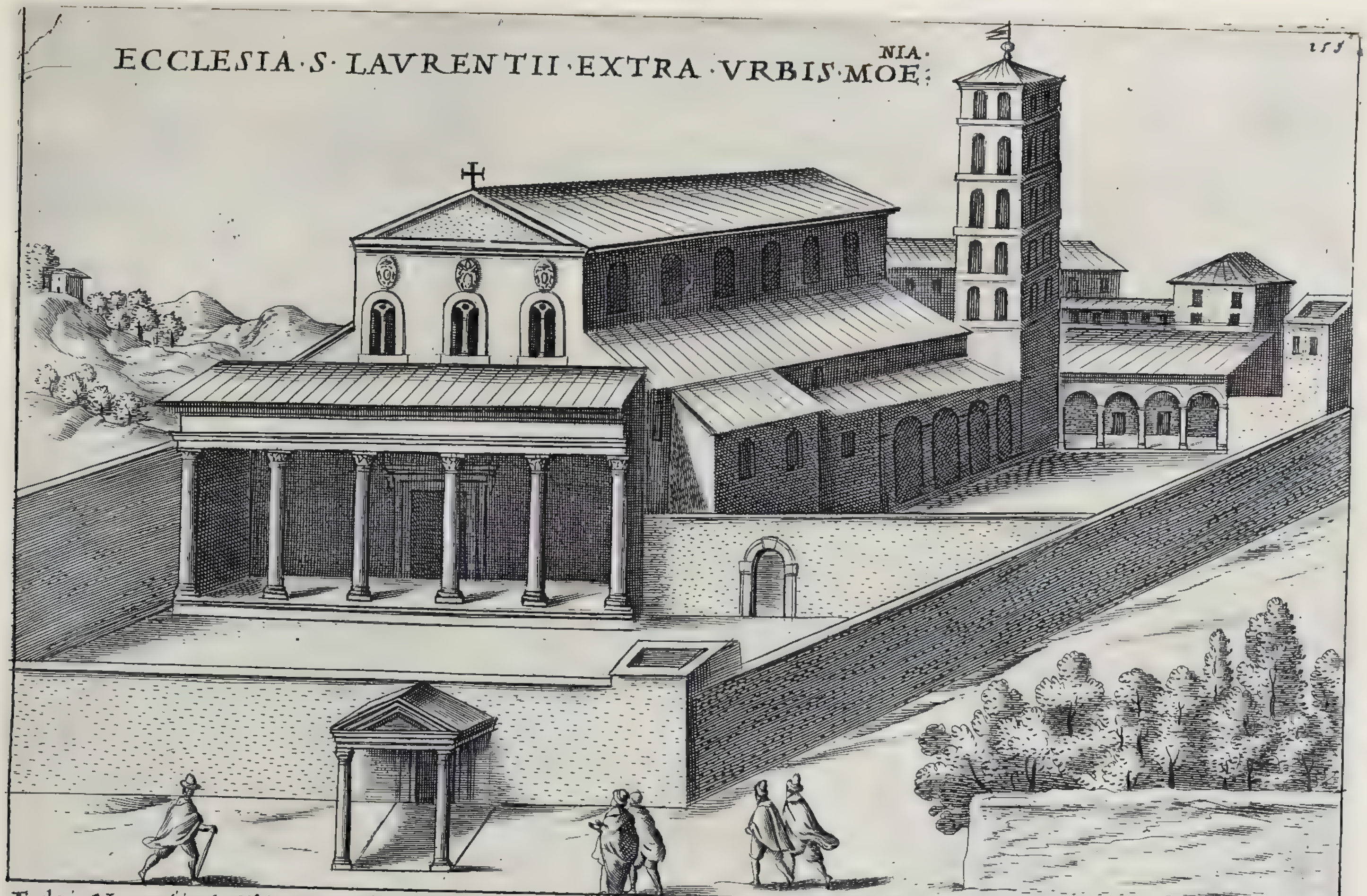
Tabulæ testamenti, Virga Moysis et Virgo Aaron, de panib⁹ propositionu, capita SS Petri et Pauli Ap. capita SS Zaccariæ Pancratij Gordiani, Praxedis, et Agnetis, et infinitææ aliæ Reliquiæ. In hac Basilica sunt perpetuæ Indulgentiæ, maximæ in Oratorijs S. Crucis S.ti Ioannis Bapt. S Ioãnis Euang. et S. Venãtij iuxta Baptisteriũ, et in stationib⁹ eiusdẽ, quæ sunt prima Quadragesimæ, et Palmar. Dominica, feria 5.a in Cæna Dni Sabbato S.o et 2. die Paschæ, Sabbato in Albis et Pentecostes, in solemnitatib⁹ S. Ius Bapt. in exaltat. S. Crucis in Dedicat. eiusdẽ Basilicæ et in Anniuers. die ele S Po

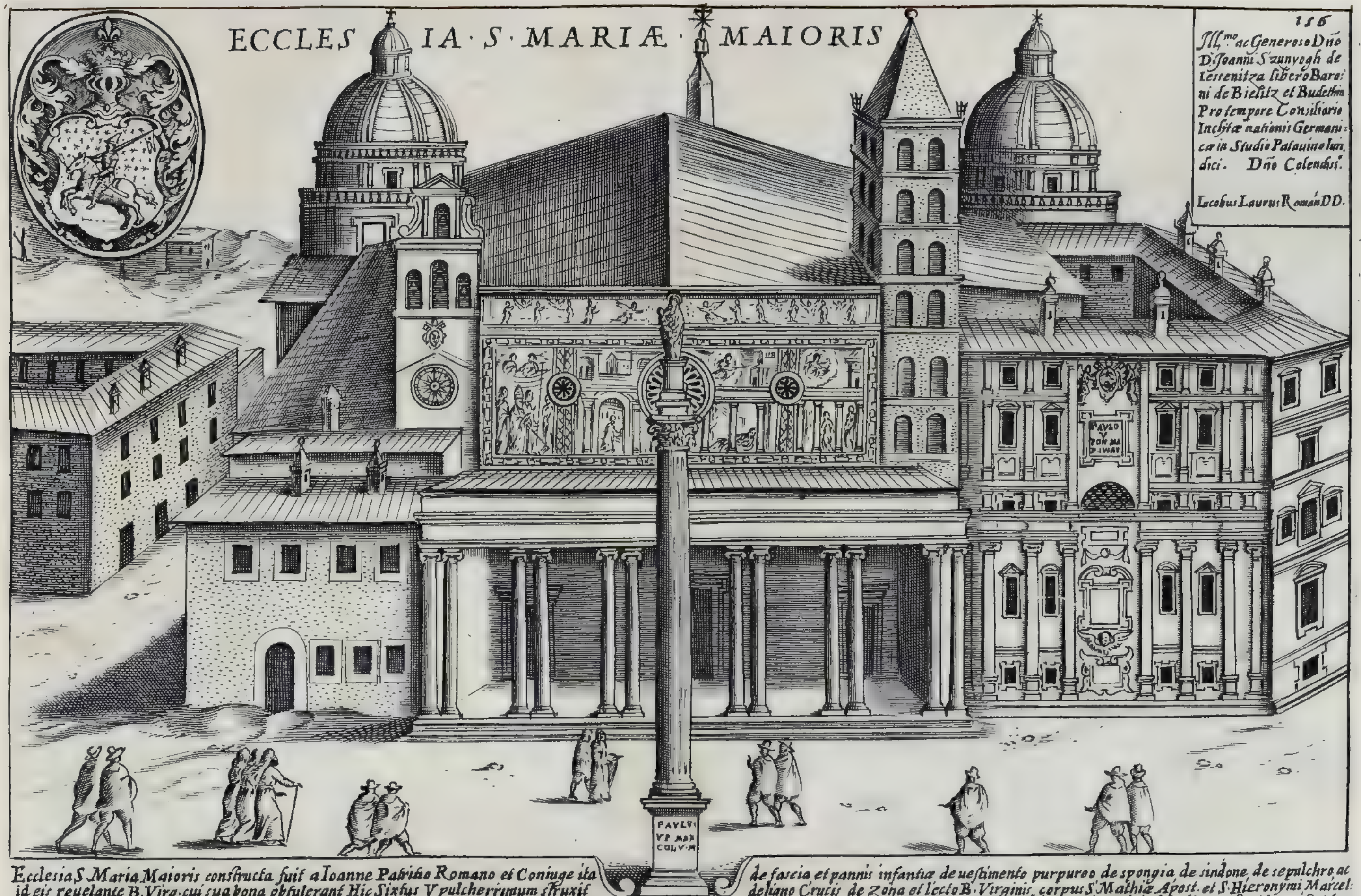
Hac sacrosãcta Lateranensis Ecclesia, est, ut eius præfert inscriptio, caput, et mater oĩum Ecclesiar, imo primogenita, tũ quod prima fuit quã publice christiani coluerũt sublata Idolatria a Costãtino Magno extructa in suo uel uxoris Faustæ quod olim Lateranẽsium fuerat Palatio, tum quod Vrbis et consequenter orbis sit Episcopatus: quocirca Romanus Pontifex qui ibi diutius quondã sedit creatus Pontifex eius ut suæ sedis Episcopalis cæpit possessionem. Vocatur sacrosancta ob eius sanctitatis dignitate Lateranẽsis, ob familiã nobilissimã cuius erat locus. Saluatoris quod Saluatoris effigies in eius Dedicatione quando eam consecrauit S Siluester Pop Rom apparuit in testudine templi ubi eiusdem Saluatoris cernitur expressa imago, fuitq iccirco Saluatori dedicata Constantiniana quoque appellatur a Constantino qui eam construxit. S. Ioannis quod utriq Ioanni Baptistæ et Euang post Saluatore fuit consecrata Aurea ite dicebatur ob ingentem auri uim quam possidebat ex donis Constantini eiusdẽ Pontificum, et Imperator. Huius Ecclesiæ Galliar. Rex, ut S. Petri Imperator soliti erant cooptari in Canonicor numerũ. Iccirco etiã nuper Henricus IIII Rex Franciæ Canonicor Ecclesiæ huius reditus auxit qui propterea grati animi causa statuam ei erexerunt quã uidetur sub porticu ad latus ingressus templi Pius IIII laquear mediũ inauratũ addidit, quod Ecclesia iniuria fabricantiũ in tecto arserat Sixtus V Porticũ ei adstruxit, et Palatiũ. Clemens VIII optime de hac Ecclesia meritus laquear egregiũ brachiorũ Crucis templi perfecit cum egregia hinc inde pictura quæ historia Constantini continet a ianua super quam eximiũ organũ ad altare S.mi Sacramenti quod altare magnificentiũs extruxit cum fronte ex ære inaurato et cæna Dni ex argento, traslatis ea columnis æneis ex inferiori parte templi et inauratis quæ dicuntur plenæ terra sancta. In hac Ecclesia est Porta S.ta huius præcipuæ Reliquiæ sunt

Ecclesia S.ta Crucis in Hierusalē condidit idem Constantinus Magn.; cuius Reliquiæ precipuæ sunt 3 frustulæ Crucis D.N. Iesu Christi et eius titulus Crucis cū litteris Latinis, Græcis et Hæbraicis, unus ex clauis. et unus ex triginta argēteis, quo uenditus fuit, duæ spinæ e coronæ, funis, quo fuit alligatus, spongia, qua felle et aceto potatus, frusti eius uestis, capilli et pars ueli B. Virginis, Vestis S. Io: Bapt; transuersæ Crucis pars Boni Latronis, corpora SS. Cesarij, et Anastasij, digitus S. Thomæ Apost. arcula Reliquiar; plena cū indice lapis Sepulcri D.N. item de monte Caluario, de Sepulcro B. Virg. de loco ubi Iesus ascendit in Coelū de loco ubi Crux Christi reperta fuit, de capite S. S. Iōis Bap. et Clementis P. item de reliquijs SS. Petri, et Pauli, Iacobi Min. Bartolomæi et Simonis Apost. Inocentiū Laurētij, Fabiani Sebastiani Thomæ Cātuar. Hippoliti Agapiti Ephifanij Felicissimi Chrysogoni Dionisij et socior; Vrbani Xisti 2.° Cosmæ et Damiani Nicolai Sabini Reguli Nerei Ermeti Benedicti Hillarionis, de reliquijs S. Mariæ Magd. Anastasiæ Pudentianæ Praxedis, Agnetis Euphemia Elisabeth Reginæ Vngar. Brigidæ Iulianæ Feliculæ utriusq. Catharinæ et Margaritæ et quā plures aliæ reliquiæ. Indulgentiæ permultæ sunt in hac Ecclesia et precipue in stationibus eiusdem, quæ Dominicis 2.ª aduentus 3.ª Quadragesimæ et ultima mensis Ianuar. Feria 6. in Passione die Inuentionis, et Exaltationis S. Crucis, et die 20 Martij Dedicationis Capellæ Hierusalem dictæ

Ecclesia S. Laurentij extra Vrbis moenia quā Cōstātinus Magn. fecit in agro Verano multis est ornata Reliquijs præcipuæ sunt spinæ coronæ Christi, paruū frustulū de ligno mēsæ super quā cū Apostolis Chr̄ coenauit, de lapide sepulchri Christi et B. Virg. corpora SS. Laurentij et Stephani protomart. capita S S. Hyppoliti et Romani, et S. Iustini caput et brachia tria Iōanis martyr. Petronillæ Apolloniæ de capillis S. Maria Magd. uas æneum quo S. Laurentius Hippolitū, et familiā eius Lucillū, et alios baptizauit, lapis quo positū fuit corpus S. Laurentij de uelo S. Tranquillinæ item reliquiæ S. Balbinæ S. Benedicti Leonardi Theodori Sabinæ Barbaræ Petri Apost. SS. Innocentiū et Thomæ Cantuarien ac demum Coemiteriū illud S. Cyriacæ ubi condita fuerit corpora S S. Martyr. Seueri Iustini, Claudij Crescentij Zozimi Xisti III. Hillarij Hippol. Concordiæ Irenei Habundij Cyrillæ Triphoniæ et innumerabiles aliæ reliquiæ et corpora ibi posita. Indulgentiæ et stationes huius Dominica in sexagesima et secunda in quadragesima feria 4ª post Pascha et 5ª post Pentecostem, et in die S. Laurentij.

Ecclesia S. Maria Maioris constructa fuit a Ioanne Patritio Romano et Coniuge ita id eis reuelante B. Virg. cui sua bona obtulerant Hic Sixtus V pulcherrimum struxit Sacellum ad seruandum Præsepe Domini et Sanctiss Sacramentu cum cereis perpetuo accensis. Eregione Paulus V aliud extruxit illustrissimus, ad seruandā Imaginem a S. Luca depicta S. Mariæ Maioris monumentaq. pro se et Clemente VIII a quo fuit in Cardinalium numerum cooptatus, ut Sixtus V ea struxerat pro se et Pio V qui eum Cardinalem creauerat Paulus quoque V hic eximiam extruxit sacristiam cum aliquot habitationibus, statuāq. æneam B. Virg. imposuit columnæ totius urbis maximæ, quam huc ante templi fores e Templo Pacis transtulit. in hac Ecclesia est Porta Sancta Huius Reliquiæ præcipuæ sunt Imago B.mæ Virg.is a S. Luca Euang. depicta Christi Præsepium cunabula, ac de fascia et pannis infantiæ de uestimento purpureo de spongia, de sindone, de sepulchro, ac de ligno Crucis, de Zona et lecto B. Virginis, corpus S. Mathiæ Apost. et S. Hieronymi Marcellini P. et Iuliani corpora SS. Simplicij Beatricis et Faustini. de reliquijs S. Thomæ Cantaurien, Cosmæ et Damiani, Abundij Blasij Sebastiani Stephani Protomar. Iōis Bapt.æ Zachariæ et aliæ multæ. Stationes, et Indulgentiæ Dominica prima Aduentus singulis quartis ferijs, quatuor temporum, uigiliæ Natalis Domini, nocte, et tota die Natalis Dñi die S. Ioannis Euang. Purificationis Beatæ Virginis, et Resurrectionis Christi. Feria quarta maioris Hebdomadæ feria secunda litaniarum triduanaz, in festo dedicationis Ecclesiæ dicta Festum Niuis, et in die Assumptionis B. Virginis, ac per multæ sunt Indulgentiæ die, ut precipue ex tabulis muro affixis liquet.

Romæ 1618

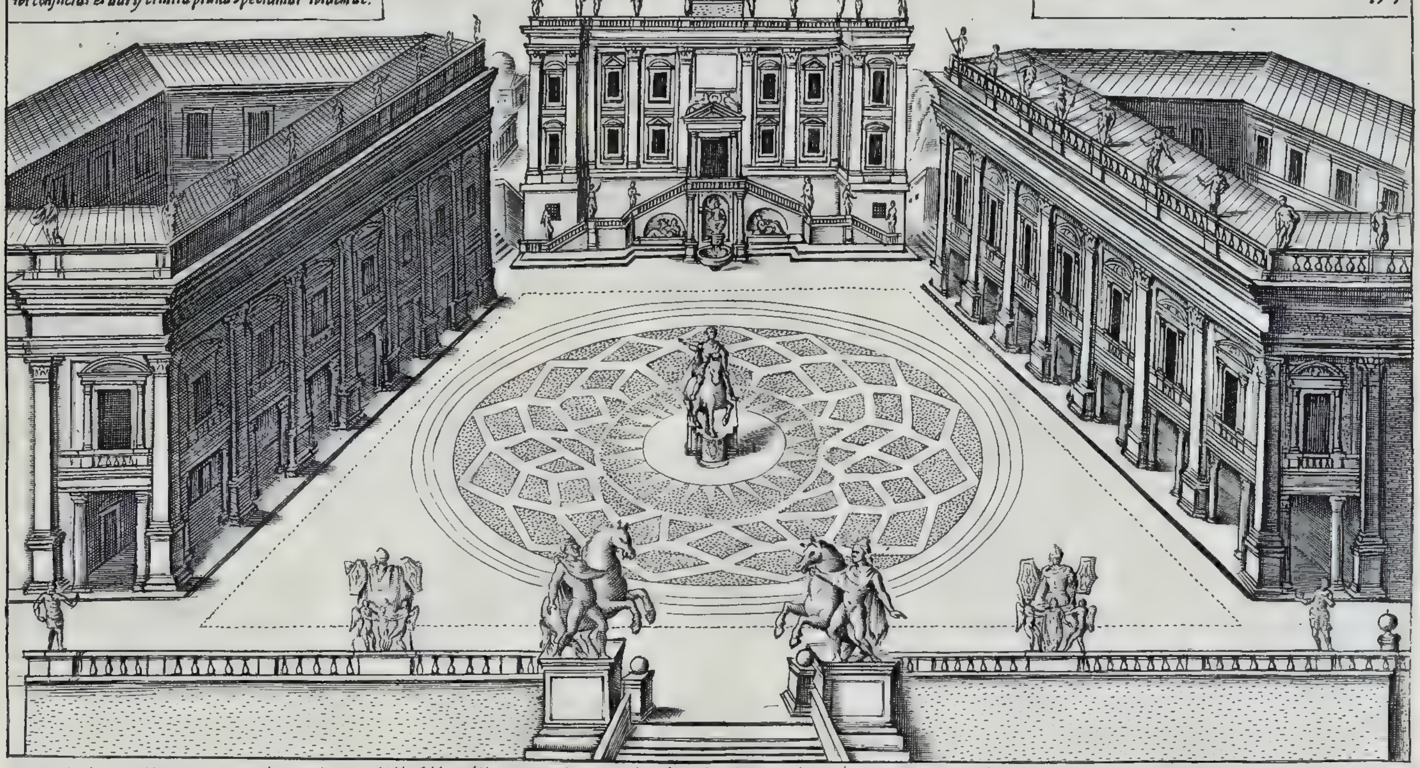
Cum Priuilegio Sũmi Pontificis.

CAPITOLII·NOVI·DESCRIPTIO·

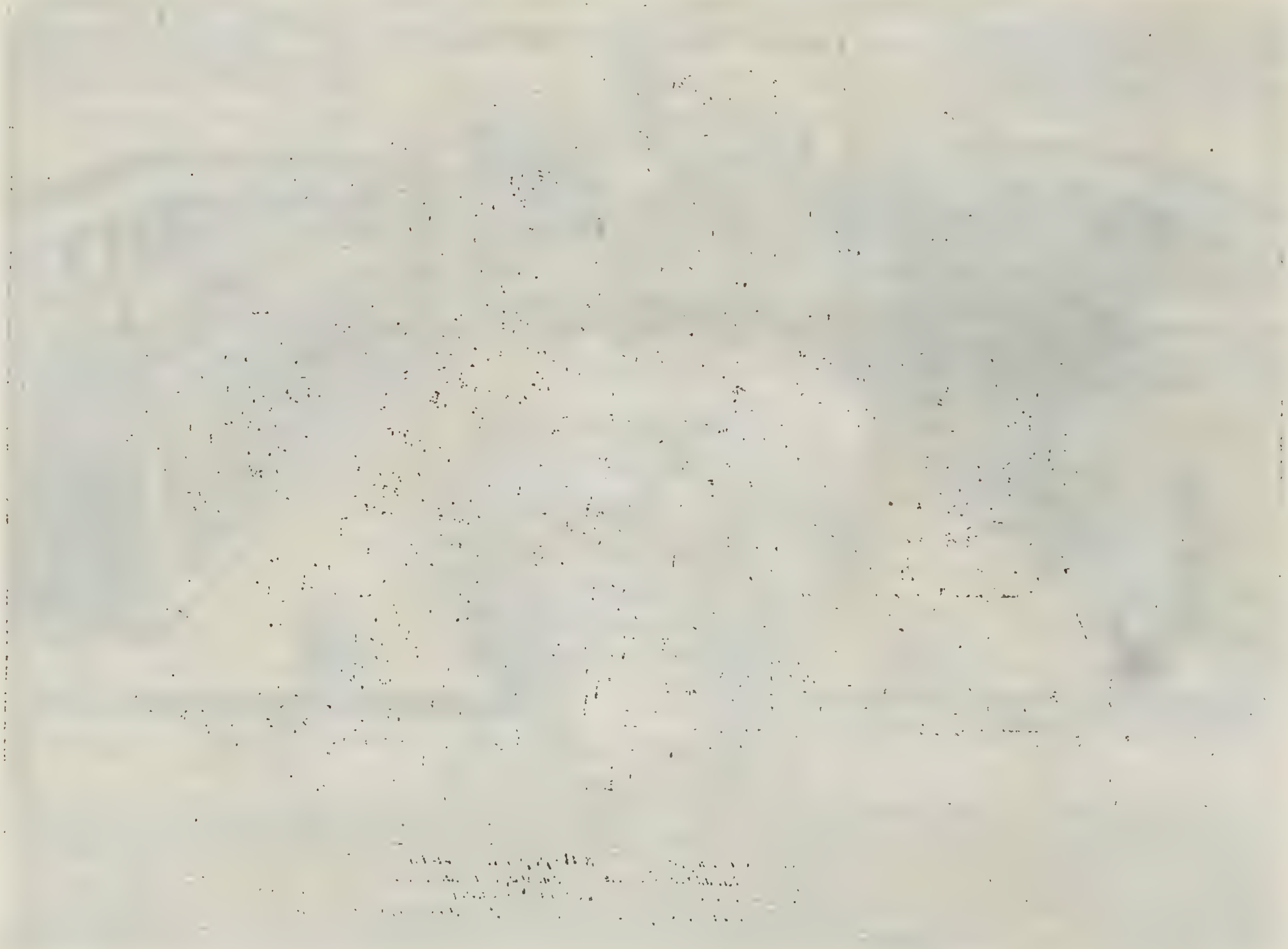
phantū et sacrificantiū egregiæ quoq. statuæ C. Iulij Cæs. Octauiani Aug. et Constantini Magni. est Columna Rostralis ob nauali uictoriam eximia præterea uisuntur statuæ, in habitationib' superioribus eiusdem ædificij Conseruator, quas uidere plus delectat quam audire est ibi conflictus et uarij et inita prælia spectantur ibidem de:

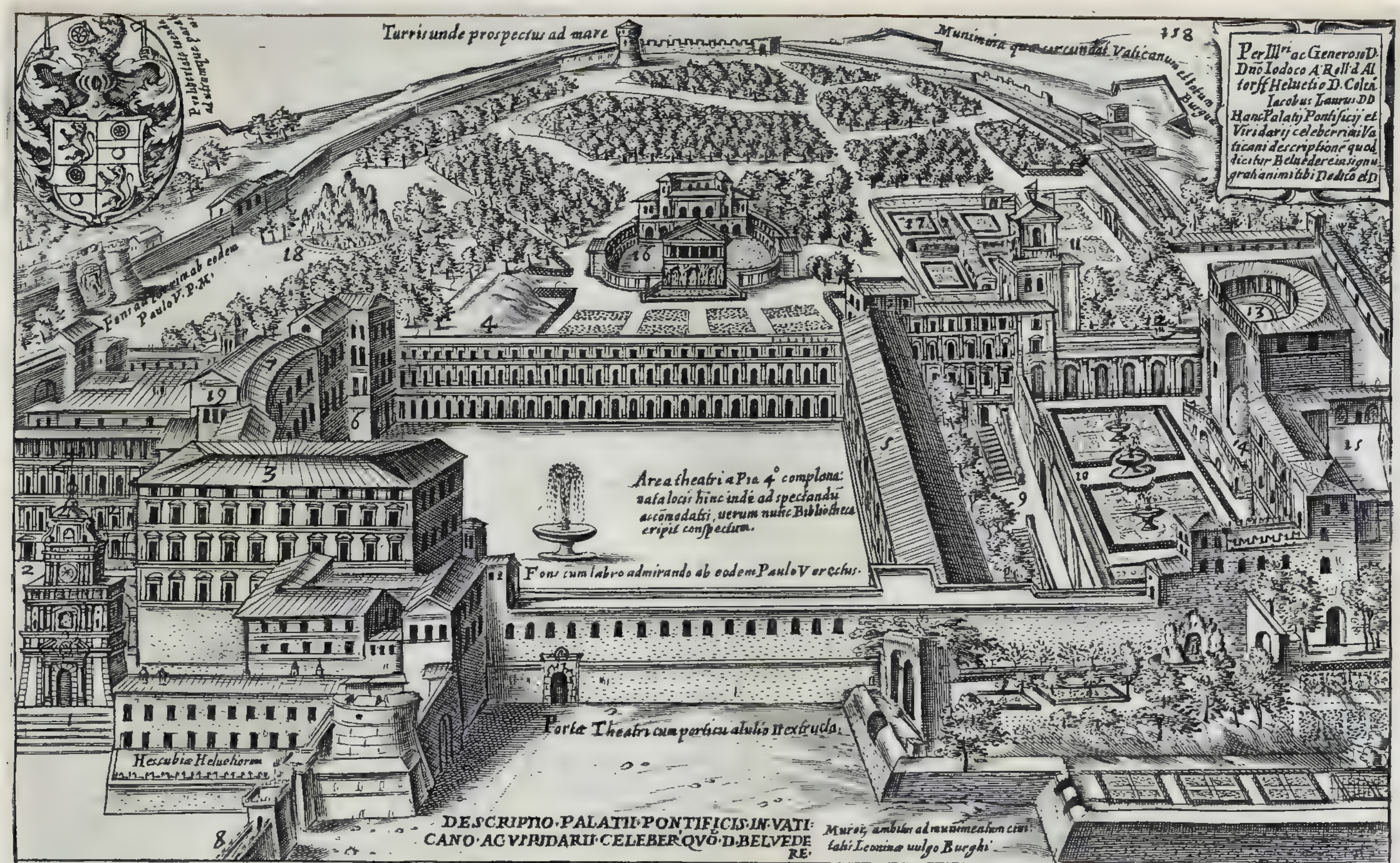
picta inter alia qua inierunt Romani cum Latinis, pinxit hæc postrema Iosephus Arpinas laudatissim. nostra tempestate pictor in area media Capitolij uidetur statua equestri Marci Aurelij Imp. collo: cata hic a Paulo III. ex Laterano translata.

157

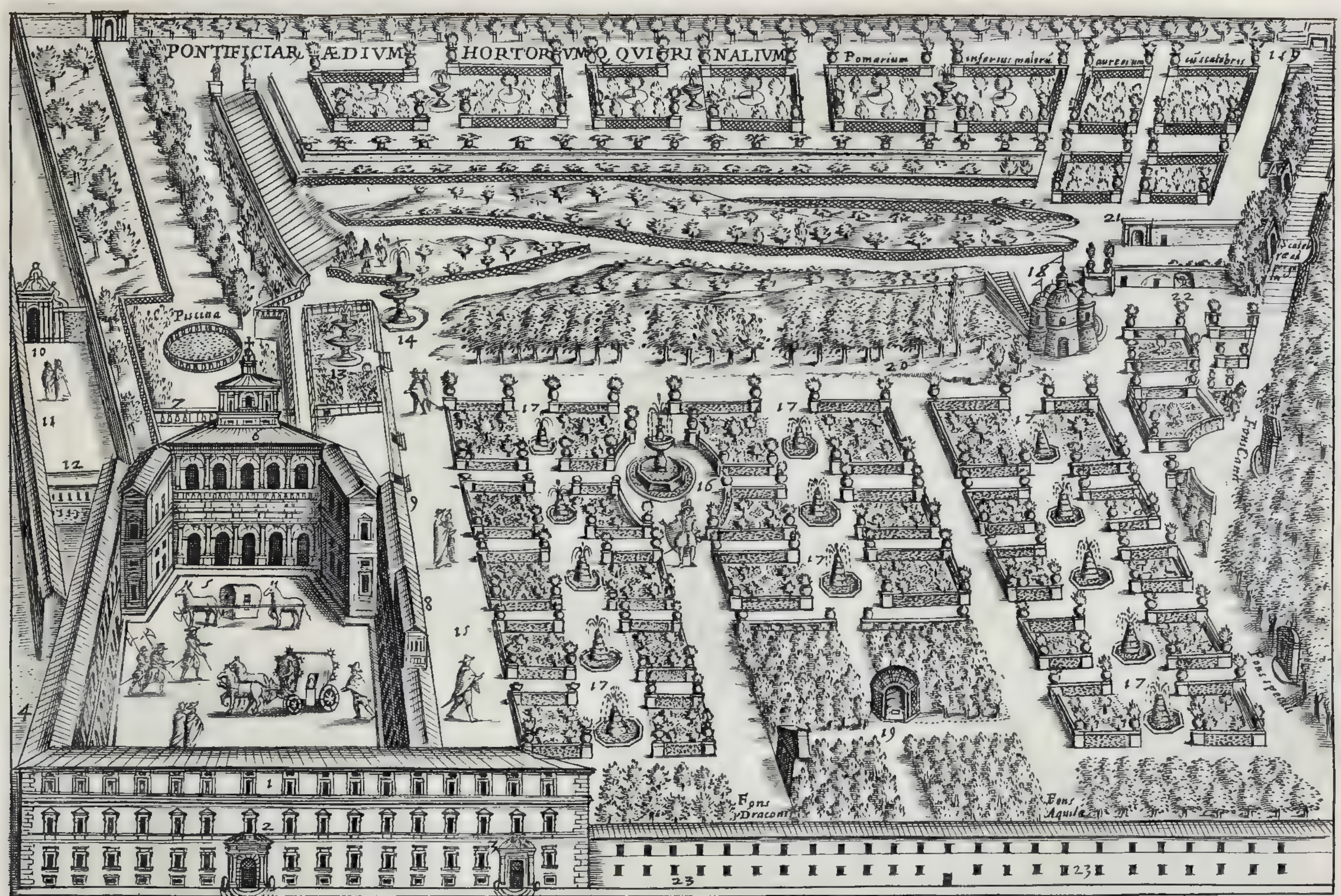

In Capitolio quod ita appellatur à capite humano ibi in fūdamētis reperto fuera plurima à uarijs ædificata tēpla, et inter cætera fuit suphiss. Ioui Feretrio dicatū a Romulo, aliudq. cōstructū a Tarquinio Pris Ioui O.M. quod Publicola consecrauit, aliaq. loca insigniora, ut uidere est in lib. meo cui inscr. Antiq. Vrbis splēdor inter quæ fuit Asylū cōstitutū hic a Romulo, quo tuto rei a uarijs partib' cōcurrebāt ad augēdā etiā ci: uitatē. et durāte Rom.° in Orbe Imperio, max. fiebat Capitoliū, nā Victores et Triūphātes precedeb' triūphalē currū in splendidiss.° triūphi agmine quos prælio uicerāt Regibus, bellisq. ducib' currib' q. gestātib' imag Vrbiū quas subegerā, et spolia ampla deuicti Prouincijs, et Regnis illud ascēdebāt sacrificaturi et gratias acturi Ioui Feretrio. Totū triūphi agmen ordine suo procedens uidere potes in eodē lib. expressū, et cōmemoratū in Basilica P. Aemilij. Romulus fuit primus qui triūphauit, et in Capitoliū opima spolia a Rege Acrone reportata Ioui Feretrio, ubi nūc tēplū Aracœli, consecrauit. Post eum triūpharūt uarij Consules Dictatores, ō Imperatores Triumphor, numerū ab eo usq. ad Probū Imp. collegit Orosius aitq. fuisse 320 ut clare pspici post et in catal. triūphor, et ouationū lib. 3.° eiusd. l. qui labor nō puto iudicabitur inanis curiosis rer, pspectorib' Capitoliū hoc tēpore nostror, Sum. Pont. instauratū fuit egregijs ædificijs a M. Ang. Bonarota delineatis ornatūq. pulcherrimis statuis supra et intra habitationes ad conseruādā antiquitati, loci memoriā, quamuis ædificiū ab uno latere nō sit pfectū, iactis tātum fundamētis mediū et eminētius incolit Senator Vrbis ab altero latere dextro usui est Conseruatorib' eiusdē Vrbis Senator a Pontifice creatus, qui debet esse aduena, ius dicit Populo, Iusticiāq. ad: ministrat cū duobus Collateralib) 1.° et 2.° Iudicib' causar, Ad Conseruatores spectat cognoscere fraudes, easq. punire quæ comittutur in rebus emptis et uenditis ad uictū necessarijs, ut cuiq. detur suū pondus et mensura. Horū Magistratus durat ad tres Menses, sunt quatuor et præter hos 14 singulis itē ternis mensibus creatur capita 14 Regionū Vrbis. Hi quando incidūt in tempus Sedis Vacantis custodiūt Vrbem singuli suas regiones, cum armatis e sua quiq. Regione, ne quid turbetur in Vrbe ad nouum usq. Pontificū. In Atrio huius ædificij est caput æneum ingentis colossi, pulchraq. effigies in marmore excisæ triump

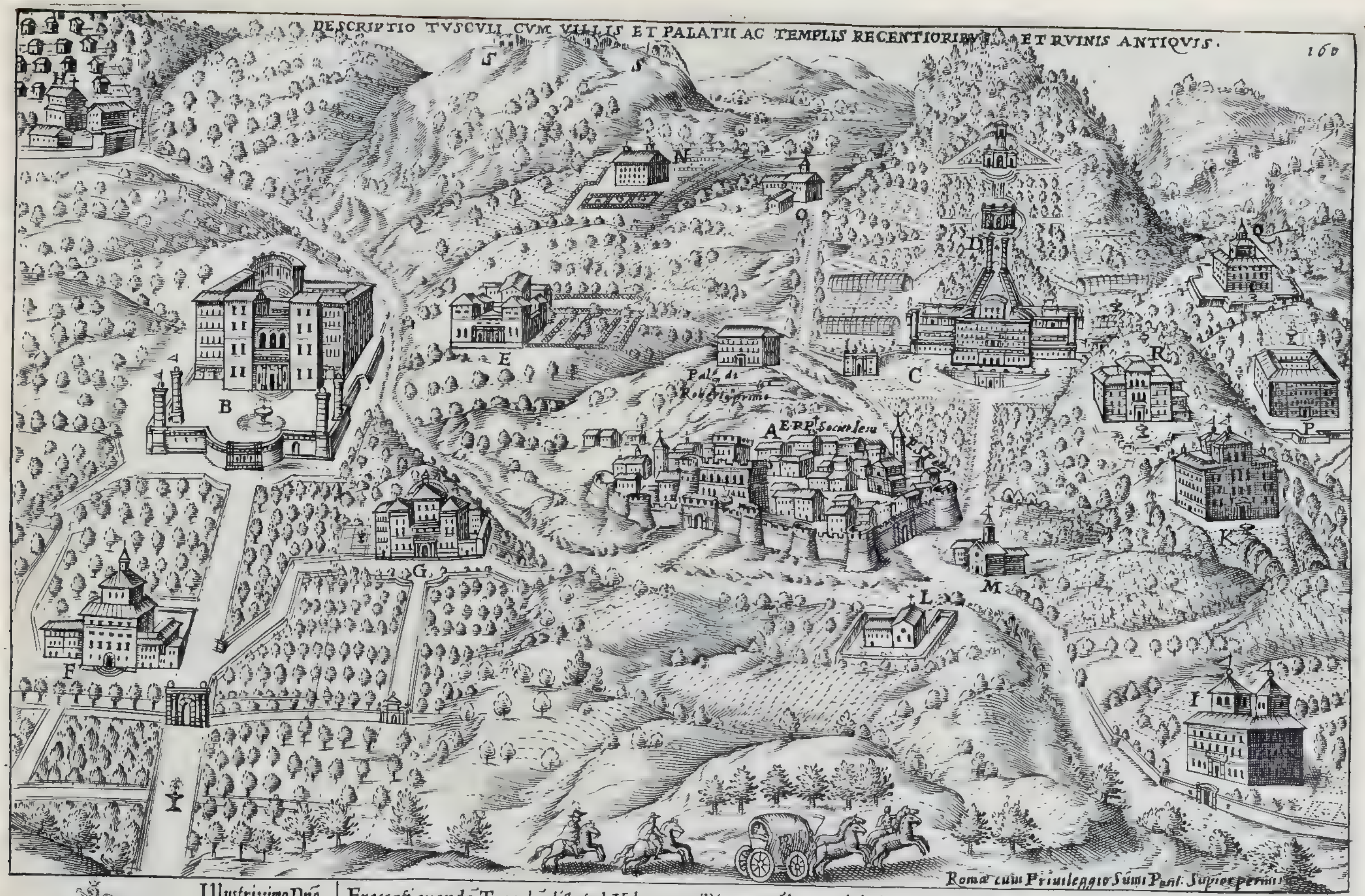

1. Porta Palatij Pontificis precipua cũ turri elegãti opere et laudata structura, ad horologiũ a Paulo V.P.M. a fundamẽtis extructa ãno Pontificatus sui 13. 2. Palatiũ Pontificũ cũ Aula Regia ita dicta quo dibi Regũ Legati excipiuntur in publico Concistorio a Paulo 3. instructa et ornata, cũ ambulacris itẽ pulcherrimis picturis a Raphaele Vrbinate pictorꝫ facile principe sub Leone X. alijsq. pictorib⁹. depictis. 3. Palatiũ nouũ a Sixto V. inchoatũ a Clemente VIII. perfectũ qui etiã aulã eius egregiã depingẽdã curauit picturis eximijs uulgo perspectiuis. 4. Porticus a Pio IV. erecta, et super hanc altera uulgo Galeria a Gregorio XIII. perfecta picturisq. Chorographicis ornata eminentibus precipuis Ditionis Ecclesiastice Vrbibus. 5 Bibliotheca Vaticana manuscriptis celeberrima, locus fuit extructus et accõmodatus a Sixto V. picturisq. ex antiquitate Ecclesiastica Conciliorꝫ exornatus, additisq. preterea aliquot habitationib⁹ cũ picturis et libris auctisq. ministrarum reditibus a Paulo V. 6. Turris Borgia ubi sunt habitationẽs Pontificis. 7 Theatrũ pulchri aspectus uulgo Beluedero. 8. Curriculũ quo excurritur a Palatio ad Castrũ S. Angeli. 9 Hortus malis aureis et fontib⁹ a Paulo V. consitus. 10. Ingressus in hortũ, et altera pars theatri cuius aspectũ eripuit Bibliotheca, malis quoq. aureis et fontibus ab eodem Paulo V. instructa. 11 Turris Ventorũ ubi uero artificio ostenditur qui uentus spirat etiã in interiori ędis parte a Greg. XIII. 12 Pons super curriculũ patens et apertus. 13 Locus seu loculamẽtũ laudata structura cõ suis abitationib⁹ a Pio 4°. extructus. 14 Pinũ aeneũ quod stetit olim sup sepulc Scipionũ. 15 Atrium ubi sunt pulcherrimæ antiquorꝫ Statuę in suis quoq. locis distinctæ et uisendæ 16 Palatiolũ cum piscina a Pio 4°. extructũ 17 Hortus secretus Pauli Papæ III. 18. Fons rusticus admirab. ob aquę copia quã fundit a Paulo V constructus. 19 Sacellũ Sixti 4 ubi est Iudiciũ illud extremũ pict. M.A

1. Palatiũ cũ sacello Pontificio construcło à S. Pont. Paulo V. et ab eodẽ uestibulũ siue frontespiciũ S. Mariæ Maiorẽ uersus affabre à fũdamentis instauratũ.
2. Porta Palatij S. Mariã Maiorẽ uersus
3. Alia Porta quæ ad hortos Pont. ptinet.
4. Porta decumana siue præcipua quæ uergit in S. Siluestrũ marmoreis B.^mæ Virg. Mariæ et SS. Petri et Pauli simulach. illustrata, et instaurata ab eod. S. Pont. Paulo V. cũ area que ante Phidiæ Praxitelisq. equos, fontemq. protenditur.
5. Primum Palatium conditũ à Pont. Gregor. XIII. cũ porticibus etc.
6. Sublime cœnaculũ, qđ aulæ Greg. supminet.
7. Murus excelsus subter arcus magnitudinẽ, ubi organa ui aquar. artificiosiss. modulatur, ac sonant, cum alijs incognitis fontibus.
8. Fastigiũ aulæ Maximæ à Paulo V. Põt. Max.
9. Port. Palatij à Paulo V. Pont. Max. à fundamẽtis erecta.
10. Porta magna quæ ducit à Dataria
11. Domus series à Paulo V. P. M. in usũ Pontificiæ familiæ fabrefacta.
12. Aedes Dataria à Paulo V. P. M. erectæ
13. Fons horti secreti
14. Fons scatebrarum
15. Via hortorũ tendẽs ad portã Heluetiorum.
16. Fons radiatus
17. Scatebræ areolarum
18. Fons templi porphyreticus
19. Fons rusticus ad turriculum
20. Nemus templi.
21. Fontis pluuiæ
22. Fons rupis uel plu. supior.
23. Domicilia Heluetiorũ pret.

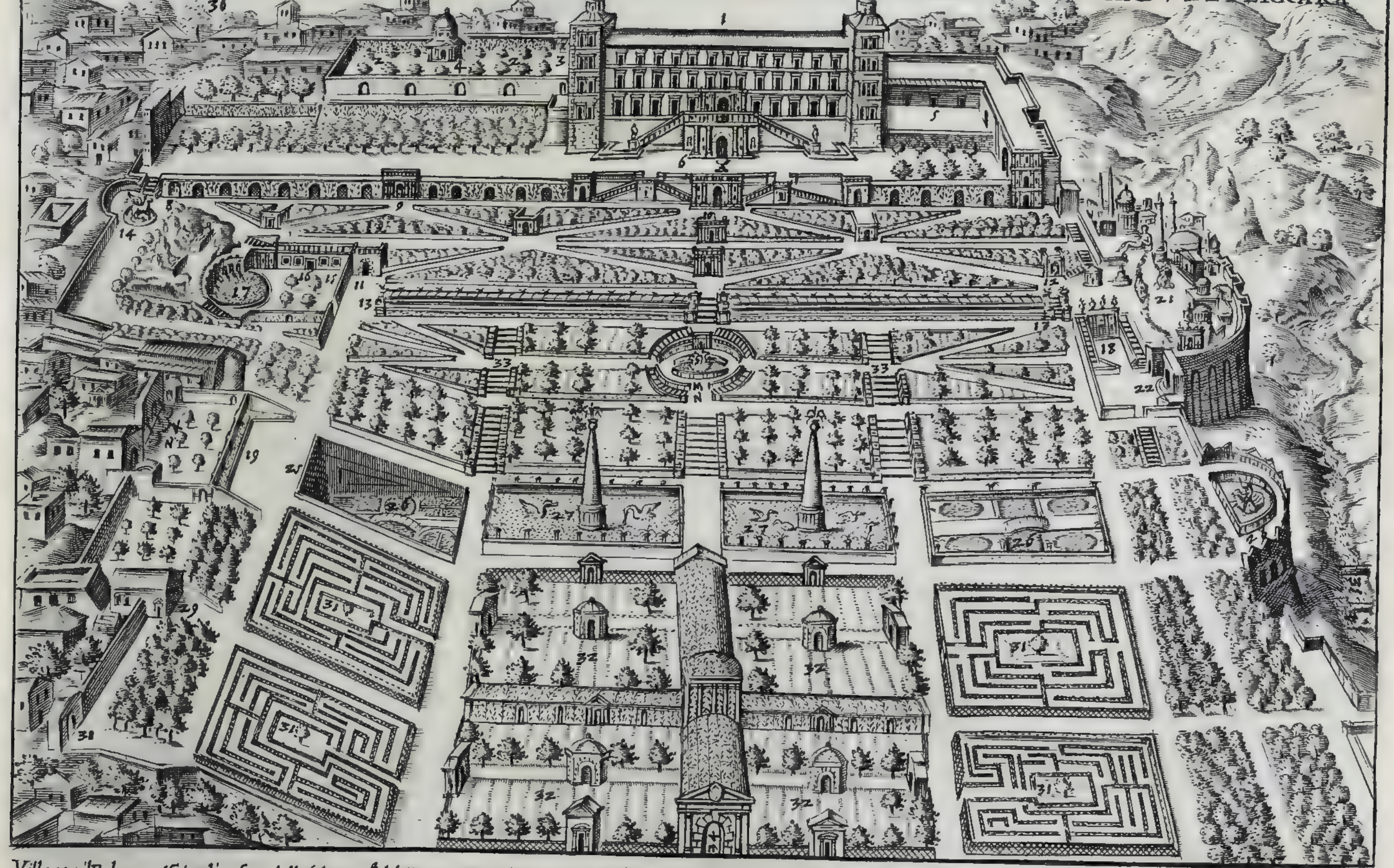

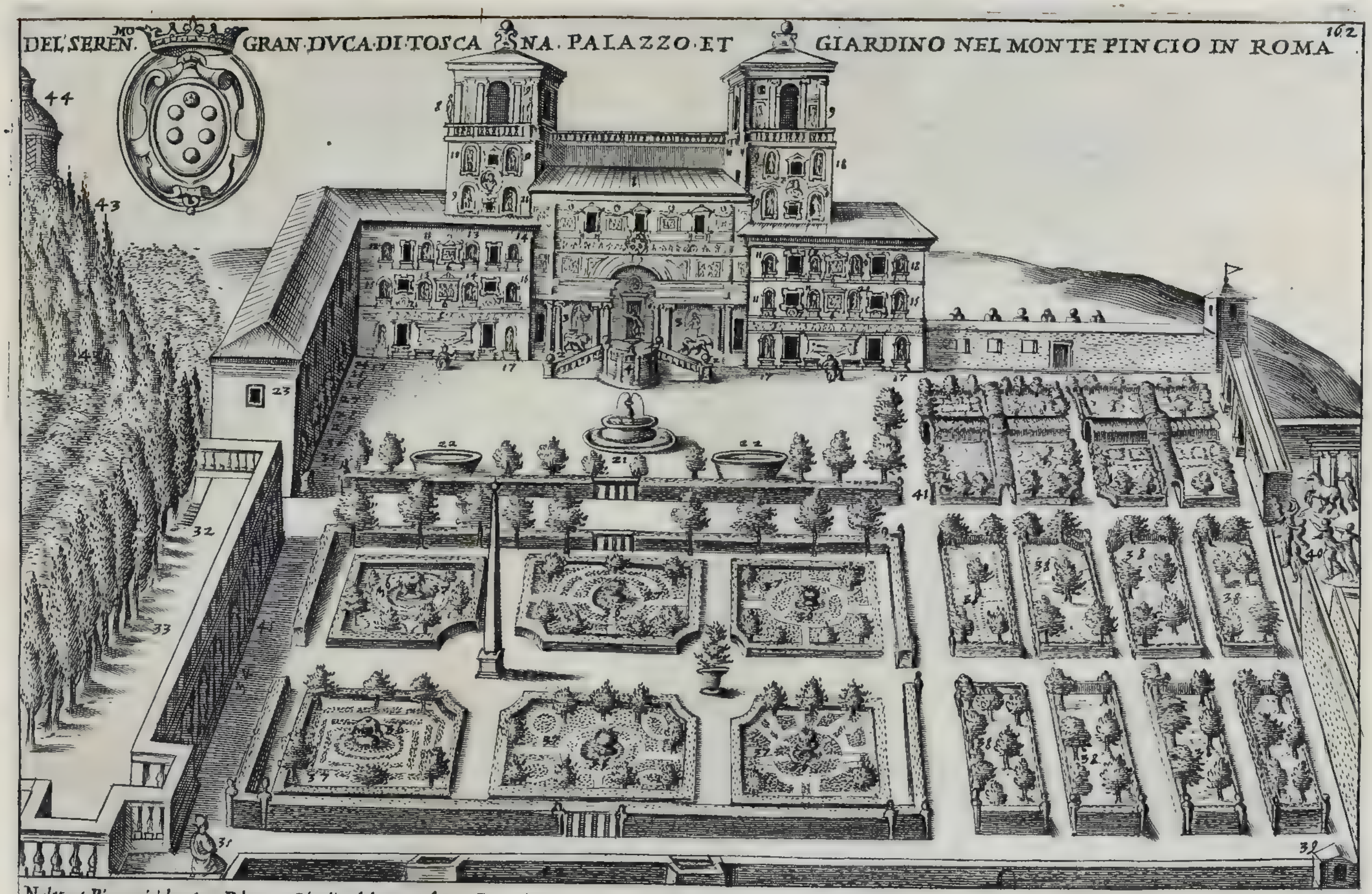
Illustrissimo Dño
D. Petro Firlei
de Dambronica
Palatini di Lubli:
nensi · et c ·
Dño Colendiss.°
Iacobus Laurus D.D
1622

Frascati quondã Tusculũ distat ab Vrbe 12 · millia passuũ locus celebris et amœnus clementi aere uberrimis fructibus, et uinis genero: sis, copiosus fontib' et locis insignib' multor Principum ut p sequentes characteres ostenditur. A. Vrbs Tusculi. B. Sumptuosiss.um Pauli V. Sumi Pont. Palatiũ abundans fontibus, arborib'q pomiferis et hortis dictũ Mondragone. C. Villa Ill.mi Card. Aldobrandini D fontes miri: fice, et organũ cũ decem Musis modulãtibus per uaria instrumẽta aquar impulsu: cum alijs uiridarij, arboribus et siluis uulgo dictis Beluede: re. E Ruffina Villa Ill.mi Card. Sforzæ. F. Villa Tusculana. G. Villa Ill.mi Card. Burghesij. H. Eremus P. Camaldulensiũ. I Villa Ill.mi et Excell. Ducis Soren. K. Villa Ill.mi Card. Ludouisiij nomine Belpoggiũ. L. Templum S. Bonauẽturæ Franciscanorum M. Templũ R.P. Theatinor. N. Ruffinella O. Templũ P. Capucinor. P. Arigona R.mi D. Varesij. Q. Villa AquaViua Ill.mi Card. Montalti R. Villa Ill.mi et Excell. Ducis Altemps. S. Ruinæ antiquæ Vrbis Tusculanæ celebratũ a Cicerone, nũc una ex 7 Ecclesijs suffrag. Romæ quæ ptinet ad 6 primos Cardinales Sacri Collegij.

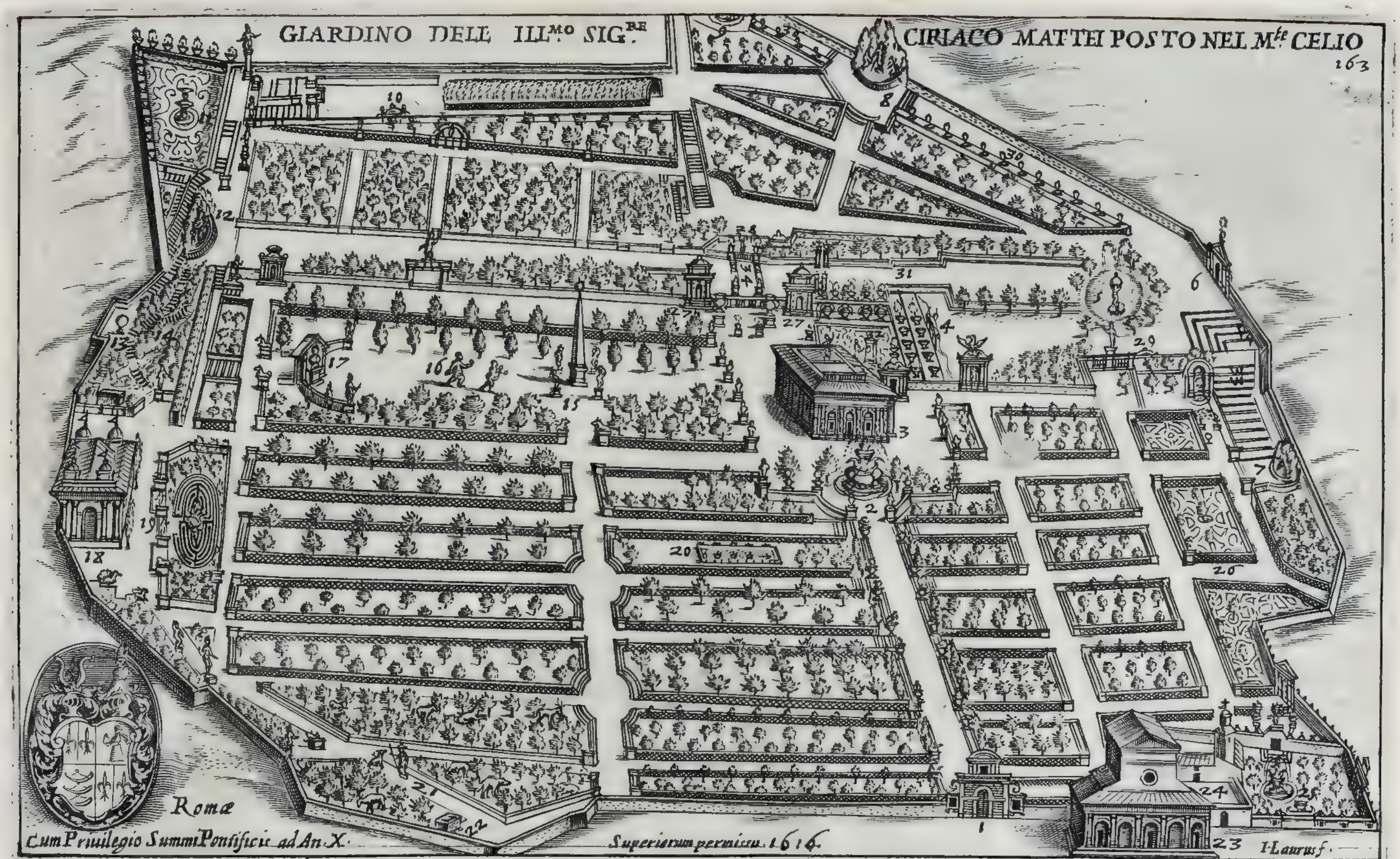
PALAZZO·ET·GIARDINO·E·VILLA·IN·TIVOLI·FATTO·DALLA·A·FEL.^CE MEM.^A DEL·ILL.^MO ET·R.^MO HIPPOLITO·ESTENSE·CARD.^LE DE·FERRARA 161

Villa con il Palazzo et Giardino fatto dalla felice mem.^a del Illmo et R.^mo Hippolito Estense Card.^le de Ferrara cō spesa di 800 milia scudi senza le liberalita de paraguanti e il numero de schiaui che operauano che nō se ne da cōto di spesa. Admirabile per l'artificiose fontane et altre cose marauigliose come p numeri qui si uede segnati. 1. il Palazzo sontuoso fuori et dentro con statue ben compartito di camere et sale in molto numero cō letti adorni et stāze guarnite di dāschi uelluti et sete ricamate riccamēte da poter riceuere ogni grā Principe si come il Grā Card.^le d'Este fel.^ce mem.^a solea fare in alloggiarli splendidamēte, il qual di presēte è in mano di Card.^le del istessa Seren.^ma famiglia et della medesima generosita esplendore cōtinouādo nelle medesime spese et di quel che era alcune cose mutate in meglior uso. 2 Giardino secreto 3 Fonte del Alicorno 4 Padiglione cō quattro fōtane che uersan aqua in forma di spechio 5 Gioco di palla 6 Font. di Leda 7 Font. di Teti 8 Font. doi d'Esculapio 9 Font. d'Aretusa 10 Font. di Pandora 11 Font di Pomona 12 Font. di Flora 13 Viale che trauersa il giardino cō aque solterranee che di sopra buttan aqua 14 Font. del C. Pegaso 15 do Fōt di Bacco 16 Grott. di Venere 17 Fōt Grande cō 3 colossi uno la Sibilla Erculeano e Aniene f. cō 10 Ninfe che uersā aqua 18 F del Imp.^re 19 Grotta del Sibilla 20 F. di Diana e di Pallade 21 Font.^na che rapresēta Roma 22 F. del Vccelli che cāta p uia d aqua 23 F de Draghi 24 Fōt del Dea dell natura che p forza d aqua un organo sona uarij madrigali 25 F. d'Antinoe 26 Peschiere 27 Peschiere 28 F di Nettuno 29 F. di Venere 30 F de Tritone 31 Laberinti 32 Giardini de semplici 33 Scale cō base che uersan aqua 34 Intrata del Giardino cō cerchiate e uerdure e doi font rustiche 35 laghetti fuor del giardino 36 Citta de Tiuoli.

Nel Monte Pincio ui e' il sontuoso Palazzo et Giardino del Serenis.mo Gran Duca di Toscana ornato di statue antiche et d'altri nobiliss.i adornamenti Regij.
1. Palazzo ornato dentro e fuori di belliss.e statue antiche et fregi, et istorie di rileuo di marmo antiche d'inestimabil ualore come appar a chi uede il loco istesso et li notati numeri delle cose piu notabili alla p.a sallita di dentro al p.o piano una loggia cō otto colōne. 2 uicino la porta uerso al giardino doi leoni 3 Sabine dētra le loggie 4 Mercurio di metallo che uersa aqua in un uaso 5 Fregi antichi di basso rileuo 6 istorie antiche di basso rileuo 7 teste di Gioue. 8 Statue una di Gioue 9 Bacco 10 Mercurio 11 Sabine 12 Venere 13 Cerere 14 Apollo 15 Giunone 16 Flora 17 Prigioni di porfido 18 Menimo Gladi 19 Pomona 20 Pallade 21 Fonte che salle l'aqua cento scalini 22 Pili grandi antichi 23 Galleria doue sono uintiquattro Statue antiche et sopra ogni nichia una testa 24 Ercole 25 Cerere 26 Apollo 27 Diana 28 Ercole 29 Cere 30 Gioue 31 Palla 32 sallita al bosco 33 piano et bosco che circuisce grā spatio piu di quel che appare 34 sette nichie con figure belliss.e 35 stat.a di Roma grande 36 Font.e di musaia 37 spartimēti de semplici cō arbor de frutti nani 38 spartimēti d'alberi de frutti ne uiali 39 Cleopatra 40 historia de Niobe cō 14 figl.i di marmo al naturale 41 Pozzo che da l'aqua al giard.o 42 murag.a di Ro. 43 Monte in forma di Mausoleo cō acipressi 44 Cuppola in cima al mōte cō fontana che salle l'aqua dal condotto antico l aqua Verg.ne da 225 cāne in circa 45 porta della grotta sotto al monte.

Ill.mo Dño D. Marco Philippo Fuggero Baroni in Kyrcberg et Waissenhoren Dño in Biberbach et Pockhsperg. Dño suo Colendiss.mo

Iacobus Laurus. D.D.

1. Porta princip.le del Giard.no
2. Fontana del Palazzo.
3. Palazzo cō diuerse statue antiche belliss.e n.o 40
4. Font.na delle Colonne
5. Fontana d'Attalante
6. Porta del Vicolo
7. Fontana de Delfini.
8. Fontana della Natura
9. Fontana de Bacco
10. Font.na del Diluuio
11. Giard.no sec.to cō fōtana
12. Font.na dell' Fiume
13. Fontana del Bollore
14. Sallita escenta de scalini fatta a' laberinto.
15. Guglia ouer piram.de
16. Brutto buono
17. Testa d'Alessandro Magno
18. Casino di S. Sisto con dentro et di fuora statue n.o 20.
19. Laberinto cō alberi intorno et nel' mezzo un Drago.
20. Peschiera grande
21. Boschetto con molti Animali di pietra con un Pastore.
22. Pilo historiato di rileuo antico.
23. Chiesa della Nauicella
24. Casa del Giardiniero.
25. Giard.o de melang.i e font.a
26. Compart.ti de Semplici.
27. Vccelliere
28. Font.a sotto la loggia
29. Font.a del Facchino
30. Bollori d'acqua
31. Cascata d'acqua da Atta lāte alla fontana del fiume
32. Specchio à lato al Pal.o cō M. Moro cō cop.a de sepl.ci
33. Scale che ua al basso dall'Attalante.
34. Loggia da due par.te scesa cō font.e gīu p lescale.

Statue antiche in diversi lochi dell' Giard.o n.o 72.

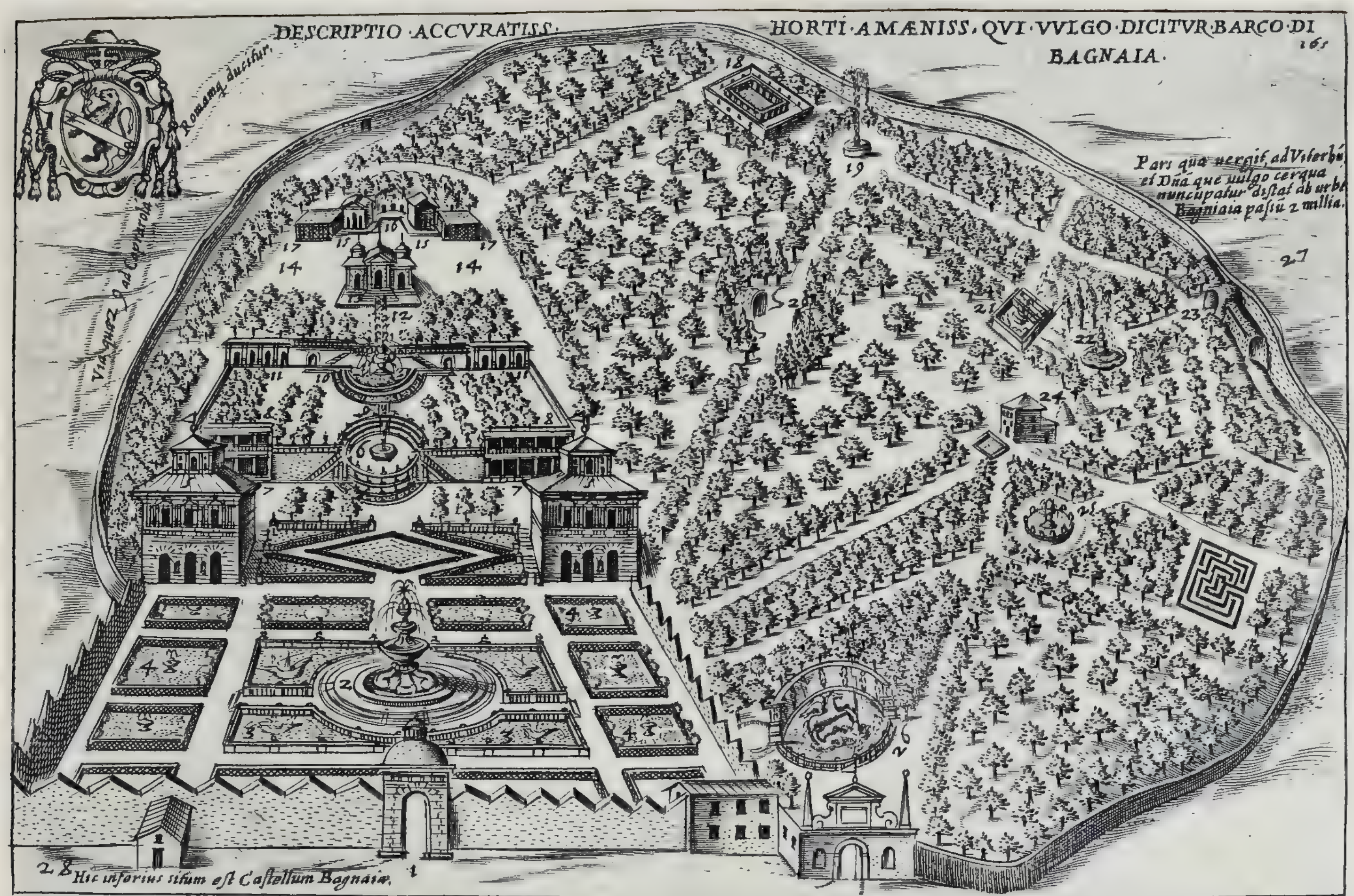
Busto di Cicerone cō altri busti antichi n.o 53.

~ 151

1. Anianũ ea tota pars uocatur quæ lacus est Antrũ ut uulgo dicitur Canũ quod ingressi Canes semimortũ cocidunt: qui si in proximũ lacũ merguntur, reuiuiscunt.
2. Astrunũ uel Regia uenatio densissimi nemores et animatiũ siluestri feracissima circuitu. 6. mill.
3. Sulfatana, olim forũ Vulcani, ut dicitur altissimis sulphararijsq. mõtib⁹ circũdata in cuius culmine calẽtes aquæ scaturientes ebulliunt.
4. Ecclesia S. Proculi olim tẽplũ Iouis a Calphurnio ædific.
5. Molũ prope Puteolos falso creditur a Caligula substrut. ut ex inscriptione antiquiss.a ibidẽ reperta patet.
6. Piscinæ ueteres ubi reperiuntur gẽmæ, et plur. antiq. mon. in eo rumor aquarũ exauditur, et uario artificio cameræ spectatur.
7. Mons Barbarus, olim Gaurus uini pretio copiaq. celeberrim. nunc steriles ac passim saxosus.
8. Mons Nouus, siue Cinerũ dicitur qui an. 1538 una noc. te est excitatus.
9. Villa Ciceronis Academia nũcupata olim plur. porti. Illus.
10. Lacus Lucrinus olim piscib⁹ laudatiss. ac latissimus: nunc uix eius uestigia apparet.
11. Lacus Auernus ab animalib⁹ fœtore relictus de quo Virgil 6 Ae.
12. Piscina mirabilis erat quædã cõserua aquæ aut castrum, ut diuideret aquam per uaria uiridaria.
13. Antrũ Sibillæ Cumanæ est ad sinistrã auerni, maximus
14. Mons Misenus plurimã habet sub se antra a miseno Aeneæ tibicine ibidem mortuo nomen accepit.
15. Crypta tragonaria est a radice mõtis Miseni inter mare mo. rtuũ et ius Prochit.
16. Mercatũ sabathi nũc dicit. olim Circus in quo ludi Miner. hab.
17. Centũ cellæ antiquitus aquas ad hortas irrigandas asseruabãt.
18. Villa Marij et Iul. Cæs: ex antiquis uestigijs creditur esse inter mare mortuum et sinum Baiarum. tendunt altis. montes.
19. Arcus felix dictus, siue felicis pulcherrimi artificij extat in:
20. Castrũ Baiarũ quo loco extat nouũ præsidiũ ac prope por: tũ cernitur templũ Dianæ et Veneris.

Finibus Putheolorũ 35 Balnea continẽtur, ex quibus calentes aquæ uarijs ægritudinibus utiles emanant et plurima etiam antiquarum monumenta quæ singula expressimus, ut appa: ret in hac ipsa descriptione.

Hoc Aedificiū hortis, fontibus siluisq. cōpositū impēse mirèque à fundamētis extrusit Ill.^mus ac R.^mus D. Io: Franciscus Gambara Brixien. Nunc uero ad Ill.^m et R. D. Cardinal Mont'Altū pertinet qui omni studio ac diligentia loci amœnitatē ad maiorē elegantiā spatiūq. perduxit, nullis non parcendo sumptibus, ut famæ celeb: ritas eo trahens uniuersos terrarū prin: cipes illis æque ac pie imo et abūde satisfaceret.

Loca insignita huius horti.

1. Introitus Barci.
2. Fons Piscinarū.
3. Piscinæ
4. Hortuli cū fōtibus
5. Palatiolū depictū.
6. Fons Cauiæ
7. Cryptoporticus Veneris et Neptuni.
8. Hypoporticus auiarij
9. Fons trapezis siue tabulæ
10. Fons Syrenum.
11. Porticus deambulatoriæ
12. Fons catenæ
13. Fons coralli
14. Nemus abietum
15. Mansiones Musaꝝ
16. Diluuium
17. Auiariū cū nemore
18. Cōceptaculū seu conserua aquarū.
19. Fons conseruæ.
20. Fons Draconis.
21. Fons Bacchi.
22. Fons Anatū.
23. Fons Vnicorni.
24. Conserua niuiū
25. Fons glandium.
26. Fons Parnasi

PAVLVS · QVINTVS · PONTIFEX · MAXIMVS ·
AQVAM · IN · AGRO · BRACCIANENSI
SALVBERRIMIS · E · FONTIBVS · COLLECTAM ·
VETERIBVS · AQVAE · ALSIETINÆ · DVCTIB? RESTITVTI
NOVISQVE · ADDITIS
XXXV · AB · MILIARIO · DVXIT ·
ANNO · DOMINI · M · D · C · XII · PONTIFICATVS · SVI · SEPTIMO ·

TAVOLA DEL LIBRO DI TVTTE LE FIGVRE DI ANTIQVÆ VRBIS SPLENDOR CON LE VESTIGIE DEL'ANTICHE ET COSE MODERNE